

62178

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

MEŞHUR KIRÂATLERDEN
"EBÛ CA'FER KIRÂATI"
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
Kadir HASTAOĞLU

Danışman :
Doç. Dr. Ali BAKKAL

Şanlıurfa 1997

T.C. YERLİNEĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DOKÜMANLARI BÖLÜMÜ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR.....	1
ÖNSÖZ.....	2
GİRİŞ.....	6
I- KUR'ÂN HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	6
A- Kur'ân Kelimesinin Anlamı ve Kur'ân'ın Tarifi.....	6
B- Vahyin Muhafazası.....	7
II- KİRÂAT HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	14
A- Kırâat İlminin Tarifi, Konusu, Gayesi, Faydası, Üstünlüğü, Şeriatteki Yeri ve Meseleleri.....	14
B- Kırâat İhtilafları.....	15
C- Kırâat İhtilaflarının Doğuş Sebepleri.....	15
D- Kırâat İlminin Gelişmesi.....	17
E- Kırâat İlminin Yayılması.....	18
F- Sahih Kırâatlerin Şartları.....	19
G- Senetleri Bakımından Kırâatlerin Çeşitleri.....	20
H- Kırâatlerin İfrâd ve Cem'i.....	21
İ- İndirâc Usûlünün Uygulamasında Ortaya Çıkan Mezhepler	23
J- Kırâatleri Cem' Etmenin Şartları.....	26
K- Kırâat İlmini Okutacaklarda Aranılan Şartlar ve Bilmesi Gerekli Olan İlimler.....	28
L- Kırâat İlminde Tarikler.....	29
M- On Kırâat İmamı ve Râvileri.....	30
N- Bazı Kırâat İstılahları ve Tarifleri.....	32

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ CA'FER'İN ŞAHSİYETİ VE KİRÂAT İLMİNDEKİ YERİ

I- EBÛ CA'FER'İN ŞAHSİYETİ.....	34
A- İsmi, Künyesi, Nisbesi ve Sıfatı.....	34
B- Doğumu ve Çocukluğu.....	34
C- Ebû Ca'fer'in Kur'ân Öğrenimi ve Hocaları.....	35
D- Ebû Ca'fer'in Kur'ân Öğretimi ve Meşhur Talebeleri.....	39
E- Ebû Ca'fer'in Kârilik Yönü.....	43
F- Ebû Ca'fer'in Fâtihlik ve İmamlık Görevi.....	43
G- İbadete Düşkünlüğü, Hayır Severliği, Zühd ve Takvası.....	43
H- Ebû Ca'fer'in Vefatı.....	46
II- EBÛ CA'FER'İN KİRÂAT İLMİNDEKİ YERİ.....	46
A- Ebû Ca'fer'in Kırâat Öğretiminde Takip Ettiği Metod.....	46
B- Ebû Ca'fer Kırâatinin Tarikleri.....	47
C- Ebû Ca'fer Kırâatinin İsnâdı.....	50
D- Ebû Ca'fer Kırâatinin Tedvin Edilen Eserlerde Yer Alması.....	54
E- Ebû Ca'fer ve Râvileri İçin Kullanılan Remizler.....	54
F- Ebû Ca'fer Kırâatinin Değerlendirilmesi.....	55
III- HADİS İLMİNDEKİ YERİ VE FIKIHÇILIĞI.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

EBÛ CA'FER ŞAHSİYETİ VE KİRÂATİ'NİN USÛLÜ.....	58
I- BESMELE.....	59
II- SEKTE.....	66
III- SILA.....	71
VI- MÜFRED ĞAYBET ZAMİRLERİ.....	73
V- MED.....	75

VI- İŞMÂM.....	81
VII- İDĞÂM.....	84
VIII- TENVİN VE SÂKİN NUN'UN HALLERİ.....	91
IX- HEMZE.....	93
X- VASL HEMZESİNDEN ÖNCEKİ HARFİN DURUMU.....	115
XI- İKİ SÂKİNİN YANYANA BULUNDUĞU KELİMELER....	119
XII- HÂ-İ KİNÂYE.....	122
XIII- MUNFASIL MÜFRED MÜTEKELLİM ZAMİRİ.....	128
XIV- İZÂFE YÂ'İ.....	132
XV- ZEVÂİD YÂLAR.....	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBÛ CA'FER KIRÂATİ'NİN HAFS RİVÂYETİ İLE FERŞ-İ HURÛF YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI.....	149
SONSÖZ.....	205
BİBLOGRAFYA.....	209

KISALTMALAR

- a.s. = Aleyhisselâm.
bkz. = Bakınız.
c. = Cilt.
d. = Doğumu.
DİB = Diyanet İşleri Başkanlığı.
Hz. = Hazreti.
İFAV = İlahiyat Fakültesi Vakfı.
krş. = Karşılaştırınız.
MEB = Milli Eğitim Bakanlığı.
mrct. = Müracaat eden.
no. = Numara.
nşr. = Neşreden.
ofs. = Ofset baskı.
ö. = Ölümü.
r.a. = Radiyallâhu anh ve Radiyallâhu anhâ.
s. = Sayfa.
s.a.v. = Sallelâhu aleyhi ve sellem.
şrh. = Şerh eden.
TDV = Türkiye Diyanet Vakfı.
thk. = Tahkik eden.
thr. = Tahric eden.
Thz. = Tarihsiz.
tkd. = Takdim eden.
tlk. = Ta'lik eden.
trc. = Terceme eden.
tsh. = Tashih eden.
vd. = Ve devamı.
Yız. = Yersiz.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'i y e d i h a r f üzerine inzâl ederek insanlara kolaylık bahşeden¹ Cenâb-ı Hakk'a hamd u senâlar; "Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir"² buyuran Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'e salât u selâmlar olsun.

Kur'ân-ı Kerîm'e çok yakın alâkasından dolayı, şer'î ilimlerin en şereflisi³ olan kırâat ilmi amelî olarak Peygamberimiz (s.a.v.)'e kadar varmaktadır; fakat onu nazari olarak ilk kaleme alanın Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm⁴ (ö. 224/ 838-39) olduğu kaynaklarda kaydedilmiştir. İşte bu zâtın vefat tarihine baktığımızda, bu ilme verilen önemin bir hayli derinlere gittiğini görürüz.

Hicri 5. asra kadar kırâatlar teker teker öğreniliyordu (infirâd tariki). Böylece kişi, gücünün ve vaktinin elverdiği ölçüde bir, iki, üç, imamın kırâatini öğrenmesi mümkün oluyordu. Bu asırdan sonra ise, bütün imamların kırâat vecihleri bir hatimde toplanmak sûretiyle okunmaya başlanmıştır (cem' veya indirâc tariki).⁵ Belki bu yolla kırâatlar kısa zaman içerisinde ikmâl edilebiliyordu; fakat bu bazılarının güç ve vaktinin sınırını aştığından dolayı başladıktan sonra, bir kısım kimselerin ise bitiremem endişesiyle daha başlamadan vazgeçmesine yol açıyordu. İşte bu sebeple bugün gerek Kırâat-ı 'aşera ve gerekse Kırâat-ı seb'a, nazari olarak ancak sayısı çok az olan ve günden güne de azalmakta olan ilim çevrelerine hap-solmuş durumdadır. Onları amelî olarak bilenlerin adedi ise parmakla sayılacak kadar çok azdır. Yeryüzündeki müslüman halk arasında okunan ise

¹ Bkz.: Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 66, 5 (6/100); Müslim, Salâtu'l-musâfirin, 48, no. 270 (I/568).

² Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 21 (6/108); İbn Mâce, el-Mukaddime, 16 (I/76-77).

³ Kâdî, Abdulfettâh b. Abdulğâni, el-Budûru'z-Zâhira fi'l-kırâati'l-aşri'l-mutevâtira, 1. baskı, İstanbul, 1404, s. 5; İbn Muhaysin, Muhammed b. Sâlim, el-Muhezzeb fi'l-kırâati'l-aşr ve tevcihâ, 2. baskı, Kahire, 1978, c. I, s. 6.

⁴ İbnu'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr, thk.: Ali Muhammed ed-Dabbâ', Beyrût-Lübân, Thz., c. I, s. 34; Suyûfi, Celâluddin, el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân, tkd. ve tlk.: Muhammed Şerif Sakkâr, nırc.: Mustafa el-Kassâs, 2. baskı, Beyrût-Lübân, 1412/1992, c.I, s. 225; Zerkânî, Muhammed Abdulazim, Menâhîlu'l-İrfân fi ulûmi'l-Kur'ân, Beyrût-Lübân, 1408/1988, c. I, s. 416 ve 465.

⁵ İnfirâd ve indirâc tarikleri ile ilgili bilgi giriş kısmında verilmiştir. Oraya bkz.

çoğunlukla "Hafs" (ö. 180/796-97) rivâyeti ile Âsım (ö. 127/744-45) kırâati, Mısır hariç Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümünde Verş (ö. 197/812-13) rivâyeti ile Nâfi' (ö. 169/785-86) kırâati ve Sudân'nın pek çok yerinde de Ebû 'Âmr (ö. 154/770-71) kırâati⁶ olmak üzere üçtür.

Yeni Türkiye'nin yakın mazisiyle az çok ilgilenmiş olanlarca malûm olduğu üzere, memlekette uzun seneler dînî öğretime yer verilmemesi neticesinde⁷, islamî ilimlerin tümü olumsuz yönde etkilenmiş ve bunlar içersinde en çok zararı da kırâat ilmi görmüştür. Zirâ kırâat ilminin, -diğer islamî ilimlerin aksine- hem teorik hem pratik yönü vardır. Bu yüzden o, sadece ilgili kitapları okumakla öğrenilemez; onun yanında uygulamanın da olması gerekir. Bu iş için de ehliyetli kişilere ihtiyaç vardır. Onlar ise, bazılarıncı "fetret devri" denilen ara dönemde nesli tükenir hale geldi. İşte kırâat ilmi o dönemden sonra, onlardan elde kalan bir kaçının fedakâr çalışmalarıyla bu günlere taşınabilmiş; fakat can çekişmektedir. Onun yaşaması ve sonraki nesillere ulaştırılması, ilim adamlarının ilgi ve gayretlerine bağlıdır. Zaten öyle olması da gerekir. Çünkü kırâatlerin devamlı sûrette canlı kalması farz-ı kifâyedir.⁸ Ancak bu ilimle iştilal edenlerin bulunmaması durumunda bütün ümmete farz-ı âyın olacağı malumdur.

Ayrıca ilim dilinin Arapça olması hesabıyla kırâat kitaplarının da buna bağlı olarak Arapça ve genel olarak yazılmış olması, bu ilme gönül veren bir çok hafız ve güzel Kur'ân okuyan kimsenin istifadesine engel olmaktadır.

Binâenâleyh "Bir şey tamamen elde edilmezse de bütün bütün terkedilmemelidir." kâidesinden hareketle, Arapça bilmeyen ve hepsine güç yetiremeyecek olanların hiç olmazsa bir, iki, üç, kırâat öğrenmelerine imkan hazırlamak lazımdır. Böylece bu vazife, bir cemaat tarafından yerine getirilmiş olsun. Kanaatimizce; kırâatleri halka mal etmenin, günümüzde en kısa, en geçerli ve en verimli yolu bu olsa gerek. Zirâ asrımız insanının bin-bir türlü sorunlar içersinde bütün kırâatlerin üstesinden gelmesi beklenemez.

⁶ İzmirli, İsmail Hakkı, *Tarih-i Kur'ân*, 3. Baskı, İstanbul, 1956, s. 18; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, 5. Baskı, Ankara, 1985, s. 112; Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, 2. baskı, İstanbul, 1981, s. 312.

⁷ Okıç, M. Tayyip, "Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati" adlı esere yazdığı takriz'den s. 3.

⁸ Dimyâfi, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbc'i aşer*, tsh.; Ali Muhammed Dabbâ, Mısır, 1359, s. 5; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 5.

İşte bu duygu ve düşüncelerle "Ebû Ca'fer kırâatini çalışma konusu olarak aldık. Bununla kırâat okumayı arzu edip fakat -buraya kadar anlatmaya çalıştığımız sebeplerden ötürü- buna muvaffak olamayanlara -bir nebze-cik de olsa- faydamızın dokunmasını istedik. Burada "Niçin bir başka kırâat değil de, Ebû Ca'fer kırâati'ni çalışma konusu olarak seçtiniz ?" denilebilir. Yalnız şurada şu hususu önemle belirtelim ki, on kırâat imamına nisbet edilerek okunan kırâatlerin hepsi mütevâtirdir, haktır ve Peygamberimiz (s.a.v.)'e dayanmaktadır. Yoksa,⁹ Ebû Ca'fer kırâati'ni incelemeyi diğer kırâatlerden daha değer bulduğumuzdan değildir. Ancak yedi kırâati, on kırâate tamamlayan üç kırâat -Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48), Ya'kûb (ö. 205/820-21) ve Halef (ö. 229/843-44)- üzerinde çalışmayı hedeflediğimizdendir. Bu çalışmamızla bunlardan birisini -Allâh'ın yardımıyla- gerçekleştirmeye çalıştık. Diğer iki kırâati de -İnşâallâh- ileriki safhalarda tamamlamaya muvaffak oluruz.

Şimdi de çalışmamızın muhteviyatı hakkında şunları söyleyebiliriz :

Tezimizi bir giriş ile üç bölüm şeklinde hazırladık.

Giriş kısmında, Kur'ân-ı Kerim ve kırâat ilmi ile alakalı gerekli hususlara değindik.

Birinci bölümde, Ebû Ca'fer kırâati'nin imam, râvi ve tarîkleri ile ilgili bilgileri vermeye çalıştık.

İkinci bölümde, Ebû Ca'fer kırâati'nin "usûl"¹⁰ünü inceledik. Burada; Ebû Ca'fer kırâati'nin özelliklerini bir bir sıralalarken, onun, kendisine has bir okuyuş şekli mi yoksa diğer kırâatlerde -bilhassa Âsım kırâati'nin Hafs rivâyetinde- de böyle olup olmadığına yer yer temas ettik. Ayrıca yanlışlığa sebep olacak hususlara işaret etmeyi de ihmal etmedik.

Üçüncü bölümde ise, Ebû Ca'fer kırâati'nin " ferş-i hurûf "¹¹ unu sûre sûre Hafs rivâyetiyle karşılaştırmalı olarak verdik. Çünkü memleketimizde

⁹ Çetin, Abdurrahman, Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi, 1. baskı, İstanbul, 1982 s. 170.

¹⁰ Birbirine benzeşen cüz'iyatın (kelimelerin) tümünün altında toplandığı/sınıflandığı külliyyata (genel kâidelere) denir (Zerkânî, Menâhilu'l-İrfân, I, 411, 1. dipnot).

¹¹ Ferş: "Okunuşunda ihtilaf vaki' olup üzerine kıyas yapılamayan cüz'iyata (kelimelere) denir." Meselâ: Kurrâ arasında okunuşunda ihtilaf olan Bakara sûresindeki يَخْدَعُونَ [وَمَا] (2/9) kelimesinin kırâati gibi. Zirâ aynı sûre ve âyet ile Nisâ sûresinde geçen يُخَادِعُونَ [اللَّهُ] (2/9; 4/142) kelimesi, bunun üzerine kıyas yapılarak okunamaz (Zerkânî, Menâhilu'l-İrfân, I, 411, 1. dipnot).

mushaflar Hafs rivâyeti'ne göre yazılıp basıldığından, biz de onu esas aldık. Buradaki sayfaları üç sütun halinde tanzim ettik. Önce Ebû Ca'fer kırâati ile Hafs rivâyeti'nin birbirinden farklı olan kelime veya kelimelerin geçtiği âyetlerin numaralarını belirttik. Daha sonra Hafs rivâyeti'ne göre okunuşunu yazıp yanına Ebû Ca'fer kırâati'ndeki karşılığını verdik. Böylece okuyucu, sadece onları mushaftaki yerine koymakla, rahat bir şekilde Ebû Ca'fer kırâati'ni okumuş olacaktır. Böyle yapmakla; Ebû Ca'fer kırâati'ni öğrenmek ve okumak isteyenlere, kolaylık sağlamış olduk. Ayrıca zâid yâlar gibi usûl bölümünde bahsedilen fakat karışıklığa neden olacak hususları ferş-i hurûf bölümünde de sûrelerin ilgili yerlerinde tekrar kaydettik. Bu bölümünde Ebû Ca'fer kırâati ile Hafs rivâyeti'ni okuyuculardan karşılaştırmak isteyenler olabilir düşüncesiyle dipnotta her ikisinin yer aldığı sadece üç eseri vermekle yetindik.

Ebû Ca'fer kırâati'nin usûl ve ferş-i hurûf bölümlerinde genel olarak " ed-Durre " ve " Tahbir "12 tarîkı dışına çıkmadığımızı, ilmî ve yapıcı tenkitlere açık olduğumuzu belirtmek isteriz.

Bu çalışmamızın ALLÂH (C.C.)'ın rızasına mazhar olmasını temenni eder, eserlerinden yararlandığımız müelliflerimizi rahmet ve minnetle anar ve araştırmanın her safhasında değerli bilgi ve tecrübeleriyle katkıda bulunup yardımlarını esirgemeyen Hocam Doç. Dr. Ali BAKKAL Bey'e teşekkür ederim.

Kadir HASTAOĞLU

12 "ed-Durre" ve "Tahbir" tarîkleri ile ilgili bilgi giriş kısmında verilmiştir. Oraya bkz.

GİRİŞ

KUR'ÂN VE KIRÂAT HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I- Kur'ân-ı Kerîm'le İlgili Genel Bilgiler

A- Kur'ân kelimesinin anlamı ve Kur'ân-ı Kerîm'in tarifi

1- Kur'ân kelimesinin anlamı:

Kur'ân kelimesinin kökü, manası ve hemzeli olup olmaması hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de, İslâm âlimleri arasında en kuvvetli ve en tercih edilen görüş şudur:

Kur'ân kelimesi "عُرَانُ" vezninde mehmuz bir masdardır ve "تَلَا" manasında olan "قَرَأَ"den türemiştir. Bu masdar "الْمَقْرُوءُ" gibi ismi mef'ûl manasını tazammun etmektedir. Bu görüşü Ebu'l-Hasen Ali b. Hazım el-Lihyâni (ö. 215/830) savunmaktadır. Bu görüşe göre Kur'ân lugatte okumak kelimesinin müradifi olan masdardır. Bu hususu bizzat Kur'ân-ı Kerîm kendisi "إِنَّ عَلَيْنَا جَنَّتَهُ وَقُرْآنَهُ فَبِذَا قَرَأْنَاهُ فَتَّبِعْ قُرْآنَهُ = Onu (göğsünde) toplamak onu (dilinde akıtıp) okutmak şüphesiz bize aittir. Öyleyse biz onu okuduğumuz vakit, sen onun kırâatine uy"¹³ âyetiyle açık bir şekilde desteklemektedir. Buradaki okumak manası daha ziyade ezberden okumak anlamıdır. Demek oluyor ki, bu görüşe göre Kur'ân kelimesi "قَرَأَ" kökünden gelmekte, masdar anlamından nakledilip, masdarın ismi meful anlamını taşıyan ve Hz. Peygamber'e (a.s.v.) indirilen mu'ciz kelâmın ismi olmaktadır. Kur'ân kelimesinin (İbn Kesîr kırâati'nde hem vasl hem de vakf halinde, Hamza kırâati'nde ise sadece vakf halinde)¹⁴ hemzesiz okunuşu, onu hafifletmek içindir, yoksa onun hemzesiz olduğuna delalet etmez.¹⁵

2- Kur'ân-ı Kerîm'in tarifi:

"Kur'ân-ı Kerîm, Cibril-i Emin (a.s.) vasıtasıyla nebilerin ve resûllerin sonuncusuna (Hz. Muhammed a.s.v.) indirilen, mushaflarda yazılı, bize

13 Kıyame,75 / 17-18.

14 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 5.

15 Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 32.

tevâtür yoluyla nakledilmiş, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, Allâh (c.c.)'in mu'ciz (beşeri benzerini getirmekten aciz bırakan) kelâmıdır." Bu alimlerin ve usûlcülerin üzerinde birleşmiş oldukları bir tariftir.¹⁶

B- Vahyin muhafazası

1- Peygamber (s.a.v.)'in devrinde vahyin muhafazası

a) Vahyin ezberlenmesi ve yazılması sûretiyle korunması:

Peygamberimiz (s.a.v.), meleğin tebliğ ettiği vahyi ezberliyor, sonra vahiy kâtiplerinden birini çağırarak, gelen kısmı, âit olduğu yeri de tayin ederek yazdırıyordu. O devirde Kur'ân metni tabaklanmış deri, hurma dalları, yassı taşlar, tahta levhalar, deve ve koyunların kürek kemikleri gibi civarda bulunan çeşitli malzeme üzerine yazılıyordu.

Nakillerden iyice anlaşıldığı üzere, Peygamber efendimiz (s.a.v.), muhtemel bir yanlışlığı düzeltmek için, gelen vahyi yazdırdıktan sonra kâtipten okumasını istiyordu. Kendisine okunarak mukabele görmüş bu metin, Resûlullah (s.a.v.)'a teslim edilip hane-i saâdette muhâfaza ediliyordu. Ashabdan isteyenler, sonra kendileri için, onlardan şahsi nüshalar istinsah ediyorlardı.

Bu dağınık malzemenin her birinin fazla metin ihtiva etmediği, bundan ötürü bu yüzlerce, -hem de tasnife elverişli olmayan- malzemenin birbirine karışma ihtimalinin kuvvetli olduğu düşünülebilir. Öyle anlaşılıyor ki vahiy metinlerini müteferrik eşyaya yazmanın sebebi, önce geçici bir kayıt yapmanın, daha makûl olması idi. Vahiy tamamlanıp ara ara geldiğinden, sûrenin bitmesi bekleniyor, bitince daha münasip bir tarzda sahife'lere geçiriliyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), yeni indirilen her vahiy metnini önce erkekler, müteakiben de kadınlar cemaatine okuyup tebliğ ederdi. Kur'ân metnini yazarlar da parçayı hem ezberliyor, hem de yazılı olarak evlerinde bulunduruyorlardı. Yazma bilmeyen ve şahsi nüshası olmayan mü'minler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in namaz, va'z ve sair vesilelerle devamlı sûrette Kur'ân okuması sâyesinde, kulak yolu ile belliyorlardı. Kur'ân'ın muhafazası için hafıza, yazıdan daha yaygın bir vasıta idi.

16 Sâbüni, Muhammed Ali, et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân, 2. baskı, Beyrût, 1401/1981, s. 6.

Peygamberimiz (s.a.v.)'in hayatında bir çok sahabi Kur'ân'ı hem hafızalarında hemde sahifelerinde toplamış bulunuyorlardı. Yüzlerce müslümanda yazılı Kur'ân metinleri bulunuyordu. Fakat metnin tamamına yazılı olarak sahib olanlar pek az idi. Müslümanların çoğu zaten okur yazar değildi. Geçim ve ikamet zarûretlerinden dolayı uzakta oturanlar vardı ve bunlar, metnin bir kısmını ele geçirememiş olabiliyorlardı. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e seferde iken de vahy gelmiş olabiliyordu. Bütün bu sebeplerden dolayı, metnin tamamının muayyen bir kimsede bulunacağını söylemek zordur.¹⁷

b) Kur'ân'ın Cibril'e arzedilmesi sûretiyle muhafazası:

Kur'ân metninin intikali meselesinde, bir de arz hususiyetinden bahsetmemiz gerekir. Her Ramazan ayında Peygamberimiz (s.a.v.), o zamana kadar vahyedilmiş Kur'ân metninin tamamını Cibril'e, Cibril de kendisine okur, böylece mukabele ederlerdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.)'in son Ramazan'ında vâki' arzaya, el-ardatu'l-ehire denilir.

İslâm aleminde, asr-ı saâdetten günümüze kadar devam edegelen mukabele geleneği de, işte bu arz keyfiyetinin hatırasını canlı tutmak irâdesinin bir tezahürüdür.¹⁸

2- Kur'ân-ı Kerîm metninin Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in zamanında mushaf hâline getirilmesi sûretiyle muhafazası:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) hayatta olduğu müddetçe vahiy devam ettiğinden, Kur'ân metni iki kap (deffeteyn) arasında mushaf haline getirilemezdi. Böyle yapılmış olsaydı sık sık değişiklik yapmak, araya girecek bir kaç ayeti yerleştirmek için, ikide bir çok sayıda yazılmış metni imha etmek mecburiyeti hasıl olacaktı. Diğer taraftan Kurân metni birçok hafız tarafından ezberlenip devamlı sûrette okunuyor ve ashabın bir kısmının nezdinde yazılı nüshaları da bulunuyordu. Metnin muhafazası konusunda endişeye sebep yoktu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dünyadan göçmesinden sonra, hem onun gibi bir teminat merciinin aralarından ayrılması, hem de İslâmı ciddi bir şekilde tehdid eden irtidad hareketlerine karşı harpler, ilâhi rehber Kur'ân-ı Kerîm metninin, ümmetin icmandan geçmek sûretiyle tek kelimesinden şüphelenilmeyecek tarzda, kıyâmete kadar hiç kimsenin itiraz edemeyeceği imam olması gerekmişti.

¹⁷ Yıldırım, Suat, Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş, İstanbul, 1983, s. 58-61.

¹⁸ Yıldırım, K. K. ve Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 57.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yazdırdığı sahifeler varken, neden Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in bununla yetinmeyip mushaf hâlinde derletmesine ihtiyaç kaldı? sorusu akla gelebilir. Bunun cevabı şudur: Çünkü, evvela, Peygamberimiz (s.a.v.) dünyadan göçmeden, o sahifeler bulunmakla beraber, onların devlet işi olarak resmîyeti yoktu. Zira Peygamberimiz (s.a.v.)'in mübarek varlıkları, birçok hususta olduğu gibi, Kur'ân metnine merci olmak konusunda da tek başına bir teminat olup, eminu'l-vahy o idi. Fakat ondan sonra gelen halifenin böyle bir vasfı olamayacağından, bu sahifeleri iki kapak arasında mushaf haline getirmek mecburiyetinde idi. Esas otorite ve teminat bundan böyle imam'ın (Kur'ân metninin) olması gerekiyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisinden sonra Allah'ın Kitabını bıraktığını, ona tabi oldukları müddetçe müslümanların asla şaşırmayacaklarını bildirmişti. İkinci bir sebep de şudur: Hz. Ebû Bekir (r.a.) mushafı, o sahifelerden istinsah ettirebilirdi. Ama böyle yapmak, ne de olsa mahzurlu olurdu. Müslüman cemaat arasında daha sonra ortaya çıkması muhtemel durumları hesaba katmak gerekiyordu. Tam veya kısmi olan şahsi Kur'ân nüshalarında ufak tefek istinsah hataları olamaz mıydı? Elbette olabilirdi. Bazı parçalar, çok az kimsede yazılı olarak bulunduğundan, çok geçmeden tamamen ortadan kaybolabilirdi. Az da olsa, tilaveti neshedilen yerler olup bunu bilenlerin yanında bilmeyenlerde vardı. Bundan ötürü, eldeki metni bir yandan ashabın nüshaları ve hafızaları ile teyid, bir yandanda ferdi tashih ederek, neticede ümmetin icmaından (tasvibinden) geçecek imam mushafa resmi bir hüviyet ve mer'iyet kazandırmak gerekiyordu.

Az önce işaret ettiğimiz üzere, Resûlullah (s.a.v.)'in otoritesinin gitmesiyle ortaya çıkan boşluk, ihtilâflar ve irtidat harpleri... bütün bu sebepler, Kur'ân'ın resmi mer'iyet ve icma-ı ümmete iktiran eden bir imam mushaf halinde derlenmesini icab ettirmişti. Nitekim Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in hilafetinin başında vaki' olan yemame savaşı'nda yetmiş hâfiz (bunların ekserisi tam değil de kısmi hafız olmalıdır) sahabinin şehid olması, tedbir almak lüzumunu iyice göstermişti.

Zeyd İbn Sâbit (r.a.) diyor ki: Yemâme Savaşı'nda ashâbın öldürülmesini müteakip Hz. Ebû Bekir (r.a.) beni çağırttı. Yanına vardım, Hz. Ömer (r.a.) de orada idi. "Yemâme' de Kurân hâfizleri çok zayıf verdi. Bu gibi vak'âlarda hafızların ölmeleriyle Kur'ânın bir çoğunun zayıf olmasından endişe ederim. Bana kalırsa, Kur'ân'ın cem edilmesi için emir çıkarman gerekir. "Bende Ömer (r.a.)'e şöyle cevap verdim: "Resûlullah (s.a.v.)'in yapmadığı bir işi nasıl yapabilirsin?". Ömer (r.a.):Vallahi, bu hayırlı bir teşebbüstür"dedi. Sonra bu iş üzerinde o kadar durdu ki, bana söyleye

söyleye neticede Allah, kalbimi bu işe yatırdı, ben de onun görüşünü benimsedim." Zeyd (r.a.) devamla diyor ki: Ebû Bekir (r.a.) bana dönüp şöyle dedi:"Sen genç, dinç, zeki, bir adamsın. Kimse seni ittiham edemez. Zaten Resûlullah (s.a.v.)'ın da vahy katibi idin. Kur'ân metnini topla. "Valahi bir dağı yerinden nakletmemi isteselerdi, Kur'ân'ı toplama mes'ûliyeti kadar bana ağır gelmezdi." Neticede Kur'ân'ı, hurma dallarından, yassı taşlardan ve insanların hafızalarından derlemeye başladım. "19

Kaynakların ittifakla bildirdiğine göre, Hz. Ebû Bekir (r.a.), Zeyd (r.a.)'e asla hafızasına güvenmemesini, her ayet için iki delil olmak üzere, iki şahıstan yazılı nüsha aramasını emretti. Kendilerinde Kur'ândan yazılı parça bulunan herkesin bunları Zeyd (r.a.)'e getirmesini şehirde ilan etti. Bu ilân camide yapılmıştı. Hz. Ömer (r.a.) de şahitlerin ellerindeki nüshaların, Hz. Peygamber (a.s.v.) tarafından kontrol edilmiş olup olmadığını yeminle tahkik ve tevsik ediyordu. Zaten Zeyd (r.a.), vazifeyi ilk kabûlü sırasında, onun kendisine yardımını şart koşmuş, oda kendisine ciddi bir şekilde yardım etmiştir.

Zeyd (r.a.), bizzat kendisinde iyi bir hâfız olduğu halde, kendisi gibi başka hâfızlarla da yetinmeyip, her ayet hakkında mukabele görmüş iki yazılı şahid aramak gibi son derece titiz ve ilmi bir usûl takib etmiştir. Yalnız Tevbe sûresinin sonundaki iki âyet hakkında, araştırmasına rağmen iki yazılı şahidi bulamamış. Ebû Huzeyfe (r.a.)'deki yazılı nüshaya istinad etmek durumunda kalmıştır. O zamanın şartlarında bu ciddiyetin ve ilmi titizliğin gösterebilmesi vâkıasının üstünde "O zikri (Kur'ân'ı) Biz indirdik Biz ve onun koruyucusu da elbette biziz" (Hicr,15/9), ilahi irade ve inayetinin tecellisini görmemek mümkün değildir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) devrinde bir araya getirilen sahifelere el-Mushaf denilmiştir. Bu kelime dilde: "İki kabı arasında sahifeler ihtiva eden" demektir. İstilahta ise: "Hz. Osman (r.a.) zamanında, üzerinde ittifak edilen şekliyle, âyetleri ve sûreleri tertib edilmiş tarzda Kur'ân metninin ihtiva eden evrak" mânasına kullanılmış ve o zamandan beri bütün müslümanlar arasında bunu ifade etmiştir.

Mushaf-ı Şerif, Hz. Ebu Bekir (r.a.)'den sonra, Hz. Ömer (r.a.)'e intikal etmiş; o yaşadığı müddetçe kendisinin yanında durmuş, vefat edince, kızı Hafsa (r.a.)'ya kalmıştır.²⁰

19 Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, (6/98).

20 Yıldırım, K. K. ve Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 62 vd.

3- Kur'ân-ı Kerîm metninin yazılı olduğu mushafın Hz. Osman (r.a.)'in Hilâfetinde çoğaltılması sûretiyle muhafazası:

Hicri 12. senede Hz. Ebû Bekir (r.a.) zamanındaki cem' işinden sonra, Hz. Ömer (r.a.)'in hilâfetinde ve Hz. Osman (r.a.)'in hilafetinin ilk zamanlarında aynı durum devam etti. Ancak az bir zaman sonra, müslümanlar arasında, bu imam mushaftan müteaddit nushalar istinsah edilmesi zarûreti ortaya çıktı.

Hz. Ömer (r.a.), bilhassa muhâcirinden ileri gelen ashabın Medine'yi terketmesini, özel iznine bağlamış olup, bu hususta güçlük çıkıyordu. On dan sonra halife olan Hz. Osman (r.a.), çıkışı serbest bıraktı. Sahabe, genişlemiş İslam devletinin ileri gelen merkezlerine dağılmıştı. Her şehir ahâlisi, aralarında bulunan sahabinin öğrettiği kıraati öğrendi. Meselâ Dimaşk Mikdâd İbn Esved (r.a.)'den, Kûfe Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)'dan, Basra Ebû Musâ el-Eş'ari (r.a.)'den, Şam tarafı Ubey İbn Kâ'b (r.a.)'den öğrenmişlerdi. Böylece şehirler arasında kırâat farklılıkları ortaya çıkmıştı. Zira Hz. Ebû Bekir (r.a.) devrinde yazılan imam mushaf, yedi harf (lehce) göz önünde bulundurulurken, yani bazı kelimeler, lehçelere göre değişik telaffuzları gösterecek şekilde yazılmıştı. Ekseriya imlâsı aynı olduğu halde, teleffuzu farklı olabiliyordu.

Yeni müslüman olan gayr-ı arab unsurlar, diğer lehçeleri bilmediklerinden, öğrendikleri kırâatin, başkası mümkün olmayan tek kırâat olduğuna inanıyorlardı. Bu yüzden münakaşalar çıkıyor, birbirine kafir diyecek kadar vahim olaylar cereyan ediyordu.

Ebû Kılâbe (r.a.) diyor ki: Hz. Osman (r.a.)'in hilâfeti sırasında mualimin biri, bir zatın kıraatini diğer biri bir başka zatın kıraatini öğretiyordu. Öğrenci çocuklar ihtilâfa düşüyor ve meseleyi hocalara götürüyorlardı. İş o reddeye vardı ki, okuyuş farkından dolayı, biri diğerini kâfir saydı. Hz. Osman (r.a.) buna muttali olunca hutbe verip: "Siz benim yanımda bile ihtilâf ediyorsunuz. Daha uzak yerlerde bulunanlar elbette daha fazla ihtilafa düşerler" deyip Mushafı çoğaltmak gerektiğine kani oldu.

Tahmin edileceği üzere, bu durumlar sık sık vaki oluyordu. Bardağı taşıran damla, Buhari'nin bildirdiği gibi şu hadise olmuştu: Ermenistan gazasında Sûriye ve Irak askerleri beraberce savaşmışlardı. Kırâat hususunda ihtilâf ettiler, hatta bir birlerini tekfir bile edenler oldu. Orduya kumanda eden Huzeyfe İbnü'l-Yeman (r.a.) bu duruma çok üzüldü. Medine'ye döner dönmez, daha evine gitmeden Hz. Osman (r.a.)'in huzuruna vararak: "Ne

olur, mahvolmadan önce şu ümmetin imdadına yetiş!"dedi. Sonra meseleyi uzunca anlatıp yahudi ve hırsriyanlar gibi, Kitapta ihtilaf edilmesinden endişe ettiğini ifade etti.

H. Osman (r.a.), muhâcirini ve ensarı topladı. Durumu istişare etti. Sonra H. Hafsa (r.a.)'ya haber göndererek " sahifeleri bize gönder, biz ondan mushaflar istinsah edip yine sana gönderelim"dedi; o da gönderdi. H. Osman (r.a.); Zeyd İbn Sabit (r.a.), Said İbnu'l- As (r.a), Abdurrahman İbnu'l- Haris (r.a.), Abdullah İbnu'z-Zubeyr (r.a.)'i istinsah işi ile görevlendirdi. Tereddüt hâlinde, Kureyş imlâsına göre yazmalarını emretti. Bu heyette, mezkûr dört kişiden başka Ubey İbn Kâ'b (r.a.)'in de bulunduğu sayılarının on iki olduğu da rivayet edilmektedir. Bunlar, öyle anlaşılıyor ki, müteaddit nüshaları yazmak için, ihtiyaç hâlinde yardım eden fakat devamlı komisyon üyesi olmayan şahıslar idiler. H. Osman (r.a.) bu heyet'e, gerektiğinde imam mushafın imlasını değiştirebileceklerini söylemişti. H. Osman (r.a.)'ın hilâfeti sırasında yapılan işin, esasta bir imlâ ıslahı ile birlikte olan çoğaltma çalışması olduğunu gösterir.

Bu teksir işi, hicri 25 yılında başlamıştı. Mushafların istinsahı bitince, sahifeler H. Hafsa (r.a.)'ya iade edildi. Yazılan mushaflar, câmide okunarak müslümanların ittifakına mazhar oldu. Birisi medine'de muhâfaza edilip, diğer üçü, o zamanın başlıca islam merkezleri olan Şam, Kûfe ve Basra'ya gönderildi. Diğer bir rivâyete göre bunların sayısı yedi olup, ayrıca Mekke, Bahreyn ve Yemen'e de birer mushaf gönderilmiştir. Bundan sonra H. Osman (r.a.), diğer şahsi nüshaların imha edilmesini emretti. Maksudı, müslümanlar için verilen geçici bir müsaade eseri olan bazı kelimeleri, diğer lehçelerle okuma işine son verip, bir harf üzerinde toplamaktı. Lehçe farkı, mahdud bazı bazı kelimelerde de olsa, müslümanlar arasında ihtilafa sebep olabiliyordu. Diğer taraftan, şahsi nüshalar eksik olabiliyordu. Titiz bir kontrolden geçmediklerinden yanlışlar da ihtiva edebilirlerdi. Tek kişi hata edebilir, fakat hâfızlardan müteşekkil heyet tanılmaz. Ayrıca şahsi nüshalara sahabe, kendileri metni iyice bilip karıştırmaktan emin olduklarından, tefsir mahiyetinde açıklayıcı kısa notlar koymuşlardı. Meselâ: "Rabbimizin lütuf ve kereminden nasibinizi aramanızda size bir günah yoktur" (Bakara, 2/198) âyetinin hemen arkasına İbn Mes'ûd (r.a.) " hac mevsiminde" açıklamasını ilave etmişti. İbnu'l-Cezeri (ö. 833/1429) diyor ki: "Bazan izah maksadiyle, metin arasına kırâatler hakkında açıklamalar koyarlardı. Çünkü onlar, H. Peygamber (s.a.v.)'dan öğrendikleri Kur'ân-ı Kerîm'i iyice biliyorlardı." Fakat H. Osman (r.a.)'ın emrine rağmen, öyle anlaşılıyor ki, şahsi mushaflar -geniş islam dünyasına yayıldığından- büsbütün ortadan kalkmadı. H. 3. ve

4. asırda, Kur'ân tarihine dair eser yazarlar, İbn Mes'ûd (r.a.), Ubey (r.a.) gibi zevâtın mushaflarını gördüklerini bildirirler. Bu da iyi olmuştur. Şayet kaybolsalardı, muâriızlar tarafından, aralarında fazla bir fark olduğu iddia edilebilirdi.²¹

Mushafların Yazısında Dikkate Alınan Hususlar:

1- Kur'ân'ın istinsâhı ile meşgul olan ashab, son arzada Kur'âniyeti takarrur ve tessebüt eden, tevâtür yoluyla sâbit olan tilâveti mensûh olmayan âyetleri, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin imlâ ettirdiği şekilde yazmışlardır.

2- İstinsâh edilen mushaflar, gerek gönderilecekleri şehirler, gerekse Peygamberimiz (s.a.v.)'den Sâbit ve "yedi harf" e dahil olan mütevâtir kırâatler nazar-ı itibare alınarak, müteaddid yazılmışlardır.

Söylenilen hususları ihata edebilmesi düşüncesi ile bu mushaflara nokta ve hareke konmamıştır. Çünkü nokta ve hareke, hattın (yazı) ihtimâline dahil olan muhtelif kırâatlardan yalnız birisini tarif eder. Hat, nokta ve harekeden müstağni olunca, çeşitli kırâat vecihlerini ihtiva edebilir. Meselâ " نَشِيرُهَا " ²³ kelimesinin " فَتَبَيَّنُوا " ²² kelimesinin " فَتَبَيَّنُوا " okunması gibi.

3- Hat (yazı), noktasız ve harekesiz olduğu halde, birden fazla kıraatı ihtiva edemiyorsa, okuyuş vecihleri bir mushafta toplanmayıp, ayrı ayrı mushaflara yazılmıştır. Meselâ bir mushafa " وَأَوْصَى " ²⁴ diğerine " وَأَوْصَى " ; bir mushafa " مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ " ²⁵ diğerine " مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ " yazılmıştır.²⁶

Hiz. Ebu Bekir (r.a.) ile Hiz.Osman (r.a.)'ın yaptıkları işler arasında şu farklar vardır:

1- Hiz. Ebu Bekir (r.a.), Kur'ân hakkında muhtemel bir ihtilâfi önlemek için, ashabın ittifakiyle, Resûlullah'dan kalan sahifeleri mushaf halinde yazdırdı ve ona resmi bir hüviyyet verdi. Hiz. Osman (r.a.) ise genişleyen ülkenin ihtiyacı için onu çoğalttı.

21 Yıldırım, K. K. ve Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 66 vd.

22 Nisâ, 4 / 94 ; Hucurât, 49 / 6.

23 Bakara, 2 / 259.

24 Bakara, 2 / 132.

25 Tevbe, 9 / 100.

26 Karaçam, İsmail, Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri, İstanbul, 1984, s. 57.

2- Hz. Osman (r.a.), bazı kelimeleri, mahalli lehçelere göre okuma imkânı veren muvakkat iznin sona ermesi sebebiyle, bu durumu bilmeyenlerin ve arap olmayan müslümanların sayısı artınca, işi mazbut tutmak için, ümmeti bir harf (lehçe) etrafında topladı.

Böylece, Kur'ân ilahi emaneti, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Osman (r.a.) tarafından içiçe bina edilen üç ayrı sûr tarafından korunmuş olarak, başka hiç bir metne nasib olmayan bir emniyetle, halk içinde Cenâb-ı Hakkın hücceti hâlinde kıyâmete kadar kalmak üzere muhâfaza edilmiştir.²⁷

II- Kırâat İlmi İlgili Genel Bilgiler

A- Kırâat ilminin tarifi, konusu, gayesi, faydası, üstünlüğü, şeriatteki yeri ve meseleleri:

1- Kırâat ilminin tarifi: Kur'ân kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve ihtilâflarını, nakledenlere nisbet ederek, bilmektir.

2 - Kırâat ilminin konusu: telâffuzlarındaki ihtilâf ve edâlarındaki keyfiyet bakımından Kur'ân'ın kelimeleridir.

3- Kırâat ilminin gayesi: Mütevâtir ihtilâfların zabt melekesini elde etmektir.

4- Kırâat ilminin faydası: Kur'ân'ın kelimelerini, telâffuz hususunda, hatadan korumak, tahrif ve tağyirden muhafaza etmek, kırâat imamlarının kırâatını bilmek ve birbirinden tefrik etmektir.

5- Kırâat ilminin üstünlüğü: Kur'ân'ı Kerim'e çok yakın alakasından dolayı, şer'i ilimlerin en şerefliisidir.

6- Kırâat ilminin şeriatteki yeri: Müslümanlar üzerine kırâat ilmini öğrenmek ve öğretmek farz-ı kifâyedir.

7- Kırâat ilminin meseleleri: Kırâat ilmine ait genel kaidelerdir. ²⁸

²⁷ Yıldırım, K. K. ve Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 70.

²⁸ Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 61. Bkz.: ed-Dimyâfi, İthâf, s. 5; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 5 ; İbn Muhaysin, el-Mühezzeb, I, 6 .

B- Kırâat ihtilâfları:

İbnu'l-Cezerî diyor ki: Kırâatlerin sahihini, şâzzını, zaifini ve münkerini araştırdım. Kırâat ihtilâflarının yedi vecihden kaynaklanıp bunların dışına çıkmadığını gördüm:

1- İhtilaf, kelimenin şekli ve anlamı değişmeksizin hareketlerdedir: "الرُّعْبُ" kelimesindeki cezimli olan ayn (ع)'in "الرُّعْبُ" şeklinde ötreli olarak da okunması gibi.

2- İhtilaf, kelimenin şeklinin değil de, manasının değişmesiyle hareketlerdedir: فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ (Bakara, 2/37) âyetindeki "آدَمُ" kelimesinin mîm (م)'inin "آدَمُ" şeklinde üstünlü, "كَلِمَاتٍ" kelimesinin tâ (ت)'sının da "كَلِمَاتٍ" şeklinde ötreli okunması gibi.

3- İhtilaf, kelimenin şeklinin değil de, anlamının değişmesiyle harflerdedir: "تَلُّوا" (Yûnus, 10/30) kelimesindeki bâ (ب)'nın yerine tâ (ت)'nin geçmesiyle "تَلُّوا" olarak da okunması gibi.

4- İhtilaf, kelimenin manasının değil de, şeklinin değişmesiyle harflerdedir: "بَسَطَ" (A'râf, 7/69) kelimesindeki sâd (ص) harfinin "بَسَطَ" şeklinde sîn (س) ile de okunması gibi.

5- İhtilaf, kelimenin manasının ve şeklinin değişmesiyle harflerdedir: "وَلَا يَأْتِي" (Nûr, 24/22) kelimesinin "وَلَا يَأْتِي" şeklinde de okunması gibi.

6- İhtilaf, kelimelerin birbirine takdim ve te'hir edilmesindedir: "فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ" (Tevbe, 9/11) kelimelerinin yer değiştirerek "فَيُقْتَلُونَ وَيَقْتُلُونَ" şeklinde de okunması gibi.

7- İhtilaf, kelimenin harflerinin ziyâde ve noksanlaşmasındadır: "وَأَوْصَى" (Bakara, 2/132) kelimesindeki iki vâv (و) arasına bir hemze (إ) ilâve edilerek "وَأَوْصَى" şekliyle de okunması gibi.²⁹

C- Kırâat ihtilâflarının boğuş sebepleri:

Hız. Osman (r.a.) zamanında istinsâh edilen mushafların, ihtiva ettikleri kırâatları bilen birer sahâbi ile muhtelif beidelere gönderildiğini

²⁹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 26; Safâkusi, Ali Nuri, Ğaysu'n-nef' fi'l-kırâati's-seb', Mısır, 1304, s. 5.

söylemiştik. İşte bu belde sakinleri Kur'ân'ın kırâatini, bizzat Rasûlüllah (s.a.v.)'den öğrenmiş olan ve mushafı getiren ashabtan almışlar ve öğrendikleri gibi de okumuşlardır. Böylece her belde, mushafına uygun kırâatları muhafaza etmeye başlamış ve o kırâatler okudukları beldede yayılmıştır. Hz. Osman (r.a.) mushaflarının noktasız ve harekesiz oluşu, çeşitli kırâatleri ihtimali dahiline alması hesabıyla, Kur'ân'ı ve kırâatleri rivâyet ve telâkkide esas umde, "mushafların hattı" olmuştur.

Bilindiği gibi ashâbın Peygamberimiz (s.a.v.)'den kırâati elde edişleri ayrı ayrı derecede ve farklı idi. Bunlar içinde bir kırâat alanlar olduğu gibi, iki ve daha fazla alanlar da vardı. Kur'ân tedrisatı için muhtelif beldelere dağılmış olan ashâb, bildikleri kırâatleri öğretiyorlar, böylece onlardan kırâat öğrenen tâbiûn ve etbâu't-tâbiinin de kırâatleri farklı oluyordu.

Muhakkak ki Hz. Osman (r.a.)'ın mushaflar istinsah ettirip muhtelif beldelere göndermesi, Kur'ân tedrisatını zapt ve kontrol altına alma isteğine dayanır.

Kırâat ihtilâflarının doğuş sebeplerinden birisi de Hz. Osman (r.a.)'ın mushaflarının durumudur. Her ne kadar bu mushaflarda " yedi harf " in tümünün bulunup bulunmadığı ihtilâf konusu ise de, cumhûr bulunduğu kanaatindedir. Zaten istinsah esnasında nokta ve hareketin terkediliş hikmeti de buna dayanmaktadır. Böylece her sahâbi, götürdüğü mushafının ihtiva ettiği kırâatları o beldede okumuş, okutmuş ve öğretmiş; her belde muayyen kırâatini, öğrendiği şekilde devam ettirmiştir.

Ashabtan sonra tâbiûn de etbâu't-tâbiin de aynı yolu tutmuşlar. Hatta bunlar içerisinde hayatını Kur'ân'a vakfeden, onun gerek kırâati ve gerekse tâlimi ile meşhûr olan sâhib-i itkân, sika, âdil, âlim ve âmil, muhlis insanlar çıkmış ve halk tarafından müktedâ bih (kendisine uyulan) olmuşlardır. Yedi ve on kırâat imamları olarak bildiğimiz muhterem zevât ile, onların yolunu izleyen râvileri ve onları takip edenler işte bu sâlih zümredir

Bunlardan sonra kırâat alimleri çoğaldılar, muhtelif beldelere dağıldılar, imamlar birbirini takip etti, tabakaları bilindi, çeşitli vasıflarda birbirinden tefrik edildiler. İşin bir taraftan dirayetli insanlar arasında devam etmesiyle birlikte, öte yandan selâhiyet sahibi olmayan kimselerin ortaya çıkıp mütevâtir olmayan vecihlerle okuyarak müslümanların ihtilâfa düşmesine sebep oldukları görüldü.

İşte bu esnada ümmetin hâzik âlimleri ve yüce imamları duruma müdahale ederek, sahih kırâatlerle, meşhûr, şâz ve merdûd kırâatların arasını

ayırarak usûller koydular ve her birini ayrı ayrı tesbit ettiler. Kırâatlerin senetleri, rivâyetleri, tarikleri ve vecihleri - böylece - teayyün ve takarrur etmiştir.

Kırâatların zaptı işine itina gösterilmeye başlanan tarih, hicri I.yüzyılda tâbiün devrinin sonlandırır.³⁰

D- Kırâat ilminin gelişmesi:

Kırâat kitaplarındaki malûmata göre ilk defa kırâat ilmini kaleme alan Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellam (ö. 224/838)'dir. Onu Ebû Hâtım Sicistâni (ö. 255/868), Ahmed b. Cübeyr (ö. 258/871), İbn Cerir Taberî (ö. 310/922) takip etmişlerdir. Yalnız bunların eserlerinde kırâatlar, muayyen bir sayıya dayanan (meselâ yedi veya ondört gibi) imam adedine göre değildi.

Hicri ikinci asrın başında, muayyen beldelerdeki müslümanların, kendi kırâatlarını diğer beldelerdeki kırâatlara tercih etmeleriyle "yedi kırâat" tabirinin şöhret bulmaya başladığını görmekteyiz. Böylece Mekke'de Abdullah b. Kesir (ö. 210/737)'in, Medine'de Nâfi (ö. 169/785)'in, Şam'da İbn Amir (ö. 118/736)'in, Basra'da Ebû Amr (ö. 154/770)'ın ve Ya'kûb (ö. 205/810)'un, Kûfe'de Asım (ö.127/744)'ın ve Hamze (ö.188/803)'nin kırâatleri meşhûr oldu.

Üçüncü hicri asırda kırâatleri yediye tahsis eden, gerek imamları ve gerekse temsil ettikleri kırâatleri belirli usûller koyarak tesbit eden Ebû Bekr b. Mücahid (ö. 324/935)'dir. Yalnız İbnü Mücahid'in bu tasnifinde yedinci imam Yakûb değil, el-Kisâi (ö. 189/804)'dir.

Onun bu tasnifi, umum halkın kabulüne mazhar olmuş, aynı usûle dayanan "Kırâat-ı seb'a" kitapları te'lif olunmuştur. Şu kadar var ki, muhakkikinden olan bazı zevât, bu "yedi imam"a bazı isimler daha katmışlardır. Meselâ imam Bağavi (ö. 510/1116), Ya'kûb Hadramî'yi, Ebû Ca'fer (ö. 130/747)'i ve Halef b. Hişâm (ö. 229/843)'i ilave ederek imam sayısını ona iblağ etmiştir.

Ümmet ismi geçen yedi imamın (Nâfi, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Amir, Asım, Hamze, Kısâi) kırâatlerinin doğruluğu hususunds icmâ etmişlerdir. Bu yedi imama üç imam (Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Halef) daha ilave ederek onların

³⁰ Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 61-63.

kırâatlerinin da diğeri gibi mütevâtir olduğunu iddia ve isbat eden İbnu'l-Cezeri'dir.³¹

E- Kırâat ilminin yayılması:

Kırâat ilminin kitaplara nakledilmelerine kadar, hafız ve kırâat âlimleri kırâat vecihlerini - fasılasız olarak - birbirine aktarmışlardır.

Doğuda ve Endülüs'te bu ilme büyük önem verilmiş, gerek "yedi kırâat = kırâat-ı seb'a" ve gerekse "on kırâat = kırâat-ı aşere" üzerine bir çok eserler yazılmıştır.

Mağribe ve Endülüs'e bu ilmin dördüncü hicri asırda Muhammed b. Abdillâh Talamneki (ö. 429/1037) tarafından sokulduğu söylenmektedir. Sonra onu Mekki b. Ebi Tâlib (ö. 437/1045) takip etmiş, daha sonrada Ebû Amr Osmân b. Said Dâni (ö. 444/1052) bu konuda en mühim eserleri yazmış bir şahıs olarak karşımıza çıkar. Müslümanlarca en çok tutulan "*et - Teysir*", "*Câmiu'l - Beyân*", *el - Muhkem fi nakı'l - mesahif*", "*el - Mukn'*"... gibi eserler onun telifidir. Kâsım Muhammed b. Fire Şâtibi (ö. 590/1193) ezberlenmesi ve öğretimi kolay olsun diye "*et - Teysir*"i manzum olarak ve her imama ve râvisine "*ebced*" hesabına dayanan birer harfi remz olarak vermek suretiyle "*eş - Şâtibiyye*" diye bilinen "*Hırzü'l Emâni*"sini hülâsa etti. Onun bu eseri halk tarafından hem ezberlenmiş, hem de evlâtlarına ezberletilmiş ve devamlı olarak tedris edilmiştir.

Şam'a kırâat ilminin Ebu'd-Derdâ (r.a.) ile girdiğini söyleyebiliriz. Onu takiben İbn Âmir bu ilmi devam ettirmiş, aynı yerde Ehvâzî (ö. 446/1054)'nin de bir hayli hizmeti olmuştur.

Basra'da ilk defa kırâat ilmini tettebbu, eden ve eser yazan zatın Hârûn b. Mûsâ'l-Aver (ikinci hicri asırdan evvel) olduğu rivâyet edilmektedir.

Yûsuf b. Ali b. Cebbâre (ö. 465/1072)'nin Endülüs'ten doğuya geçmesiyle bu ilim, Mâverâü'n-Nehir, Gazne ve şarkta yayılmıştır. Türkler arasında kırâat ilmi devamlı olarak okunmuş ve okutulmuştur. Fakat Yıldırım Beyazıt (ö. 805/1402)'in İbnu'l-Cezeri'yi 797/1395 tarihinde Bursa'ya celbetmesi ve en mühim eserlerini burada yazması ile kırâat ilminin büyük önem kazandığını burada zikretmeliyiz.³²

³¹ Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 63-64.

³² Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 64-65.

F- Sahih kırâatlerin şartları:

Yukarıda işaret edildiği vechile, Peygamber (s.a.v.)'den sabit olan mütevâtir kırâatlere bazı bid'at ehlinin, Kur'ân âyetlerini kendi bâtil fikirlerini tervic eder mahiyette okumaya girişmeleri karşısında, islâm alimleri tevâtürle sabit olan sahih kırâatleri diğerlerinden ayıran belirli ölçüler koymuşlardır.

Sahih kırâatlerin şartları, bütün kaynaklara göre üçtür:

1- Kırâat, bir vechile de olsa, Arap gramerine uygun olmalıdır.

2- Kırâat, sahih ve muttasıl bir senetle, Peygamber (s.a.v.)'e ulaşmalıdır.

3- Kırâat, takdiren ve ihtimâlen de olsa, Hz. Osman (r.a.)'a nisbet olunan mushaflardan birinin resm-i hattına uygun olmalıdır.

Bu üç şartı haiz olan kırâat, red ve inkar edilemez. Şayet bu şartlardan birisi eksik olursa, o kırâat, zayıf veya şâz veyahut da bâtil kırâattir.

Şimdi bu üç şartı kısaca izah edelim:

Birinci şarta göre kırâat, Arap gramerine uygun olmalıdır. Tarifteki "bir vechile de olsa" dan maksat, gramer kâidelerinden birisine uygunluktur. Bu kâide ittifak olunan bir kaide de olabilir, ihtilaf edilen bir kâide de olabilir. Burada selahiyet kırâat imamlarındadır, yoksa sarf ve nahivcilerde değildir.

İkinci şarta göre kırâat, sahih bir senetle Peygamberimiz (s.a.v.)'e ulaşmalıdır. Yani sahih olan kırâat, adâlet ve zapt yönü kuvvetli kimselerden Rasûlullah (s.a.v.)'e ulaşmalı, kırâat imamları tarafından da meşhur olmalı ve şâz sayılmamalıdır. Müteahhirine göre ise kırâat mütevâtiren sâbit olmalıdır.

Üçüncü şarta göre ise kırâat, mesâhif-i osmâniyyeden birinin hattına -takdiren de olsa- uymalıdır. Zira mezkûr mushaflarda nokta ve hareke bulunmadığı ve birden fazla kırâat vechini ihtimâli dairesine alacak şekilde, özel bir imlâ ile yazıldıklarından, kırâat bunlardan birine -muhakkak- uyacaktır.³³

³³ Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 66. Bkz.: İbnu'l-Cezeri, en-Neşr, 1, 9 vd; Suyûti, el-İtkân, 1, 211 vd; Zerkânî, Menâhîlu'l-irfân, 1, 411.

G- Senetleri bakımından kırâatlerin çeşitleri:

Suyûfî (ö. 911/1505), senetleri yönünden kırâatlerin altı nevi olduğunu, İbnu'l-Cezerî'den nakleder:

1- Mütevâtir kırâatler: Sened zincirinin sonuna kadar, yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun, diğer bir topluluktan rivâyet ettiği kırâatlerdir. Cumhûra göre, yedi imamın kırâatleri mütevâtirdir. İbnu's-Subkî (ö. 756/1355), İbnu'l-Cezerî ve Nuveyrî (ö. 852/1453) gibi bazı kırâat alimlerine göre ise, on imamın kırâatlarının tamamı mütevâtirdir.³⁴

2- Meşhur kırâatler: Senedi sahih, Arapçaya ve hatt-ı mushaf-ı osmânîye uygun, kurrâ arasında meşhur ve fakat tevâtür derecesine ulaşamayan kırâatlardır. Meselâ: Yedi veya on kırâatın naklinde tariklerin çeşitli olmasıyla, bir kısmının naklettiğini diğer bir kısmının terketmesi gibi.

Mütevâtir ve meşhûr kırâatler namazda ve namaz dışında okunur, onlara inanmak vâcib olup, inkarı câiz değildir.

3- Ahâd kırâatler: Senedi sahih olup, ya mushaf-ı osmânîye veya Arapçaya uymayan veyahut da zikredilen şöhrete ulaşamayan kırâatlerdir. Meselâ: Resûlullâh (s.a.v.)'in فَرُوحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ (Vakı'a, 56/89) âyetindeki " فَرُوحٌ " kelimesini râ (ر)'nin ötüresiyle " فَرُوحٌ " şeklinde okuduğunun, yalnız Hz. Aişe (r.a.)'den rivâyet edilmesi gibi.

Bu tür kırâatler namazda ve namaz dışında okunamaz ve inanmak da vâcib değildir.

4- Şâz kırâatler : Senedi sahih olmayan kırâatlerdir. Meselâ : مَالِكُ يَوْمِ الدِّينِ (Fatiha, 1/3-4) âyetlerindeki " مَالِكٌ " kelimesinin mazi sıgasıyla " مَالِكٌ " kelimesinin nasbla " يَوْمٌ " ve " نَعْبُدُ " kelimesinin de meçhûl sıgasıyla " نَعْبُدُ " şeklinde okunması gibi.

5- Mevzû kırâatler: Huzâî'nin kırâati gibi, yalnız okuyanına isnâd edilen uydurma ve asılsız kırâatlerdir. Meselâ: Huzâî'nin, Ebû Hanife'ye nisbet ettiği اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ (Fâtır, 35/28) âyetindeki " اللَّهُ " kelimesini " اللَّهُ " şeklinde ötre, " الْعُلَمَاءُ " kelimesini " الْعُلَمَاءُ " şeklinde üstün kırâati gibi.

6- Müdrec kırâatler: Hadisin çeşitlerinden Mudrec'e benzer. Bunlar, âyetlerin mânâsını açıklayıcı ve kayıtlayıcı ilâveler olup daha sonra âyetlerle

³⁴ ez-Zerkânî, Menâhil, I, 441.

beraber okunan kırâatlerdir. Meselâ: Abdullâh b. Mes'ûd'un "فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ" (Mâide, 5/89) âyetinin hükmünü "مُتَابِعَاتٍ" kelimesi ile kayıtlaması³⁵ ve Hasan-ı Basrî'nin "وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا" (Meryem, 19/71) âyetine "الْوُرُودُ الدُّخُولُ" lafızlarını ilâve ederek "الْوُرُودُ" kelimesini açıklaması bunlardandır.

Bu son üç nevi kırâat Kur'ân-ı Kerîm'den olmadıklarından namazda ve namaz dışında okunamaz ve inanmak da câiz değildir.³⁶

H- Kırâatlerin İfrâd ve cem'i

1- İnfirâd usûlü:

İnfirâd yalnız olma, yanında kimse bulunmama manâlarındadır. Kırâat ıstılahında ise, kırâatları ayrı ayrı okuma, rivâyetleri birbirine karıştırmadan okuma, her rivâyet için ayrı hatim indirme şeklinde mütalaa edilmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in asrında, Kur'ân tilâvet edilirken veya öğretilirken, infirâd usulü uygulanmakta idi. O devirde birden fazla kırâatın, bir kişi tarafından aynı anda tilâvet edildiğine dair bir tatbikat söz konusu olmamıştır.

Rasûlullâh (s.a.v.)'tan sonraki ilk dört asırda da tatbikat bu şekilde devam etmiştir. Hicri beşinci asra kadar uyulagelen bu usûl, zaman alıcı ve sabrı gerektiricidir. Ne var ki, beşinci asırdan sonra da bu tatbikat tāmamen durmamış, bu usulle kırâat okuyan ve okutanlar noksan olmamışlardır. Bu yolla kırâatler öğrenilinceye kadar, Kur'ân-ı Kerim'i yirmi-otuz defa hatmedenler olmuştur.

İbnu'l-Cezerî'nin bildirdiğine göre, Ebû'l-Hasen Abdulganî Hüsari yedi kırâati öğrenmek için üstadı Ebûbekr Kusarî'nin önünde doksan hatim indirmiş ve bu çalışma on yılda tamam olmuştur.

İbnu'l-Cezerî, kırâat ilminde meşhur olmuş İbn Mücâhid'in ashâbından olan Ebu'l-Hafs Kettânî, İbn Mansûr'un talebesi Ebu'l Feth Ferec b. Ö-

³⁵ Bûtî, Said Ramazan, Kırâatler ve Kırâat İmamları (Mim ravâii'l-Kur'ân, Şam, 1970 baskısından trc.: Mehmet Ali Sarı), Diyanet Dergisi, Ankara, 1977, c. XVI, sayı: 1, s. 35.

³⁶ Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed Abdillâh, el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân, thr., tkd., tlk.: Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrût-Lubnân, 1408/1988, c. I, s. 409-410; Suyûtî, el-İtkân, 1, 215 vd; Zerkânî, Menâhilu'l-irfân, 1, 423; Sâlih, Subhi, Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân, 7. baskı, Beyrût, 1972, s. 254 vd.

mer Vâsiti ve Şâtibi'nin damadı Kemal Darir gibi diğer bazı kimselerin de, kırâati infirâd tarikiyle okuduklarını kaydediyor.

İbn Mücâhid (ö. 324/848) ve onu takibeden ilk iki asırda dahi, infirâd usûlünü titizlikle uygulayanlar bulunmuş, senelerce kırâat okumuş kimselere bile, kırâati cem etme müsâadesi verilmemiştir.

2- İndirac usûlü:

İndirac, dahil olma, arasına sıkıştırma manâlarındadır. Kırâat ıstılahında ise, rivâyetleri bir araya cem ederek okuma manâsında kullanılmıştır.

Kırâat tedrisinde, cem etme meselesi'nin hicri beşinci asırda ortaya çıktığında şüphe yoktur. Tatbikatını ise, bu asırdan sonra bulmağa başlamıştır. Bu usûlün, kimin tarafından ortaya atıldığı hususu kaynaklarda kaydedilmemiştir. İbnu'l-Cezerî: "Kurrâdan hiç biri teliflerinde bu konuya yer vermemişlerdir" diyor.

İndirac (cem) usûlünün ortaya çıkış sebepleri üzerinde şu hususlar ileri sürülmüştür:

- 1- Hocaların himmetinin azalması
- 2-Talebenin gayretinin azalması
- 3-İnsan maşguliyetinin çoğalması
- 4-Her şeyi çabuk öğrenme hırsı
- 5-Yüksek rakamlara varan hatimlerin sayısı

Kurrânın bir kısmı tarafından benimsenip, bir kısmı tarafından da hoş görülmeyen cem konusu, bazı şartlarla tatbik edilmeye başlandı. Bu şartları cem konusunda ortaya çıkan mezheplerden sonra izâh edeceğiz. Ancak burada bazı açıklamalarda bulunmak faydalı olacaktır.

Kırâat tedrisinde yeni bir usûl olarak ortaya çıkan indirac usûlüyle okuma hususunda, herkese gelişi güzel müsaade edilmemiştir. Suyûfî'nin konuyla ilgili açıklaması şöyledir : " Muteber bir hocanın huzurunda, kırâatleri teker teker okuyup, sonra cem etme isteyenlere müsaade edilmiştir." Konuyla ilgilenen müelliflerin bu husustaki açıklamalarına göre, kendilerine kırâati cem' etme hususunda müsamaha gösterilen kimseler, bir hatim Kâlûn'un rivâyetiyle, bir hatim de Verş'in rivâyetiyle, sonra bir hatim Halef'in bir hatim de Hallad'ın rivâyetiyle indiriyorlar. Ancak bundan sonra cem etmelerine müsâade ediliyordu.

İbnu'l-Cezerî'nin konuyla ilgili açıklaması şöyledir: "Şam'da bulunan kurrâdan kırâat okumak istediğimde; şeyh Eminüddin Abdulvahhâb b. Sel-lâr'ın huzurunda, tam iki hatim indirdim. Bunlardan biri Ebû Amr'ın iki rivâyeti üzere, diğeri ise Hamza'nın iki rivâyeti üzere idi. Sonra cem etmek için izin istedim, bana izin vermedi." İbnu'l-Cezerî, kendine dair naklettiği bu hadisenin benzerlerini başkaları hakkında da zikrediyor. Aynı müellif hicri beşinci asırdan kendi asrına kadar, cem konusunun bazı şartlarla da olsa, tatbik edilegeldiğini sözlerine eklemektedir.³⁷

İ- İndirâc usûlünün uygulanmasında ortaya çıkan mezhepler:

İndirâc usûlünün doğuşuyla birlikte; onun uygulanmasıyla ilgili görüş ayrılıklarının da ortaya çıkması tabiidir. Başlangıçta tesbit edilen şartlar etrafında, en kısa yoldan tedrisatı yürütme imkanları da araştırılmağa başlanmıştır denilebilir.

Esasen kurrânın bir kısmının hoş görmediği bu yeni tatbikatın, sadece ders esnâsında kullanılacağı görüşü etrafında birleştiği, ilgili kaynakların izâhından anlaşılmaktadır. Zamanımızda olduğu gibi, mesele asil mecrâsından saptırılmamıştır. Tilavet esnâsında kırâati cem etme konusu, ortaya atılmamış, konu sadece tedrisâtın sınırları içinde mütâlaa edilmiştir.

Nevevî (ö. 774/1373), Kurân'ın âdâbıyla ilgili hususları sayarken; "Kur'ân okuyan kimse kurrâdan herhangi birinin kırâatıyla tilâvete başladığında, kelâmın irtibâtı devâm ettiği müddetçe; başka bir kırâata geçemez. Ancak irtibat kesildiğinde, yedi imâmdan birinin kırâatına geçer. Fakat evla olan, bir mecliste başladığı kırâatla devâm etmesidir" diyor. Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi tilavet, esnâsında, cem etme hususu hoş görülmemiştir.

Ali Nuri Safâkusî (ö. 1117/1705), kırâati cem etme hususunda, üç mezhebin zuhûr ettiğini haber vermektedir:

1- Mısırlıların ve Mağriblilerin mezhebi (Harf 'le cem).

2- Şamlıların mezhebi (Vakf 'la cem).

3-Bu iki mezhebi birleştirenlerin yolu.

İbnu'l-Cezerî, cem' hususunda iki mezhebin zuhûr ettiğini üçüncü yolun da kendisi tarafından ortaya atıldığını kaydediyor. Bu açıklamalardan

³⁷ Tetik, Necati, Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'limi, 1. baskı, İstanbul, 1990, s. 99 vd.'ndan özetlenmiştir.

anlaşıldığına göre, dokuzuncu hicri asra kadar kırâat taliminde arz, semâ ve edâ usûllerinin dışında, kırâatların ferden ve cem'an alınması bakımından şu usûller uygulanmıştır:

1- Sadr-ı evvelden beşinci hicri asra kadar infirâd usûlü

2- Hicri beşinci asırdan dokuzuncu asrın başlarına kadar, harfle cem ve vakfla cem' metodlarının tatbikiyle, iki yoldan süregelen indirâc usûlü

3- İbn Cezeri'nin (ö. 833/1430) harfle cem ve vakfla cem metodlarını birleştirerek, indirac usûlünü yeni bir şekle sokuşu.

Şimdi sırasıyla bu mezheplerin işleyiş tarzı üzerinde duracağız:

1- Harf 'le cem' (Mısırlıların ve Mağriblilerin mezhebi):

İndirâc usûlünün ortaya çıkışından sonra, Mısırlılar ve garplılar tarafından benimsenen bu usûlde, derse hazırlık safhası, diğer usûllere nazaran daha kolaydır. Bu usûlün kâideleri şöyle tesbit edilmiştir:

a) Hocanın huzûrunda okumağa başlayan talebe, kendisinde muhtelif kırâat şekilleri bulunan, rastladığı ilk kelimedeki vücûhâtı tamamlar. Bu vücûhat ister usûl ister ferş yönünden olsun talebe bu vecihleri tamamlamak zorundadır.

b) Rastladığı ilk kelimedeki vücûhatı tamamlayan talebe, eğer vakfetmek istiyor, vakfetmek de uygun düşüyorsa, okuduğu son vecihte durur. Bundan sonra yeniden okumağa başlar, fakat vakfetmenin uygun olduğu yerde durmayıp devam ederse, bundan sonra gelen vechi ekler. Duruncaya kadar böyle sürer gider.

c) Eğer muhtelif vecihlerin bulunduğu kelime, kendinden sonraki kelimeyle irtibatlı ise -medd-i munfasıl gibi- ihtilafı tamamlamak için, ikinci kelimeyi de beraber okumak gerekecektir.

Harf 'le cem' usûlüyle tedris etmenin önemli bir mahzuru olduğu öne sürülmüştür: "Kırâatın, revnakını ve zinetini kaybetmesi." Ayrıca dinleyicinin manâ ile irtibatının kaybolduğunu da, dikkatlerden uzak tutmamak gerekir.

2- Vakfla cem' (Şamlıların mezhebi):

Vakfla cem, Şamlıların kırâat ta'liminde benimsedikleri usûldür. Tilâvete başlanıldığında, ilk kelimedeki ihtilâfın tamamlanması yerine âyetin içerisinde en güzel vakf nerede yapılabilir fikrinden hareket edilerek ortaya atılmış bir usûldür. Bu usûle dair tesbit edilen kâideler ise şunlardır:

a) Râvilerden hangisinin rivâyetiyle tilâvete başlanılmak isteniyorsa; onun rivâyeti takdim edilir. Âyet içerisinde vakfedilmesi mümkün olan yerde vakfedilir veya ondan sonraki müsâit yerde durulur.

b) İlk vakftan sonra, tekrar başlanılan yere dönülür. Bu kez hangi râvinin rivâyetini okumak uygun düşüyorsa, onun rivâyetiyle başlanılır, diğer râvilerin rivâyeti tamamlanıncaya kadar okumağa devam edilir ve her seferinde aynı yerde durulur.

c) Daha önce rivâyeti okunan râvilerle, rivâyeti geçmiş olan râvinin rivâyeti tekrar edilmez.

d) Bu usûlde de, bir önceki usûlde olduğu gibi belirli bir tertibe uymak şart değildir. Kâri' istediği râvinin rivâyeti ile başlayabilir. Fakat daha önce de zikrettiğimiz gibi, İbn Mucâhid'in tertibi selevin takip ettiği yol olmuştur.

e) Vakf 'la cem usûlünde, şâyet selevin takibettiği yol benimsenmişse, bu takdirde ashab-ı kasr ile tilâvete başlanacak, dolayısıyla Kâlûn'un rivayeti takdim edilmiş olacaktır.

f) Ashab-ı kasr içerisinde, Kâlûn'a bilhassa medd, sıla v.b. hususlarda iştirâk eden İbn Kesir ve Ebû Cafer'in kırâatleri de, Kâlûn'un rivayeti ile birlikte okunacaktır.

3- Harfle ve vakf'la cem usûllerinin birleştirilmesi:

Bu usûl, Şamlılarla Mısırlı ve Mağriblilerin mezheplerinin (yani kırâati cem etmede takip ettikleri yolun), birleştirilmesidir. Harfle cem usûlünde, bir kelimedede bulunan bütün ihtilâflar tamamlanıp; sonra mütebaki kelimeye geçiliyordu. Vakf 'la cem usûlünde ise, bir râvinin rivâyeti takdim ediliyor ve münasip bir yerde vakfediliyordu. Bu üçüncü yolda ise, her iki mezhebdende istifade ediliyor, zaman zaman her iki mezhebin kâidelerinden bazıları da terk ediliyor. Bu mezhebin İbnu'l-Cezeri tarafından ortaya atıldığını daha önce zikretmiştik.

Bu usûle ait kaideleri şöylece sıralamak mümkündür:

a) Tedrise esâs tutulan kitâbın müellifinin kırâatına öncelik tanınır. Bu zarûri bir esâs olmayıp, kırâatın zaptını kolaylaştırır.

b) Şâtîbî, İbn Mucâhid'in tertibine uyararak, Kâlûn'un rivâyetiyle derse başlamayı uygun gördüğünden, onun rivâyetiyle derse başlanır.

c) Tilâvete başladıktan sonra, vakf-ı hasen olabilecek bir kelimedede durulur. Sonra Kâlûn'a ait noksan bir vecih varsa, o tamamlanır. Başlangıçta

kırâati Kâlûn'un kırâatine muvafik düşen kurrânın kırâati, kaldığı yerden alınır ve ilk vakfedilen kelimeye kadar getirilir. Bunlar umûmiyetle ashab-ı kasrdan olan kurrâ'dır.

d) Kalûn'un rivâyeti tamamlandıktan sonra, Verş'in rivâyetine geçilir. Bu şekilde İbn Mucahid'in tertibine uyularak, diğer imâm ve râvilerin kırâatleri de tamamlanmış olur. Herbir okuyuşta rivâyeti geçmiş olan râvinin kırâati artık tekrarlanmaz.

e) Bir önceki usûlde olduğu gibi, bu usûlde de rivâyetleri birbirine benzeyen imâm ve râvilerin kırâatları aynı anda okunur, ihtilaf ettikleri hususlarda ise, tertibe göre ele alınır.

Ahmed b. Cezeri (ö. 859/1455), kırâati cem etme konusunda ortaya çıkan mezhebler hakkında şöyle diyor : "Harfle cem muhtasar, kolay, vecihleri hizfetme ve akılda tutma bakımından daha elverişlidir. Fakat kırâatin revnakını ve zinetini gidericidir". Aynı müellifin, vakfla cem hususundaki fikri ise şöyledir: "Bu yol bizim ihtiyâr ettiğimiz yoldur. Bunda kırâatin revnakı ve tilâvetin güzelliği vardır. Derse hazırlık bakımından da (diğerlerine nazaran) daha kuvvetlidir, bu yola hazik ve mâhir olanlardan başkası muktedir olamaz."³⁸

J- Kırâati cem etmenin şartları:

Kırâat ta'liminde cem konusu ortaya çıkınca, bunu kerih görenlerin yanında; bazı şartlarla benimseyenlerin de bulunduğunu daha önce zikretmiştik. Bu şartların ihlâli halinde, okunan Kur'ân'ın manâsı bozulacağından, hususen dikkat edilmesi gerekmektedir. Ancak bazıları tarafından bu şartlardan biri kabul edilen, Riâyetü't-tertîb'in ihlâli manâyı ifsad edecek cinsten değildir. Bu şartlardan üç tanesi, hususiyle harfle cem konusunu ilgilendirmektedir. Mezkûr şartlar şunlardır:

1- Riâyetü'l-vakf:

Vakfi gözetme, vakfa riayet etme manâsında olan bu şart, daha ziyade Mısırlıların ve Mağriblilerin mezhebinde, dikkat edilmesi gereken bir mahiyet arz etmektedir. Bu mezhepde, bir kelimedeki usûl ve ferş yönünden mevcut bulunan bütün ihtilâflar ardarda zikrediliyor, sonra diğer kelimelere geçiliyordu.

³⁸ Tetik, Kırâat İlminin Talimi, s. 105-114'den özetlenmiştir.

Tayyibe şârihi, Ahmed b. Cezeri'nin riâyetu'l-vakf dediği, bu şarta Suyûfî husnu'l-vakf ismini vermektedir.

2- Riâyetu'l- ibtidâ:

Tilâvete başlanırken dikkat edilecek hususlarla ilgili olan bu şart, hem Şamlıların hem de, Mısırlı ve Mağriblilerin mezhebini ilgilendirmektedir. Â-yetin baş tarafından tilâvete başlanıp, vakf mahalline kadar gelinir. Sonra yeniden başlanıldığında, bu şart göz önünde tutulur.

3- Ademü't- Terkib:

Suyûfî bu konuyla ilgili olarak şöyle diyor: "Kur'ân okutan kimse, okuduğu kırâattaki ihtilâfları tamamlamadan başkasının kırâatına geçmez. Böyle yaparsa, hocası eliyle işâret ederek müsâade etmez. İşâreti anlamayacak olursa hocası, neden geçiş yaptın diye sorar. Şayet bunu da anlamazsa, hatırlayınca kadar bekler. Hatırlayamadığı takdirde, okuyana hatırlatır".

Ademü't-terkib cem konusunda iki mezhebi de ilgilendirmektedir. Şöyle ki:

a) Vakfla cem yapan kimse, meselâ Bakara sûresi'nin 10. âyetinde, *عَذَابَ أَلِيمٍ* 'de sekte yapmış olsun, 11. âyetinde de *لَا تُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ* 'de sekte ile okuması icâbeder. Çünkü her ikisi de, imâm Hamza'nın kırâatidir.

b) Harf 'le cem yapan kimse, bir kelimedeki eğer bir imâma ait ise, o ihtilâfları tamamlaması lazımdır. Zira ikinci kelimedeki ihtilâf başka bir imâma ait olabilir. Dolayısıyla ayrı ayrı imâmların kırâatini aynı cümle içerisinde, cem' etmiş olacak ve böylece de hataya düşmüş olacaktır. Bu da nahiv konusunu ilgilendiren bir husus ise, haram sayılan bir telkif durumunu intac eder.

4- Husnu'l-edâ:

Husnu'l-edâ, tecvid ve tahkikle okumaktır. Edâ iki türlü olur:

a) Hocanın okuyup talebesinin dinlemesi

b) Talebenin okuyup hocanın dinlemesi

Birinci tâ'rif, tilâvetin keyfiyetiyle ilgili olduğu halde, ikinci tâ'rifde, kırâatın hoca ile talebe arasındaki alış veriş kastedilmektedir.

5- Riâyetu't-tertib:

Bu şart Suyûfî tarafından ileri sürülmüştür. Tertib konusuna temas edenler olmuşsa da, bir şart olarak ileri sürmemişlerdir. Suyûfî bu konu için

şöyle diyor : "Kurrâ nezdinde tertibe riâyet, İbn Kesir' den önce Nâfi ile, Verş'ten önce Kâlûn ile, müelliflerin kitaplarında başladığı gibi, kırâata başlamaktır." Halbuki İbnu'l-Cezeri bu konuda daha önce şöyle demiştir: "Bu şart değil, belki müstehaptır. Bizim kendilerine ulaştığımız hazik üstadlar, bir şartı şart koşup, onun kırâati ile başlamayı esâs alanlar mâhir sayılmazlardı."

Tertib konusunda iki görüş gelişmiştir :

a) Ricâl sırası: Biri, İbn Mucâhid'in tertibinin esas alınması, diğeri ise derste, takip edilecek kitabın tertibinin esas alınması olmak üzere iki şekilde mütâlaa edilmiştir.

b) Medlerdeki tenâsübün esas alınması: Birincisi med esasına göre, Tûl ashabını takdim etmekle (Verş ve Hamza) veya kasr ashabını takdim etmekle (Kâlûn, İbn Kesir, Ebu Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb) uyulan sıradır. Tenâsübde uyulan diğer husus ise, tilâvette takdim edilen râvinin rivâyetlerine benzer rivâyetler ileri süren kurrânın kırâatıyla devam edilmesidir.³⁹

K- Kırâat ilmini okutacak kimsede aranan şartlar ve bilmesi gerekli olan ilimler:

1- Kırâat ilmini okutacak kimsede aranan şartlar:

a) Müslüman olması

b) Akıllı olması

c) Erginliğe ulaşmış olması

d) Sika olması

e) Güvenilir biri olması

f) Zâbt sahibi olması

g) Fısk ve şahsiyet düşürücü şeylerden hâli olması

h) Yukarıda söylenen aynı şartları taşıyan bir hocadan kırâati duymuş veya ona okumuş veyahut bir başkası ona okurken işitmiş olması.

³⁹ Tetik, Kırâat İlminin Talimi, s. 114-118'den özetlenmiştir.

2- Kırâat ilmini okutacak kimsenin bilmesi gerekli olan ilimler:

a) Arap dili ve belegâtını öğrenmiş olması: Bundan kastedilen, kırâatlerin tevcihini yapmaya yardımcı olacak kadar sarf-nahiv ile Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya yardımcı olacak tefsîr ve garîp bilgisine sahip olmaktır.

b) Tecvid ilmini öğrenmiş olması: Bu, harflerin mahrec ve sıfatlarını bilmekten ibarettir.

c) Hz. Osmân (r.a.)'ın istinsâh ettirdiği mushafların resm-i hattını (yazı şeklini) bilmesi.

d) Vakf ve ibtidâ ilmini öğrenmiş olması.

e) Fâsılaları bilmesi: Bu, âyetlerin sayısını kendine konu edinen ilimdir.

f) Esânid ilmini öğrenmiş olması: Bu, Kur'ân-ı Kerîm'e bağlayan tariklerdir. Bu, kendine ihtiyaç duyulan ilimlerin en önemlisidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm uyulan bir sünnet ve sırf nakildir. Bu sebeple, onun ispatı ve tevâtürü gereklidir. Bunun da bu ilimden başka hiç bir yolu yoktur.

g) İbtidâ ve hatm bilgisine sahip olması: Bu da, istiâze, tekbir ve bunlarla ilgili diğer meselelerdir.⁴⁰

L- Kırâat ilminde tarikler:

Kırâat âlimleri arasında iki tarik kabul edilmiştir:

1- Seb'a tariki: İmam Ebû Amr'ın " *et - Teysir* " i ile imam eş - Şâtibi'nin " *Hızzü'l - emani* " sini ihtiva eden kırâat vecihlerine denir.

2- Aşere tariki: İbnu'l - Cezeri'nin " *et - Tahbir* " i ile " *ed - Dürre* " isimli eserlerinin münderacatına " aşera tariki " denir.

Bir de "takrib tariki" vardır ki, o da kırâat-ı aşere imamlarının râvileri i-le o râvilerin râvileri arasındaki ufak tefek ihtilâfları içine alan vücûhata denir.

Diğer yönden kûrra arasında, gerek kırâat-ı seb'a olsun ve gerekse kırâat-ı aşera olsun, kırâat vecihlerinin toplanması ve tertibi bakımından iki tarik kabul edilmiştir.

⁴⁰ Safâkusî, *Ğaysu'n-nef'*, s. 7-8.

a) Teysir tariki: " *et - Teysir*" ile " *et - Tahbir*" esas ittihaz edilerek, bunlara " *eş - Şâtibiyye* " ve " *ed - Durre*" ilave olunur, sonraları bu tarika " İslâmbul tariki " denilmiştir.

b) Şâtibiyye tariki: Bunda " *eş - Şâtibiyye*" ve " *ed - Durre*" esastır, bunlara " *et - Teysir*" ve " *et - Tahbir*" ilave olunmuştur. Buna da sonradan " Mısır tariki " denmiştir.⁴¹

M- On kırâat imamı ve râvileri:

1- Nâfi b. Abdurrahmân b. Ebû Nu'aym Leysî Medenî (ö. 169/785). Kırâatteki remzi⁴² hemze (ء)'dir. Birinci râvisi Kâlfûn (ö. 220/835) olup remzi bâ (ب)'dir. İkinci râvisi ise Verş (ö. 197/812) olup remzi cim (ج)'dir.

2- Abdullah b. Kesir (ö. 120/737). Remzi dâl (د)'dir. İbn Kesir'in Birinci râvisi Bezzî (ö. 250/864) olup remzi hâ (ه) harfidir. İkinci râvisi ise Kunbul (ö. 291/903)'dir ve remzi zây (ز) harfidir.

3- Ebû Amr Zebbân b. Alâ Mâzini Basrî (ö. 154/770). Remzi hâ (ح) harfidir. Birinci râvisi Dûrî (ö. 240/854) olup remzi tâ (ط)'dir. İkinci râvisi ise Sûsi (ö. 261/874) olup remzi yâ (ي) harfidir.

4- Abdullah b. Âmir Yahsubî (ö. 118/736). Remzi kâf (ك)'dir. Birinci râvisi Hişâm (ö. 245/859) olup remzi lâm (ل)'dir. İkinci râvisi ise İbn Zekvân (ö. 242/856)'dir ve remzi mim (م)'dir.

5- Ebû Bekr Âsım b. Ebu'n-Necûd (ö. 127/744). Remzi nûn (ن)'dur. Birinci râvisi Ebû Bekr Şu'be (ö. 190/805) olup remzi sâd (ص) harfidir. İkinci râvisi ise Hafs (ö. 180/796) olup remzi (ع) ayn'dır.

⁴¹ Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 65.

⁴² On imam ve râvileri hakkında kullanılan remizler için bkz.: Şâtibi, Kâsım Muhammed b. Firrû Hirzû'l Emânî ve Vechu't-tehânî (eş-Şâtibiyye), mrcet. ve tsh.: Ali Muhammed ed-Dabbâ', Mısır, 1355/1937, s. 6 vd.; İbnü'l-Cezerî, Tayyibetu'n-neşr fi'l-kırââti'l-aşr, mrcet. ve thk.: Ali Muhammed ed-Dabbâ', Mısır, 1369/1950, s. 4 vd.; ed-Durratu'l-Mudiyye fi kırââti's-selâsi'l-mütemmimeti li'l-aşera, Mısır, Thz, s. 2 vd.; Pâlûvî, Hâmid b. Hâc Abdulfettâh, Zubdetu'l-ir-fân fi vucûhi'l-Kur'ân, İstanbul, 1312/1894, s. 5.

6- Ebû Ammâra Hamze (ö. 156/772). Remzi fâ (ف)'dır. Birinci râvisi Halef (ö. 229/843) olup remzi dâd (ض)'dır. İkinci râvisi ise Hallâd (ö. 220/835) olup remzi kaaf (ق)'tır.

7- Kisâî: Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza b. Abdillâh b. Behmen b. Firûz Kûfi. Remzi râ (ر)'dır. Birinci râvisi Dûrî (ö. 240/854) olup remzi sîn (س)'dir. Onun ikinci râvisi ise Ebu'l-Hâris (ö. 240/854) olup remzi te (ت) harfidir.⁴³

8- Ebû Ca'fer: Yezid b. Ka'kâ' Mahzûmi Medeni (ö. 130/747-48). Remizleri cim-ayn (جمع), se (ث) ve hemze (ا)'dir. Birinci râvisi İbn Verdân (ö. 160/776) olup remizleri ayn-yâ (عى), hâ (خ) ve bâ (ب)'dır. İkinci râvisi ise İbn Cemmâz (ö. 170/786) olup remizleri cîm-mîm (جم), zâl (ذ) ve cîm (ج)'dir

Çalışma konumuz olduğundan Ebû Ca'fer, râvileri ve tarikleri hakkında geniş bilgi birinci bölümde verilmiştir.

9- Ebû Muhammed Yakûb b. İshâk el-Hadramî (ö. 205/820). Remizleri yâ-ayn (يع), zâ (ط) ve hâ (ح)'dır. Birinci râvisi Ruveys (ö. 238/ 852) olup remizleri yâsin (يس), ğayn (غ) ve tâ (ط)'dır. İkinci râvisi ise Ravh (ö. 234/848 veya 235/849) olup remizleri hâ-he (حه), şîn (ش) ve yâ (ي)'dir.⁴⁴

10- Halef : İmam Hamza'nın birinci ravisi olan Halef aynı zamanda onuncu imamdır. Remizleri hâ-lâm (خل) ve fâ (ف)'dır. Birinci râvisi İshâk el-Verrâk (ö . 286/899) sin-hâ (سج) ve dâd (ض)'dır. İkinci râvisi ise İdris el- Haddâd (ö . 292/904 veya 293/905) sin-he (سه) ve kaaf (ق)'tır.⁴⁵

⁴³ Yedi imam ve râvileri hakkında geniş bilgi için bkz.: İbn Mucâhid, Ebû Bekr, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-kirâât*, thk.: Şevkî Dîf, 2. baskı, Kâhire, 1400, s. 53-101; Dâni, Ebû Âmr Osmân b. Saîd, *et-Teyisîr fi'l-kirââti's-seb'*, tsh.: Otto Pretzl, 2. baskı, Beyrût-Lubnân, 1404/1984, s. 4-16; İbnu'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî, *Kitâbu'l-İknâ' fi'l-kirââti's-seb'*, thk.: Abdulmecîd Katâmiş, Dimeşk, 1403, s. 55-148.

⁴⁴ Yakûb ve râvileri hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebû Ma'şer et-Taberî, Abdülkerim b. Abdussamed, *et-Telhîs fi'l-kirââti's-semân*, thk.: Muhammed Hasan Akil Mûsâ, Cidde, 1412/1992, s. 126-127; İbnu'l-Fehhâm, es-Sikillî, *Mufradetu Ya'kûb*, thk.: Mesût Erdâl (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993, s. 5-10.

⁴⁵ On imam ve râvileri hakkında geniş bilgi için bkz.: İbn Mihrân Esbahânî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *el-Mebsût fi'l-kirââti'l-aşr*, thk.: Subey' Hamza Hâkimî, 2. baskı, Beyrût, 1408/1988, s. 19-82; Enderâbî, Ahmed b. Ebû Ömer, *Kirââtu'l-kurrâi'l-ma'rûfin*, thk.: Ahmed Nasif el-Cenâbî, 2. baskı, Beyrût, 1405/1985, s. 41 vd.; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 99-192.

N- Bazı kırâat ıstılahları ve tarifleri

1- Kırâat: Kırâat imamlarından birinin, rivâyet ve târiklerin ittifakı şartıyla, sahip olduğu mezhebidir.

2- Kurrâ: Lûgatta " kâri' " (okuyucu veya okuyan) kelimesinin çoğuludur. İstılâhta yedi veya on kırâatin kendilerine isnâd olunduğu imamlara denir. Aynı mânâda imam (cem'i eimme), mukri' (cem'i mukriin) tabirleri de kullanılır.

3- Rivâyet ve râvi: Bir imamın râvilerinden birinin diğerine muhâlif olan kırâatı veya bir râviye nisbet olunan her ihtilafa denir. Râvi ise imamından kırâat rivâyet eden kimsedir.

4- Târik: Râvilerden sonra gelenlerin ihtilaflarına denir. Veya bir râviden rivâyet edenlerden birinin - aynı seviyedeki - diğer birine muhâlif olan kırâatidir.

5- Vech: Bir kırâatin, (imam, râvi ve râvinin râvisi dışında) ehl-i edâdan birine nisbet edilmesine denir.

6- İnfirâd tariki: Her imamın kırâatını ayrı ayrı okumaktır. Veya her imam için, onun kırâat özellikleriyle, birer hatim indirmektir.

7- Cem' tariki: Belli bir tertibe göre yedi veya on kırâatı, hepsinin kırâat özellikleriyle okumaktır.

8- Edâ: Kırâatı bizzat üstadın ağzından almaktır. Ehl-i edâ (edâ ehli) de kırâatı -bizzat- meşayihin ağzından alan kişidir.

9- Arz: Bir üstadın huzurunda Kur'ân-ı Kerim'i okuyarak ondan kırâat almasına denir.

10-İstimâ: Bir talebenin Kur'ân-ı Kerim'i üstadını dinleyerek öğrenmesine denir.

11-Te'lif: Kur'ân-ı Kerim'in Resûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında âyet âyet, sûre sûre yazılmasına denir.

12- Suhûf: " sahife " kelimesinin çoğuludur. İstılâhda Hz. Ebû Bekir (r.a.) zamanında Kur'ân-ı Kerim'in üzerine yazıldığı sahifelerdir.

13-Mushaf: Hz. Osman (r.a.) zamanında istinsah edilen sahifeleri ihtiva eden Kur'ân nüshasıdır.

14- Resm-i hatt: Hazreti Osman mushaflarının yazılmasında esas ittihaz edilip, ashâbın ittifak ettiği, kırâatta uyulması zaruri olan imlâ şeklidir.

15- **Resm-i mesâhif-i Osmâni:** Hz. Osman (r.a.) zamanında istinsah edilen mesâhif-i Osmaniyyenin resm-i hattına (kelimelerin yazılış şekline) denir.

16- **Mevsûl kelime:** Kıyâsi hatta göre ayrı ayrı yazılması gerekirken Hz. Osman (r.a.) mushaflarında birleşik yazılan kelimelerdir.

17- **Maktu kelime:** Hatt-ı kıyasiye göre birleşik yazılması lâzım gelirken, hatt-ı mesâhif-ı Osmaniyyede ayrı ayrı yazılan kelimelerdir.

18- **Beyn beyn:** Bir harfi hemze ile harekesi cinsinden bir harf-i med arasında yaymak veya elifi, kendisi ile yâ harfi arasında ; fetha harekeyi de, kendisi ile esre arasında okumaktır.

19- **Bedel:** Elif, vâv ve yâ harflerini, hemzedden bedel olarak, hemze yerine koymaktır.

20- **Hazf:** Bir harfi, yazıda sûreti kalmaksızın, yok etmektir.

21- **Tahfif:** Teshil ile okumak, he zamirinin sılalarını terketmek, idğamın fekkinden ibrettir. Zıddı ise teşdiddir.

22- **Tahkik:** Teshilin zıddıdır. Yani hemzeleri mahrecinden çıkararak okumaktır. Çünkü teshil, hemzeyi kendisi ile harekesi cinsinden bir harf-i med arasında okumaktır.

23- **Nakl:** Sâkin bir harften sonra gelen müteharrik hemzenin harekesini mâkablindeki sâkin harfe vermektir.⁴⁶

⁴⁶ Bkz.: Zerkeşi, el-Burhân, I, 398; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 8-9; Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 68-69.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ CA'FER'İN ŞAHSI VE KİRÂAT İLMİNDEKİ YERİ

I- Ebû Ca'fer'in Şahsiyeti

A- İsmi, künyesi, nisbesi ve sıfatı:

Ebû Ca'fer'in adının Firûz veya Cündeb b. Firûz olduğu söylenmişse⁴⁸ de doğrusu Yezîd b. el-Ka'ka' dır.⁴⁹ Ebû Ca'fer ise, ma'ruf ve meşhur olduğu künyesidir. Kanaatimizce; Mahzûm kabilesinden Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabi'a (ö. 64/683-84)'nın azatlısı⁵⁰ olması sebebiyle el-Mahzûmî, doğduğu ve hayatını geçirdiği şehire nisbetle de el-Medenî⁵¹ denmiştir. Ayrıca kırâatte Medine ehlinin imamı olması hesabıyla el-Kârî⁵² ve yine kırâatte Medine ehlinin imamı olduğu veya Mescid-i Nebevî (s.a.v.)'de insanlara namaz kıldırıldığı için de el-İmam⁵³ sıfatlarıyla anılmıştır.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilere göre onun isim, künye, nisbe ve sıfatlarını bir arada şöylece tesbit etmemiz mümkündür:

Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî el-Kârî el-İmam.

B- Doğumu ve çocukluğu:

Ebû Ca'fer'in ne zaman doğduğu hakkında kaynaklarda her hangi bir kayda rastlayamadık. Ancak onun hicrî 130 (milâdî 847-48) yılında doksan küsur yaşında iken vefat ettiğinden hareketle, hicrî 30-40 (milâdî 650-660) tarihleri arasında doğduğunu tahminen söyleyebiliriz.

48 İbn Hallikân, Ebû Abbâs el-Kâdî, *Vefâyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi ehli'z-zamân*, Thk.: İhsân Abbâs, Beyrût, 1972, c. VI, s. 274; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, Beyrût, Thz., XII, 58.

49 İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmîm*, Thk.: Ziyâd Muhammed Mansûr, Beyrût, 1403/1983, s. 151; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*, VI, 274.

50 İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmîm*, s. 151; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*, VI, 274.

51 İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*, VI, 275.

52 İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmîm*, s. 151-152; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*, VI, 274; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, XII, 58.

53 Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-e'sâr*, Thk.: Tayyar Altıkulaç, İstanbul, 1416/1995, I, 172.

Bizzat kendisinin anlattığına göre, küçük bir çocukken bir gün Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanımlarından Hz. Ümmü Seleme (r.a.)'ye (ö. 59/678-79) götürülmüş, o da başını okşayarak kendisi için bereketle duâ etmiştir.⁵⁴ Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanımlarından Hz. 'Âişe (r.a.)'nin (ö. 58/678) de aynı şekilde başını okşayıp Allâh'ın kendisine Kur'ân-ı Kerîm'i öğretmesi için duâ ettiği⁵⁵ nakledilmiştir.

C- Ebû Ca'fer'in Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmesi ve hocaları:

Ebû Ca'fer, Kur'ân-ı Kerîm'i Mu'âviye (ö. 60 / 680)'nin hilâfeti zamanında öğrendiğini⁵⁶ bizzat kendisi söylemiştir. Bu ise, 41(661)-60(680) yılları arasına tekâbül eder. O, bu dönemde kırâat tahsilini şu üç sahabeden yaptığı nakl olunmuştur:

1. Mevlâsı Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabi'a el-Mahzûmî el-Kureşî (r.a.): Büyük sahabelerden olan Abdullah b. Ayyâş (r.a.)'in künyesi, Ebu'l-Hâris'tir. Babası Habeşistân'a hicret ettiğinde, orada dünyaya gelmiştir.⁵⁷ Kırâati Ubey b. Kâ'b (r.a.)'dan (ö. 22/642-43) arz yoluyla tahsil etmiştir. Kendisinden de başta azatlısı Ebû Ca'fer olmak üzere, Yezîd b. Rummân, Şeybe ve Müslim b. Cündeb gibi bir çok kimse kırâat öğrenmiştir. Başka bir deyişle, zamanında Medine ehlini okutmuştur.⁵⁸ Ebû Ca'fer, kırâati, insanların en iyi okuyanı Abdullah b. Ayyâş'tan aldığını ve onun okuduğu gibi de rivâyet ettiğini söylemiştir.⁵⁹

Hiz. Ömer,⁶⁰ İbn Abbas, babası Ayyâş ve diğer bazı sahâbilerden hadîs rivâyet etmiş, kendisinden ise oğlu Hâris, İbn Ömer'in azatlısı Nâfi', Süleymân b. Yesâr ve bir grup rivâyette bulunmuştur.⁶¹

Abdullah b. Ayyâş, hicrî 64 (milâdî 683-84) yılında vefat etmiştir.

⁵⁴ İbn Mucâhid, Kitâbu's-Seb'a, s.58; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 178.

⁵⁵ Enderâbî, Kırâatu'l-kurrâi'l-ma'rûfin, s. 46.

⁵⁶ Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 174.

⁵⁷ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, V, 28; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed, el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb, Thk.: Ali Muhammed el-Buhârî, Kâhire, Thz., c. III, s. 961; Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 152.

⁵⁸ Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 152; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye fi tabakâti'l-kurrâ, Nşr.: G. Bergstraesser, 3. baskı, Beyrût-Lübân, 1402/1982, I, 439-440.

⁵⁹ İbn Mucâhid, Kitâbu's-Seb'a, s.58; Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 174.

⁶⁰ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, V, 28; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, I, 440.

⁶¹ Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 152.

2. Abdullah b. Abbas el-Hâşimî (r.a.): Abdullah b. Abbas, "Allâh'ım, ona Kur'an'ı öğret ve dinde uzmanlaştır!"⁶² şeklindeki duasına mazhar olduğu Allâh (c.c.)'in Nebisi (s.a.v.)'nin arkasında defalarca namaz kılıp, okuyuşunu dinlemiş ve O (s.a.v.)'nun hayatta olduğu günlerde Kur'an-ı Kerim'den sûreler ezberlemişti.⁶³ Hatta kendisi o dönemde mufassal sûreleri cem'ettiğini söylemiştir. Kırâati Ubey b. Kâ'b (r.a.)'dan arz yoluyla tahsil etmiştir. Kendisine de Ebû Ca'fer'in dışında, azatlısı Dirbâs, Mucâhid, Saîd b. Cubeyr, el-A'rec, İkrime b. Hâlid ve Süleyman b. Katte Kur'an-ı Kerim'i arzetmişlerdir.⁶⁴ İbn Ebî Melîke o'nun kırâatiyle ilgili olarak şunları söylemiştir: "Ona yolculukta arkadaşlık ettim. O konakladığında gece yarısı kalkıp Kur'an-ı Kerim'i harf harf okur ve bu tür okuyuşunda sesli ve sessizce çok ağlardı."⁶⁵

"Tercümânü'l-Kur'an" ve "Habru'l-ümme" ünvanlarıyla anılan İbn Abbas, binden fazla (1660) hadîs rivâyet etmeleri sebebiyle "müksirûn" diye adlandırılan yedi sahâbîden biri, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite, Arap dili ve edebiyatı alanında ise takdire şâyân bir şahsiyettir.⁶⁶

Hicrî 68 (milâdî 687-88) yılında Tâif'de -gözlerini kaybetmiş olarak- vefat etmiştir.⁶⁷

3. Ebû Hüreyre Abdurrahman b. Sâhr ed-Devsî (r.a.): Ebû Hüreyre fetvâ verecek derecede fakîh bir imam, ibadet ve zikri çok, sâlih, güzel ahlâklı, mütevâzî ve ümmetin sevdiği büyük bir sahâbîdir. Kırâati Ubey b. Kâ'b (r.a.)'dan arz yoluyla almış olan Ebû Hüreyre'den, Ebû Ca'fer'le beraber el-A'rec gibi bir çok kimse de öğrenmiştir.⁶⁸ Süleyman b. Cemmâz

⁶² İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, II, 365; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, I, 426.

⁶³ Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 130.

⁶⁴ Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 130; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, I, 426.

⁶⁵ Ebû Şâme, Abdurrahmân b. İsmâil el-Makdisî, el-Murşidu'l-vecîz ilâ tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'azîz, Thk.: Tayyar Altıkulaç, 2. baskı, Ankara, 1406/1986, s. 207; Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 131.

⁶⁶ İbn Abbas hakkında daha geniş bilgi için bakınız.: İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, II, 365-372; Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 129-131; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, I, 425-426.

⁶⁷ Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 131.

⁶⁸ Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 128; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, I, 370. Ebû Reyve'nin üleri sürdüğü gibi, kendilerinden Kur'an öğrenilmesini Hz. Peygamber'in tavsiye ettiği dört kişi arasında adının geçmediğini söyleyerek Kur'an kırâatinde Ebû Hüreyre'nin bir yeri bulunmadığını iddia etmek, Asr-ı sâadet'te Kur'an öğretimini dört sahâbî ile sınırlamak olur ki bunun doğru olmadığı açıktır (Kandemir, M. Yaşar, "Ebû Hüreyre", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, X, 162).

onun okuyuşu hakkında şunu nakletmiştir: "Ebû Ca'fer'i, Ebû Hüreyre'nin *et-Tekvîr* sûresindeki kırâatinin *nisâ* gibi hüznü verdiğini bize anlatırken dinledim."⁶⁹ Ebû Hüreyre geceyi üçe ayırıp; birinde Kur'ân okur, diğerinde uyur, öbüründe de Resûlullâh (s.a.v.)'in hadîslerini tezekkür ederdi.⁷⁰

Ebû Hüreyre daha çok hadîs alanında meşhur olmuştur. Zira o, binden fazla hadîs rivâyet etmeleri sebebiyle "müksirûn" diye anılan yedi sahâbî arasında ilk sırayı almaktadır.⁷¹ Ebû Hüreyre başta Resûlullâh (s.a.v.) olmak üzere Ubey b. Kâ'b'a, Ebû Bekr, Ömer, Üsâme b. Zeyd, Âişe, Fazl b. Abbas (r.a.) gibi sahâbîlerden ve Kâ'b el-Ahbâr gibi tâbiîlerden hadîs rivâyet etti. Kendisinden de sayıları 800'e varan pek çok sahâbî ve tâbiî rivâyette bulunmuştur.⁷²

Ebû Hüreyre, hicrî 59 (milâdî 679) yılında⁷³ Medine'de vefat etmiştir.⁷⁴

Ebû Ca'fer'in bu üç hocasının hocası Ebu'l-Munzir Ubey b. Kâ'b (r.a.) da Resûlullâh (a.s.v.)'a okumuştur.⁷⁵ İbn Muhaysin: "Bundan Ebû Ca'fer'in kırâatinin mütevâtir ve muttasıl bir senetle Nebî (s.a.v.)'ye ulaştığı açığa çıkar"⁷⁶ demiştir.

⁶⁹ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, s. 57; Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 175; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 370.

⁷⁰ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 370.

⁷¹ Bakî b. Mahled'den İbn Hazm'in naklettiğine göre onun rivâyetleri mükerrerleriyle birlikte 5374' ü bulmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'indeki rivâyetleri 3862'dir. Ebû Hüreyre'nin Kütüb-i Sitte ile el-Müsned'deki mükerrer olmayan rivâyetleri, M. Ziyâürrahman el-A'zamî'nin tesbitine göre 1336 hadîsten ibarettir. Ahmed Muhammed Şâkir, el-Müsned'deki tekrarsız rivâyetlerinin 1579 olduğunu söylemektedir (Kandemir, "Ebû Hüreyre", TDV *İslam Ansiklopedisi*, X, 162).

⁷² Bu sahâbîler arasında Enes b. Mâlik, İbn Abbas, İbn Ömer, Câbir b. Abdullâh (r.a.) gibi en çok hadîs rivâyet eden kişileri, tâbiîler içinde ise Hasan-ı Basrî, Şa'bî, A'rec, Mucâhid, İbn Sîrîn, Hemmâm b. Münebbih, Ebû İdrîs el-Havlânî gibi tanınmış âlimleri, oğlu Muharrer'i Halife Mervân b. Hakem'i saymak mümkündür. Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet eden sahâbîler arasında, Şiîler'in değer verdiği pek az sayıdaki sahâbeden biri olan Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin de bulunması önemlidir. Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet edenler arasında Mekke, Medine, Küfe, Basra, Dimeşk, Mısır ve diğer önemli beldelerde kadılık yapmış olan tanınmış otuz yedi şahsiyetin bulunması öğrencilerinin değeri hakkında fikir vermektedir (Kandemir, "Ebû Hüreyre", TDV *İslam Ansiklopedisi*, X, 162).

⁷³ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 370.

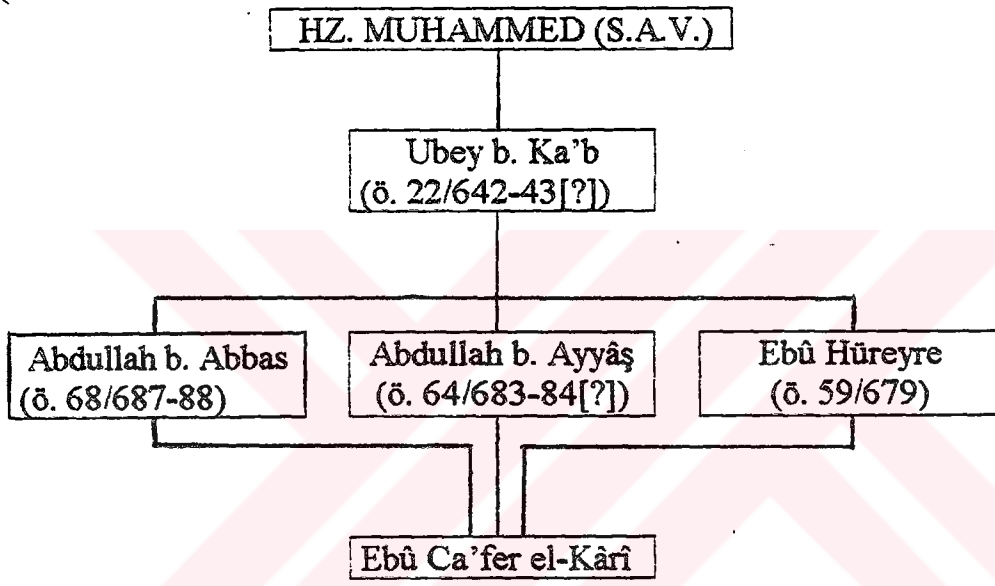
⁷⁴ Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 129.

⁷⁵ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, s.56; Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 130.

⁷⁶ İbn Muhaysin, el-Kırâât, I, 71.

Ebû Hüreyre (r.a.) ile Abdullah b. Abbas (r.a.), ayrıca Zeyd b. Sâbit'e (r.a.) de okumuşlardır.⁷⁷ Yine Ebû Ca'fer'in bizzat Zeyd b. Sâbit'in (r.a.) kendisine okuduğu⁷⁸ ve yaşının buna uygun olduğu⁷⁹ söylenmişse de Zehebî bunun doğru olmadığına⁸⁰ işaret etmiştir. İbnu'l-Cezeri ise, Ebû Ca'fer'in Zeyd'in (r.a.) kendisine okumasının muhtemel olduğunu zikretmiştir.⁸¹

EBÛ CA'FER KIRÂATI'Nİ HZ. PEYGAMBERE ULAŞTIRAN SENEDİN ŞEMASI

Bu sema, T.D.V. İslam Ansiklopedisi'nin X. cilt, sayfa 116'dan alınmıştır.

- 77 Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 130; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 21 ve Ğâyetu'n-Nihâye, I, 296.
- 78 İbn Hallikân, Vefâyâtu'l-a'yân, VI, 274; Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 173; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 21 ve Ğâyetu'n-Nihâye, I, 296-II, 382.
- 79 el-Enderâbi, Kirââtu'l-kurrâi'l-ma'rûfin, s. 46.
- 80 Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 173; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, II, 382.
- 81 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 178.

D- Kur'ân-ı Kerîm hizmeti ve meşhur talebeleri:

Ebû Ca'fer, hicri 63 (683) yılında meydana gelen "Harre Vak'ası"ndan⁸² önce Mescid-i Nebevî (s.a.v.)'de insanları Kur'ân-ı Kerim okutmaya başlamış,⁸³ vefatına dek bu vazifeyi aksatmadan yerine getirmiştir.⁸⁴ Tabii olarak bu süre içerisinde bir çok kimse kendisine talebe olmuş ve Kur'ân-ı Kerim dersi almıştır. Biz burada bunlardan sadece kırâatini nakleden meşhur ve seçkin talebelerinin isimlerini vermekle yetineceğiz:

1. 'Îsâ b. Verdân: Ebû Ca'fer'in en meşhur iki râvisinin birincisi olan 'Îsâ b. Verdân'ın tam adı; el-İmam Ebu'l-Hâris 'Îsâ b. Verdân el-Hazzâ' el-Medenî el-Kârî'dir. Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde "reisu'l-kurrâ", O'nu nakletmede hata yapmayacak derecede hafızası kuvvetli ve muhakkik bir mukrî'dir.⁸⁵ Kırâati önce Ebû Ca'fer ve Şeybe b. Nisâh'dan daha sonra da arkadaşı Nâfi'den arz yoluyla tahsil etmiştir. Kendisinden de yine arz yoluyla İsmâ'îl b. Ca'fer, Kâlûn ve Muhammed b. Ömer el-Vâkidî öğrenmiştir.⁸⁶ Dâni onun hakkında şöyle demiştir: O, Nâfi'in önemli ve eski ashâbından olup isnâdda da ona ortak olmuştur. İbn Mucâhid ise, 'Îsâ b. Verdân'ın, hocaları Ebû Ca'fer ve Şeybe'nin yaptığı gibi talebelerini onar

⁸² Harre, aslında siyah taşlık olan her araziye denir. Burada kastedilen ise, Medine'nin doğu tarafına yakın olan "Vakım Harresi"dir (İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, VI, 276). "Harre Vak'ası" olarak tarihe geçen olayın özeti şudur: Yezid b. Mu'âviye b. Ebi Süfyân (ö. 64/683), Medinelilerin, kendisi adına Abdullah b. Hanzala'ya yaptıkları biatı bozduktan sonra, tayin ettiği vali Osman b. Muhammed b. Ebi Süfyân'ı şehirden kovup Umeyyeoğullarını da kuşatınca, itâat etmeleri için onlara defalarca elçi gönderdi; fakat onlar buna yanaşmadılar. Bunun üzerine, o da, Müslim b. 'Ukbe el-Murrî (ö. 64/683) komutasında Medine'ye bir ordu gönderdi. Ordu, verilen üç günlük mühletten sonra Medine'yi yağmaladı. İşte, Medine halkı da bu harreye çıkıp onlarla çarpıştı. Orada açıklaması hoş olmayan bir çok hadise meydana geldi (Bu olayla ilgili geniş bilgi için bkz.: Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târihu't-Taberî (Târihu'l-umem ve'l-mulûk)*, Kâhire, 1357/1939, c. IV, s. 370 vd. (Leiden 1879 baskısından ofs.); İbnu'l-Esir, İzzeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrût, 1399/1979, c. IV, s. 111 vd.).

⁸³ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, s.56 vd.; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 178.

⁸⁴ İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*, VI, 275.

⁸⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 179.

⁸⁶ Zehebi, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 248; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 279 ve 616; *en-Neşr*, I, 179.

âyet onar âyet okuttuğunu⁸⁷ nakletmiştir. İbnu'l-Cezerî'nin tahminine göre, hicrî 160 (milâdî 776) yılının hududunda vefat etmiştir.⁸⁸

2. İbn Cemmâz: Ebû Ca'fer'in en meşhur iki râvisinin ikincisi olan İbn Cemmâz'ın tam ismi; el-İmam Süleymân b. Müslim b. Cemmâz Ebu'r-Rabi' ez-Zühri el-Medenî el-mukrî'dir. Adının Süleymân b. Sâlim b. Cemmâz olduğu da söylenmiştir.⁸⁹ Onun daha çok dedesine nisbetle "İbn Cemmâz" diye anılagelmesi, her halde babasının isminin belirlenmesindeki ihtilaftan dolayı olsa gerek. "ez-Zühri" nisbesini alması ise onun Zühri'lerin azatlısı olmasındandır. Kırâati önce Ebû Ca'fer ve Şeybe b. Nisâh'dan⁹⁰ daha sonra da Nâfi'den arz yoluyla tahsil etmiş⁹¹; fakat Ebû Ca'fer ve Nâfi' kırâatlerini okutmuş⁹² ve bu iki kırâatte adâletine hükmedilen, onları nakletmede hata yapmayacak derecede hafızası kuvvetli, zeki ve büyük bir mukrî'dir.⁹³ Kendisinden de yine arz yoluyla İsmâ'il b. Ca'fer ile kardeşi Ya'kûb b. Ca'fer ve Kuteybe b. Mihrân öğrenmiştir.⁹⁴ Nâfi' 'in, ona saygı gösterip ayağa kalktığı nakledilmiştir. Kırâati alma hususunda Nâfi'in hocalarının bazısını onunla paylaşmıştır.⁹⁵ Çünkü Ebû Ca'fer ve Şeybe, Nâfi'in de hocalarındandır. İbnu'l-Cezerî'nin tahminine göre, hicrî 170 (milâdî 786) yılından sonra vefat etmiştir.⁹⁶

Ebû Ca'fer'in talebeleri arasında İbn Verdân ve İbn Cemmâz'ın ayrı bir yeri vardır. Zira bu iki şahsiyet onun kırâatiyle ilgili başlıca kaynaklardan ikisini oluştururken kırâat-i 'aşera konusunda tedvin edilen pek çok eserde Ebû Ca'fer'in kırâati için tercih edilen iki râvî olmuşlardır. İşte bu nedenle, Ebû Ca'fer'in kırâati bu iki rivâyetten günümüze kadar okunagelmiştir.

⁸⁷ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 616.

⁸⁸ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 616; en-Neşr, I, 179.

⁸⁹ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 315.

⁹⁰ Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 293; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 179; *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 315.

⁹¹ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, s. 63; Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 293; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 315; en-Neşr, I, 179.

⁹² İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 315.

⁹³ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 315; en-Neşr, I, 179.

⁹⁴ Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 293-294; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 315 ve 389.

⁹⁵ Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 293; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 315.

⁹⁶ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 315; en-Neşr, I, 179.

3. Nâfi': Nâfi' b. Abdurrahmân b. Ebi Nu'aym'dır. Aslen Esbahânli olan Nâfi', Ebû Ca'fer'in râvisi olduğu gibi, aynı zamanda yedi kırâat imamından biridir. Nâfi'; Ebû Ca'fer kırâatini değil de, kendi adıyla anılan kırâati okutmuş ve bununla meşhur olmuştur. Bizzat kendi ifadesiyle kırâati, yetmiş kadar tâbiiden arz yoluyla tahsil etmiştir. Fakat bunlar içersinde beş Medineli kurrâ Ebû Ca'fer, Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rac, Şeybe, Yezid b. Rummân ve Müslim b. Cündeb'den aldığı mütevâtir derecesine ulaşmıştır. Kendisinden de akrânından İsmâ'il b. Ca'fer, 'İsâ b. Verdân, Süleymân b. Müslim b. Cemmâz ve Mâlik b. Enes ile, Ya'kûb b. Ca'fer, kırâatinin iki râvisi Kâlûn ve Verş'den başka, daha pek çokları arz ve semâ yoluyla kırâatini rivâyet etmiştir.⁹⁷ İbnu'l-Cezeri; Ebû Abdullâh el-Kassâ'nın *el-Muğnî* adlı kitabında Ebû Ca'fer'in kırâatini Nâfi' rivâyetinden ona isnad ettiğini ve onun kırâatinin de Ebu'l-Kâsım el-Hüzelî'nin *el-Kâmil* isimli eserinde ondan bize rivâyet edildiğini söylemiştir.⁹⁸ Ebû Ca'fer, Nâfi' kendisine uğradığında gülerek: "Bunu görüyor musun? Kaküllü bir çocukken yanıma gelip okurdu, daha sonra ise bana nankörlük etti"⁹⁹ demek sûretiyle lâtife ederdi.

Nâfi', hicri 169 (milâdî 785-86) yılında Medine'de vefat etmiştir.¹⁰⁰

4. Ebû 'Amr: Ebû 'Amr Zebbân b. el-'Alâ' b. Ammâr el-Mâzini el-Basri'dir. Ebû Ca'fer'in râvilerinden olan Ebû Amr, aynı zamanda yedi kırâat imamından biridir. Ebû Amr; Ebû Ca'fer kırâatini değil de, kendi adıyla anılan kırâati okutmuş ve bununla meşhur olmuştur. Mekke, Medine, Kûfe ve Basra'da kırâat okudu. Yedi kırâat imamı içersinde hocası ondan daha çok olanı yoktur. Ebû Ca'fer'in haricinde, Şeybe, Mucâhid, Sâid b. Cübeyr, Hasan-ı Basri, kurrâ-i seb'adan Âsım, İbn Kesir ve Nâfi' bunlardan sadece bir kaçıdır. Kendisinden ise kırâatinin iki râvisi Dûri ve Sûsi'nin hocaları Yahya b. Mübârek el-Yezidi gibi pek çokları da arz ve semâ yoluyla kırâatini rivâyet etmiştir.¹⁰¹ İbn Mucâhid, kırâat ilmini tedrisde Hicaz kurrâsının metodunu benimsediğini söylemekte, kırâatini de Basralılar'ın çoğunun okuduğunu belirtmektedir.¹⁰² Enderâbi de (ö. 470/1077), "Tâbiilerden sonra

⁹⁷ İbnu'l-Cezeri, *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, 330-331.

⁹⁸ İbnu'l-Cezeri, *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, 383.

⁹⁹ İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*, VI, 275.

¹⁰⁰ Dâni, *Teysîr*, s. 4; İbnu'l-Bâziş, *Kitâbu'l-İknâ'*, I, 56; İbnu'l-Cezeri, *Tahbiru't-Teysîr*, s.16.

¹⁰¹ Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 225 ve 228; İbnu'l-Cezeri, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 288.

¹⁰² İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, s. 81 ve 84; Altıkulaç, Tayyar, "Ebû 'Amr b. 'Alâ", TDV İslam Ansiklopedisi, X, 94-95.

günümüze kadar Basra'da halk kırâatte ona uymuştur"¹⁰³ demektedir. İbnu'l-Cezerî ise Şam'da V. (XI.) yüzyılın sonlarına kadar İbn Âmir'in kırâatinin okunmakta olduğunu, Irak'tan gelip Şam'da bir kaç yıl ikamet eden Hibetullâh b. Ahmed b. Tâvûs'un, imamı bulunduğu Emevîyye Camii'nde halkı Ebû Amr kırâatine yönlendirmesi üzerine bu çevrede onun kırâatinin meşhur olduğunu, kendi asrında ise Şam, Hicaz, Yemen ve Mısır gibi bölgelerde yine Ebû Amr'ın kırâatinin yaygın olarak okunduğunu zikretmiştir.¹⁰⁴ Bugünde Sudan, Nijerya ve bazı Orta Afrika ülkelerinde tilâvet edilmektedir.¹⁰⁵

Ebû Amr'ın, hadîs ve çeşitli ilimlere dair rivâyetleri çok olmakla beraber; Kur'ân, Arap dili ve edebiyatı, şiir ve eyyâmü'l-Arap sahasında otorite idi.¹⁰⁶ Yedi ve on kırâat imamı içersinde sadece Ebû Amr ve İbn Âmir Arap asıllı olup diğerleri mevâlidir.¹⁰⁷ Mekke'de doğup Basra'da yetişmiş olan Ebû Amr, hicrî 154 (milâdî 771) yılında Kûfe'de vefat etmiştir.¹⁰⁸

5. Ebû Ca'fer'in Kızı Meymûne : Meymûne, kırâati babası Ebû Ca'fer ile kocası Şeybe b. Nisâh'dan arz yoluyla tahsil etmiştir. Kendisinden de oğulları Ahmed ve Sâbit rivâyet etmişlerdir.¹⁰⁹

6. Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem¹¹⁰: Abdurrahmân b. Zeyd, işi ibadet etmek, lüks ve fantazi içersinde değıilde, sade bir hayat yaşamak olan ender şahsiyetlerdendir. Abdurrahmân b. Zeyd, hicri 182 (milâdî 798-99) yılında vefat etmiştir.¹¹¹

¹⁰³ Enderâbi, *Kırâātu'l-kurrâi'l-ma'rûfin*, s. 83; Altıkulaç, "Ebû 'Amr b. 'Alâ", TDV İslam Ansiklopedisi, X, 95.

¹⁰⁴ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 292; Altıkulaç, "Ebû 'Amr b. 'Alâ", TDV İslam Ansiklopedisi, X, 95.

¹⁰⁵ Altıkulaç, "Ebû 'Amr b. 'Alâ", TDV İslam Ansiklopedisi, X, 95.

¹⁰⁶ Enderâbi, *Kırâātu'l-kurrâi'l-ma'rûfin*, s. 83; İbnu'l-Bâziş, *Kitâbu'l-İknâ'*, I, 93.

¹⁰⁷ Dâni, *Teysir*, s. 5-6; İbnu'l-Bâziş, *Kitâbu'l-İknâ'*, I, 105; İbnu'l-Cezerî, *Tahbiru't-Teysir*, s.17.

¹⁰⁸ İbnu'l-Bâziş, *Kitâbu'l-İknâ'*, I, 94; Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 229; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 292.

¹⁰⁹ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 143, 189 ve 330; II, 325 ve 383.

¹¹⁰ İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*, VI, 274; Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 173.

¹¹¹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, VI, 178-179.

E- Ebû Ca'fer'in kârîlik yönü:

Kadr-i büyük meşhur tabi'lerden olan Ebû Ca'fer; Yahyâ b. Ma'n (ö. 233/847-48) dediği gibi kırâatte Medine ehlinin imamı olmuş, İbn Mucâhid' in Ebu'z-Zinâd'dan naklen rivâyet ettiğine göre Medine'de Kur'ân'ı sünnete (kâidelerine) uygun olarak ondan daha iyi okuyan hiç bir kimse olmamış¹¹² ve yaşadığı dönemde hiç kimse kendisine takdim edilmemiş,¹¹³ o ise muâsırı Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rac'e (ö. 117/735) takdim edilmiştir.¹¹⁴ İşte; o, bu hususiyetlerinden dolayıdır ki, daha hayattayken Medine'de "reisu'l-kurrâ"¹¹⁵ pâyesiyle şereflendirilmiş ve vefâtından sonra da kırâat literetüründe on kırâat imamından biri¹¹⁶ olarak yerini almıştır.

F- Ebû Ca'fer'in fâtilik ve imâmlık görevi:

Ebû Ca'fer, -Kur'ân-ı Kerîm dersi vermek dışında- ramazan aylarında namazlarını kırâat mütahassısı imamların hemen arkasında kılarak cehri okuyuşlarında meydana gelebilecek hataları düzeltmekle (fâtilik) görevli olmuş,¹¹⁷ Mescid-i Nebevî (s.a.v.)' de insanlara namaz kıldırması (imamlık)¹¹⁸ ve hatta Kâ'be'de imamlık yaptığında arkasında Abdullah b. Ömer b. Hattâb' ın namaz kıldığı da rivâyet edilmiştir.¹¹⁹

G- İbadete düşkünlüğü, hayır severliği, zühd ve takvâsı:

Ebû Ca'fer, zâhid, 'âbid,¹²⁰ hayır sever¹²¹ ve muttakî bir zâttır. Söyleki; o, nefsinin kötü arzularından uzaklaşıp Allâh Teâlâ'ya ibadete sevk etmek için gündüzleri -H.z. Dâvûd (a.s.) gibi- birer gün arayla oruç tutardı. O bunun yanında gece ibadet etmeyi de ihmâl etmez; gecenin son üçte birinde kalkıp sekiz rek'at teheccüd namazı kılar; her rek'atında ise, el-

112 İbn Mucâhid, Kitâbu's-Seb'a, s.57; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, II, 383; en-Neşr, I, 178.

113 İbn Mucâhid, Kitâbu's-Seb'a, s.56; İbn Mihrân el-Esbahâni, el-Mebsût, s. 20.

114 İbn Mucâhid, Kitâbu's-Seb'a, s.57; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, II, 383.

115 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 178.

116 Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 172; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, II, 382.

117 Altıkulaç, Tayyar, "Ebû Ca'fer el-Kârî", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, X, 116. Bkz.: Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 173.

118 İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, II, 383 ve en-Neşr, I, 178.

119 Altıkulaç, "Ebû Ca'fer el-Kârî", TDV İslam Ansiklopedisi, X, 116. Bkz.: Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 173 ; İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, II, 383.

120 el-Hanbelî, Ebu'l-Felâh 'Abdulhayy b. el-'İmâd, Şezerâtu'z-zehab fi ahbâri men zehab, yersiz, 1399/1979, c. I, s. 176.

121 Altıkulaç, "Ebû Ca'fer el-Kârî", TDV İslam Ansiklopedisi, X, 116.

Fâtiha sûresiyle birlikte tıval-ı mufassal¹²² sûrelerden birini okur; namazın sonunda da kendisine, müslümanlara, bizzât kendinin Kur'ân okuttukları ile vefatından önce ve sonra kırâatını okuyanlara duâ ederdi.¹²³

Mâlik b. Enes'in naklettiğine göre, Ebû Ca'fer'e gece namaz kılarken bir dilenci uğradığında onu çağırıp gizlenir, sonra izârını ona atardı.¹²⁴ Bu, Ebû Ca'fer'in ne kadar cömert ve fakirleri düşündüğünü gösteren çarpıcı bir misâldir. Çünkü kendi kullandığı ve ihtiyacı olan bir şeyi vermekle, başkasını nefesine tercih etmiştir ki, buna "isâr" hasleti denir. Bu, Ensârın yüce ahlâkındandır. Kur'ân-ı Kerim: " ... Kendilerinde ihtiyaç bile olsa, (onları) nefisleri üzerine tercih ederler..."¹²⁵ âyetiyle, onlardan övgüyle bahsetmiştir.

Ebû Ca'fer'in kızını, varlık sahibi olmayan muasır kurrâdan Şeybe b. Nisâh'la evlendirmesi de, onun, Kur'ân'ı her şeyden üstün tutup dünya ve içindeki fâni şeylere ehemmiyet vermeyen zâhid bir kul olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Çünkü, ona: "Kızına mevâlinin ileri gelenleri talipliyken, sen, onu yoksul olan Şeybe ile evlendirdin" dediler. O da: "Şeybe zengin değilse de, kızımın evini Kur'ân dolduracaktır" dedi. Diğer bir varyanta göre; Şeybe, Ebû Ca'fer'in kızıyla evlendiğinde, insanlar: "İkisinin arasından mushâf doğacak" dediler.¹²⁶

Birisi, ona: "Allâh'ın sana bahşettiği Kur'ân ile mutlu olasın" diye duâ ettiğinde, o: "Kur'ân'ın helâlını helâl, harâmını da harâm sayıp içindekilerle

122 Kur'ân-ı Kerim metnini teşkil eden sûreler, pratik kolaylık sağlaması amacıyla bazı gruplara ayrılmıştır:

a) es-Seb'u't-tuvel: Fâtiha'dan sonraki sekiz veya dokuz sûredir. Bu ihtilâf Besmele ile fasledilmediğinden bazılarının Enfâl ile Tevbe'yi bir sûre saymalarından kaynaklanmıştır.

b) el-Miün : Birinci grubu takibeden ve âyet sayıları (100)'e yaklaşan veya biraz geçen sûrelerdir.

c) el-Mesâni: Ayet adedi yüz'den az olduğundan tuvel ve miündan daha çok okunan sûrelere denir.

d) el-Mufassal : Tercih edilen görüşe göre, Kâf sûresinden Nâs sûresine kadar olan kısımdır. Üçe ayrılır:

da) Tıval-ı mufassal (uzun): Kâf ile el-Burûc arasındaki yani 50-85. sûreler,

db) Evsât-ı mufassal (orta): Târik ile Beyyine arasındaki, yani 86-98. sûreler,

dc) Kısâr-ı mufassal (kısır) : Zelzele ile Nâs arasındaki, yani 99-114. sûreler (bkz.: Yıldırım, Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 56-57).

123 İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye, II, 383.

124 Zehebi, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 175.

125 el-Haşr, 59/9.

126 İbn Mucâhid, Kitâbu's-Seb'a, s.59.

amel ettiğimde, bu böyledir" demiştir.¹²⁷ Onun bu sözleriyle, onun kendisine verilen nimetlerden dolayı mağrur olmayıp -aksine- şükreden muttakî bir zât olduğunu görmekteyiz. Kısaca söylemek gerekirse, o, zamanındaki insanların en faziletlielerindendi.¹²⁸

Ebû Ca'fer'in sâlih bir kişi olduğuna delâlet eden pek çok rivâyet vardır. Onun kırâatini okumaya terğib ve teşvik etmek düşüncesiyle bunlardan sadece bir kaçını anlatmakla yetineceğiz:

Râvisi Süleyman b. Cemmâz diyor ki: Ebû Ca'fer'in sekerâtı vaktinde yanında bulunuyordum. Ebû Hâzim el- A'rac yaşlı bir kaç meclis arkadaşıyla birlikte geldiler. Onun etrafına toplanıp ona seslendiler, o, bu sese cevap vermedi. Damadı Şeybe, onlara:

_ "Size bundan daha acâib olan bir şey göstereyim mi ?" dedi. Onlar:

_ "Evet" dediler.

Bunun üzerine o da, Ebû Ca'fer'in göğsünü açtı. Bir de ne görsünler, süt gibi beyaz bir yuvarlak ! Ebû Hâzim ve arkadaşları:

_ "Vallâhi, bu Kur'ân nurudur." dediler.¹²⁹

O beyazlığın, Ebû Ca'fer'in vefâtından sonra iki gözü arasına geçtiğini, yine râvisi Süleyman b. Cemmâz, ümmü veledinden naklen rivâyet etmiştir.

Talebesi Nâfi'den rivâyet olunduğuna göre; Ebû Ca'fer vefâtını müteaakip yıkandığında, boğazından kalbine kadar olan yerin, Kur'ân-ı Kerim'in bir sahifesi gibi olduğunu, yanında bulunanlar gördüler. Bu durum karşısında, onun, Kur'ân'ın nuru olduğunda kimsenin şüphesi kalmadı.¹³⁰

Ebû Ca'fer vefâtından sonra rüyada, güzel bir sûrette görülüp şöyle dediği nakledilmiştir: "Ashâbıma ve tüm kırâatımı okuyanlara, Allâh'ın kendilerini bağışladığını ve haklarında yaptığım duâyı kabul ettiğini müjdele ve güçleri yettikçe, gece karanlığında teheccüd namazı kılmalarını emrettiğini haber ver."¹³¹

¹²⁷ Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 175.

¹²⁸ İbn Hallikân, Vefâyâtü'l-a'yân, VI, 275; el-Hanbelî, Şezerâtü'z-zeheb, I, 176.

¹²⁹ Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 176;

¹³⁰ İbn Mucâhid, Kitâbu's-Seb'a, s.58; Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 17; İbnu'l-Cezeri, en-Neşr, I, 178.

¹³¹ İbnu'l-Cezeri, Ğâyetu'n-Nihâye, II, 384 ve en-Neşr, I, 178.

Yine râvisi Süleyman b. Cemmâz anlatıyor: Ebû Ca'fer'i vefâtından sonra, rüyada Kâ'be' nin üzerinde gördüm:

_ "Sen Ebû Ca'fer misin ?" diye sordum. O da:

_ "Evet, kardeşlerime selâm söyle, onlara Allâh'ın beni rızıklandırılmış diri şehitlerden kıldığını haber ver..." dedi.¹³²

H- Ebû Ca'fer'in vefatı:

Ebû Ca'fer, Mervân b. Muhammed (ö. 132/750)'in hilâfeti döneminde¹³³ doksan küsür yaşında iken Medine' de vefat etmiştir. Bu böyle olmakla birlikte, vefat tarihinin belirlenmesi hususunda ihtilâf edilmiştir. Çünkü kaynaklarda bunun hicri olarak 110, 127, 128, 129, 130, 131, 132 ve 133 yılları olduğu söylenmiştir. Fakat bunlar içersinde doğru olanın 130 (747-48) yılı olduğu¹³⁴ İbnu'l-Cezerî tarafından kaydedilmiştir.

II- Ebû Ca'fer'in Kırâat İlmindeki Yeri

A- Ebû Ca'fer'in kırâat öğretiminde takip ettiği metod:

İmâm Nâfi'in anlattığına göre: Ebû Ca'fer, gece kalkar ve sabah olunca, oturup insanları okutmaya başlardı. Tedris esnâsında, kendisine uyku arız olursa, onlara: "Çakıl taşlarını alıp avucumun içine koyun sonra kapayınız" der, onlar da kendisine uyku arız olduğunda böyle yaparlardı. Daha sonra da: "Kendimi bu hal üzere uyuduğumu bileyim ve siz de bu durumda uyumuş olduğumu görürseniz, sakalımdan bir tutam tutup çekiniz" dedi.¹³⁵

Ebû Ca'fer'in tedris metodu da şöyledir: Kendisi nasıl hocalarından kırâatı arz yoluyla almışsa,¹³⁶ Kur'ân öğretiminde de aynı usûlü uygulamıştır.¹³⁷ O. bu metodu, talebelerini onar âyet onar âyet dinlemek sûretiyle gerçekleştirmiştir.¹³⁸ Böylece onun. bununla, tedrisâta Hz. Peygamber (s.a.v.) 'den gelen usûle uyduğu anlaşılmaktadır. Sehâvî, kurrâdan üçüncü tabakanın

¹³² İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân*, VI, 275; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, II, 384.

¹³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 152; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, XII, 58.

¹³⁴ İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, II, 384 ve *en-Neşr*, I, 178.

¹³⁵ Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 174-175.

¹³⁶ İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân*, VI, 274; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, II, 372 ve *en-Neşr*, I, 178.

¹³⁷ İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân*, VI, 274; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 178.

¹³⁸ İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 616.

Kur'ân'ı, onar âyet onar âyet okuttuğunu kaydetmiştir.¹³⁹ Üçüncü tabaka içersinde yer alan Ebû Ca'fer'in de,¹⁴⁰ aynı usûlü tatbik ettiğini görmekteyiz.

B- Ebû Ca'fer kırâati'nin tarîkleri:

Ebû Ca'fer kırâati'nin Îsâ b. Verdân ve İbn Cemmâz rivâyetlerinin herbirinin ikişer tarîki vardır. Bu tariklerin herbirinin de ayrıca ikişer tarîki vardır. Şimdi bunları bir bir söyleyip kısaca biyoğrafilerine de değineceğiz.

1- Ebû Ca'fer kırâati'nin Îsâ b. Verdân rivâyetinin tarîkleri:

Îsâ b. Verdân rivâyetinin iki tarîki Fadl ve Hibetullâh'tır:

a) el-Fadl b. Şâzân: Ebu'l-Abbâs el-Fadl b. Şâzân b. 'Îsâ er-Râzi; sika ve âlim büyük bir kırâat imâmıdır. Dâni onun hakkında şöyle demiştir: "Çağında ilim, anlayış, adâlet ve husn-ı ittîlâ'ında benzeri olmamıştır." Hicrî 290 (milâdî 902-3) senesinin hudûdunda vefât etmiştir. Fadl'ın da İbn Şebîb ve İbn Hârûn olmak üzere iki tarîki vardır.

a₁) İbn Şebîb: Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Şebîb er-Râzi; büyük bir şeyh, zabt, tahkik, itkân ve hazk ile bilinen meşhur ve önde gelen bir mukrîdir. Hicrî 312 (milâdî 924-25) yılında Mısır'da vefât etmiştir.

a₂) İbn Hârûn er-Râzi: Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Hârûn er-Râzi; celîl, zâbit, hâzık, meşhur ve muhakkik bir mukrîdir. Hicrî 330 (milâdî 941-42) kûsûr senesinde Bağdad'da vefât etmiştir.

b) Hibetullâh: Ebu'l-Kâsım Hibetullâh b. Muhammed b. el-Heysen el-Bağdadî; hâzık, zâbit, itkân ve adâletle meşhur bir mukrîdir. Hicrî 350 (milâdî 961-62) senesinin hudûdunda vefât etmiştir. Hibetullâh'ın iki tarîki ise Hanbeli ve Hammâmî'dir.

b₁) el-Hanbelî: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el-Feth b. Sîmâ'dır. Ahmed b. Muhammed b. Sîmâ b. el-Feth el-Hanbelî denilir. Önde gelen ve makbul bir mukrîdir. Hicrî 390 (milâdî 999-1000) senesinin bu'aydında vefât etmiştir.

b₂) el-Hammâmî: Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Ömer b. Haf's b. Abdillâh el-Hammâmî; Irâk'ın şeyhi ve sika, berâ'at, rivâyetlerin çokluğu ve dindârlığıyla da âfâkın mesnedidir. Hâfiz Ebû Bekr onun hakkında şöyle demiştir: "Kırâatlerin isnâd ve uluvvünde eşsiz olan sadûk, dindâr ve faziletli

¹³⁹ Tetik, Kırâat İlminin Ta'limi, s. 65.

¹⁴⁰ Üçüncü tabakada ismi geçen kurrâ için Bkz.: Zehebî, Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr, I, 159-213.

bir şahsiyettir." Hicri 417 (milâdi 1026) senesinin Şa'bân ayında doksan yaşında iken vefât etmiştir.

2. Ebû Ca'fer Kırâati'nin İbn Cemmâz rivâyetinin tarîkleri:

Süleymân b. Cemmâz rivâyetinin iki tarîki el-Hâşimî ve ed-Dûrî'dir:

a) el-Hâşimî: Ebû Eyyüb Süleymân b. Dâvûd b. Ali b. Abdillâh b. Abbâs el-Hâşimî el-Bağdadî; zâbit, meşhur ve sika bir mukrîdir. Hicri 219 (milâdi 834) senesinde Bağdad'da vefât etmiştir. İbn Razîn ve el-Cemâl olmak üzere el-Hâşimî'nin iki tarîki vardır:

a₁) İbn Rezîn: Muhammed b. 'Îsâ b. İbrâhîm b. Razîn el-Esbehânî kırâatler konusunda büyük bir imâm, nakil hususunda sika ve meşhurdur. Onun kendisinden bize rivâyet edilmiş kırâatte ihtiyârî ve nakledilmiş faydalı te'lifleri vardır. Kırâat imâmları ve mukrîler ondan rivâyette bulunmuşlardır. Doğru olan görüşe göre, hicri 253 (milâdi 867) yılında vefât etmiştir.

a₂) el-Ezrak el-Cemâl: Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Hammâd b. Mihrân el-Ezrak el-Cemâl sebt, muhakkik, üstâz ve zâbit bir zâttır. Zehebî el-Hâfiz onun hakkında şöyle demiştir: O, İbn Âmir kırâati'nin muhakkikidir. Hicri 300 (milâdi 912-3) senesinin hudûdunda vefât etmiştir.¹⁴¹

b) ed-Dûrî: Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî çağının kırâat imâmı, devrinin şeyhu'l-kurrâsı, sika, sebt ve zâbittir. Kırâatleri şahsında toplananların ilkidir. On kırâat de onun tarikinden bize rivâyet edilmiştir. İbnu'l-Cezerî'nin doğru dediği görüşe göre, hicri 246 (milâdi 860) senesinin Şevvâl ayında vefât etmiştir.¹⁴² ed-Dûrî'nin iki tarîki ise İbnu'n-Neffâh ve İbn Nehşel'dir:

b₁) İbnu'n-Neffâh: Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Bedri'n-Neffâh el-Bâhilî el-Bağdadî; sika, meşhur ve sâlih bir zâttır. İbn Yûnus onun hakkında şöyle demiştir: Sika, sebt, sâhib-i hâdis ve dünyalık çok az şeye sâhib biridir. Hicri 314 (milâdi 926-27) yılında Mısır'da vefât etmiştir.

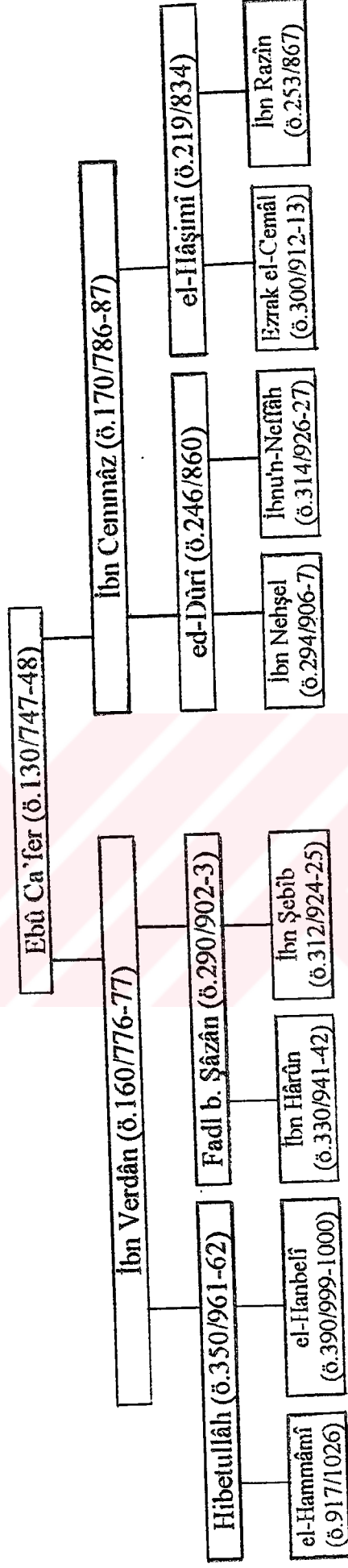
b₂) İbn Nehşel: Ebû Abdillâh Ca'fer b. Abdillâh b. es-Sabbâh b. Nehşel el-Ensâri el-Esbehânî kırâatte imâm, mucevvid, fâzil ve zâbit bir zâttır. Esbehân câmi'i'nin imâmıdır. Hicri 294 (milâdi 906-7) yılında vefât etmiştir.¹⁴³

¹⁴¹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, s. 145.

¹⁴² İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, s. 134.

¹⁴³ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, s. 179.

EBÛ CA'FER KIRÂATI'NİN TARİKİLERİNİN ŞEMASI

Bu şema, İbnu'l-Cezerî'nin Takribu'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr adlı eserinden alınmıştır. Şemayı hazırlayan kitabın muhakkiki İbrahim Atve Avd'dır.

"Durre" ve "Tahbîr" tarikleri, Fadl b. Şâzân tarikinden İsa b. Verdân rivâyetini; Ebû Eyyûb Hâşimî tarikinden de Süleymân b. Cemmâz rivâyetini esas almışlardır.¹⁴⁴

Tarîkleri bilmenin yararları:

Mûsâ b. Cârullâh Rûstûfedûnî, tarikleri bilmenin yararlarını iki madde halinde özetlemiştir:

1. Hulf ile (iki vecih) okunan lafızları tahkik etmek;

2. Tilâvetin hüküm bakımından olmasa da, rivâyet açısından; Kur'ân olarak okunabilmesi câiz olan vecihlerle câiz olmayanları birbirine karıştırmamak.¹⁴⁵

C- Ebû Ca'fer kırâati'nin isnâdı:

İbnu'l-Cezeri "*Tahbiru't-Teysir*" adlı eserinde, Ebû Ca'fer kırâati'nin isnâdının şöyle olduğunu zikretmiştir:

1. Ebû Ca'fer kırâatinin İbn Verdân rivâyetinden isnâdı:

a) Rivâyet yönünden isnâdı:

İbnu'l-Cezeri diyor ki: Ebû Ca'fer kırâatinin İbn Verdân rivâyetini; eş-Şeyh Ebû Hafs Ömer b. el-Hasan b. Mezîd el-Merâğî -kendisine okumam sûretiyle- bize tahdis etti. O da bize Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Abdulvâhid es-Sa'dî müşâfeheden haber verdi, dedi. O da, el-İmam Ebû'l-Yemen Zeyd b. el-Hasan el-Luğavî'den nakletmiştir. O da bize Ebû Muhammed Abdullâh b. Ali el-Bağdâdî haber verdi, dedi. O da bize eş-Şerif Ebû'l-Fadl Abdulkâhir b. Abdisselâm el-Abbâsî haber verdi, dedi. O da bize Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hüseyn el-Kâzerûnî haber verdi, dedi. O da bize Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm eş-Şatvî haber verdi, dedi. O da bize Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Hârûn er-Râzî haber verdi, dedi. O da bize Ebû'l-Hasan Ahmed b. Yezid el-Hulvânî haber verdi, dedi. O da bize 'İsâ b. Mînâ Kâlûn haber verdi, dedi. O da bize 'İsâ b. Verdân haber verdi, dedi.

b) Kırâat yönünden isnâdı:

İbnu'l-Cezeri diyor ki : Kur'ân-ı Kerim'in tümünü Ebû Ca'fer'in İbn Verdân rivâyetiyle el-İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdirrahmân b. Ali

¹⁴⁴ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 8.

¹⁴⁵ Rûstûfedûnî. Mûsâ b. Cârullâh, *Tayyibetu'n-neşr fi'l-aşr şerhi*, KA3Ab, 1912, s. 7; Yüksel, Ali Osman. İbn Cezerî ve *Tayyibetu'n-neşr*, İstanbul, 1996, s. 272.

en-Nahvî'ye okudum. O da bana Kur'ân-ı Kerim'in tümünü el-İmam Ebû Abdillâh Muhammed Ahmed b. Abdilhâlık el-Misrî'ye okuduğunu haber verdi. O da Kur'ân-ı Kerim'i o rivâyetle el-Kemâl İbrâhîm b. Ahmed b. Fâris et-Temimî'ye okudum, dedi. O da İbn Verdân rivâyetiyle Ebu'l-Yemen el-Kindî'ye okudum, dedi. O da o rivâyetle Ebû Mansûr Muhammed b. Abdilmelik b. el-Hasan b. Hayrûn el-Bağdâdî'ye okudum, dedi. O da o rivâyetle Ebu'l-Kâsım Abdusseyyid b. Attâb el-Mukrî'ye okudum, dedi. O da o rivâyetle Ebû Tâhir Muhammed b. Yâsîn el-Halebî'ye okudum, dedi. O da o rivâyetle Ebû'l-Ferec eş-Şatvî'ye okudum, dedi. O da o rivâyetle Ebû Bekr b. Hârûn'a okudum, dedi. O da o rivâyetle el-Fadl b. Şâzân'a okudum, dedi. O da o rivâyetle el-Hulvânî'ye okudum, dedi. O da o rivâyetle Kâlûn'a okudum, dedi. O da Ebû Ca'fer'in kırâatini İbn Verdân'dan arz yoluyla aldım, dedi.¹⁴⁶

2. İbn Cemmâz rivâyetinin isnâdı:

a) Rivâyet yönünden isnâdı:

İbnu'l-Cezeri diyor ki: Ebû Ca'fer kırâatinin İbn Cemmâz rivâyetini; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed b. İbrâhîm b. Hâtim el-Cuzzâmî -kendisine okumam sûretiyle- bize tahdis etti. O da, Ebû Hafs Ömer b. Ğâdir b. el-Kavvâs ed-Dımeşkî'den nakletmiştir. O da, bize Ebu'l-Yemen b. el-Hasan el-Bağdâdî haber verdi, dedi. O da, bize Ebû Muhammed Sibtu'l-Hayyât haber verdi, dedi. O da, bize el-Üstâz Ebû Muhammed el-İz Muhammed b. el-Hüseyn b. Bendâr el-Vâsifî haber verdi, dedi. O da, bize el-İmam Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Cebbâre el-Hüzelî haber verdi, dedi. O da, bize Ebû Nasr Mansûr b. Ahmed el-Kahendezî haber verdi, dedi. O da, bize Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Habbâz haber verdi, dedi. O da, bize Ebû Bekr Muhammed b. Abdirrahmân el-Fadl el-Cevherî haber verdi, dedi. O da, bize Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan es-Sakdî el-Kisâî haber verdi, dedi. O da, bize Muhammed b. Abdillâh b. Şâkir es-Sayrafî haber verdi, dedi. O da, bize Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Sehl et-Tayyân haber verdi, dedi. O da, bize Ebû İmrân Mûsâ b. Abdirrahmân el-Bezzâz haber verdi, dedi. O da, bize Muhammed b. 'İsâ b. İbrâhîm b. Razîn el-Esbehânî haber verdi, dedi. O da, bize Süleymân b. Dâvûd b. Ali b. Abdillâh b. Abbâs el-Hâşimî haber verdi, dedi. O da, bize İsmâ'il b. Ca'fer b. Ebi Kesîr el-Medenî haber verdi, dedi. O da, bize Süleymân b. Müslim b. Cemmâz haber verdi, dedi.

¹⁴⁶ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 35.

b) Kırâat yönünden isnâdı:

İbnu'l-Cezeri diyor ki: Kur'ân-ı Kerîm'in tümünü Ebû Ca'fer kırâatinin İbn Cemmâz rivâyetiyle Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdirrahmân el-Hanefî'ye okudum. O da, Kur'ân-ı Kerîm'in tümünü İbn Cemmâz rivâyetiyle Muhammed b. Ahmed es-Sâîğ'e okudu. O da, o rivâyetle Ebû İshâk b. Fâris'e okudu. O da, o rivâyetle Ebu'l-Yemen'e okudu. O da, o rivâyetle Sibtu'l-Hayyât'a okudu. O da, o rivâyetle el-Üstâz Ebû Tâhir Ahmed b. Abdillâh b. Sivâr'a okudu. O da, o rivâyetle el-Hasan b. Ebu'l-Fadl eş-Şermekânî'ye okudu. O da, o rivâyetle Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. el-Mezrabân el-Esfehânî'ye okudu. O da, o rivâyetle Ebû Amr Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Hazkî'ye okudu. O da, o rivâyetle Muhammed b. Ca'fer el-Eşnânî'ye okudu. O da, o rivâyetle İbn Şâkir'e okudu. O da, o rivâyetle Ebû Sehl et-Tayyân'a okudu. O da, o rivâyetle Ebû İmrân el-Bezzâz'a okudu. O da, o rivâyetle İbn Razîn'e okudu. O da, o rivâyetle el-Hâşimî'ye okudu. O da, o rivâyetle (İsmâ'il b.) Ca'fer'e okudu. O da, o rivâyetle İbn Cemmâz'a okudu.

İbn Verdân ile İbn Cemmâz ise Ebû Ca'fer'e okudular.¹⁴⁷

¹⁴⁷ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 36

EBU CA'FER'İN KİRÂATİNNİN İSNADI

D- Ebû Ca'fer kırâati'nin tedvin edilen eserlerde yer alması:

Ebû Ca'fer'in kırâati, IV. (X.) yüzyılda te'lif edilen eserlerde yerini almıştır. Ebû Ca'fer'in kırâati, bu ilimle ilgili tedvin edilen eserlere girinceye kadar da, hafızlar ve kırâat âlimleri aralıksız olarak birbirlerine aktarmışlardır. İbnu'l-Cezeri'nin ifadelerinden anladığımız kadarıyla, Ebû Ca'fer'in kırâati'ne kitâbında ilk yer veren, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer ed-Dâcûni (ö. 324/936)'dir. Bu zât, eserini, İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'â'sından* önce te'lif etmiştir.¹⁴⁸ Ebû Ca'fer'in kırâati, bu yüzyıldan itibaren, on kırâat konusunda tedvin edilen kitaplarda da yer almış, İbn Mihrân el-Esbahâni (ö. 381/991) *el-Ğâye fi'l-kırâati'l-aşr* ile *el-Mebsût fi'l-kırâati'l-aşr* ve Ebu'l-Alâ el-Hemedâni (ö. 569/1173) *Ğâyetü'l-ihtisâr fi'l-kırâati'l-aşr* adlı eserlerinde on imam içinde ilk sırayı Ebû Ca'fer'e vermişlerdir.¹⁴⁹ Yine Ahmed b. Ebû Ömer Enderâbi de, ondört kırâat imamının biyografi ve tariklerini konu edinen *Kırâatu'l-kurrâi'l-ma'rûfin bi rivâyâti'r-rivâti'l-meşhurin* isimli eserinde, Ebû Ca'fer'in biyografi ve tariklerinden başlamıştır.¹⁵⁰ Ebû Ca'fer'in kırâati, sahih ve mütevâtir kırâatler için öngörülen ve meşhur yedi imamın kırâatinde mevcut olduğu kabul edilen şartları taşıdığı görüşünden hareketle,¹⁵¹ ilim çevrelerinde günümüze kadar da okunagelmıştır.

E- Ebû Ca'fer ve râvileri için kullanılan remizler:

Öğretimi kolaylaştırmak ve hatırdaki kalmasını sağlamak gayesiyle, kırâatle ilgili yazılmış bazı eserlerde, on imam ve râvilerinin isimlerinin tek tek zikredilmesi yerine, onların her birine "ebced" harflerinden biri sembol olarak verilmiştir. Biz burada konumuz gereği sadece Ebû Ca'fer ve râvileri hakkında kullanılmış remizlere işaret edeceğiz:

İbnu'l-Cezeri, " *Tayyibetu'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr* " adlı manzum eserinde Ebû Ca'fer için se (س), birinci râvisi İbn Verdân için hâ (ح), ikinci râvisi İbn Cemmâz için ise zâl (ز) harfi¹⁵² remz olarak kullanmıştır. O, yine manzum olan " *ed-Durratu'l-Mudîyye fi kırâati's-selâsi'l-mütemmimeti li'l-aşera* " isimli eserinde ise, Kâsım Muhammed b. Firruh eş-Şâtîbî'nin " eş-

¹⁴⁸ Bkz.: İbnu'l-Cezeri, en-Neşr, I, 34 ve Ğâyetu'n-Nihâye, II, 77.

¹⁴⁹ Altıkulaç, "Ebû Ca'fer el-Kâfi", TDV İslam Ansiklopedisi, X, 116.

¹⁵⁰ Bkz.: Enderâbi, *Kırâatu'l-kurrâi'l-ma'rûfin*, s. 41-49.

¹⁵¹ Altıkulaç, Tayyar, "Ebû Ca'fer el-Kâfi", TDV İslam Ansiklopedisi, X, 116.

¹⁵² İbnu'l-Cezeri, *Tayyibetu'n-neşr*, s. 4.

Şâtibiyye " diye meşhur "*Hirzu'l emânî ve Vechu't-tehânî*" adlı manzum eserinde imam Nâfi' ve râvileri için kullandığı¹⁵³ aynı harfleri, Ebû Ca'fer ve râvilerine remz olarak vermiştir. Kısaca; *ed-Durratu'l-Mudiyye*'de Ebû Ca'fer'in sembolü hemze (إ), İbn Verdân'ın işareti bâ (ب) ve İbn Cemmâz'ın remzi ise cîm (ج)'dir.¹⁵⁴ "*Fuyûdu'l-itkân*" sahibi (İbn Hayreddin), Ebû Ca'fer ve râvilerinin isimlerinden iki harfi, kendilerine sembol yapmıştır. Bu remizler, Ebû Ca'fer için ca' (جع), İbn Verdân için 'î (عئ) ve İbn Cemmâz için ise cem (جم)'dir. Hâmid b. Hâc Abdulfettâh Pâlûvî de, "*Zubdetu'l-irfân fi vucûhi'l-Kur'ân*" adlı mansur eserinde *Fuyûdu'l-itkân* sahibinin yolunu izlemiştir.¹⁵⁵

F- Ebû Ca'fer kırâatinin değerlendirilmesi:

Süleymân b. Müslim b. Cemmâz'ın tek başına olduğunda okuması kendisine daha hoş geldiği¹⁵⁶ için tercih ettiği ve Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 241/855-56)'in: "Hangi kırâati okuyayım?" diye soran kimseye tavsiyede bulunduğu¹⁵⁷ Ebû Ca'fer'in kırâatinin değerlendirilmesi konusunda farklı görüşler vardır. Bazı âlimler bu kırâati şâz olarak nitelendirirken İbnu's-Subkî (ö. 756/1355), İbnu'l-Cezerî ve Nuveyri (ö. 852/1453) gibi bazıları da mütevâtir olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁸ Zehebi bu iki görüşü zikrettikten sonra ikisinin de doğru olmadığını söylemiş; Ebû Ca'fer'in kırâatinin âdil ve sika kimseler tarafından nakledilmiş olması, mushaf hattına ve Arap diline uyması sebebiyle kabul gördüğünü zikretmiştir.¹⁵⁹ Zehebi ayrıca sahâbe ve tâbiîn ileri gelenlerinin hayatta olduğu bir dönemde Hz. Peygamber (s.a.v.)'

153 Şâtibi, *Hirzu'l emânî ve Vechu't-tehânî*, s. 6 vd.

154 İbnu'l-Cezerî, *ed-Durratu'l-Mudiyye*, s. 2 vd.

155 Pâlûvî, *Zubdetu'l-irfân*, s. 5.

156 Bununla ilgili haberin tamamı şöyledir: Kureybe b. Mihrân: Süleymân b. Müslim b. Cemmâz'a "Ebû Ca'fer, Şeybe ve Nâfi'ye okudun mu?" diye sordum. O: "Evet" dedi. "Ebû Ca'fer kırâatiyle mi yoksa Nâfi' kırâatiyle mi okuyor sun?" dediğimde de, cevaben: "İnsanları okutunca Nâfi' kırâatiyle, yalnız olduğumda ise Ebû Ca'fer kırâatiyle okumak bana daha sevimli geliyor" dedi (İbn Mihrân Esbahânî, *el-Mebsût*, s. 21; Enderâbî, *Kurââtu'l-kurrâi'l-ma'rûfin*, s. 47-48).

157 Bununla ilgili haberin tamamı şudur: Hasan b. Habbâb, Ebu'l-Hüseyn el-Bezzâz'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Ahmed b. Muhammed b. Hanbel'in yanındaydım. Birisi, ona: "Ey Abdullah'ın babası: "Hangi harf ile okuma mı tavsiye eder sin?" diye sordu. O: "İlk Medinelî'nin (Ebû Ca'fer) kırâatiyle" dedi. O kimse: "Eğer bulamaz isem" dediğinde ise, cevaben: "Asım kırâatiyle" dedi (İbn Mihrân Esbahânî, *el-Mebsût*, s. 20-21; Enderâbî, *Kurââtu'l-kurrâi'l-ma'rûfin*, s. 47).

158 Zerkânî, *Menâhilu'l-irfân*, I, 441.

159 Bkz.: Zehebi, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 177.

in mescidinde Kur'ân dersleri veren, okuyuşuna kimsenin karşı çıkmadığı bir âlim olarak onun kırâati için şâz terimini kullanmanın doğru olmayacağına dikkat çekmiştir.¹⁶⁰ Mudakkik ve muhakkik İbnu'l-Cezeri, -daha da ileri giderek- *Muncidu'l-mukriîn* adlı eserinde onu şâz kabul edenlerin delillerini serdedip onları bir bir çürüttükten sonra, onun hem usûl hem de fers bakımından mütevâtir olduğunu ispatlamış¹⁶¹ ve bu kırâat ile diğer yedi kırâat arasında bir fark olmadığı halde onu yeren ve şâz sayana şaşarım¹⁶² demiştir.

Namazda ve namaz dışında okunması konusunda, Takiyyuddîn es-Subkî "*Şerhu'l-Minhâc*" isimli eserinde şunu söyler: Beğâvî, meşhur yedi kırâatle birlikte, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un kırâatlerinin okunabileceğinde, ittifak olduğunu nakletmiştir. Bu doğru bir görüştür. Kevâşî de buna ilâve olarak şöyle der: Beğâvî, bu hususta kendisine güvenilenilecek bir şahsiyettir. Zirâ o, hem mukri, hem fâkih ve hem de bir çok ilimleri şahsında toplamış bir zâttır.¹⁶³

III- Hadîs İlmindeki Yeri ve Fıkıhçılığ:

Ebû Ca'fer hadîs alanında Abdullah b. Abbas, Ebû Hureyre¹⁶⁴, Abdullah b. Ömer b. Hattâb (ö. 73/692-93), Mervân b. Hakem (ö. 65/685)¹⁶⁵, mevlâsı Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabi'a ve Zeyd b. Eslem (ö. 132/749-50)'den yararlanıp onlardan hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

el-Muvatta' adlı eserinde hadîslerine yer vermeyen Mâlik b. Enes (ö. 179/795-96) ile, Abdulaziz ed-Derâverdi (ö. 187/802-3) ve Abdulaziz b. Ebû Hâzim (ö. 184/800) kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir.¹⁶⁶ Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ise, *es-Sunen* 'inde onun rivâyetine yer vermiştir.

¹⁶⁰ Altıkulaç, "Ebû Ca'fer el-Kârî", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, X, 116.

¹⁶¹ Geniş bilgi için bkz.: İbnu'l-Cezeri, *Muncidu'l-mukriîn*, s. 57 vd. ve *en-Neşr*, I, 41 vd.; *Zerkânî Menâhil*, I, 441 vd.

¹⁶² İbnu'l-Cezeri, *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, 383.

¹⁶³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 227.

¹⁶⁴ Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 173.

¹⁶⁵ İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*, VI, 274.

¹⁶⁶ Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 173.

Kalîlu'l-Hadîs¹⁶⁷ olan Ebû Ca'fer'i İbn Sa'd (ö. 230/844-45),¹⁶⁸ Yahyâ b. Ma'in (ö. 233/847-48),¹⁶⁹ en-Nesâî (ö. 303/915-16) ve İbn Hacer¹⁷⁰ (852/1448-49)¹⁷¹ sika olarak değerlendirmiş; İbn Hibbân (ö. 354/965) onun biyografisine *es-Sikât*'ında yer vermiştir. Mâlik b. Enes ise, ondan "sâlih kişi" diye söz etmiş; Ebû Hâtîm er-Râzî de kendisinden rivâyet ettiği hadîslerin delil olarak kullanılabilceği (sâlihu'l-hadîs) görüşünü belirtmiştir.¹⁷²

Fıkıhçılığına gelince, Mâlik b. Enes'in "Medine'de insanlara fetvâ veren sâlih kişi"¹⁷³ ifadesinden, onun fetvâ verebilecek düzeyde fıkıh bilgisine sahip bir şahsiyet olduğunu görmekteyiz. Fakat onun kârîlik yönü, hadîs ve fıkıhçılığında daha ileri seviyededir. Bu yüzden onun kârîliği öne çıkmıştır.

¹⁶⁷ İstilah olarak Kalîlu'l-Hadîs: Çok hadîs bilse de, özellikle bu işe kendini veren muhaddîsler gibi fazlaca rivâyet etmeyen, az rivâyette bulunan kimse (bkz.: Aydınlı, Abdullah, *Hadîs İstilahları Sözlüğü*, s. 81) için kullanılan bir tabirdir.

¹⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmîm*, s. 152.

¹⁶⁹ Hâfîz (Resûlullâh (s.a.v.)'ın sünnetlerini bilen, tariflerine vâkıf olan, isnâdlarını birbirinden iyice ayıran, hadîs mütehasşîslarının sıhhatinde ittifâk ettiği, icthâd farkı yüzünden nakillerinin durumunda ihtilâf ettiği sünnetleri ezberleyen) ların en değerlisi, cerh ve ta'dîl imâmı olup kendi eliyle bin hadîs yazdığı söylenmektedir (Bkz.: es-Sâlih, Subhi, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstilahları*, s. 60 ve 61, 3-5. dipnotlar).

¹⁷⁰ Hadîsde imâm, hâfîz ve bir çok eseri olan 'âlimlerden biridir (Bkz.: Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstilahları*, s. 75, 1. dipnot).

¹⁷¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XII, 58.

¹⁷² Altıkulaç, "Ebû Ca'fer el-Kârî", TDV *İslam Ansiklopedisi*, X, 116.

¹⁷³ İbn Hallikân. *Vefâyâtü'l-a'yân*, VI, 275; Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*, I, 175. *Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr*'ın bazı nüshaları ile *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, 382'de "fetvâ veren" yerine "insanları okutan" tabiri kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

EBÛ CA'FER KİRÂATİNİN USÛLÜ

Usûl Kelimesinin Luğat ve İstilah Anlamları:

Usûl (الأصول), luğatta temel, kök... gibi manalara gelen asl (الأصل) kelimesinin çoğulu olup [bir bilimin] temel prensipler, ilkeler; temel, aslı kurallar¹⁷⁴ gibi anlamlarda kullanılır. Kırâat ıstılahı olarak: Birbirine benzeşen cüz'iyatın (kelimelerin) tümünün altında toplandığı/sınıflandığı külliyata (genel kâidelere) denir.¹⁷⁵ Bundan kastedilen her bir kırâat imamının kırâatinin genel kâideleridir.¹⁷⁶ Meselâ: Med, hemze ve imâle kâideleri gibi.¹⁷⁷ Bu kâidelere usûl denmesinin sebebi, onların içersinde yer alan birinin hükmünün, hepsine uygulanabilir olmasından dolayıdır.¹⁷⁸ Bu ad verme işi de, çoğunluk itibariyle böyledir. Çünkü bazen usûl bahsinde, bir kâide ve hüküm altına sokulamayan değişken özelliğe sahip kelimeler zikredilmiş olabilir. Meselâ : Bir ve iki kelimedede yanyana gelen iki hemze konusu içersinde zikredilmiş olan hususi yerler ile; imâle, idğâm-ı sağır, izâfe yâ'ı ve zevâid yâlar bahsindeki belirli kelimeler gibi.¹⁷⁹

Usûl kelimesinin luğat ve ıstılah anlamları hakkında bilgi verdikten sonra, çalışma konumuz olan Ebû Ca'fer kırâati'nin usûlüne geçebiliriz.

¹⁷⁴ Mutçah, Serdar, el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadis:Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul, 1995, s. 17-18.

¹⁷⁵ Zerkâni, Menâhîlu'l-irfân, I, 441 (1. dipnot).

¹⁷⁶ Kâdi, el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyyeti fi'l-kirâati's-seb', 2. baskı, Medine, 1410/1989, s. 198.

¹⁷⁷ Zerkâni, Menâhîlu'l-irfân, I, 441 (1. dipnot).

¹⁷⁸ Kâdi, el-İdâh, s. 66 ve el-Vâfi, s. 198.

¹⁷⁹ Kâdi, el-Vâfi, s. 199.

I- BESMELE (اَلْبِسْمَلَةُ)

A. Sûre Evvelinde:

Berâe haricindeki sûrelerin evvelinde Ebû Ca'fer için bismelenin dört vechi câiz olur. Sûre evvelinden okumaya başlandığında besmeleden önce istiâze de gerekli olur. Öyleyse, istiâzede vakfedilmesi veya onûn besmeleye vasledilmesi¹⁸⁰ veyahut besmelede vakfedilmesi veyahut da onûn sûrenin başına vasledilmesi durumuna göre dört vecih şöyle olur:

1- Vakf-ı küll: Hem istiâzede hem de besmelede vakfedip sûre evveline başlamak.

2- Vakf-ı evvel vasl-ı sâni: İstiâzede durup besmeleyi sûrenin başına bağlamak.

3- Vasl-ı evvel vakf-ı sâni: İstiâzeyi besmeleyle birleştirdikten sonra vakfedip sûre evveline başlamak.

4- Vasl-ı küll: İstiâzeyi besmeleye; besmeleyi de sûre evveline bağlamaktır.¹⁸¹

Bu vecihlerin sûreti de böyle olur:

إِسْعَاذَةٌ بِسْمَلَةٍ أَوَّلُ السُّورَةِ

1- Vakf-ı küll: ----- قف ----- قف -----

2- Vakf-ı evvel vasl-ı sâni: ----- صل ----- (قف -----)

3- Vasl-ı evvel vakf-ı sâni: ----- قف ----- صل -----

4- Vasl-ı küll: ----- صل ----- صل -----

¹⁸⁰ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 10; İbn Muhaysin, el-Mûhezzeb, I, 31.

¹⁸¹ Ebû Rime, Muhammed Mahmud, Hidâyetu'l-mustefid fi ahkâmi't-tecvîd, I. baskı. Beyrût-Lubnân, 1406/1986, s. 10; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 6-7; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 10; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 33.

Bu vecihlerin -Fâtiha sûresine göre- uygulaması da şu şekilde olur:

1- Vakf-ı küll: ---- أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلْحَمْدُ لِلَّهِ

2- Vakf-ı evvel vasl-ı sâni: [_____] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلْحَمْدُ لِلَّهِ

3- Vasl-ı evvel

vakf-ı sâni: ---- أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلْحَمْدُ لِلَّهِ

4- Vasl-ı küll: ---- (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلْحَمْدُ لِلَّهِ

Bu sıralama eş-Şatıbî¹⁸² ve Mısır¹⁸³ tarikine göredir. et-Teysir¹⁸⁴ ve İstanbul¹⁸⁵ tarikine göre ise, şu sıraya göre tatbik edilir:

1- Vasl-ı küll

2- Vakf-ı küll

3- Vasl-ı evvel vakf-ı sâni

4- Vakf-ı evvel vasl-ı sâni

İbnu'l-Cezeri'ye göre, bunların arasında üçüncü vecih olan vasl-ı evvel vakf-ı sâni evlâdır.¹⁸⁶

Sûre evvelindeki besmelenin vecihleri hususunda, Ebû Ca'fer ile diğer kurrâ arasında hiç bir fark yoktur.¹⁸⁷

B- Berâe Sûresinin Evvelinde:

Berâe sûresinin başında besmele ittifakla câiz değildir.¹⁸⁸ Böyle olmakla beraber besmelesiz iki vecih vardır:

1- Vakf: İstiazede durduktan sonra besmelesiz olarak Berâe sûresine başlamak.

2- Vasl: İstiazeyi Berâe sûresinin başına bağlamak.

182 Tetik, Kırâat İlminin Ta'limi, s. 135.

183 Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 7.

184 Tetik, Kırâat İlminin Ta'limi, s. 135.

185 Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 7.

186 Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 408.

187 Bkz: Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 6; el-Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 11.

188 Dâni, et-Teysir, s. 17; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 40 ve en-Neşr, I, 264.

Bunların sûreti de şu şekilde olur:

استعاذة أول سورة براءة

1- Vakf: ----- وقف -----

2- Vasl: ----- وصل -----

Bunların uygulaması da şu şekilde olur :

1- Vakf:----- أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِرَاءَةَ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ

2 Vasl:----- أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِرَاءَةَ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ

Kırâat imamları, Berâe sûresinin evvelinde besmeleyi terketmek hususunda ittifak etmişlerdir. Buna rağmen, yine de okunursa, onûn hükmü hakkında alimler ihtilaf etmiştir. İbn Hacer Heytemi (ö. 975/1567) ve ona tabi olanlara göre; Tevbe sûresinin evvelinde haram, arasında ise mekruhtur.¹⁸⁹ Remli (ö. 844/1440) ve ona uyanlara göre ise; başında mekruh, diğer sûrelerin ortalarında sünnet olduğu gibi bunûn ortasında da sünnettir.¹⁹⁰ Şahsi kanaatimiz; Berâe sûresinin evvelinde besmele kasten getirilmişse haram, sehiv söz konusu ise mekruh olacağı yönündedir.

C- Sûre İçindeki Âyetin Evvelinde:

Sûre arasındaki -meselâ; cüz veya hizib veyahut kıssa başları gibi- her hangi bir âyetten tilavete başlanılacaksa, bismelenin getirilmesi de; terkedilmesi de câiz olur.¹⁹¹

1- Şâyet bismelenin getirilmesi tercih edilirse, sûre evvelindeki gibi dört vecih câizdir.¹⁹² Misâl olması açısından sadece -kıssa evvelindeki âyetten başlamaya göre- tatbikatını vermekle yetineceğiz:

a) Vakf-ı küll: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ:

b) [Vakf-ı evvel]

vasl-ı sâni: [_____] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ

¹⁸⁹ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 11; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 32.

¹⁹⁰ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 11; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 33.

¹⁹¹ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 41; Dimyâfî, İthâf, s. 121; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 6.

¹⁹² Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 11.

c) Vasl-ı evvel

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَإِذْقَالَ مُوسَى لِقَتَاهُ: vakf-ı sâni:

d) Vasl-ı küll: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَإِذْقَالَ مُوسَى لِقَتَاهُ:

2- Eğer bismelenin terkedilmesi söz konusu ise, Berâe sûresinin evvelindeki gibi iki vecih câizdir:

a) Vakf: İstiâzede vakfettikten sonra âyetin evveline başlamak.

b) Vasl: İstiâzeyi, doğrudan doğruya âyetin başına bağlamak.¹⁹³

Bu iki vechin sûretleri ise şu şekilde olur :

إِسْتِعَاذَةٌ رَأْسِ آيَةٍ

a) Vakf: ----- قف -----

b) Vasl: ----- صل -----

Bunların edâ edilme şekilleri de - cüz başına göre - şöyle olur:

a) Vakf: ----- سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

b) Vasl: ----- سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Kısaca, sûre arasından besmeleyle ibtidâ edildiğinde, hükmü sûre evveli gibi; besmele terkedildiğinde ise, hükmü Berâe sûresinin evveli gibidir.

Sûre aralarından okumaya başladığımızda besmeleyi getirmek ile terketmek arasında muhayyer olmakla birlikte, tercihimizi besmeleyi getirmekten yana kullanırsak, -kanaatimize göre- daha isabetli karar vermiş oluruz. Çünkü; besmele ile ibtidâ etmek, Peygamberimiz (s.a.v.)'in sünneti¹⁹⁴ olduğundan evlâdır.¹⁹⁵ Şâyet Tevbe sûresi gibi hususiyeti olan bir sûrenin arasından okunmaya başlanılacak olsaydı aksi düşünülebilirdi.

D- et-Tevbe Sûresinin Arasındaki Bir Âyetten İbtidâda :

Kişi, Berâe sûresi içindeki herhangi bir âyetten okumaya başlamak istediğinde, besmele ile terki arasında serbesttir. Görüldüğü üzere bu konuda

¹⁹³ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 11.

¹⁹⁴ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 11.

¹⁹⁵ Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 6.

Berâe ile diğer sûreler arasında fark yoktur.¹⁹⁶ Bu sebeble diğer sûrelerin aralarında tatbik edilmesi câiz olan vecihler burada da geçerli olur. Öyleyse besmeleyle âyete başlanıldığında - sûre evvelindeki gibi- dört vecih; besmele terk edildiğinde ise -Berâe sûresinin evvelindeki gibi- iki vecih vardır.

Bazıları Berâe sûresinin ortasını, başına kıyas ederek besmelenin câiz olmayacağını¹⁹⁷ söylemişlerdir. Halbuki onlar, bunün yerine; besmeleyi getirmek câiz olmakla beraber, onu terketmek daha evladır deselerdi, kanaatimize göre; yerinde bir görüş belirtmiş olurlardı. Çünkü sûreye iltimatomla giriş yapıldığından buna uygun olarak da besmele terkedilmiştir. Bu ma'na, sonrası için söz konusu olmadığından diğer sûreler gibi mûtaâlâ edilmelidir.

E- Âyet Arasındaki Bir Kelimeden Başlamada :

Âyet arasındaki bir kelimeyle okumaya başlamanın hükmü de, sûre içerisindeki herhangi bir âyetten ibtidâ etmenin hükmü gibidir. Bu ister مِنْ نَفْثَةٍ خَلَقَ فَقَدْرَهُ (Abese, 80/19) âyetindeki "خَلَقَ" gibi, hemen birinci kelimedenden sonraki bir kelimedenden, isterse لَهَا مَا كَسَبَتْ (Bakara, 2/286) gibi, âyet başından çok sonra gelen bir kelimedenden okumaya başlanılsın durum aynıdır.¹⁹⁸

F- İki Sûre Arasında:

Besmele ehlinden olan Ebû Ca'fer için, Enfâl ile Berâe haricindeki bütün iki sûre aralarında üç vecih câiz olur:

1- Vakf-ı küll : Hem ilk sûrenin sonunda, hem de besmelede durup sonra ikinci sûrenin evveline başlamaktır.

2- Vakf-ı evvel vasl-ı sâni: Birinci sûrenin sonunda durup besmeleyi diğer sûreye bağlamak.

3- Vasl-ı küll : İlk sûrenin sonunu besmeleye, besmeleyi de ikinci sûrenin evveline vasletmektir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 11; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 33.

¹⁹⁷ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 11; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 33.

¹⁹⁸ Dimyâfî, İthâf, s.121; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 11; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 33.

¹⁹⁹ Ebû Rime, Hidâyetu'l-mustefid, s. 10; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 7; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 12; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 35.

Bu vecihlerin sûreti ise şöyledir:

آخر السورة بسملة أول السورة

1- Vakf-1 küll: ----- قف ----- قف -----

2- [Vakf-1 evvel] vasl-1 sâni: ----- صل ----- [قف -----]

3- Vasl-1 küll: ----- صل ----- صل -----

Bunların uygulaması da Fâtiha sâresinden sonra Bakara sûresine devam edilmesine göre, şu şekilde olur:

1- Vakf-1 küll: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (قف) آلم

2- [Vakf-1 evvel] vakf-1 sâni:.... بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (صل) آلم

3- Vasl-1 küll: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (صل) آلم

Sûre evvelinde evlâ olan vasl-1 evvel vakf-1 sâni vechi ise, iki sûre arasında bütün kurrâya göre mümteni'dir.²⁰⁰ Çünkü bu vech ile, besmelenin ilk sûreden bir âyet olduğu anlaşılabilir. İşte, bu tevehhümü ortadan kaldırmak için bu vech câiz görülmemiştir.²⁰¹

G- Enfâl ile Tevbe Sûresi Arasında:

Enfâl ile Berâe sûreleri arasında -besmelesiz- üç vecih câizdir:

1- Vakf: Enfâl sûresinin ahirinde durduktan sonra besmelesiz olarak Berâe sûresinin evveline başlamak.

2- Sekt: Enfâl sûresinin ahirinde nefes almaksızın hafifçe durduktan sonra besmelesiz olarak Berâe sûresini evvelinden okumaya başlamak.²⁰²

3- Vasl: Enfâl sûresinin son kelimesini besmelesiz olarak Berâe sûresinin başına bağlamak.

Sektenin miktarı; iki harekedir. Harekenin miktarı ise, parmağı kaldırmak veya onu indirmek (esnasında geçen bir zaman dilimi)dir.

²⁰⁰ Dâni, Teysîr, s. 18; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 41; Pâluvi, Zubdetu'l-irfân, s. 6.

²⁰¹ Ebû Rime, Hidâyetu'l-mustefid, s. 10.

²⁰² Kâdi, Abdulfettâh b. Abdulğâni, el-İdâh li metni'd-Durratu'l-Mudiyyeti fi'l- kirâati's-selâsi'l-mütemmimeti li'l-kirâati'l-aşera li'l-imâmi İbni'l-Cezerî, Kahire, 1389/1969, s. 12 ve el-Budûru'z-Zâhira, s. 12-13.

Sektenin sebebi; onların iki (ayrı) sûre olduğunu açıklamak ve (o noktada birbirinden) ayrıldıklarını bildirmektir.²⁰³

Bu üç vechin sûreti şöyle olur:

	أول التعربة	آخر السورة الأتفال
1- Vakf :	قف	قف
2- Sekt :	سكت	سكت
3- Vasi :	وصل	وصل

Bunların uygulaması ise şu şekilde olur:

- 1- Vakf: وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (قف) بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
- 2- Sekt: وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (سكت) بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ
- 3- Vasi: وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (وصل) بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ

Bu üç vecih, Tevbe sûresi ile tilavette ondan önce gelen her hangi bir sûre olması şartıyla, diğer sûreler arasında da câizdir. Meselâ Fâtiha sûresinin sonunun Tevbe sûresinin evveline vasledilmesi gibi. Ancak bu sûre tilavette Tevbe sûresinden sonra ise, Abdulfettâh Abdulgâni Kâdî'ye (ö.1403/1982-83) göre, sadece vakf vechi geçerli olup vasl ve sekt vecihleri gerekmez. Meselâ Nâs sûresinin sonunun Tevbe sûresinin başına bağlanması gibi. Yine Tevbe sûresinin sonu, evveline vasledildiğinde de hüküm böyledir.²⁰⁴

Ebû Ca'fer, ilk defa kendisiyle okumaya başladığı bütün sûrelerin evvelindeki bismelenin vecihlerinde; Enfâl ile Berâe sûreleri arasındaki vecihler ve bismelenin terkinde; Berâe sûresine ibtidâ da; cüzlerin başlarından başlama sırasında besmele ile onun terki arasındaki muhayyerlikte; bütün iki sûrelerin aralarındaki bismelenin üç vechi ile menedilen vechin terkinde ve kısaca bu konudaki her hususta Hafs'a muvafakat eder.²⁰⁵

²⁰³ İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 34.

²⁰⁴ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 13; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 36.

²⁰⁵ Dâni, Teysîr, s. 17-18; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 40-41; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 10 vd.

II- SEKT ﴿السُّكْتُ﴾

Tarifi: Sekt luğatta; " 206 أَلْسُكْتُ: أَلْسُكْتُ وَالْفَصْلُ بَيْنَ نَهْمَتَيْنِ بِأَلْتَنْفُسِ " = Susmak ve iki nağme arasını soluk almaksızın ayırmak "207 anlamına gelir. Tecvid istilahında ise; " 208 أَلْسُكْتُ: هُوَ عِبَارَةٌ عَنِ قَطْعِ الصَّوْتِ زَمَانًا هُوَ دُونَ زَمَنِ الْوَقْفِ عَادَةً مِنْ غَيْرِ تَنْفُسٍ " = Sesi, nefes almaksızın adet olduğu vechile vakf süresinden daha az bir zaman kesmekten ibarettir."208 Kısaca " 209 أَلْسُكْتُ قَطْعُ الصَّوْتِ بِأَلْتَنْفُسِ " = Sekte; nefes almaksızın sesi kesmektir."210 şeklinde de ifade edilmiştir.

Sekt'in ta'rifini incelediğimizde iki unsuru ihtiva ettiğini görürüz :

Bunlardan biri; sektenin zamanının vakf zamanından az²¹¹ olmasıdır. Vakf zamanı nefes alacak kadar olduğuna göre, sekte ondan daha kısa olmalıdır.²¹² Bu da, okuyuştaki sür'atle orantılı olup tahkik, tedvir ve hadr'e göre değişir.²¹³ Bunün birim olarak iki hareke (bir elif) miktarı olduğu İbn Muhaysin²¹⁴ tarafından kaydedilmiştir.

Diğeri ise; vakfın aksine, sekteyle birlikte teneffüsün câiz olmayışıdır. Çünkü vakfta nefes alacak kadar bir zaman ses kesildiğinden teneffüs gerekli olur.²¹⁵ Sektede ise ondan daha az bir zaman sesin kısılması söz konusu olduğundan teneffüs câiz olmaz.

Doğru olan, sektenin duyma (rivâyet) ve nakle dayanmasıdır.²¹⁶

206 Firûzâbâdi, Mecduddîn Muhammed b. Yâkûb, el-Kâmûsu'l-Muhit, Beyrût, Thz., I, 155-156.

207 Asım Efendi, (el-)Kâmûs(u'l-Muhit) Tercemesi, İstanbul, 1304-1305, I, 578.

208 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 240; Suyûtî, el-İtkân, I, 244; Dimyâtî, İthâf, s. 61.

209 Birgivi, Takiyyuddîn Muhammed b. Pîr Ali, ed-Durru'l-Yefîm, Yrız ve Thz, s. 6; Hüdâî, Hamza, Tecvid-i Edâiyye, İzmir, 1301, s. 55.

210 Eskiçizâde, Seyyid Ali b. Huseyn, Tercüme-i Durr-i Yetim, Yrız ve Thz, s. 18.

211 İbnu'l-Cezerî, Kırâat alimlerinin sekte hakkında sekte-i yesire (سكته يسيرة), sekte-i kasira (سكته كاسيرة), sekte-i muhtelise (سكته مختلصة), vakfe-i yesire (وقفه يسيرة), vakfecik (وقفه خفيف), vakfe-i hafife (وقفه خفيفة), sekte-i mukallel (سكته مقنلا), sekte-i latife (سكته لطيفة) ve sekte-i hafife (سكته خفيفة) gibi farklı istilahlar kullandıklarını söyledikten sonra, onların bu lafızları, sektenin adet olarak vakf zamanından daha kısa olduğuna icma' ettiğini kaydeder (İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 240-241).

212 Hüdâî, Tecvid-i Edâiyye, s. 55; Eskiçizâde, Tercüme-i Durr-i Yetim, s. 18.

213 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 241.

214 İbn Muhaysin, el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-kırââti's-seb', Kahire, 1391/1971, s. 27 ve el-Muhezzeb, I, 34.

215 Dimyâtî, İthâf, s. 61.

216 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 243; Suyûtî, el-İtkân, I, 244.

ihfâya manidir.²²³ Bu sebeple : المص (أَلِفٌ لَّامٌ مِيمٌ صَادٌ) ، المص (أَلِفٌ لَّامٌ مِيمٌ) ve المر (أَلِفٌ لَّامٌ مِيمٌ) 'daki sâkin mim (م)'in mim (م)'e, (طَّاءٌ سَيْنٌ مِيمٌ) 'daki sâkin nûn (ن)'un mim (م)'e, (يَا سَيْنٌ) ve (وَأَلْقَلَمٌ) 'daki sâkin nûn (ن)'un mim (م)'e, (يَا عَيْنٌ صَادٌ) 'daki sâkin nûn (ن)'un sâd (ص)'dan, (طَّاءٌ سَيْنٌ) 'daki sâkin nûn (ن)'un ise tâ (ت)'dan, (عَيْنٌ سَيْنٌ قَافٌ) 'daki birinci sâkin nûn (ن)'un sin (س)'den, ikinci sâkin nûn (ن)'un da kaf (ق)'dan önce ihfâ edilmeyip hafif sekte ile araları açılır.

2- Hecâ harflerinden sonra gelen vasl hemzesinin hükümü:

Kur'an-ı Kerim'de bunûn tek misali vardır. O da, Alu İmrân sûresinin başındaki (الم الله) 'dır. Burada "الم" sekte ile okunduğundan sonrasında bulunan "الله" kelimesinin başındaki vasl hemzesi, vasl halinde kat' hemzesi gibi teleffuzdan düşürülmeden okunur.²²⁴ Ayrıca "الم" 'in mim (م)'inde de medd-i (dört elif miktarı uzatmak) lazım olup -diğer imamların aksine- kasr vechi câiz olmaz. Çünkü vasl halinde, vasl hemzesinin ispatı (okunması) gerekli olduğu gibi; kasr ile okunmasının sebebi olan mim (م)'in harekelendirilmesi durumu da böylece sekte ile ortadan kalkar.²²⁵

Sûre başlarındaki mukatta'a harflerinin sekte ile okunması, sadece Ebû Ca'fer kırâatinde olan bir husustur.²²⁶

Sektenin vechi: Sûre başlarındaki mukatta'a harflerinin sekte ile okunmasının iki vechi vardır:

1. Sûre başlarında geçen bu harflerin, isim ve fiillerden önce gelen edâtlar gibi mana harfleri olmadığını belirtmek.

2. Her ne kadar bunlar, yazılış itibariyle birbirine bitişik olsa da ma'na yönünden birbirinden ayrı olduğunu açıklamak.

Bu iki sebeple bunlar müfred olarak âmilsiz ve atıfsız gelip sayı isimleri gibi sâkin kılınmıştır. Zira sayı isimleri, âmilsiz ve atıfsız geldiğinde:

²²³ Zihni, Mehmed, el-Kavl'u's-Sedîd fi ilmi't-tecvid, İstanbul, 1328, s. 65 ve 77.

²²⁴ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 425.

²²⁵ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 56.

²²⁶ Bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 84; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 10; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 14.

واحد، إثنين، أربعة، ثلاثة . . . gibi dersin. Atıf vâv'ı ise şiddet-i irtibattan dolayı hafzedilmiştir. Böylece bunların her biri müstakil birer kelâm yerine geçmiş olur.²²⁷

Ebû Ca'fer'in haricindeki kurrâ, bu manaları mülâhaza etmeden yazı bakımından birbirine bitişmiş olduğuna ve rivâyetin sübût bulduğuna bakarak sekteyi terketmek sûretiyle okumuşlardır. Çünkü kırâat, kendisine tabi olunan bir sünnettir.²²⁸

Ebû Ca'fer'in bu kırâati, tefsirlerde serdedilen alimlerin görüşlerinden tercih edileni destekler²²⁹ mahiyettedir. Şöyleki:

Bu harflerin takti' ile tâdadı (tek tek söylenmesi), Kur'an'ın i'cazına karşı çıkanlara meydan okuyarak : " İşte, Kur'an'ın cümleleri, ibareleri, şu gördüğünüz ve bildiğiniz basit harflerin nazm ve nakışlarından yapılmıştır. Öyleyse buyurunuz meydana, uğraşın bakalım! Elinizdeki bütün imkanları kullanarak benzerini getirmeye çalışın. Benzerini yapamadığınıza göre mu'cizedir." demek istemektedir.²³⁰

Hafs ile Ebû Ca'fer, bu konuda birbirlerine muhalefet eder. Çünkü Hafs, Ebû Ca'fer'in sekte yaptığı sûre başlarındaki hecâ harflerinin hiç birinde sekte yapmaz. Buna karşılık Ebû Ca'fer de, Hafs'ın sekteyle okuduğu بَلِّ رَانَ، مَنْ رَاقٍ، (Kıyâme, /27)، مِنْ مَرَقَاتِنَا هَذَا، (Kehf, 18/1-2)، عَوْجًا قِيمًا (Tatfif, 83/14) kelimelerini sekteyle okumaz.²³¹

B- Hâ-i Sekt (هَاءُ السُّكُوتِ) :

Hâ-i Sekt, vakf halinde bazı kelimelerin son harekesini vakf halinde belirtmek için, kelime sonûna ilave edilen sâkin hâ (هـ) 'dır.²³² Bu sebeble ona,

²²⁷ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 425; Dimyâtî, İthâf, s. 63; Kamhâvî, Muhammed Sâdık, Talâi'u'l-beşer fi tevcihi'l-kurâati'l-aşar, Yrz. ve Thz., s. 22.

²²⁸ Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 22.

²²⁹ Kâdî, el-İdâh, s. 63.

²³⁰ Bkz.: Nursî, İşarâtu'l-İ'caz, s. 33; Yıldırım, K. K. ve Kur'an İlimlerine Giriş, s. 112.

²³¹ Bkz.: Dâni, et-Teysîr, s. 142; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 134; Dimyâtî, İthâf, s. 287.

²³² İbnu'l-Bâziş, Kitâbu'l-İknâ', I, 494.

sukût (susma) ve tevakkûf (durma) hâ (ه) 'ı anlamına gelen hâ-i sekt denmiştir.²³³

Ebû Ca'fer, Kur'an-ı Kerim'de dokuz yerde geçen yedi kelimeyi -Hafs gibi- hem vasl, hem de vakf halinde hâ-i sekt ile okumuştur. Bu yedi kelime şunlardır :

1- لَمْ يَسْتَنْهَ (Bakara, 2/259)

2- إِقْتَدِهَ (En'âm, 6/90)

3- كَيْبِيَةَ (Hâkka, 69/19-25)

4- حِسَابِيَةَ (Hâkka, 69/20-26)

5- مَائِيَةَ (Hâkka, 69/28)

6- سُلْطَانِيَةَ (Hâkka, 69/29)

7- مَاهِيَةَ (Kâria, 101/10)²³⁴

Diğer kırâat imamları da, bu yedi kelimedede hâ-i sekt ile vakfedilmesi hususunda ittifak etmişler; fakat vasl halinde onûn okunup okunmaması hususunda ihtilâf etmişlerdir.²³⁵

Hâ-i sekt, vakf halinde öncesindeki harfin harekesini korumak gayesiyle, bu yedi kelimenin sonuna yazılmıştır.²³⁶ İşte bu kelimelerde resme (Kur'an-ı Kerim'in yazı şekline) uymak için hâ-i sekt ile vakfedilmiştir.²³⁷

Onun vasl halinde ispat edilmesiyle de, vakf yerinde vasl icrâ edilmiştir.²³⁸

233 Zihni, el-Kavlu's-Sefid, s. 39.

234 Dâni, et-Teysir, s. 82,105, 214 ve 225; İbnu'l-Cezeri, Tahbiru't-Teysir, s. 93,108,188-189 ve 197; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 37,55, 137 ve 148; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 52,104 ve 324-325.

235 İbnu'l-Cezeri, en-Neşr, I, 142 ve Takribu'n-Neşr, s. 79; Hüdâi, Tecvid-i Edâiyye, s. 56.

236 Kamhâvi, Talâi'u'l-beşer, s. 47.

237 İbnu'l-Cezeri, en-Neşr, I, 142 ve Takribu'n-Neşr, s. 79.

238 Dimyâfi, İthâf, s. 162.

III- SILA (الصَّلَاةُ):

Tarifi : Sila luğatta, ulaşmak, yetişmek ve geçmek manalarına gelir. Kırâat ıstılahında ise, cemi zâmirlerindeki mimlerin açık okunmasına denildiği gibi;²³⁹ İbn Kesir kırâatinde, makabli sâkin olan müfred müzekker ğaib zamirlerin med ile okunmasına da denilmektedir.²⁴⁰

Ebû Ca'fer kırâatında söz konusu olan birinci husustur. Çünkü Ebû Ca'fer, sadece cemi zamirlerindeki mimleri sila eder. Şöyleki: O, cemi zamirlerindeki mimleri ötüre ile harekeleyip²⁴¹ sonrasında lafızda vâv (و)²⁴² takdir ederek²⁴³ işba' (med) ile okur. Meselâ : $\text{عَلَيْهِمْ} \rightarrow \text{عَلَيْهِمُوا}$ ، $\text{أَنْتُمْ} \rightarrow \text{أَنْتُمُوا}$ ، $\text{جَاءَكُمْ} \rightarrow \text{جَاءَكُمُوا}$ ، $\text{لَعَلَّهُمْ} \rightarrow \text{لَعَلَّهُمُوا}$ gibi.

Sılanın şartı: Sila, cemi mimi harekeli bir harften önce geldiğinde, vasl halinde yapılır.²⁴⁴ Bu harekeli harf, ister $\text{أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ}$ âyetindeki gibi kat' hemzesi olsun, isterse $\text{خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ}$ âyetinde olduğu gibi hemze dışında her hangi bir harf olsun durum aynıdır.²⁴⁵ Cemi mimi hemzedden önce geldiğinde medd-i munfasıl kabilinden olsa da, Ebû Cafer kasr ehli olduğundan²⁴⁶ -medd-i tabii gibi - bir elif (iki hareke) miktarı uzatır.

Şâyet cemi mimi, - $\text{عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ}$ misâlinde olduğu gibi - sâkin bir harften önce bulunur veya üzerinde vakfedilecek olursa, bütün kurrâya göre sila terkedilir.²⁴⁷ Bu durumda ehl-i sila yanında cemi miminde revm ve işmâm da câiz değildir.²⁴⁸

239 Tetik, Kırâat İlminin Ta'limi, s. 185.

240 Dâni, Teysîr, s. 29; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 51; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 10.

241 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 11; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 163.

242 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 273; Dimyâtî, İthâf, s. 124; Kâdî, el-İdâh, s.14.

243 Aktıkulaç, "Ebu Ca'fer el-Kârî", TDV İslâm Ansiklopedisi, X, 116.

244 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 273; Dimyâtî, İthâf, s. 124; Kâdî, el-İdâh, s.14.

245 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 42; Kâdî, el-İdâh, s.14.

246 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 18; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 37.

247 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 42; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 11; Kâdî, el-İdâh, s.15.

248 Hüdâî, Tecvid-i Edâiyye, s. 53.

Bu okuyuş şekli; Kâlûn rivâyetinden hulf ile, Verş rivâyetinden de cemi mimi sonrasında hemze-i kat' gelmesi şartıyla Nafi' Kırâatinde ve İbn Kesir kırâatinde vardır.²⁴⁹

Cemi mîmlerinin sıla ve sâkin okunmasının sebebi :

Cemi mim (م) leri, Kuran-ı Kerim'de kurrânın icma'iyle²⁵⁰ sıla edilen *فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ ، دَخَلْتُمُوهُ ، أَنْزَلْنَاكُمْوَهَا ، عَلِمْتُمُوهُمْ* gibi kelimelerin delâletiyle, asla uymak için²⁵¹ bu şekilde okunmuştur. Karışıklığa meydan vermeyeceğinden endişe edilmemesi ve resm-i hatta da uygun gelmesi hesabıyla zamirlerin fazlaca kullanımından dolayı²⁵² tahfif için sâkin okunmuştur.²⁵³ Her ikisi de fasih luğattır.²⁵⁴

Uyarı: *أَخْكُم* (Mâide, 5/49; Enbiyâ, 21/112), *فَأَخْكُم* (Mâide, 5/42-48; Sâd, 37/22-26), *وَأَيَّكُمْ* (Mâide, 5/47) ve *وَمَنْ لَمْ يَخْكُمْ* (Mâide, 5/44-45-47) gibi kelimelerin sonlarındaki sâkin mim (م)ler, cemi mim(م)leri değildir. Çünkü bu mim (م)ler zamir gibi zâid olmayıp (يَخْكُمْ) fiilinin aslındadır. Fakat bunlar emir fiil olması veya cezm sebebiyle sâkin kılınmıştır. Burada yanılığa düşmemek için bu mimlerin söylenen kâideyle ilgisi olmadığını bilmekte fayda vardır.

²⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 273 ve *Tahbiru't-Teysir*, s. 42; Dimyâtî, *İthâf*, s. 124.

²⁵⁰ Dimyâtî, *İthâf*, s. 124; Kâdî, *el-Vâfi*, s. 51; İbn Muhaysin, *el-Muhezzeb*, I, 36.

²⁵¹ Dimyâtî, *İthâf*, s. 124; Kamhâvi, *Talâi'u'l-beşer*, s. 22.

²⁵² Dimyâtî, *İthâf*, s. 124 (3. dipnot).

²⁵³ Dimyâtî, *İthâf*, s. 124; Kamhâvi, *Talâi'u'l-beşer*, s. 22.

²⁵⁴ Kamhâvi, *Talâi'u'l-beşer*, s. 22; İbn Muhaysin, *el-Muhezzeb*, I, 37.

IV- MÜFRED ĞAYBET ZAMİRLERİ (ضَمَائِرُ الْغَيْبَةِ):

Merfu' munfasıl ğâib (هُوَ)²⁵⁵ ve ğâibe (هِيَ) zamirlerinin öncesinde gelen bir harften dolayı ortada kalan hâ (هـ)'ların okunuşunda²⁵⁶ Ebû Ca'fer, Hafs'a muhâlefet etmiştir.²⁵⁷

Ebû Ca'fer, هُوَ ve هِيَ zamirlerindeki "hâ" (هـ)'yı, kendinden önce üstünlü "vâv" (و), "fâ" (ف) ve "lâm" (ل) zâid olarak bulunduğunda iskânla okur²⁵⁸: وَهُوَ → وَهُوْ، وَهِيَ → وَهْيُوْ، فَهُوَ → فَهْوُوْ، فَهِيَ → فَهْيُوْ، لَهْوُ → لَهْوُوْ، لَهْيُ → لَهْيُوْ gibi.

Yine Ebû Ca'fer, Allâh u Teâlâ'nın أَنْ يُعْلَمَ هُوَ (Bakara, 2/282) ve ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (Kasas, 28/61) sözlerinde ثُمَّ ve هُوَ ile beraber bulunan هُوَ'nin "hâ" (هـ)'ını da sâkin eder:²⁵⁹ أَنْ يُعْلَمَ هُوَ → أَنْ يُعْلَمَ هُوَ، ثُمَّ هُوَ → ثُمَّ هُوَ gibi.

Bu okuyuş şekli; Kâlûn rivâyetinden Nafi', Ebû Amr ve el-Kisâi kırâatlerinde de böyledir.²⁶⁰

لَهْوُ الْحَدِيثِ (Lokmân, 31/6)'deki hâ (هـ)'nin sükûn ile okunmasında kurrâ arasında ihtilaf yoktur. Çünkü "لَهْوُ"deki "hâ" (هـ), zâmir hâ (هـ)'ı olmadığı gibi;²⁶¹ "lâm" (ل) da zâid olmayıp kelimenin aslındandır.

Her iki kırâatın vechi: Asla uymak için "hâ" harekeli okunmuştur. Çünkü; üzerine "vâv", "fâ" ve "lâm" harfleri gelmeden önce "hâ" nin هُوَ'de ötre, هِيَ'de ise esre ile okunması asıldır. Kaldı ki, kendisinden önce bu harflerin bulunması da arzî bir durumdur. Zirâ her yerdé bu harflerle birlikte geçmesi söz konusu değildir.²⁶² Öyleyse, هُوَ ve هِيَ'nin "hâ"ı; bunlardan tecrid edildiğinde nasıl harekeli okunuyorsa, onlarla beraber olduğunda da aynı şekilde okunur. Bu, Hicâz ehlinin luğatıdır.

255 Dimyâfi, İthâf, s. 132.

256 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 209.

257 Bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 85-86; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 20.

258 Semmânudî, Şerhu's-Semânûdi, s. 40.

259 Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 173; Kâdi, el-İdâh, s. 64.

260 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 85-86; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 20.

261 Dimyâfi, İthâf, s. 132.

262 Kamhâvî, Telâ'u'l-Beşer, s. 25; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 102.

Hâ (هـ), tahfif için de iskân ile okunmuştur. Çünkü "vâv" (و), "fâ" (ف) ve "lâm" (ل) harfleri yalnız olarak kullanılmayacaklarından, bitişikleri هُو ile هِيَ'nin bir parçası yerine geçip onlarla birlikte tek kelime gibi oldular. Bu durumda müzekker (هُوَ), "عَضَدٌ" gibi لَهُوَ; müennes (هِيَ) de "كَيْفٌ" gibi فَهِيَ şeklinde olmuş oldu. Arapların tahfif sebebiyle عَضَدٌ ve كَيْفٌ'nin ortasını (ayne'l-fiil) عَضَدٌ ve كَيْفٌ şeklinde sâkin etmeyi câiz gördükleri gibi; "vâv" (و), "fâ" (ف) ve "lâm" (ل) harflerinin هُو ve هِيَ ile birlikte çokça kullanılmasından muttasıl yerinde munfasıl uygulamak için "hâ" (هـ)'nin iskân ile okunması da câizdir.²⁶³ Zirâ, Araplar peş peşe üç harekenin gelmesini hoş görmezler.²⁶⁴ Bu tür okuyuş yaygın olan meşhur Necd luğatıdır.²⁶⁵

İbtidâ halinde esreli olan "emir lâm" (ل)'inin, kendisinden önce "vâv" (و), "fâ" (ف) ve "lâm" (ل) geldiğinde sâkin okunması da böyledir.²⁶⁶ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَنَّهُمْ (Hac, 22/29), وَتُؤْفُوا نُذُورَهُمْ وَتُطِئُوا بِأَيْتِ الْعَيْقِ (Tevbe, 9/82) gibi.

263 Fârisî, Ebû Ali el-Hasan Abdulğaffâr, el-Huccetu li'l-kurrâi's-seb'a, Thk.: Bedreddin Kahveci-Beşir Cuvycâfî, 1. baskı, Beyrût, 1404/1984, I, 407 vd.; Dimyâtî, İthâf, s. 132 (2. dipnot); Kamhâvî, Telâ'u'l-Beşer, s. 25-26.

264 İbn Muhaysin, el-Kurâat, I, 102.

265 Dimyâtî, İthâf, s. 132; Kamhâvî, Telâ'u'l-Beşer, s. 26; İbn Muhaysin, el-Kurâat, I, 101.

266 Fârisî, el-Huccu, I, 407.

V- MED (أَلَمَدُ)

A- Meddi Tabii :

Med harfleri olan elif (ا) vâv (و) ve yâ (ي)'nin birinden sonra, sebab-i med (hemze ve sükûn) gelmediğinde, medd-i tabii olur : أَوْيَمًا gibi.

Ebû Ca'fer kırâatinde medd-i tabii olup da Hafs rivâyetinde olmayan veya aksi pek çok lafız vardır. Bunların hepsini fers-i hurûf bölümünün ilgili yerlerinde verdiğimizden, burada bir kaçını misâl vermekle yetineceğiz. Meselâ: Hafs rivâyetinde "زَكِيَّةً" (Kehf, 18/74) ve "حَمِيَّةً" (Kehf, 18/86) olan kelimeleri, Ebû Ca'fer kırâatinde "زَاكِيَّةً" ve "حَامِيَّةً"²⁶⁷ şeklinde medd-i tabiidir. Buna karşılık; Hafs rivâyetinde medd-i tabii olan "وَأَعَدْنَا" (Bakara, 2/51) kelimesi, Ebû Ca'fer kırâatinde "وَأَعَدْنَا"²⁶⁸ şeklinde vâv (و)'dan sonra elif (ا) yani harf-i med olmadığından medd-i tabii değildir.

Medd-i tabiinin bir elif (iki hareke) mikdarı²⁶⁹ uzatılması hususunda, kırâat imamları icma' etmiştir. Bu sebeble ondan eksik veya fazla uzatmak lahn-ı celidir, haramdır.²⁷⁰

B- Medd-i Hacz :

Ebû Ca'fer -Hafs'ın aksine- aynı kelimedeki iki hemze yanyana geldiğinde, bunların arasına bir elif idhâl edip birinci hemzeyi med ile okur: إِذَا → إِذَا ، أُنزِلَ → أُنزِلَ ، أُنزِلْتُمْ → أُنزِلْتُمْ gibi.

İşte bu şekildeki okuyuşa medd-i hacz denir. Buna bu adın verilmesi, elifin iki hemze arasına girip birini diğerinden uzaklaştırması sebebiyledir.²⁷¹

Medd-i hacz, -medd-i tabii gibi- bir elif (iki hareke) miktarı uzatılır.

Ebû Abdullâh b. Şurayh Eşbîlî ve Ebû Abdullâh Abdulvâhid b. Ebu's-Seddâd Mâlikî gibi bazı kırâat âlimleri, meddin şartı elif (ا) ile sebab-i medd

²⁶⁷ Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 40-43; el-Kâfi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 60-68.

²⁶⁸ İbnu'l-Cezâri, Tahbiru't-Teysîr, s. 85-86; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 20.

²⁶⁹ İbn Muhaysin, el-İrşâdâtü'l-Celîyye, s. 25.

²⁷⁰ Aliyyu'l-Kâfi, el-Minehu'l-Fikriyye alâ metni'l-Cezâriyye, Mısır, 1306, s. 50.

²⁷¹ Aliyyu'l-Kâfi, el-Minehu'l-Fikriyye, s. 46

hemzenin (ء) aynı kelimedeki oluşuna bakarak medd-i hacz'in, medd-i mutasıl kabilinden olduğu kanaatine varmışlardır. Cumhuru'l-ulemâ ve muhakikler, bu elif (ي) arızî olduğundan hesaba katılmayacağı görüşündedirler. Çünkü o, birbirine bitişik iki hemzenin okunuşunun zor olmasından dolayı sadece onların arasını ayırması ve birini diğerinden uzaklaştırması için getirilmiştir, derler.²⁷²

C- Medd-i Munfasıl :

Harf-i medden sonra sebab-i medden hemze ayrı kelimedeki gelirse, medd-i munfasıl olur. Ancak Ebû Ca'fer gibi medd-i munfasılı kasr ile okuyanlara göre sebab-i med, ma'nevi ve lafzi olmak üzere ikidir :

1- Ma'nevi sebeple medd-i munfasıl :

Ma'nevi sebeple medd-i munfasıl olana "medd-i ta'zim" denir. Ma'nevi olan sebab-i medden maksat, nefiyde (olumsuzluk) mübalağa etmektir. لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، لا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ، إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ misâllerindeki nafiye "لا" ında ta'zim için yapılan med gibi. Buna aynı zamanda "medd-i mübâlağa" da denir. İbn Mihrân "Kitâbu'l-Meddât"ında buna böyle denmesinin sebebini şu şekilde açıklar: "Allâh'ın dışındaki her şeyden ilahlığı red etmekte mübalağa yapıldığı içindir." Muhakkik alimler de bu ve başka manayı bildirmek için " لا إِلَهَ " da sesi uzatmayı müstehâb saymışlardır. Nitekim Muhyiddin en-Nevevî (ö. 677/1278), bu konuyla ilgili olarak "el-Ezkâr" adlı eserinde; tercih edilen sahih görüşün, tedebbüre sevkettiği için " لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ " ın med ile okunmasının müstehâb olduğunu açıkladıktan sonra, selef ve halef imamlarının bunun med edilmesi hususundaki sözlerinin meşhur olduğunu söyler.

Ma'nevî sebab-i med, kurrâya göre lafzî olan sebepten daha zayıfsa da, arapların yanında kuvvetli bir sebeptir. Hatta bu -İbn Mihrân'ın açıklamasına göre- onların örfüdür. Çünkü onlar dualarında, yalvarışlarında ve bir şeyi nefyetmede mübalağa ettiklerinde lafzi bir sebep olmadığı halde med ederler.²⁷³

²⁷² Safâkusî, *Gaysu'n-nef'*, s. 31-32; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhira*, s. 18.

²⁷³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 344-345 ve *Takribu'n-Neşr*, s. 20; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 274; Aliyyu'l-Kâfî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 50-51.

2- Lafzî sebeple medd-i munfasıl :

Kelime-i tevhid dışındaki her hangi bir kelimedede harf-i medden sonra hemze ayrı kelimedede olursa, lafzi sebeple medd-i munfasıl olmuş olur: **تُوبُوا** gibi.

Ebû Ca'fer, medd-i munfasıl ma'nevi sebepten ise -medd-i muttasıl gibi- tasavvut (2-3 elif); lafzi sebepten ise -medd-i tabiî gibi- kasr (1 elif) ile okur. Hafs ayırım yapmadan her iki neviyi de tûl (4 elif) ile okur.

D- Medd-i Muttasıl :

Harf-i medden sonra sebab-i medden hemze aynı kelimedede bulunursa medd-i muttasıl olur. Buna misâl olarak " **وَمِكَائِيلَ** " (Bakara, 2/98), " **زَكَرِيَّا** ",²⁷⁴ " **كَانِينَ** ",²⁷⁵ " **ضَعْفَاءَ** " (Enfâl, 8/66) ve " **وَنَاءَ** " (İsrâ, 17/83; Fussilet, 41/51) kelimelerini vermemiz yerinde olur. Çünkü Hafs rivâyetinde bunlardan " **كَانِينَ** " ve " **وَنَاءَ** " lafızları " **كَانِينُ** " ve " **وَنَائِي** " şeklinde harf-i medsiz; " **وَمِكَائِيلَ** " ve " **زَكَرِيَّا** " kelimeleri de " **وَمِكَالَ** " ve " **زَكَرِيَّا** " şeklinde sebab-i med (hemze) siz; " **ضَعْفَاءَ** " lafzı da " **ضَعْفَا** " şeklinde hemzesiz ve tenvînlî olduklarından²⁷⁶ medd-i muttasıl değildir. Ebû Ca'fer medd-i muttasıl tavassut ile; Hafs ise tûl ile okur.²⁷⁷

Buna karşılık; Hafs rivâyetinde medd-i muttasıl olan " **شُرَكَاءَ** " (A'râf, 7/190) ve " **ذُكَّاءَ** " (Kehf, 18/97) kelimeleri, Ebû Ca'fer kıraatinde " **شِيرُكَا** " ve " **ذُكَّا** " şeklinde hemzesiz tenvînlî olduğundan²⁷⁸ sadece vakf halinde medd-i tabiî olur.

²⁷⁴ Alu İmrân, 3/37=iki defa ve 38; En'âm, 6/85; Meryem, 19/2-7; Enbiyâ, 21/89.

²⁷⁵ Hac, 22/45-48; Alu İmrân, 3/146; Yûsuf, 12/105; Ankebut, 29/60; Kitâb, 47/13 ve Talâk, 65/8.

²⁷⁶ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 88, 96, 99, 116 ve 133; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 29, 40, 43, 64, 83 ve 122; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 35, 60, 68, 130, 168 ve 283.

²⁷⁷ İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 39.

²⁷⁸ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 115 ve 137; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 62 ve 87.

E- Medd-i Lâzım :

Harf-i medden sonra sebab-i medden sükûn-ı lâzım geldiğinde medd-i lâzım olur. Bunun dört elif miktarı uzatılması kurrânın ittifakıyla sabittir. Medd-i lâzım dört kısma ayrılır :

1- Medd-i lâzım kelime-i muhaffefe:

Hafs rivâyetine göre bunun tek misâli iki yerde geçen " أَلَا " (Yûnus, 10/51-91) kelimesidir. Ebû Ca'fer kırâatinde bunun haricinde altı kelime daha vardır :

a) لَا تُضَازْ (Bakara, 2/233): Bu Hafs rivâyetine göre, râ (ر)'nin şeddesiyle "لَا تُضَازْ" şeklinde kelime-i musakkal olarak okunur.

b) وَلَا يُضَازْ (Bakara, 2/282): Bu da, Hafs rivâyetinde yine râ (ر)'nin şeddesiyle "وَلَا يُضَازْ" şeklindedir.²⁷⁹

c) وَمَحْيَايَ (En'âm, 6/162): Bu ise, Hafs'ın yâ (ي)'nin fethasıyla okuduğu "وَمَحْيَايَ" kelimesidir.²⁸⁰

d) إِنَّمَا عَشْرَ (Tevbe, 9/36): Ebû Ca'fer dışındaki imamlar, buradaki 'ayn (ع)'i "إِنَّمَا عَشْرَ" şeklinde üstünlü olarak okumuştur.²⁸¹

e) يَا حَسْرَتَايَ (Zümer, 39/56). Ebû Ca'fer, bunu İsa b. Verdân rivâyetinden hülf (iki vecihten biri) ile bu şekilde okur. Yani, İbn Verdân, onun hem böyle medd-i lazım ile, hem de -Hafs gibi- yâ (ي)'nin hazfiyle "يَا حَسْرَتَايَ" şeklinde okuduğunu rivâyet etmiştir. Süleyman b. Müslim b. Cemmâz rivâyetinden ise sadece Hafs gibi okumuştur.²⁸²

f) اللَّائِي (Ahzâb, 33/4; Mücâdele, 58/2; Talâk, 65/4 = iki kez). Ebû Ca'fer, bunu sadece vakf halinde böyle okur.²⁸³ Bu da üç vecihten biridir.²⁸⁴ Hafs rivâyetine göre bu kelime "اللَّائِي" şeklindedir.²⁸⁵

²⁷⁹ Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 48; Kâdî, el-İdâh, s. 74.

²⁸⁰ Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 58; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 111-112.

²⁸¹ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 117; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 72; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfir, s. 182.

²⁸² Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 275 ve el-İdâh, s. 113.

²⁸³ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 251 ve el-İdâh, s. 36.

²⁸⁴ "Müfred hemze" bahsinde diğer iki vecih hakkında bilgi verilmiştir. Oraya bakınız.

²⁸⁵ Dâni, Teysîr, s. 177-178; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 159; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 110.

2- Medd-i lâzım kelime-i musakkale:

Ebû Ca'fer, Hafs rivâyetinde medd-i lazım kelime-i musakkale olan lafızlara لَا تَصْرُونَ (Saffat, 37/25)'yi de ilave eder. Aslı تَصْرُونَ olan bu kelimeyi, Hafs لَا تَصْرُونَ şeklinde birinci tâ (ت)'in hazfiyle; Ebû Ca'fer ise, birinci tâ (ت)'in idğamıyla okur. Bu sebeble bu lafız, Hafs rivâyetinde medd-i tabii; Ebû Ca'fer kırâatinde ise, medd-i lâzımdır. " لَ " dan sonra ibtidâ edildiğinde bütün kurrâca birinci tâ (ت) hazfedilir.²⁸⁶

Buna karşılık Hafs rivâyetinde medd-i lazım kelime-i musakkale olan اَنْحَا جُونِي (En'âm, 6/80) ve تَأْمُرُونِي (Zümer, 39/64) kelimelerindeki şeddeli nûn (ن) lar, Ebû Ca'fer kırâatinde اَنْحَا جُونِي ve تَأْمُرُونِي şeklinde tahfifle (şeddesiz)²⁸⁷ okunduğundan medd-i tabii olur.

3- Medd-i lâzım harf-i muhaffef :

~ق ، ~ص ، ~طس'in "س" (sin)'i ve ~م'in "م" (mîm)'i gibi.

Bu kısımda Ebû Ca'fer ile Hafs arasındaki ayrılık noktası, bunlardan ihfâ edilenlerdedir. Çünkü Ebû Ca'fer hecâ harflerini sekte ile okuduğundan bunlardan ihfâ edilenler izhâr ile okunmuştur.²⁸⁸ Meselâ; Hafs'ın ihfa ettiği عَيْنٌ سَيْنٌ قَافٌ 'daki عَيْنٌ 'in "ن" (nûn)'unu Ebû Ca'fer sekteyle okuduğundan izhâr edilmiş olur.

4- Medd-i lâzım harf-i musakkal:

Ebû Ca'fer ile Hafs'ın birbirine muhalefet ettiği bu kısımdır. Çünkü harf-i musakkal olması için mukatta'a harfinin kendisinden sonraki harfe idğam olması gerekir. Oysa Ebû Ca'fer mukatta'a harflerini sekte ile okuduğundan bunların hiç biri idğâm edilmez.²⁸⁹ İşte bu sebeple, harf-i musakkal olanların hepsi harf-i muhaffef olur. Meselâ : اَلْفٌ ، لَامٌ مِيمٌ : الم 'in "لَامٌ"ı Hafs'a göre اَلْفٌ لَامٌ مِيمٌ şeklinde idğâmla okunduğundan harf-i musakkal; Ebû Ca'fer'e göre bu, اَلْفٌ ، لَامٌ ، مِيمٌ şeklinde harflerin arası sekteyle ayrılıp اَلْفٌ ، لَامٌ 'e idğâm edilmediğinden harf-i muhaffef olur.

²⁸⁶ Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 117; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 267 ve el-İdâh, s. 111-112.

²⁸⁷ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 85-86; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 20.

²⁸⁸ Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 39; Hudâî, Tecvid-i Bdâiyye, s. 19; Kâdî, el-İdâh, s. 62-63.

²⁸⁹ Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 39; Hudâî, Tecvid-i Bdâiyye, s. 19; Kâdî, el-İdâh, s. 62-63.

F- Medd-i Arız :

Harf-i medden sonra sükûn-ı arız (vakf sükûnu) olursa, medd-i arız olur: نَسْتَعِينُ → نَسْتَعِينُ ، الدِّينُ → الدِّينِ ، الْعَالَمِينَ → الْعَالَمِينَ gibi.

G- Medd-i Lin :

Harf-i linden sonra sükûn geldiğinde medd-i lin olur : خَوْفٌ → خَوْفٌ ، عَيْنٌ → عَيْنٌ veya عَ آيَوْمَ → آيَوْمَ ، وَالصَّيْفِ → وَالصَّيْفِ gibi.

Medd-i arız ve medd-i lindeki sükûn-ı arız üstünlü ise tûl, tavassut ve kasr olmak üzere üç; esreli ise tûl, tavassut, kasr ve kasr ile revm olmak üzere dört; ötreli ise tûl, tavassut, kasr, tûl ile işmâm, tavassut ile işmâm, kasr ile işmâm ve kasr ile revm olmak üzere yedi vecih caiz olur. Sükûn-ı lazım olursa, tûl ve tavassut câizdir.²⁹⁰ Bu da sadece كَقَعَصٍ ile عَسَقٍ'daki "ع:عَيْنٌ" lafzıdır. Ebû Ca'fer, bunu da sekt ile okuduğundan ihfâ etmez.²⁹¹

²⁹⁰ Aliyyu'l-Kârî, el-Minehu'l-Fikriyye, s. 49; el-Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 13.

²⁹¹ Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 39; Hudâî, Tecvid-i Edâiyye, s. 19; el-Kâdî, el-İdâh, s. 62-63.

VI- İŞMÂM (الإِشْمَامُ)

İşmâm lugâta, koklatmak²⁹² mânâsına gelir. Tecvid ve kırâat ıstılahı olarak edâ ehlince dört anlamda kullanılmıştır.²⁹³ Bunlardan Ebû Ca'fer kırâatiyle ilgili olanları açıklayıp diğerlerine kısaca değinmekle yetineceğiz :

Birincisi ve en meşhur ve yaygın olanı şudur : **أَلِشْمَامُ أَنْ تَضُمَّ نَفْسَكَ بَعْدَ** الإسْكَانِ إِشَارَةً إِلَى الضَّمِّ "İşmâm, iskândan sonra ötre harekeye işaret etmek için dudaklarını toplamandır."²⁹⁴

Bu nevi işmâm, sadece vakf halinde ötre harekeye has olup bütün kırâatlar için geçerlidir.²⁹⁵

Bunun yapılışı ise şu şekilde olur : **نَسْتَعِينُ** gibi, son harekesi ötreli olan bir kelimeyi, kasr veya tavassut veyahut da tûl ile okuyuşta sükun üzerine vakfedip sondaki ötre harekeye işaret etmek için, dudaklarımızı ileriye doğru büzmekle işmâm yapmış oluruz.

İkincisi : **خَلَطَ الْحَرَكََةَ بِالْحَرَكََةِ** "Harekenin harekeye karıştırılmasıdır."²⁹⁶

Ebû Ca'fer, sadece " **سِيَّ** " (Hûd, 11/77; Ankebut, 29/33) ve " **سِيَّتْ** " (Mülk, 67/27) fiillerinin başlarındaki esre harekeye ötre harekeyi işmâm etmek (karıştırmak) sûretiyle okur.²⁹⁷

Bu kelimelerde işmâmın yapılışı şöyledir: Sîn (س), ötre ve esre iki nâkis harekenin karışımından meydana gelen bir harekeyle harekelenir. Fakat zammenin cüz'ü önce ve en az olandır; onu kesre takip eder ve o, zammeden

292 Firûzâbâdi, el-Kamusu'l-Muhit, IV, 138.

293 Hüseyinî, Muhammed Esad (Seyyid Hüseyin Hamdi), Virdü'l-müfid fi şerhi't-tecvid, Sadeleştiren: Abdülkadir Dedeoğlu, Yr., 1991, s. 96.

294 Aliyyu'l-Kâfi, el-Minçu'l-Fikriyye, s. 71.

295 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 13.

296 Rûmî, Molla Muhammed Emin Efendi b. Abdullah, 'Umdetu'l-hallân fi idâhi Zubdetu'l-irfân, İstanbul, 1287, s. 249 (kenar not).

297 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 122-123; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 17; Şerhu's-Semânûdi, s. 40; el-Kâdî, el-İdâh, s. 63.

daha çoktur.²⁹⁸ Dolayısıyla işmâm olunan harekeden sonraki sakin yâ (ى) da, iki nakıs vâv (و) ve yâ (ى)'dan mürekkeb bir harf olmuş olur.²⁹⁹

Bu iki fiili Nafi', İbn Amir, el-Kisâî ve Ruveys rivâyetinden Ya'kub da aynı şekilde işmâm ile okurlar. Diğer kurrânın kırâatı ise -Hafs gibi- halis kesreyledir.³⁰⁰

İşmâm; Kays, Ukayl³⁰¹ ve onların komşusu olan³⁰² kabilelerin lugâtıdır. Halis kesre ise, onların dışındaki Arap kabilelerinin lugâtıdır.

Bunların işmâmla okunuşunun sebebi : " سِيءٌ " ve " سِيئَةٌ " kelimelerindeki ilk harfin harekesi aslen ötre; ikinci harfin aslı ise, esreli vâv (و)'dır. Çünkü onlar meçhul fiildir. Öyleyse onların asılları " سُوِيٌّ " ve " سُوِيئَةٌ "dir. İkinci harfin harekesi birinciye verilip sakin kılındı ve ötre hareke hazfedildi. Vâv (و) da kendisi sakin makabli esre olduğundan yâ (ى) harfine döndürüldü³⁰³ : سُوِيئَةٌ - سُوِيٌّ - سُوِيئَةٌ - سُوِيئَةٌ - سُوِيئَةٌ gibi.

İşte " سِيءٌ " ve " سِيئَةٌ " fiilleri şu iki sebepten ötürü işmâm ile okunur :

a) Onların başlarındaki harfin harekesinin aslen zamme (ötre) olduğunu açıklamak. Çünkü arapların kelamının çoğunun özelliği, aslına delâlet eden şeyin bekasını muhafaza etmektir.³⁰⁴

b) Esere ittiba' etmek ve iki luğat arasını birleştirmek için,³⁰⁵ onların meçhul fiil olduğuna delâlet eden şeyi onda bırakmak.³⁰⁶

Onların evvelini halis esre yapan da, normalde olması gereken şekilde onları okumuş olur.³⁰⁷

298 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 19; İbn Muhaysin, el-Mühezzeb, I, 48 ve el-Kırâat, I, 102.

299 Dimyâfî, İthâf, s. 129; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 17 (Kenar not).

300 Bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 122-123; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 17.

301 İbn Muhaysin, el-Mühezzeb, I, 48 ve el-Kırâat, I, 103.

302 Dimyâfî, İthâf, s. 129.

303 İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 103.

304 İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 103.

305 Dimyâfî, İthâf, s. 129; Kanhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 25.

306 Kanhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 25; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 103.

307 İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 103.

Üçüncüsü: "خَلَطُ الْإِسْكَانِ بِالتَّخْرِيكِ"³⁰⁸ Bu çeşit işmâm idğam durumunda söz konusudur. Aslı لَا تَأْمَنَّا (Yûsuf, 12/11) kelimesindeki idğam edilen birinci nûn (ن)'un asli harekesi ötreye işaret etmek için yapılan işmâm bunun misâlidir. Bu kelime, Ebû Ca'fer haricindeki bütün kırâatlerde işmâmla okunur.³⁰⁹ Bu lafzı şerifte işmâm vaciptir, terki lahındır. Fakat Ebû Ca'fer'e göre işmâmı terk etmek lahın değildir, belki ona göre mütevâtirdir.³¹⁰

Ebû Ca'fer dışındaki diğer kurrâ için ikinci bir vecih vardır. O da ihtilâstır. İhtilâs لَا تَأْمَنَّا'daki birinci nûn (ن)'un asli harekesi ötreyi hızlıca teleffüz etmektir.³¹¹ Başka bir deyişle; harekenin çoğunu söyleyip azını terk etmektir. Bu birim olarak; el-Ehvâzî ve el-Mer'âşî tarafından harekenin üçte ikisini teleffüz etmektir, diye de ifade edilmiştir.³¹² İhtilâs ile okuyuşta idğam söz konusu değildir.³¹³

Kısaca "لَا تَأْمَنَّا"; Ebû Ca'fer için sade idğam ile, diğer kurrâ için ise idğam me'a'l-işmâm ve izhâr me'a'l-ihtilâs olmak üzere iki vecihle okunur.

Dördüncüsü: "تَمَزُّجُ أَحَدِ الْحَرْفَيْنِ بِالْآخَرِ" = İki Harften biri(ncisi)nin diğeri (ikincisi)ne karışmasıdır.³¹⁴ Burada kastolunan işmâm, sâd (ص) harfinin sesinin zây (ز) harfinin sesine karıştırılmasıdır. Böylece bu iki harfin karışımından ne sâd (ص) ve ne de zây (ز) olan bir harf meydana gelir.³¹⁵ Meselâ : (الصَّرَاطُ) kelimesindeki sâd (ص) harfine zây (ز) harfini karıştırarak okumak gibi. Bu tür işmâm, ne Ebû Ca'fer kırâatinde, ne de Hafs rivâyetinde vardır.³¹⁶

308 Rûmî, Umdetu'l-hallân, s. 249.

309 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 159.

310 Hüseyinî, Virdü'l-müfid, s. 96.

311 İbnu'l-Cezerî, et-Tembîd fi ilmi't-tecvîd, Thk.: Ğânim Kaddûrî Hamed, Beyrût, 1407/1986, s. 73.

312 Dimyâtî, İthâf, s. 101; Hüdâî, Tecvid-i Edâiyye, s. 54; Eskicizâde, Tercüme-i Durr-i Yetim, s. 14.

313 Dâni, Teysîr, s. 127; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 124; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 159.

314 Kâdî, el-Vâfi, s. 51 ve el-Budûru'z-Zâhira, s. 13.

315 İbnu'l-Kâsîh, Âli b. Osman b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hasen el-Kâsîh el-Azerî, Sirâcu'l-kârii'l-mubtedî ve tezkâru'l-mukrii'l-muntehî, 1. baskı, İstanbul, 1304, s. 36.

316 İbnu'l-Bâziş, el-İknâ', II, 595; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 272 ve Tahbiru't-Teysîr, s. 41-42.

VII- İDĞAM (الإدغام)

İdğam sözlükte; bir şeyi, bir şeye katmak, idhal etmek³¹⁷ manasına gelir. Tecvid ıstılahında ise; **الإدغام إِدْخَالُ أَحَدِ الْحَرْفَيْنِ الْمُتَمَازِلَيْنِ أَوْ الْمُتَجَانِبَيْنِ أَوْ** " İki mütemâsil (birbirinin aynı) veya mütacanis (aynı cins) veyahut da mütekarib (birbirine yakınlığı olan) harften birin(cisin)i diğeri (ikincisi)ne katmaktır."³¹⁸

Ta'riften de anlaşılacağı gibi idğam; idğam-ı misleyn, idğam-ı mütecaniseyn ve idğam-ı mütekaribeyn olmak üzere üçe ayrılır. Bunların her biri de müdğamın (birinci harfin) harekeli veya sakin oluşuna göre idğam-ı kebir ve idğam-ı sağir diye ikiye ayrılır.³¹⁹

A- İdğâm-ı Misleyn (إِدْغَامُ الْمُثَلِّينِ)

İdğâm-ı misleyn mahrec ve sıfatları aynı olan iki harften birincisinin ikincisine idğam edilmesidir.³²⁰

1- İdğam-ı sağir: İdğam-ı misleyn'in sağir kısmında kurrâ arasında ayrılık yoktur. Çünkü onların hepsi, yanyana gelen birbirinin aynı olan iki harften birincisi sâkin, ikincisi harekeli olduğunda ittifakla idğam ile okurlar. Meselâ: **وَهُمْ مِنْ ، مِنْ نَارٍ ، وَقَدْ خَلُّوا → وَقَدْ خَلُّوا ، بَلَّجُوا → بَلَّجُوا** gibi.

2- İdğam-ı kebir: Ebû Ca'fer kırâatinde idğâm-ı misleyn olup da Hafs rivâyetinde olmayan veya aksi pek çok lafız vardır. Bunların hepsini ferş-i hurûf bölümünün ilgili yerlerinde verdiğimizden, burada bir kaçını misâl vermekle yetineceğiz. Meselâ: Hafs rivâyetinde -tâ (ت)'nin tahfifiyle (şeddesiz)- "لَا تَنَاصِرُونَ" (Sâffat, 37/25) şeklinde olan kelime, Ebû Ca'fer kırâatinde tâ (ت)'nin teşdidiyle "لَا تَنَاصِرُونَ" şeklinde okunduğundan³²¹ idğâm-ı misleyndir. Çünkü bu kelimenin aslı **لَا تَنَاصِرُونَ** 'dir.³²² Asla ve resme uyararak tahfif için birinci tâ (ت) sâkin kılınıp : **لَا تَنَاصِرُونَ**, ikinci tâ (ت)'a idğam edildi³²³: **لَا تَنَاصِرُونَ**

317 Asım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, IV, 282-283.

318 Karabaşı, Şeyh Abdurrahman, *Karabaş Tecvidi*, s. 11 (kenar).

319 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 274-275 ve *Takribu'n-Neşr*, s. 9, 47; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 261, 264.

320 İbnu'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, s. 9; Zihni, *el-Kavlu's-Sedîd*, s.57.

321 İbnu'l-Cezerî, *Tahbiru't-Teysîr*, s. 94 ve *en-Neşr*, II, 234; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhira*, s. 267.

322 *Semmânûdî*, *Şerhu's-Semmânûdî*, s. 117.

323 *Dimiyâfî*, *İthâf*, s. 164; *Kamhâvî*, *Talâi'u'l-beşer*, s. 49.

Kur'ân-ı Kerim'de tâ (ط) harfi ile dâl (د) harfinin birbirlerine idğâm edilmişlerine dair misâl mevcut değildir.

b) Zâ (ظ)-zâl (ذ)-sâ (ث) mahreci: Bu mahrecdeki harflerden zâl (ذ) harfinin zâ (ظ) harfine idğamında Ebû Ca'fer ile Hafs arasında ayrılık olmadığı gibi, diğer kırâat imamları arasında da ihtilaf söz konusu değildir³³⁰: إِذْ ظَلَمُوا → إِذْ ظَلَمُوا gibi.

Ancak sâ (ث) harfinin, zâl (ذ) harfine idğam edilip edilmemesi hususunda Ebû Ca'fer ile Hafs arasında birlik yoktur. Çünkü Hafs, Kur'ân-ı Kerim'de bunun tek misâli olan "بَلَّهْتَ ذَالِكَ" (A'raf, 7/176)'yi "بَلَّهْتَ ذَالِكَ" şeklinde idğâm ile okur. Ebû Ca'fer ise, onu izhâr eder.³³¹

Kur'an-ı Mübîn'de, zâ (ظ) harfi ile sâ (ث) harfinin kendi aralarında, zâ (ظ) harfinin zâl (ذ) harfine ve zâl (ذ) harfinin de sâ (ث) harfine idğam edildiğine dair misâl yoktur.

c) Bâ (ب) -mim (م) mahreci: Bu mahrecdeki harflerden bâ (ب) harfinin mîm (م) harfine idğâm edilip edilmemesi Ebû Ca'fer ile Hafs arasında ihtilaf konusudur. Kur'ân-ı Kerim'de bunun tek misâli: يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا (Hûd, 11/42)'dir. Hafs bunu يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا şeklinde idğâm eder. Ebû Ca'fer ise, yazıldığı gibi izhârla okur.³³² Yalnız Ebû Ca'fer için, يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا'daki bâ (ب) harfini mim (م)'den önce izhâr ederken bâ (ب)'nin kalkale sıfatına dikkat etmeliyiz. Yoksa mahrec birliğinden dolayı farkına varmadan -Hafs gibi- bâ (ب) harfini, mim (م) harfine idğâm etmiş oluruz.

Şayet bâ (ب) harfinden önce mim (م) harfi gelirse, bütün kurrâca idğam edilmeyip dudak ihfâsı (ihfâ-i şefevi) yapılıır.³³³

2- İdğam-ı kebir: Ebû Ca'fer, Hafs'ın iki harekeli mütecânis harflerden idğamla okuduklarını kendisi de idğam yaparak okur. Ayrıca bunlara Hafs'ın لَ عَمَّا يَعْمُوا'nun muzârisi olarak ayn (ع)'in iskânı ve dâlin tahfifiyle okuduğu "

³³⁰ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 65; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 80, 292.

³³¹ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 65; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 62; Kâdî, el-İdâh, s. 42.

³³² Dâni, Teysîr, s. 45; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 65; Kâdî, el-İdâh, s. 43.

³³³ Zihmî, el-Kavîu's-Sedîd, s.63.

"تَعُدُّوْا" (Nisâ, 4/154)³³⁴ kelimesini de ilave eder. Zira Ebû Ca'fer, bu kelimedeki dâl (د) 'يَ تَعُدُّوْا' şeklinde şeddelendirmek sûretiyle okur.³³⁵

Bu kırâatin tevcihi hakkında şöyle denilmiştir: Bu fiilin aslı "تَعُدُّوْا" dır. Tâ (ت) ve dâl (د)'in ikisi, dil ucu ile karşısı olan üst seniyye dişlerinin üst yarısından çıktığı gibi; şiddet, istifâl, infitâh ve ismât sıfatlarında da ortaklardır.³³⁶ İşte aralarındaki bu mahrec birliğinden ve bazı sıfatlarda ortak olduklarından dolayı tâ (ت), dâl (د)'a idğâm edilmiştir: لَا تَعُدُّوْا → لَا تَعُدُّوْا → لَا تَعُدُّوْا gibi.

C- İdğâm-ı Mütekâribeyn (إِدْغَامُ الْمُتَقَارِبَيْنِ)

İdğâm-ı mütekâribeyn; mahrecleri veya sıfatları veyahut hem mahrec hem de sıfatları bakımından birbirine yakınlığı olan iki harf³³⁷ arka arkaya geldiklerinde, birinci harfin, ikinci harfe idğâm edilmesine denir.

1- İdğâm-ı sağır:

Ebû Ca'fer, Hafs'ın mütekârib harflerden idğâmı okuduklarını kendisi de idğâm yaparak okur. Ayrıca buna ilave olarak bazı mütekârib harfleri de birbirine idğâm eder. Zira Hafs'a göre; mütekârib harfleri de mahrecleri de dördtür. Ebû Ca'fer'e göre ise; mütekârib idğâmın harfleri yedi, mahrecleri ise, altıdır. Burada Ebû Ca'fer'in mütekârib harflerini esas alıp bunları üç grupta inceleyeceğiz.

a) Lâm (ل) ile râ (ر) mahrecleri :

Ebû Ca'fer ve Hafs, lâm (ل) harfini râ (ر) harfine idğâm etme hususunda diğer kurrâ ile hem fikirdirler³³⁸ : قُرْبٌ → قُلُّ رَبٌّ ، بَرَقَعَةُ اللَّهِ → بَلُّ رَقَعَةُ اللَّهِ gibi.

Lâm (ل) harfi ile râ (ر) harfi hem mahrec hem de sıfatları bakımından birbirlerine çok yakındırlar. Çünkü râ (ر) harfi, lâm (ل) mahrecinin altından

334 İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 175; el-Kırâat, II, 220.

335 İbnü'l-Cezerî, Tahbiru't-Teyşir, s. 104; Semmânûdi, Şerhu's-Semmânûdi, s. 59; Kâdi, el-İdâh, s. 81.

336 İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 175; el-Kırâat, II, 219-220.

337 İbnü'l-Cezerî, Takribu'n-Neşr, s. 9.

338 Kâdi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 90.

çıkar.³³⁹ Sıfatlar itibariyle de, râ (ر) harfine has olan tekrar haricindeki bütün sıfatlarda da müşterektirler.³⁴⁰

Hafs, بَلْ رَانَ (Mutaffifin, 83/14)'deki Lâm (ل) üzerinde sekte yaptığından idğâm yapılmaz. Çünkü sekte idğâma manidir.³⁴¹ Ancak Ebû Ca'fer için bu kelimedeki sekte söz konusu olmadığından, onu idğâmla okur³⁴²: بَلْ رَانَ → بَرَانَ gibi.

Eğer وَأَغْفِرْ لَنَا misâlinde olduğu gibi râ (ر) harfi önce, lâm (ل) harfi sonra gelirse her ikisine göre de, idğâm edilmeyip izhârla okunur.³⁴³

b) Kaaf (ق) ile Kâf (ك) mahrecleri :

Kaaf (ق) ile Kâf (ك) harflerinde mahreclerinin yakınlığı görüldüğü gibi, şiddet, infitâh, zuhûr ve ismât sıfatları yönünden ortak tarafları mevcuttur. Kur'an-ı Kerim'de bunun misâli yalnız أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ (Mürselât, 77/20)'dür. Buradaki kaaf (ق) harfinin, kâf (ك) harfine idğâm edilmesinde bütün kırâat imamlarının ittifakı vardır. Fakat yapılan idğâmın tam veya nakıs olması hakkında ihtilaf edilmiştir. Kaaf (ق) harfinin isti'la sıfatını muhafaza etmek sûretiyle nakıs idğâm yapılması caiz görülmekle birlikte, tam idğâm yapılması daha faziletli görülmüştür.³⁴⁴

c) Sâ (ث) - zâl (ذ) mahreci ile tâ (ت) mahreci :

Ebû Cafer -Hafs'ın aksine- Sâ (ث) ile Zâl (ذ) harflerini tâ (ت) harfine idğâm ederek okur³⁴⁵ : لَا تَأْخُذُ ، عَثُ → عُدْتُ ، لَيْتُمْ → لَيْتُمْ ، لَيْتُ → لَيْتُ : لَا تَأْخُذُ → فَأَخَذْتَهُمْ ، لَا تَأْخُذُ → فَأَخَذْتَهُمْ gibi.

Ancak Ebû Ca'fer, bundan iki kelimedeki zâl (ذ) harfini, tâ (ت) harfine idğâm etmeyip -Hafs gibi- izhâr eder. Bunlardan biri, فَجَبَلْتَهَا (Tâhâ, 20/96)

339 İbnu'l-Bâziş, el-İknâ', I, 172; İbnu'l-Cezerî, et-Temhîd, s. 114; el-Mukaddime, Yr., Thz., s. 4.

340 Bkz.: İbnu'l-Bâziş, el-İknâ', I, 174 vd.; İbnu'l-Cezerî, el-Mukaddime, s. 5; Nasr Kâbil, Atiyye, Ğâyetu'l-murîd fi ilmi't-tecvîd, Kâhire, 1409, s. 137 vd.

341 Zihni, el-Kavlu's-Sedîd, s.64-65.

342 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 134; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 337.

343 Kâdi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 62.

344 Kâdi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 337.

345 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 65; Kâdi, el-İdâh, s. 42.

mahreci dil ucu ile karşısı olan üst seniyye dişlerinin üst yarısı; şîn (ش)'in mahreci ise dilin ortası ile karşısı olan üst damaktır. O ikisi hems, istifâl, infi-tâh ve ismât sıfatlarında da ortaklırlar. İşte bu mahrec ve sıfat yakınlığından dolayı tâ (ت) sâkin kılındıktan sonra peşindeki şîn (ش) harfine çevrilip ona idğâm edildi³⁵⁴: تَشَقُّوْ → تَشَقُّوْ → تَشَقُّوْ gibi.

VIII- TENVİN VE SÂKİN NUN'UN HALLERİ

Yirmi sekiz hecâ harfinden önce gelen tenvin (ـِ) ve sâkin nûn (ن), ya idğâm³⁵⁵ veya iklâb³⁵⁶ veyahut izhâr³⁵⁷ veyahutta ihfâ³⁵⁸ olmak³⁵⁹ üzere dört şekilde okunur.

Tenvin ve sâkin nûn'un "bâ (ب) harfinden önce iklâb ile okunmasında; "يَوْمَلْسُونَ" harflerine de idğâm edilmesinde bütûn kırâat imamları ittifak etmişlerdir.

Boğaz harfleri olan "أ، ه، ع، ح، غ، خ" dan önce geçen tenvin ve sâkin nûn'un izhâr edilmesi hususunda, Ebû Ca'fer dışındaki kurrâ arasında görüş ayrılığı yoktur. Ebû Ca'fer ise, iki harf haricinde diğer kırâat imamlarına mutâbâkat eder. Onlardan ayrıldığı iki harf de ğayn (غ) ile hâ (خ)'dir. Çünkü o, bunlardan önce tenvin ve sâkin nûn geldiğinde, ihfâ ile okur³⁶⁰: هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ ، مِنْ غَيْلٍ ، مَنْ خَشِيَ ، نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ، يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةً :

354 Kambhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 193-194; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, II, 83; el-Kırâat, II, 37.

355 Bir önceki bahiste idğâmın lughat ve ıstılah manasıyla ilgili bilgi verilmiştir. Oraya bakabilirsiniz.

356 İklâb, sözlükte, bir şeyin vechini döndürmek ve çevirmek (Ebû Rîme, Hidâyetu'l-mustefid, s. 15) demektir. Tecvid ıstılahında ise, "sakin nûn'u veya tenvini halis bir mim (م) e çevirip bâ (ب) dan önce ğunne ile ihfâ etmektir." Hüseyinî, Virdü'l-müfid, s. 51.

357 Luğatta, açıklamak, beyan etmek, ortaya çıkarmak (Ebû Rîme, Hidâyetu'l-mustefid, s. 11) manalarına gelen izhâr; tecvid ıstılahında ise, "iki harfin arasını birbirinden uzaklaştırarak ayırmak" (Hüseyinî, Virdü'l-müfid, s. 50) demektir.

358 Sözlükte, gizlemek manalarına gelen ihfâ; tecvid ıstılahı olarak, "Izhâr ile idğâm arasında, ğunnenin bâki kalmasıyla şeddesiz okumaya denir" (Ebû Rîme, Hidâyetu'l-mustefid, s. 15).

359 İbnu'l-Cez'eri, en-Neşr, II, 22 ve Takribu'n-Neşr, s. 53.

360 İbnu'l-Cez'eri, Tahbiru't-Teysir, s. 66; Dimyâfî, İthâf, s. 32; Kâfî, el-İdâh, s. 43.

Böylece kırâat imamlarının ittifakıyla tenvin ve sâkin nûn'un kendilerinden önce ihfâ edildiği "ط، ض، ص، ش، س، ز، ذ، د، ج، ث، ت" harflerine Ebû Ca'fer'ce ğayn (غ) ve hâ (خ) da katılmıştır. Bu yüzden Ebû Ca'fer'e göre, ihfâ harflerinin sayısı onbeş'ten onyediy'e çıkmış olduğundan izhâr harflerinin adedi ise, altı'dan dörd'e düşmüş oldu.

Ancak Ebû Ca'fer üç yerde bu iki harften önceki sâkin nûn'u istisnâ edip diğer kurrâ gibi izhâr eder :

a) اِنْ يَكُنْ غَيْبًا (Nisâ, 4/135)

b) وَ الْمُنْحِقَةُ (Mâide, 5/3)

c) فَسَيُفَضُّونَ (İsrâ, 17/51)³⁶¹

Hafs için "عَوَجًا قَيْمًا" (Kehf, 18/1-2) kelimeleri arasında vasl halinde sekte lâzım geldiğinden ihfâ kâidesi icrâ olunamaz.³⁶² Fakat Ebû Ca'fer, burada sekte yapmadığından, vasl halinde onun için ihfâ'yı ihmal etmemeliyiz.

İhfâ ve İzhâr'ın hûkmü :

Tenvin ve sâkin nûn'un isimleri geçen dört harften önce izhâr, onbeş harften önce de ihfâ edilmesi vacibdir. Çünkü bu şekilde okunması hususunda kurrânın ittifakı vardır. Ebû Ca'fer, ğayn (غ) ve hâ (خ) harflerinden önce bulunan tenvin ve sâkin nûn'u ihfâ ettiğinden ihtilaf meydana gelmiştir. Bu sebeple, adı geçen iki harften önce, tenvin ve sâkin nûn'un ihfâ ve izhârı câiz olur.³⁶³ Fakat bu cevâz, kırâat imamlarının ihtilafı demektir.³⁶⁴ Yoksa bunlardan birinin tercih edilerek uygulanabilir olması manasına değildir. Buna göre; Ebû Ca'fer kırâati'ni okuyanların bu iki harften önceki tenvin ve sâkin nûn (ن)u ihfâ, diğer kırâatleri okuyanların ise izhâr etmesi gerekir.

³⁶¹ Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 27; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 169; Kâdî, el-İdâh, s. 43-44.

³⁶² Zihni, el-Kavlu's-Sedîd, s.77.

³⁶³ Birgivi, Durru Yetim, s.5; Eskicizâde, Tercüme-i Durr-i Yetim, s. 13.

³⁶⁴ Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 341.

IX- HEMZE

A- MÜFRED HEMZE (الْهَمْزَةُ الْمَفْرَدَةُ)

Tarifi: Müfred hemze, kendi misliyle birlikte biraraya gelmeyen hemze demektir.³⁶⁵ Müfred hemze sâkin ve harekeli olmak üzere ikiye ayrılır:

1) Sâkin müfred hemze: Sâkin müfred hemze de üç kısımdır :

a) Sâkin müfred hemze bazen kelimenin fâ'ı olur: يَأْتِي ، يَأْتُونَ ، يَأْتِيْنَ gibi.

b) Bazen kelimenin ayn'ı olur: الرَّؤْيَا ، رِيًّا ، اللَّتْبِ ، بِنْرِ ، بِنْسَ ، بِنْسَ ، بِنْسَ ، بِنْسَ gibi.

c) Bazen de kelimenin lââm'ı olur: تَسْوُكُمُ ، رِيَّتِي ، رِيَّتِي ، رِيَّتِي ، رِيَّتِي gibi.

Ebû Ca'fer, sâkin müfred hemze kelimenin ister fâ'ı, ister ayn'ı, isterse lââm'ı yerinde olsun, onu mutlak olarak³⁶⁶ kendisinden önceki harfin harekesi cinsinden bir harf-i medde ibdâl ederek okur.³⁶⁷ Buna göre sâkin hemze, nerede gelirse ve nasıl bulunursa bulunsun, ötreli harften sonra vâv (و)'a, üstünlü harften sonra elif (ا)'e, esreli harften sonra ise yâ (ي) harfine ibdâl edilir³⁶⁸: يَوْمِيْنَ → يَوْمِيْ ، الرَّأْسُ → الرَّأْسُ ، وَهَيَّيْ → وَهَيَّيْ ، رُوْيَاكَ → رُوْيَاكَ ، وَهَيَّيْ → وَهَيَّيْ ، وَهَيَّيْ → وَهَيَّيْ gibi.

Ancak Ebû Ca'fer, ibdâl ettiği sâkin hemzeden Bakara sûresindeki أَنْبَهُمْ (2/33) ile Hicr ve Kâmer sûrelerindeki وَنَبَّهُمْ (15/51; 54/28) kelimelerinin hemzesini istisnâ edip³⁶⁹ harekeli okumuştur. Fakat aynı kökten gelen Yûsuf sûresindeki تَنْتَأَوِيْلِهِ (12/36) ile إِلا نَكْتَكُمَا بِتَأَوِيْلِهِ (12/37) kelimelerinin hemzelelerini ibdâl etmiştir.³⁷⁰

İbdâl edilen hemzenin sükûnunun asli olması şarttır. Bu sebeple, Ebû Ca'fer asli olarak harekeli olup vakf dolayısıyla sâkin olan hemzeyi, ibdâl etmez.³⁷¹ Meselâ : قَالَ الْمَلَأُ ، لِكُلِّ امْرِئٍ ، مِنْ شَاطِئِ ، نُؤْلُوْ

365 Kâdî, el-Vâfi, s. 98 ve el-İdâh, s. 31.

366 Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 166; el-Kâdî, el-İdâh, s. 31.

367 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 21; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 11.

368 Zerkeşi, el-Burhân, I, 398; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 11.

369 İbnu'l-Cezerî, ed-Durretü'l-Mudiyye, s. 5 ve Tahbiru't-Teysîr, s. 59.

370 Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 73; Kâdî, el-İdâh, s. 32.

371 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 407; Kâdî, el-İdâh, s. 31-32.

üzerine vakf edildiğinde hemzeler sâkin olur: لَوْلُو: مِنْ شَاطِيْ ، لِكُلِّ امْرِئٍ ، قَالَ الْمَلَأُ ، لِكُلِّ امْرِئٍ ، مِنْ شَاطِيْ ، لَوْلُو gibi. İşte vakf halinde sâkin olan bu hemzeler لَوْلُو: مِنْ شَاطِيْ ، لِكُلِّ امْرِئٍ ، مِنْ شَاطِيْ ، لَوْلُو gibi sûretinde ibdâl edilmezler.

Yalnız إِفْرَأُ ve وَهَيُّ gibi emir fiiller ile، وَإِنْ نَشَأُ ve تَسُوْهُمْ gibi cezm sebebiyle sâkin olan muzari fiiller bunun dışında bırakılmıştır. Çünkü bu ve benzeri hemzeler hem vakf hem de vasl halinde، iskân üzere olduğundan lazımi sükûn hükmündedir. Öyleyse bunlar iki halde de ibdâl ile okunurlar³⁷²: إِفْرَأُ → إِفْرَأُ ، وَهَيُّ → وَهَيُّ ، وَإِنْ نَشَأُ → وَإِنْ نَشَأُ ، تَسُوْهُمْ → تَسُوْهُمْ ، إِفْرَأُ → إِفْرَأُ ، وَهَيُّ → وَهَيُّ gibi.

Şayet kelime sonundaki sâkin hemzeden sonra sâkin bir harf olursa، iki sâkinin bir araya gelmesini önlemek için، bu sâkin hemze harekelenir. Meselâ: مَنْ يَشَاءُ اللهُ يُضِلِّهِ (En'âm, 6/39) ve فَإِنْ يَشَاءُ اللهُ يَخْتِمُ عَلَى قَلْبِكَ (Şûrâ, 42/24) âyetlerinde olduğu gibi. Ebû Ca'fer، vasl halinde bu ve benzerlerinde hemzenin harekeli oluşundan dolayı onu -Hafs gibi- ibdâl etmeyip tahkik eder. Eğer bu hemze üzerinde vakf edilecek olsa، o aslına döner: مَنْ يَشَاءُ ve فَإِنْ يَشَاءُ gibi. Görüldüğü gibi bunun aslı، Ebû Ca'fer'in ibdâl ettiği sâkin hemzeden başka bir şey değildir.³⁷³ Kısaca söylersek، Ebû Ca'fer، bu gibi kelimelerdeki hemzeleri sadece vakf halinde: فَإِنْ يَشَاءُ ve مَنْ يَشَاءُ gibi ibdâl eder، vasl halinde ise harekeler.

Sâkin müfred hemzelerin bazısı vasl hemzesinden sonra gelir، bir kısmı da ibdâl edildikten sonra ayrıca idğâm edilir. İşte bunları bu farklı özelliklerinden ötürü ayrı ayrı inceleyeceğiz.

a) Vasl Hemzesinden Sonraki Sâkin Kat' Hemzesinin İbdâlî:

Kat' hemzesi، vasl hemzesinden sonra kelimenin fâ'ı yerinde sâkin olarak bulunduğu، hem vasl hem de ibtidâ halinde ibdâl edilir. Fakat vasl ve ibtidâ durumunda yapılacak ibdâl birbirinden farklıdır. Çünkü vasl hemzesi، vasl halinde، okunmayacağından، kendisinden önce gelen kelimenin son harfinin harekesi cinsinden bir med harfine ibdâl edilir. Şu hale göre، son harfin harekesi ötreyse sâkin hemze vâv'a ibdâl edilir: يَأْصَلِحُ اثْنَا → يَأْصَلِحُونَا ، وَقَالَ الْمَلِكُ اثْنُونِي ، مَنْ يَقُولُذَنْ لِي → مَنْ يَقُولُ اذْنَنْ لِي ، فُرْعَوْنُ اثْنُونِي → فُرْعَوْنُ اثْنُونِي ، وَقَالَ الْمَلِكُ اثْنُونِي ، مَنْ يَقُولُذَنْ لِي → مَنْ يَقُولُ اذْنَنْ لِي ، فُرْعَوْنُ اثْنُونِي → فُرْعَوْنُ اثْنُونِي gibi. Şayet son harfin harekesi esreyse sâkin hemze yâ (ي) 'a ibdâl edilir: مِنَ السَّمَاءِ يَوْرِتْنَا → مِنَ السَّمَاءِ أَوْرَاتِنَا ، فِي السَّمَاوَاتِ يَتُونِي → فِي السَّمَاوَاتِ اثْنُونِي

³⁷² Semmânûdi، Şerhu's-Semmânûdi، s. 21.

³⁷³ İbnu'l-Cezeri، en-Neşr، I، 407; Dimyâti، İthâf، s. 54; Kâdi، el-İdâh، s. 31.

Diğeri ise "الرؤيا" kelimesidir. Bunda ise sakin hemzeyi vâv(و)'a ibdâl eder, fakat kendinden sonra yâ (ى)'nın varlığından dolayı³⁷⁶ yâ (ى) harfine çevirdikten sonra ardındaki yâ (ى) harfine idğam eder³⁷⁷: الرؤيا → الرويا → الرؤيا → رؤيا gibi. Bu kelime ister الرؤيا³⁷⁸ gibi lâm ile ma'rife olsun, isterse رؤياك (Yûsuf, 12/5) ve رؤياى (Yusuf, 12/43-100) gibi lâm-ı ta'rifsiz olsun durum aynıdır.³⁷⁹

Ancak Ahzâb sûresi'ndeki وتؤوى (33/51) ile Meâric sûresi'ndeki تزويه (70/13) kelimeleri bu bahsin dışında kalır. Çünkü o ikisinde de hemzeyi vâv (و)'a ibdâl etmiş; fakat kendisinden sonraki harfe idğam etmemiştir. Bilakis iki izhar edilen vâv (و) ile okumuştur.³⁸⁰ Görüldüğü üzere, ibdâl edilen sâkin hemze sadece yâ (ى) harfine idğam edilip vâv harfine idğam edilmemektedir.

2- Harekeli Müfred Hemzenin Okunuşu:

Ebû Ca'fer, harekeli müfred hemzeyi; ibdâlla birlikte idğam, hazf, teshil ve nakl olmak üzere beş şekilde okur.

a) Harekeli müfred hemzenin ibdâl edilmesi: Bu, ötreli, esreli ve üstünlü bir harften sonra gelen üstünlü hemzenin ibdâlı olarak üçe ayrılır.

a₁) Ötreli harften sonraki üstünlü hemzenin ibdâlı :

Ebû Ca'fer ötreli harften sonra gelen hemzeyi makablinin harekesine uygun olan meftuh bir vâv (و)'a ibdal eder³⁸¹: مَوْجِلًا (Ali İmrân, 3/145) → مَوْجِلًا (Nûr, 24/43) → يُؤَلِّفُ gibi. Bu hemze ister يُؤَخَّرُ (Munâfikûn, 63/11) gibi fiilde, isterse وَالْمُؤَلَّفَةِ (Tevbe, 9/60) gibi isimde olsun durum aynıdır.³⁸²

376 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 59.

377 Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 166; Kâdî, el-İdâh, s. 32.

378 Yûsuf 12/43; İsrâ 17/60; Sâffat 37/105; Feth 48/27.

379 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 21; Kâdî, el-İdâh, s. 32.

380 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 59 (2. dipnot); Kâdî, el-İdâh, s. 32.

381 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 59; Pâluvî, Zubdetu'l-irfân, s. 34 vd.; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 166.

382 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 21; Kâdî, el-İdâh, s. 32.

Ebû Ca'fer, وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ (Ali İmrân, 3/13) âyetindeki يُؤَيِّدُ kelimesinin hemzesini, sadece Süleymân b. Cemmâz rivâyetiyle vâv (و) 'a ibdâl eder, İsa b. Verdân rivâyetinden ise onu tahkik eder.³⁸³

Ebû Ca'fer'in makabli mazmûm olan meftûh hemzeyi ibdâl etmesinin şartı; onun, mehmûzu'l-fâ olmasıdır.³⁸⁴ Bu sebeple o, mehmûzu'l-âyn olan كَفَرُوا (Sâd, 38/24) ve كَفَرُوا³⁸⁵ (Kasas, 28/10)³⁸⁶ ile mehmûzu'l-lâm olan كَفَرُوا (İhlâs, 112/4) ve هُزُوا³⁸⁷ kelimelerini ibdâl etmeyip tahkik eder.

Kısaca Ebû Ca'fer (يُؤَيِّدُ)'deki hariç, zammeden sonraki fethalı hemzeyi kelimenin fâ'ı olması kaydıyla Kur'ân-ı Kerîm'in her yerinde iki rivâyet ile de vâv (و) 'a ibdâl eder. (يُؤَيِّدُ)'deki hemzenin okunuşunda ise, iki râvisi ihtilaf etmiştir. Çünkü İbn Cemmâz, onu ibdâl; İbn Verdân tahkik etmiştir.³⁸⁸

a2) Esreli harften sonra gelen üstün hemzenin ibdâlı:

Ebû Ca'fer, biri hulf (iki vecihten biri) ile olmak üzere toplam onbeş kelimedede kesreden sonraki meftuh hemzeyi, fethalı yâ (ي) harfine ibdâl ederek okur. Bu kelimeler şunlardır:

Birincisi: "رِيَاءٌ" (Bakara, 2/264; Nisâ, 4/38; Enfâl, 8/47)'dir: رِيَاءٌ → رِيَاءٌ .

İkincisi: "لَيُبَيِّنَنَّهْمُ" (Nahl, 16/41; Ankebût, 29/58) filidir: لَيُبَيِّنَنَّهْمُ → لَيُبَيِّنَنَّهْمُ .

Üçüncüsü: "قُرَى" (A'raf, 7/204; İnşikâk, 84/21) filidir: قُرَى → قُرَى .

Dördüncüsü: "نَاشِيَةٌ" (Müzzemmil, 73/6) lafzıdır: نَاشِيَةٌ → نَاشِيَةٌ .

Beşincisi: "مَلَيْتَ" (Cin, 72/8) filidir: مَلَيْتَ → مَلَيْتَ .

383 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 59; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 34; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 166.

384 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 59; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 34; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 166.

385 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 21; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s.157 ve el-İdâh, s.32.

386 Bu kelime, Kur'an'da كَفَرُوا (İsrâ, 17/36; Necm, 53/11) gibi lâm-ı ta'rifli ve كَفَرُوا (Hûd, 11/120; Furkan, 25/32) gibi zamire muzaaf olarak da geçer.

387 Bu kelime, Kur'an-ı Kerim'de onbir yerde bulunur: Bakara, 2/67-231; Mâide, 5/57-58; Kehf, 18/56-106; Enbiyâ, 21/36; Furkan, 25/41; Lokmân, 31/6; Casiye, 45/9-35. Sadece Hafs, bununla beraber كَفَرُوا (İhlâs, 112/4) kelimesini de -diğer kurrânın aksine- هُزُوا ve كَفَرُوا şeklinde ibdâl ile okur (Bkz.: İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 395; Dimyâfi, İthâf, s. 55).

388 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 21; Kâdî, el-İdâh, s. 33.

Altıncısı: "لَيْطَيْنٌ" (Nisâ, 4/72) filidir: لَيْطَيْنٌ → لَيْطَيْنٌ .

Yedincisi: "شَاتِكٌ" (Kevser, 108/3) lafzıdır: شَاتِكٌ → شَاتِكٌ .

Sekizincisi: "خَاسِبًا" (Mülk, 67/4) kelimedir: خَاسِبًا → خَاسِبًا

Dokuzuncusu: "اسْتَهْزَى" (En'âm, 6/10; Ra'd, 13/32; Enbiyâ, 21/41)³⁸⁹ filidir: اسْتَهْزَى → اسْتَهْزَى

Onuncusu: "حَامِيَةٌ" (Kehf, 18/86) lafzıdır: حَامِيَةٌ → حَامِيَةٌ .

Bu kelime, Hafs rivâyeti'nde -elif (i)'in hazfiyle- "حَمِيَةٌ" şeklindedir.³⁹⁰

Onbirincisi: "أَنْبِيَاءٌ" (Bakara, 2/91; Mâide, 5/20) isimdir. Bu kelime, Kur'an-ı Kerim'de böyle münekker olarak geldiği gibi, الْأَنْبِيَاءُ (Al İmrân, 3/112-181; Nisâ, 4/155) şeklinde muarref olarak da geçer: أَنْبِيَاءٌ → أَنْبِيَاءٌ ، الْأَنْبِيَاءُ ، الْأَنْبِيَاءُ gibi. Bu kelimeyi, Nafi' dışındaki bütün kurrâ ibdâl ile okur.³⁹¹

Onikincisi: Kur'an-ı Kerim'deki mutlak "الْخَاطِبَةُ" lafzıdır: الْخَاطِبَةُ → الْخَاطِبَةُ. Bu ister نَاصِبِيَّةٌ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ بِالْخَاطِبَةِ (Hakka, 69/9) âyetindeki gibi muarref, isterse كَادِبَةٍ خَاطِبَةٍ (Alak, 96/16) âyetindeki gibi münekker olsun durum aynıdır.

Onüçüncüsü: Mutlak "مِائَةٌ"³⁹² kelimesidir. Bu, Kur'an-ı Kerim'de (مِائَةٌ) gibi müfred veya (مِائَتَيْنِ)³⁹³ gibi tesniye şekliyle geçer: مِائَةٌ → مِائَتَيْنِ ، مِائَةٌ → مِائَتَيْنِ gibi.

Ondördüncüsü: Mutlak "فِتْنَةٌ"³⁹⁴ lafzıdır. Bu da Kur'ân-ı Kerim'de فِتْنَةٌ gibi münekker müfred ve فِتْنَتِكُمْ³⁹⁵ gibi muzâaf müfred veya فِتْنَتَيْنِ³⁹⁶ gibi münekker

389 İbnu'l-Cezerî, ed-Durretu'l-Mudiyyc, s. 5 ve Tahbiru't-Teysîr, s. 59-60; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 21-22; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfir, s. 166; Kâdî, el-İdâh, s. 33.

390 Pâlvî, Zubdetu'l-İrfân, s. 86; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 194.

391 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 86; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 23; Kâdî, el-İdâh, s. 35.

392 Bakara, 2/259-261; Enfâl, 8/65-66; Kehf, 18/25; Nûr, 24/2; Sâffât, 37/147.

393 Enfâl, 8/65-66.

394 Bakara, 2/249 = iki defa geçer; Ali İmrân, 3/13; Enfâl, 8/16-45; Kehf, 18/43; Kasas, 28/81.

395 Enfâl, 8/19.

396 Ali İmrân, 3/13; Nisâ, 4/88.

tesniye ve اَلْفَيْتَانِ³⁹⁷ gibi muarref tesniye haliyle bulunur: فَيَه → فَيَه ، فَيَتُكْم → فَيَتُكْم .
اَلْفَيْتَانِ → اَلْفَيْتَانِ ، فَيَتِين → فَيَتِين ، فَيَتُكْم → فَيَتُكْم .

Onbeşincisi: Ebû Ca'fer'in hulf ile ibdâl ettiği "مَوْطِنًا" (Tevbe, 9/120) kelimesidir. Onun buradaki hemzeyi مَوْطِنًا gibi hem ibdâl hem de - Hafs gibi مَوْطِنًا şeklinde tahkik ile okuduğu rivâyet edilmiştir.

Ebû Ca'fer'in ibdâl yaptığı kelimelerin onüç ile sınırlı olması sebebiyle, مَوْطِنًا³⁹⁸, مَوْطِنًا³⁹⁹, مَوْطِنًا⁴⁰⁰, مَوْطِنًا⁴⁰¹, مَوْطِنًا⁴⁰², مَوْطِنًا⁴⁰³ ... gibi esreden sonra meftuh hemzeli diğer kelimeler, böylece bu kâidenin dışında kalmıştır.

a) Üstünlü harften sonra gelen fethalı hemzenin ibdâlı :

Ebû Ca'fer, sadece iki kelimedede fethalı harften sonraki üstünlü hemzeyi, elif (ي) ile ibdâl ederek okur. Bunların biri, مَوْطِنًا بِعَذَابٍ وَاقِعٍ (Me'aric, 70/1) âyetindeki "مَوْطِنًا" kelimesi, diğeri ise, مَوْطِنًا مِّنْسَاتُهُ (Sebe', 34/14) âyetindeki "مَوْطِنًا" kelimesidir.⁴⁰⁴ Her ikisinde de hemze elife ibdâl edilince "مَوْطِنًا" ve "مَوْطِنًا" şeklinde okunur.

Bu iki kelimedede hemzenin elife ibdâl edilmesi, Sibeveyh'in açıklamasına göre, kıyasî olmayıp semâ'idir. مَوْطِنًا Kureyş'in; مَوْطِنًا ise, Hicâz ehlinin luğatıdır.⁴⁰⁵

b) Harekeli müfred hemzenin hazfî :

Ebû Ca'fer, dört durumda harekeli müfred hemzeyi hazfeder. Şimdi bunları açıklamaya çalışalım :

397 Enfâl, 8/48.

398 Vakı'a, 56/61.

399 Bakara, 2/150; Nisâ, 4/165; Hadid, 57/29.

400 Lokman, 31/34.

401 Bakara, 2/109; A'raf, 7/54; Tevbe, 9/24; İbrâhim, 14/32; Nahl, 16/12; Enbiyâ, 21/27-81; Hac, 22/65; Rûm, 30/25-46; Sâd, 38/36; Casiye, 45/12.

402 Bakara, 2/267.

403 Kalem, 68/6.

404 İbn Mihrân Esbahânî, el-Mebsût, s. 304 ve 381; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 161 ve 189; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 112 ve 137; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 257 ve 325.

405 Dimyâti, İthâf, s. 358 ve 423; Talâi'u'l-beşer, s. 220 ve 268.

b₁) Esreden sonra ötreli hemzenin hazfı :

Ebû Ca'fer, öncesi meksur, sonrası ise vâv (و)-ı meddiye olan mazmûm hemzeyi her kelimedede hazfeder. Ayrıca hemzeyi hazfettikten sonra, vâv (و)'a uygun gelmesi için öncesindeki esreli harfi ötreler⁴⁰⁶ : مُسْتَهْزِؤُنْ → أَنْبِيَا → أَنْبِيَا (Bakara, 2/31) → أَنْبِيَا ، مُسْتَهْزِؤُنْ → مُسْتَهْزِؤُنْ → مُسْتَهْزِؤُنْ (Bakara, 2/14) → الْأَخَاطِؤُنْ → الْأَخَاطِؤُنْ ، الصَّابِؤُنْ → الصَّابِؤُنْ → الصَّابِؤُنْ (Mâide, 5/69) → أَنْ يَطْفِؤُوا ، مُتَكُونٌ → مُتَكُونٌ → مُتَكُونٌ (Tevbe, 9/32) → أَنْ يَطْفِؤُوا ، فَمَالِؤُنْ → فَمَالِؤُنْ → فَمَالِؤُنْ (Vakı'a, 56/53) → يُطْفِؤُوا → يُطْفِؤُوا (Tevbe, 9/37) → وَيَسْتَبِؤُنْكَ ، وَيَسْتَبِؤُنْكَ → وَيَسْتَبِؤُنْكَ ، لِيُؤَاطِؤُوا → لِيُؤَاطِؤُوا (Yûnus, 10/53) → يَتَكُونُ → يَتَكُونُ ، تَسْتَهْزِؤُنْ → تَسْتَهْزِؤُنْ → تَسْتَهْزِؤُنْ (Zuhuf, 43/34) → تَسْتَهْزِؤُنْ (Tevbe, 9/65) gibi.

Ancak Vakı'a sûresindeki "الْمُنْشِؤُنْ" (56/62) lafzında İbn Verdân'ın hulfu zâhir olmuştur.⁴⁰⁷ Çünkü bu kelimedede İbn Verdân'ın Ebû Ca'fer'den hemzenin -الْمُنْشِؤُنْ- gibi- hazfı ve -Hafs gibi- ispatı olmak üzere iki vecih rivâyet ettiği⁴⁰⁸ nakledilmiştir.

Kısaca Ebû Ca'fer, "الْمُنْشِؤُنْ" lafzı dışındaki bütün kelimelerde makabli meksur olan mazmum hemzeyi hazfeder. "الْمُنْشِؤُنْ"daki hemzeyi ise, İbn Cemmâz rivâyetinden sadece hazf; İbn Verdân rivâyetinden de hazf ve ispat eder.

b₂) Kesreden sonra esreli hemzenin hazfı :

Ebû Ca'fer, öncesi esre, sonrasında da yâ (ي)-ı meddiye olan meksûr hemzeyi hazfederek okur.⁴⁰⁹ O, bu durumda olan yalnız dört⁴¹⁰ kelimedeki esreli hemzeyi hazfeder :

Birincisi: "الْخَاطِئِينَ" (Yûsuf, 12/91-97; Kasas, 28/8) kelimesidir. Bu, Kur'an-ı Kerim'de münekker olarak geçtiği gibi, "الْخَاطِئِينَ" (Yûsuf, 12/29)

406 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 22; Kâdî, el-İdâh, s. 33-34.

407 İbnu'l-Cezerî, ed-Durretu'l-Mudiyye, s. 6.

408 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 60; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 167.

409 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 60; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 22; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 167.

410 Bazı eserlerde "الصَّابِئِينَ" dışında üç kelimenin kaydedilmesi, bu kelimedede Ebû Ca'fer'in Nafi' ile aynı olmasından dolayıdır. Çünkü müellifler, Ebû Ca'fer'in Nafi'den ayrıldığı hususları söylemişlerdir (Bkz.: Kâdî, el-İdâh, s. 34).

şeklinde mu'arref olarak da geçer. Bunlar hemze hazfedilince, الْخَاطِبِينَ ، الْخَاطِبِينَ sûretinde olurlar.

İkincisi: "الصَّابِينَ" (Bakara, 2/62; Hac, 22/17) kelimesidir ki, الصَّابِينَ diye hemzenin hazfiyle okunur.

Üçüncüsü: "مُكَيِّنٌ" kelimesidir. Bu da nerede gelirse hemzesiz olarak مُكَيِّنٌ şeklinde kırâat edilir. Kur'an-ı Kerim'de yedi yerde geçer.⁴¹¹

Dördüncüsü de, Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçen "المُسْتَهْزِئِينَ" (Hicr, 15/95) kelimesidir. Bu ise, المُسْتَهْزِئِينَ şeklinde hemzesiz tilâvet edilir.

Bu bahiste, Ebû Ca'fer, dört kelimedede hemzeyi hazfettiği kayıtlamamızla onun -Hafs gibi- hemzeyi ispat ettiği "خَاسِبِينَ" kelimesi istisnâ edilmiş oldu.

b₃) Üstünden sonraki ötreli hemzenin hazfi :

Ebu Ca'fer, öncesi fetha, sonrasında ise vâv (و)-ı meddiye gelen mazmum hemzeyi hazfeder.⁴¹² Daha sonra da makablinin harekesine uygun olsun diye, med harfi olan vâv (و)'ı cezimli kılarak lin harfine dönüştürür. O, Kur'an-ı Kerim'de bu durumda olan dört kelimeyi böyle okur :

Birincisi, "وَلَا يَطْوُونَ" (Tevbe, 9/120) kelimesidir. Ebû Ca'fer, bunu وَلَا يَطْوُونَ gibi وَلَا يَطْوُونَ şeklinde okur.

İkincisi, "لَمْ تَطْوُهَا" (Ahzâb, 33/27) lafzıdır. Ebû Ca'fer bunu ise لَمْ تَطْوُهَا gibi لَمْ تَطْوُهَا şeklinde kırâat eder.

Üçüncüsü, "أَنْ تَطْوُهُمْ" (Feth, 48/25) kelimesidir. Ebû Ca'fer, bunu da أَنْ تَطْوُهُمْ gibi أَنْ تَطْوُهُمْ şeklinde tilâvet eder.⁴¹³

Dördüncüsü, "مُرْجُونَ" (Tevbe, 9/106) lafzıdır. Ebû Ca'fer, bu kelimeyi de hemzenin hazfiyle مُرْجُونَ şeklinde okur.⁴¹⁴ Hafs, sadece bunda Ebû Ca'fer'e uyduğundan⁴¹⁵ mushaflarda da böyle yazılmıştır.

⁴¹¹ Kehf, 18/31; Sâd, 38/51; Tûr, 52/20; Rahmân, 55/54-76; Vakı'a, 56/16; İnsan, 76/13.

⁴¹² İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 60; el- Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 167; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 18.

⁴¹³ Semmânûdi, Şerhu's-Semmânûdi, s. 22-23; Kâfi, el-İdâh, s. 34.

b4) Fethadan sonraki üstünlü hemzenin hazfı :

Ebû Ca'fer, üstünden sonra geçen meftuh hemzeyi Kur'an-ı Kerim'de sadece bir kelimedede hazfeder. O da, "مُتَكَا" (Yûsuf, 12/31)'dir.⁴¹⁶ O, bu kelimeyi مُتَقَى gibi مُتَكَا şeklinde okur.⁴¹⁷

c) Harekeli müfred hemzenin ibdâldan sonra idğamı:

Ebû Ca'fer, hemzeyi öncesindeki harfe çevirdikten sonra, makablindeki harfi kendisine idğam eder.⁴¹⁸ Onun bu şekilde okuduğu kelimeler dörttür. Bunları birer birer inceleyelim :

Birincisi, "كَهَيْتِه" (Alu İmrân, 3/49; Mâide, 5/110) lafzıdır. Ebû Ca'fer, bu kelimedeki hemzeyi yâ (ي) harfine ibdâl edip, öncesindeki sâkin yâ (ي) harfini de ona idğam eder⁴¹⁹ : كَهَيْتِه → كَهَيْتِه → كَهَيْتِه gibi.

İkincisi, "النَّبِيُّ" (Tevbe, 9/37) âyetindeki "النَّبِيُّ" kelimesidir.⁴²⁰ Ebû Ca'fer, bu lafızda da hemzeyi yâ (ي) harfine çevirdikten sonra, makablindeki sâkin yâ (ي) harfini ona idğam ederek okur : النَّبِيُّ → النَّبِيُّ gibi.

Üçüncüsü, "النَّبِئَةُ" ile "النَّبِيُّ" babındaki bütün kelimelerdir.⁴²¹ Bunların aslı النَّبِئَةُ ile النَّبِيُّ şeklinde hemzelidir.⁴²² Ebû Ca'fer -Nafi' dışındaki diğer kurrâ gibi- hemzenin terkiyle okur.⁴²³ Çünkü o, bu kelimelerdeki hemzeleri öncesindeki harfe çevirdikten sonra, makablindeki harfleri onlara idğam

414 "مُرْجُونَ"nin "ed-Durre" ve şerhlerinde zikredilmemesi onun, bu kelimedede İmam Nafi'e mutabakat etmesi sebebiyledir. Çünkü bu eserlerde Nafi' krâatı esas alınıp Ebu Ca'fer'in ondan fazla ve noksan yönleri nazara verilmiştir.

415 Dâni, Teysîr, s. 119; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 118; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 66; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 137.

416 Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 167; Kâdî, el-İdâh, s. 34.

417 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 399; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 23.

418 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 23; Kâdî, el-İdâh, s. 35.

419 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 60.

420 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 23; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 167; Kâdî, el-İdâh, s. 35.

421 İbnu'l-Cezerî, ed-Durretu'l-Mudiyye, s. 6; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 23.

422 Çanga, Mahmut, Kur'an-ı Kerim Luğatı, İstanbul, 1989, s. 496.

423 Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 167.

أرأيتَ'deki hemze ile istifham hemzeli olan ve benzerlerindeki ikinci hemze üstünlü olduğundan, kendisi (yani hemze) ile elif arasında teshil edilir.⁴³³

سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ (A'raf, 7/71; Yûsuf, 12/40; Necm, 53/23)'deki "هـ" tenbih edâtü değıilde, zamir olduğundan "أَنْتُمْ" lafzındaki hemze de teshil edilmez.

d2) Esreli müfred hemzenin teshili : Ebû Ca'fer, üç kelimedeki esreli hemzeyi teshil eder. Bunlar; Kur'ân-ı Kerim'de kırkûç yerde geçen "إِسْرَائِيل"⁴³⁴, yedi yerde bulunan "كَانَ"⁴³⁵ ve dört defa tekrar edilen "اللَّاء"⁴³⁶ kelimeleridir. Ebû Câ'fer, bu lafızlardaki hemzelerin esreli olması sebebiyle, onları hemze ile yâ (ى) arasında⁴³⁷ teshil eder. Fakat bu kelimelerde teshil ile muğayyer olan hemzedden önce harf-i med geldiğinden⁴³⁸ makablını tavassut ve kasr ile okur.⁴³⁹ Tavassut ile okunması, asıllarına uymak içindir. Çünkü onların asılları medd-i muttasıldır. Kasr ile okunması ise, sebab-i med olan hemzenin teshil ile değışmesinden dolayıdır. Zirâ harf-i medden sonra sebab-i med olmadığında medd-i tabii olur. Her iki vecihte de hemze teshil edilir. Yani hem med ile tilâvette hemze teshil edilir, hem de kasr ile okuyuşta hemze teshil edilir.

Bu durumda onların sûreti şu şekilde olur :

١- إِسْرَائِيل	٢- كَانِ	٣- اللَّاءِ
مد	مد	مد
تسهيل	تسهيل	تسهيل
قصر	قصر	قصر

⁴³³ Zerkeşî, el-Burhân, I, 320; Hudâi, Tecvid-i Edâiyye, s. 33.

⁴³⁴ Bu kelime şu yerlerde geçer: Bakara, 2/40-47-83-122-211-246; Alu İmrân, 3/49-93=iki kez; Mâide, 5/12/32-70-72-78-110; A'raf, 7/105-134-137-138; Yûnus, 10/90=iki kez, 93; İsrâ, 17/2-4-101-104; Meryem, 19/58; Tâhâ, 20/47-80-94; Şu'ara, 26/17-22-59-197; Neml, 27/76; Secde, 32/23; Mû'min, 40/53; Zuhuf, 43/59; Duhân, 44/30; Casiye, 45/16; Ahkaf, 46/10; Sâf, 61/6-14.

⁴³⁵ Hafs'ın "كَانِ" şeklinde okuduğu "كَانَ" kelimesi şuralarda geçer: Hac sûresinde (22/45-48) iki; Alu İmrân (3/146), Yûsuf (12/105), Ankebut (29/60), Kıtâl, (47/13) ve Talâk (65/8).

⁴³⁶ Hafs'ın "اللَّاءِ" şeklinde yâ (ى)'lı okuduğu "اللَّاءِ"nin geçtiği yerler: Ahzab, 33/4; Mücadele, 58/2; Talak, 65/4=iki kez

⁴³⁷ Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 23; Hudâi, Tecvid-i Edâiyye, s. 33.

⁴³⁸ Kâdî, el-İdâh, s. 35.

⁴³⁹ Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 23; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 167.

Eğer "السَّاء" kelimesinde vakf edilecek olursa, Ebû Ca'fer için üç vecih vardır:

Birinci vecih: Hemzeyi sâkin yâ (ي) harfine ibdâl ederek vakfetmek. Bu durumda medd-i lâzım olur : اللّامىّ gibi.

İkinci vecih : Harf-i medden önceki harfi med ile okurken hemzeyi revm ile teshil etmek.

Üçüncü vecih : Harf-i medden önceki harfi kasr ederken hemzeyi revm ile teshil etmek.⁴⁴⁰

e) Harekeli müfred hemzenin nakl edilmesi :

Hemzenin hazfedilip harekesinin makablindeki harfe verilmesidir. Ebû Ca'fer, beş kelimedede hemzeyi hazfedip harekesi makablindeki harfe nakleder. Bunların üçünü iki rivâyetinden, ikisini ise sadece İbn Verdân rivâyetinde böyle yapar.

e₁) Ebû Ca'fer, Kasas sûresindeki "رذءاً" (28/34) kelimesinde -Nafi' gibi- hemzeyi hazfedip harekesini öncesinde bulunan sâkin dâl (د) harfine nakletmek sûretiyle okur.⁴⁴¹ Ancak o, vaslı, vakfa kıyas ederek her iki halde de tenvini elife ibdâl etmek sûretiyle, ona muhâlefet etmiştir⁴⁴² : رذءاً → رذءاً → رذءاً gibi.

e₂) Ebû Ca'fer, diğerkırâat imamlarının aksine "مِنْ أَجَلٍ" kelimesindeki hemzeyi ibtidâ halinde (okuyuşa başlayışta) مِنْ أَجَلٍ şeklinde esreli okur.⁴⁴³

Vasl durumunda ise, Temim luğatı üzere⁴⁴⁴ hemzeyi hazfedip harekesini makablindeki sâkin nûn (ن)'a naklederek (مِنْ جَلٍ) şeklinde okur.⁴⁴⁵

e₃) Ebû Ca'fer, "الأولى" âyetindeki وَأَنْتَ أَهْلَكَ عَاداً نِ الْأُولَى kelimesinin hemzesini hazfedip harekesini makablindeki sâkin lâm (ل)'a nakleder : لَوْلَى gibi. Ayrıca (عَاداً)'in tenvinini de bu lâm (ل)'a idğam etmek sûretiyle okur.

440 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 408; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 251 ve el-İdâh, s. 36.

441 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 154; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 167.

442 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 24; Kâdî, el-İdâh, s. 37-38.

443 İbnu'l-Cezerî, ed-Durretu'l-Mudriyye, s. 15 ve Tahbiru't-Teysîr, s. 104.

444 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 60.

445 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 104; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 50-51; Kâdî, el-İdâh, s. 82.

Böylece lafız عَادَا اللّوئِي şeklinde olmuş olur. Bu, (عَادَا)'in (الْأَوئِي)'ya vasledilmesi halinde böyledir. Ama (عَادَا)'de vakfedilip (الْأَوئِي) ile ibtidâ edilmesine gelince, Ebû Ca'fer için üç vecih vardır:

Birincisi: Meftûh vasl hemzesinin ispatı, sonrada lam (ل) 'in ötresi ve sâkin vâv (و)-ı meddiye ile (الْوئِي)'dır.

İkincisi : Lâm (ل)'in zammesi, öncesindeki vasl hemzesinin hazfi ve sonrasında da sâkin vâv (و)-ı meddiye ile (الْوئِي)'dır.

Üçüncüsü : Vasl hemzesinin ispatı, lâm'ın iskanı sonrasında fâe'l-fiil olan hemzenin tahkiki ve onun ardından da med harfi olan sâkin vâv ile -Hafs'ın okuyuşu gibi- (الْوئِي)'dir.⁴⁴⁶

Mekki (b. Ebi Talib), Ebu'l-Hasen b. Galbun ve Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî'ye göre, üç vecih içersinde en güzelinin bu olduğu, İbnu'l-Cezeri tarafından nakledilmiştir.⁴⁴⁷

e₁) Ebû Ca'fer, Allah-u Teâlâ'nın Alu İmrân sûresi مِلَّةُ الْأَرْضِ (3/91) sözündeki "مِلَّةُ" lafzında her iki halde (vakf ve vasl) de hemzeyi hazfedip harekesini kendinden önceki sâkin lâm (ل) harfine naklederek مِلُّ الْأَرْضِ şeklinde okur. Bu, sadece İbn Verdân rivâyetinden nakledilmiştir. İbnu Cemmâz rivâyetinden ise -Hafs gibi- tahkikle okuduğu nakledilir.⁴⁴⁸ Şayet (مِلُّ) kelimesinde vakf edilecek olsa, İbn Verdân için -İmam Hamza gibi- üç vecih câizdir :

1. Lâm (ل)'in sükûnuyla vakf etmek (مِلُّ).

2. Revm ile vakf etmek.

3. İsmam ile vakf etmek.⁴⁴⁹

e₃) Yine Ebû Ca'fer, "الْأَوئِي" kelimesi nerede ve nasıl gelirse, yalnız İbn Verdân rivâyetinden nakl ile okur.⁴⁵⁰ Şöyle ki, o bu lafızdaki ikinci hemzeyi

⁴⁴⁶ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 181; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 306.

⁴⁴⁷ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 413.

⁴⁴⁸ İbnu'l-Cezerî, ed-Durretul-Mudiyye, s. 6; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 24; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfir, s. 167; Kâdî, el-İdâh, s. 38.

⁴⁴⁹ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 65.

⁴⁵⁰ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 57.

hazf edip harekesini öncesindeki sâkin lâm (ل) harfine nakl eder. Böylece lâm harfi üstünlü olmuş olur⁴⁵¹: أَلَانَ gibi.

Bu kelime, Kur'ân-ı Kerim'de ihbâriyye (istifhâm hemzesiz) ve istifhâmiyye⁴⁵² (soru hemzeli) olmak üzere iki şekilde gelmiştir. Her ikisinde de nakl yapılmakla beraber, istifhâmiyye olanlarda başka durumlar da söz konusu olduğundan bunları ayrı ayrı inceleyeceğiz.

aa) İhbâriyye olanlar Kur'ân-ı Kerim'de altı yerde geçer :

aa1) أَلَانَ : فَلَانَ بِأَشْرَوْهُنَّ → (Bakara, 2/187) فَلَانَ بِأَشْرَوْهُنَّ harfi geldiğinde vasl hemzesi telaffuz edilmez.

aa2) قَالَ إِنِّي تُبْتُ لَانَ : قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْأَانَ → (Nisâ, 4/18) قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْأَانَ "تُبْتُ" kelimesi bulunduğundan vasl hemzesi okunmaz.

aa3) أَلَانَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ → (A'râf, 8/66) أَلَانَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ

aa4) أَلَانَ حَصَّحَصَ الْحَقُّ → (Yûsuf, 12/51) أَلَانَ حَصَّحَصَ الْحَقُّ

aa5) قَالَ لَانَ حِنْتَ بِالْحَقِّ → (Bakara, 2/71) قَالَ لَانَ حِنْتَ بِالْحَقِّ

Burada ise, vasl hemzesiyle birlikte öncesindeki harfi med olan vâv (و) da telaffuzdan düşmüştür. Abdulfettâh Kâdî, "*Ğaysu'n-Nef*" müellifinin bu konudaki şu sözlerini nakleder: "Hemzenin harekesinin kendisine nakl olduğu lâm-ı ta'riften önce med harflerinden biri geldiğinde, lafzen med harflerinin hazfedilmesi hususunda kırâat imamları arasında ayrılık yoktur." Ayrıca o, "burada harf-i med, sükûndan dolayı hazfedilmiştir. O sükûn da nakl sebebiyle zâil olmuştur. Öyleyse لَانَ şeklinde med harfiyle okunması gerekir." düşüncesinde olanlara şu cevabı verir: " لَانَ 'deki lâm'ın harekelen-dirilmesi arızî olduğundan, ona i'tibar edilmez. Bazı bilgisizler, bunun benzerlerinde nakl halinde med harfini ispat ederler. Bu -Arapça'da câiz ise de kırâatta yanlıştır."⁴⁵³

aa6) فَمَنْ يَسْتَمِعْ لَانَ : فَمَنْ يَسْتَمِعْ الْأَانَ → (Cin, 72/9) فَمَنْ يَسْتَمِعْ الْأَانَ Safâkûsî bununla ilgili olarak da şu mülâhazada bulunur : Lâm-ı ta'riften

451 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 32.

452 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 24; Kâdî, el-İdâh, s. 37.

453 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 32.

önceki harf sâkin-i sahih⁴⁵⁴ olursa, sonrasındaki sâkinden⁴⁵⁵ dolayı bu sâkin harf harekelenir: **الآنَ فَمَنْ يَسْتَمِعِ** gibi. nakl sebebiyle ikinci sâkin zâil olduğunda, **الآنَ فَمَنْ يَسْتَمِعِ** şeklinde birinci sâkinin harekesi giderilmez. Aksine sonrasındaki **الآنَ** 'nin harekesi arızı olduğundan, o kendi harekesi üzere bırakılır⁴⁵⁶: **فَمَنْ يَسْتَمِعِ** gibi.

bb) İstifhâmiyye ile gelenler: Bu kelime, Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde istifhâm hemzeli olarak geçer :

bb₁) **الآنَ وَقَدْ كُنتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ** (Yûnus, 10/51)

bb₂) **الآنَ وَقَدْ عصيتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ** (Yûnus, 10/91)

Bu iki âyetteki "الآنَ" kelimesinin aslı "ءَ الآنَ" şeklinde çift hemzeyledir. Bunların birincisi istifhâm, diğeri ise lâm-ı ta'rifteki vasl hemzesidir. İbn Verdân, bu kelimeyi nakl ile okumakla birlikte, hemzelerden dolayı onun için üç vecih vardır :

Birincisi: Vasl hemzesi olan ikinci hemzeyi elife ibdâl edip arıza (kendisine hemzenin harekesinin nakledilmesi sebebiyle lâm'ın harekelendirilmesine) değilde, asla (lâm'ın sükûnuna) i'tibar ederek medd-i lâzım ile okur : **الآنَ** gibi.

İkincisi: Yine vasl hemzesini elif (ا) 'e ibdâl edip asl yerine, arıza i'tibar ederek kasr ile okur : **الآنَ** gibi.

Üçüncüsü : Vasl hemzesinin kendisi (hemze) ile elif (ا) arasında teshil edilmesidir. **ءَ الآنَ** gibi.

Bu üç vecih vasl ve vakf halinde caizdir. Fakat vakf halinde sükûn-ı arızdan dolayı lâ (لَا) tul, tavassut ve kasr olmak üzere üç vecihle okunur. Bu sebeple; vasl halindeki üç vecih, vakf halindeki üç vecihle çarpılarak okunur. Yani hemze (ا) 'nin üç vechinden her biri, lâ (لَا) 'ın üç vechiyle ayrı ayrı okunur. Böylece hepsi dokuz vecih olmuş olur.⁴⁵⁷

454 **فَمَنْ يَسْتَمِعِ** aslen, "فَمَنْ يَسْتَمِعِ" şeklinde sonu sâkindir.

455 **الآنَ** 'nin başındaki hemze, vasl hemzesi olduğundan vasl halinde okunmayacağından doğrudan sâkin lâm'a geçilir. İşte buradaki sâkinden maksat bu sâkin lâm'dır.

456 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 32.

457 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 143-144.

آلآن 'nin vasl halindeki sûreti şöyledir :

آ لَ نَ

1. Vecih : -----(۱) قصر -----(۱) قصر

2. Vecih : -----(۱) قصر -----(۴) طول

آ آ لَ نَ

3. Vecih : -----(۱) قصر -----تسهیل

Vakf halinde ise onun sûreti şu şekilde olur:

آ لَ نَ

1. Vecih : -----(۱) قصر

2. Vecih : -----(۱) قصر -----توسط (۲-۳)

3. Vecih : -----(۴) طول

4. Vecih : -----(۱) قصر

5. Vecih : -----(۴) طول -----توسط (۲-۳)

6. Vecih : -----(۴) طول

آ آ لَ نَ

7. Vecih : -----(۱) قصر

8. Vecih : -----تسهیل -----توسط (۲-۳)

9. Vecih : -----(۴) طول

آلآن'nin Mısır tarikine göre sûreti böyledir. İstanbul tarikine göre ise med, kasra takdim edilir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ Rûmî, 'Umdetu'l-hallân, s. 216 vd.

B- ÇİFT HEMZE (الْهَمْزَانِ)

1- Aynı Kelimede Bir Araya Gelen İki Hemze (الْهَمْزَانِ مِنْ كَلِمَةٍ)

Ebû Ca'fer, aynı kelimedeki biraraya gelen iki hemzeden birinciyi medd⁴⁵⁹ -yani, iki hemze arasına fasl⁴⁶⁰ elif (ا) i idhâl- etmekle birlikte ikinci hemzeyi teshil eder⁴⁶¹ : أَتَدَا → أَتَدَا ، أَتَدَرْتَهُمْ → أَتَدَرْتَهُمْ ، أَتَدَرْتَهُمْ → أَتَدَرْتَهُمْ ، أَتَدَرْتَهُمْ → أَتَدَرْتَهُمْ gibi.

Hemzelerin harekesi, ister (أَشْفَقْتُمْ) gibi aynı olsun, isterse (أَنَا) veya (فَلَنْ أُوْتِيَكُمُ) gibi farklı olsun hüküm aynıdır.⁴⁶² Misâllerde de görüldüğü üzere birinci hemzenin harekesi hep üstünlüdür. Değişiklik arzeden ikinci hemzenin harekesidir.

İşte teshil de, bu ikinci hemzenin harekesi cinsine göre olur. Meselâ, ikinci hemze üstünse kendisi (hemze) ile elif (ا); esreysse kendisi ile yâ (ي); ötreysse kendisi ile vâv (و) arasında okunur.⁴⁶³

Kısaca Ebû Ca'fer, iki hemze arasına bir elif idhâl edip mutlak olarak ikinci hemzeyi teshil ile okur.

Bu genel kâidenin içerisine beş yerde⁴⁶⁴ geçen "أَيْمَةٌ" kelimesi de girer.⁴⁶⁵ Her ne kadar bazı eserlerde⁴⁶⁶ Ebû Ca'fer'in ayrıca buna elif idhâl etmeksizin ikinci hemzeyi meksûr yâ (ي) harfine ibdâl ederek "أَيْمَةٌ" şeklinde okuduğu da nakledilmişse de, bu doğru değildir.⁴⁶⁷ Fakat "et-Tayyibe" de böyle olduğuna dair nas vardır. Bu ise çalışmamızın tariki değildir. Çalışmamızın tariki "ed-Durre" de ise, böyle olduğuna dair bir kayıt yoktur.⁴⁶⁸ Aksine onun aslı "Tahbir" de iki hemze arasına elif idhâl edileceği hususu vurgulanmıştır.⁴⁶⁹

459 İbnu'l-Cezerî, ed-Durretu'l-Mudiyye, s. 4.

460 Kâdî, el-İdâh, s. 26.

461 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 53-54; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 165.

462 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 17; Kâdî, el-İdâh, s. 26.

463 Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 23; Hudâî, Tecvid-i Edâiyye, s. 33.

464 Tevbe, 9/12; Enbiyâ, 21/73; Kasas, 28/5-41; Secde, 32/24.

465 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 18; Kâdî, el-İdâh, s. 26.

466 Bkz.: Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 165; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 64.

467 Kâdî, el-İdâh, s. 26.

468 Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 165.

469 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 117.

Ebû Ca'fer, Hafs'ın istifhâmla (soru hemzesiyle) okuduğu bazı kelimeleri ihbârla (istifhâmsız); ihbârla okuduğu bir kısım kelimeleri de istifhâmla okumuştur. Hemzenin tek veya çift oluşuna göre farklı hüküm terettüb edeceğinden bunların bilinmesinde fayda vardır.

a) Ebû Ca'fer, Hafs'ın altı yerde ihbarla (istifhamsız) olduğu dört kelimeyi, istifhamla okur. Bunların ikisi *أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا* (Ahkâf, 46/20) âyetindeki "أَذْهَبْتُمْ" kelimesi ile *أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَيْنَ* (Kalem, 68/14) âyetindeki "أَنْ" lafzıdır. Ebû Ca'fer kırâatne göre, bunlar istifhâm üzere "أَذْهَبْتُمْ" ve "أَنْ" şeklinde iki hemzeyledir. Daha sonra o, bu hemzeleri de kendi kâidesine göre okur. Yani, iki hemze arasına bir elif idhâl edip (أَنْ , أَذْهَبْتُمْ) ikinci hemzeyi teshil eder.⁴⁷⁰

Bir diğeri ise, üç yerde geçen "أَمْتُمْ" (A'râf, 7/123; Tâhâ, 20/71; Şu'arâ, 26/49) kelimesidir. Ebû Ca'fer bunu da "ءَ أَمْتُمْ" suretinde istifham hemzesiyle okur. Fakat bu kelime ile *وَقَالُوا ءَ آلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ* (Zuhuf, 43/58) âyetindeki "ءَ آلِهَتُنَا" lafzının ikinci hemzesini sadece teshil eder.⁴⁷¹ Bu iki kelimedede Ebû Ca'fer ve diğer bütün kurrâya göre fasl elifi ziyade etmek mümteni'dir.⁴⁷² Çünkü bunlarda üç hemze biraraya geldiğinden, ayrıca bir elif daha ilâve edilmesi hoş görülmemiştir.⁴⁷³

Dördüncüsü de, *قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهَ السِّحْرِ* (Yûnus, 10/81) âyetindeki "السِّحْرِ" kelimesidir. Ebû Ca'fer kırâatına göre bu da -Ebû Amr kırâatında olduğu gibi- "ءَ السِّحْرِ" şeklinde istifhâmlıdır.⁴⁷⁴ Ancak bunun hükmü "الذِّكْرَيْنِ" (En'âm, 6/143-144) ve "اللَّهُ" (Yûnus, 10/59; Naml, 27/59) kelimeleri gibidir.

Bunların aslı istifhâm hemzesiyle "الذِّكْرَيْنِ" ve "اللَّهُ" şeklindedir. Böylece istifhâm hemzesi ile vasl hemzesi bir araya geldiğinde, bütün kurrâ için -iki hemze arasına elif idhâl edilmeksizin- iki vecih vardır⁴⁷⁵ :

470 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 177, 188; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 18; Kâdî, el-İdâh, s. 27.

471 Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 61-123; Kâdî, el-İdâh, s. 26.

472 Kâdî, el-İdâh, s. 26.

473 Dâni, Teysîr, s. 112; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 113.

474 İbnu'l-Cezerî, ed-Durretu'l-Mudiyyc, s. 18 ve Tahbiru't-Teysîr, s. 121.

475 Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 165.

Birincisi : Vasl hemzesi elife ibdâl edilip iki sâkinden (elif ve sükûn-ı lâzım) dolayı medd-i lâzım ile okunur : **الذَّكَرَيْنِ ، آلهُ ، السَّحَرُ** gibi.

İkincisi: İkinci hemze, kendisi (hemze) ile elif arasında teshil edilir.⁴⁷⁶

b) Ebû Ca'fer, Hafs'ın onbir yerde istifhamla okumuş olduğu üç kelimeyi de ihbarla okur. Bunlardan biri **أَيْنَكَ لَأَتَتْ يُوسُفُ** (Yûsuf, 12/90) âyetindeki "أَيْنَكَ" kelimesidir. Bunu -İbn Kesir gibi- ihbar üzere "أَيْنَكَ"⁴⁷⁷ şeklinde tek hemzeyle okudu. Diğer ikisi ise mükerrer istifhâm hemzelerinin bulunduğu âyetlerdeki "أَيْنَا" ile "أَيْنَا" kelimeleridir. Şimdi bunların geçtiği âyetleri sırasıyla kaydedelim :

b₁) **عِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ** (Ra'd, 13/5)

b₂) **وَقَالُوا ءَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا** (İsrâ, 17/49 ve 98)

b₃) **قَالُوا ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ** (Mü'minûn, 23/87)

b₄) **وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا ءَإِذَا كُنَّا تُرَابًا وَأَبْرَارًا ءَإِنَّا لَمُخْرَجُونَ** (Neml, 27/67)

b₅) **وَقَالُوا ءَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ ءَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ** (Secde, 32/10)

b₆) **ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَإِنَّا لَمُبْعُوثُونَ** (Sâffât, 37/53)

Buraya kadar geçen âyetlerdeki "ءَإِذَا" ları "إِذَا" şeklinde ihbârla -yani istifhâmsız olarak- okumuştur.

b₇) **يَقُولُونَ ءَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَاظِرِ ءَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَجْرَةً** (Nazi'at, 79/10-11)

b₈) **ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ** (Sâffât, 37/16)

b₉) **وَكَانُوا يَقُولُونَ ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ** (Vakı'a, 56/47)

Son üçünde ise, "ءَإِنَّا" ları da "إِنَّا" sûretinde ihbarla⁴⁷⁸ okumuştur.⁴⁷⁹

⁴⁷⁶ Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 76; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 69; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 148.

⁴⁷⁷ **أَيْنَكَ** kelimesi Hûd (11/87) ve Yûsuf sûrelerinde olmak üzere iki yerde bulunur. Hûd sûresindeki bütûn kurrânın ittifakıyla ihbârla okunur. Yûsuf sûresindeki ise ihtilâfıdır (Bkz.: Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 156-164).

⁴⁷⁸ Ebû Ca'fer, **ءَإِنكُمُ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمُ بِهَا مِنْ أَحْسَبٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ءَإِنكُمُ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ** (el-Ankebût, 29/28 - 29) âyetlerindeki mükerrer istifhâm hemzelerinden yine birincisini **إِنكُمُ** şeklinde ihbârla, ikincisini ise **ءَإِنكُمُ** şeklinde istifhâmla okur; fakat Hafs rivayetinde de böyle olduğundan (Bkz.:

Başka bir deyişle; Ebû Ca'fer, son iki ayette mükerrer istifham hemzelerinden birincisini istifhâmla, ikincisini ihbârla; bunların haricindeki diğer âyetlerde ise birincisini ihbarla, ikincisini istifhâmla okur.⁴⁸⁰

Buna göre; Ebû Ca'fer, istifhâmlı olan kelimelerdeki iki hemze arasına elif idhâl edip (ءَاثًا - ءَاثًا - ءَاثًا) ikinci hemzeyi teshil eder.⁴⁸¹

2- İki Kelimelerde Biraraya Gelen İki Hemze (الْهَمْزَتَانِ مِنْ كَلِمَتَيْنِ)

İki kelimedede biraraya gelen iki hemze ya harekede aynı veya farklı olurlar :

a) Harekede aynı olanlar: Harekede aynı olanlar üç kısma ayrılır⁴⁸²:

a1) fetha harekede aynı olanlardır. Meselâ: إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ (Yûnus, 10/49), إِذَا شَاءَ أَنْشُرَهُ (Abese, 80/22) gibi.

a2) Kesre harekede müttefik olanlardır. Meselâ: هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (Bakara, 2/31), عَلَى الْبَغَاءِ إِنْ أَرَدْتَ (Nûr, 24/33) gibi.

a3) Ötre harekede bir olanlardır. Buna misâl, أَوْلِيَاءُ أَوْلِيَاءِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (Ahkaf, 46/32) âyetindeki hemzelerdir. Kur'an-ı Kerîm'de bunun başka misâli yoktur.

Ebû Cafer, üç kısımda da iki hemzeyi, kendisi ile harekesi cinsinden bir harf-i med arasında teshil eder.⁴⁸³ Yani, ikinci hemzenin harekesi üstünse hemze ile elif arasında⁴⁸⁴; esre ise hemze ile yâ (ي) arasında; ötre ise hemze ile vâv (و) arasında okur.

Dâni, Teysîr, s. 132-133; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 128) mushaflarda da aynı şekilde yazılmıştır. Bu sebeple, bunu yukarıda kaydetme gereğini görmedik.

479 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 18-19; Kâdî, el-İdâh, s. 27 vd.

480 Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 165; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 19; Kâdî, el-İdâh, s. 27-28.

481 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 128; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 19; Kâdî, el-İdâh, s. 28.

482 Kâdî, el-İdâh, s. 29.

483 İbnu'l-Cezerî, ed-Durretu'l-Mudiyye, s. 5; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 166; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 20.

484 Zerkeşî, el-Burhân, I, 320; Hudâî, Tecvid-i Edâiyye, s. 33.

Bu, sadece vasi halinde olur. Şayet birinci kelimedede vakfedilip ikinci kelimededen ibtidâ edilirse, bütün kurrânın her iki hemzede de tahkikten başka bir şeyleri yoktur.⁴⁸⁵

b) Harekede farklı olanlar: Harekede farklı olanlar ise beş kısma ayrılırlar :

b₁) İlk hemzenin harekesi meftûh, ikinci hemzenin meksûr olmasıdır :
حَتَّىٰ تَفِيئَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ, (Hucurât, 49/9) وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ (Yûsuf, 12/58) gibi.

b₂) Birinci hemzenin üstünlü, sonraki hemzenin mazmum olmasıdır. Bu kısma misâl, Kur'ân-ı Kerim'de كَلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَّسُولَهَا (Mü'minûn, 23/44) âyetinden başka gelmemiştir.

b₃) İlk hemzenin meksûr, ikinci hemzenin meftuh olmasıdır :
مِنَ السَّمَاءِ (Bakara, 2/244) مِنْ حِطَّةِ النَّسَاءِ أَوْ أَكْتَبْتُمْ (Şu'arâ, 26/4) آيَةَ

b₄) Birinci hemzenin mazmûm ikinci hemzenin meftuh olmasıdır :
آمَنَ (Yûsuf, 12/43) يَا أَيُّهَا الْمَلَائِكَةُ أَتُونِي (Bakara, 2/13) السُّفَهَاءَ إِلَّا إِنَّهُمْ

b₅) İlk hemzenin mazmûm, ikinci hemzenin esreli olmasıdır :
مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ (Fatır, 35/15) أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَىٰ اللَّهِ, (Bakara, 2/142-213) gibi.

Ebû Ca'fer, birinci kısımda ikinci hemzeyi, kendisi (hemze) ile yâ (ي) arasında; ikinci kısımda ise kendisi ile vâv (و) arasında teshil eder.

Üçüncü kısımda, harekesi meftûh olan ikinci hemzeyi (meftuh) halis yâ (ي) harfine ibdâl eder : "مِنَ السَّمَاءِ يَايَةَ", "مِنَ حِطَّةِ النَّسَاءِ يُو أَكْتَبْتُمْ" gibi.

Dördüncü kısımda, ikinci hemzeyi meftuh bir vâv (و)'a ibdâl eder :
"يَا أَيُّهَا الْمَلَائِكَةُ وَتُونِي", "آمَنَ السُّفَهَاءَ وَلَا إِنَّهُمْ"

Beşinci kısımda ise iki vecih vardır :

1. İkinci hemzeyi kendisi (hemze) ile yâ (ي) harfi arasında teshil eder.

2. İkinci hemzeyi esreli bir vâv (و)'a ibdâl ederek okur: "مَنْ يَشَاءُ وِلِي",
"أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ وِلِي اللَّهِ" gibi.

İkinci vecih, ehl-i edânın cumhurunun mezhebidir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Kâdî, el-İdâh, s. 29.

⁴⁸⁶ İbnu'l-Cezcî, Tahbiru't-Teysîr, s. 55-56; Kâdî, el-İdâh, s. 30.

X- VASL HEMZESİNDEN ÖNCEKİ HARFİN DURUMU

Ebû Ca'fer, vasl hemzesinden⁴⁸⁷ önce gelen bir takım kelimelerin son harfini vasl halinde -esreli okuyan Hafs'ın aksine- ötreli okumuştur.⁴⁸⁸ Bu kelimelerin sonunun ötrelendirilmesi için peşindeki kelimeye iki şartın bulunması gerekir :

A- Vasl hemzesinin - أَنْظُرُ 'de olduğu gibi- ötre ile ibtidâ edilebilmesi,

B- Vasl hemzesinden sonraki ikinci harfin harekesinin lâzımı ötre olması.⁴⁸⁹

Vasl hemzesinden önce gelen kelimenin son harfi ise, sâkin veya harekeli olur :

1- Sâkin: Ebû Ca'fer, vasl hemzesinden önce tenvin ile "لتسود" harflerinin biri sâkin olarak geldiğinde,⁴⁹⁰ bunları vasl halinde ötreli okur. Şimdi bu beş harf ile tenvinin, Kur'ân-ı Kerim'de vasl hemzesinden önce nerede ve nasıl geçtiğini sırasıyla görelim :

a) Tenvin: Tenvin mecrûr da, mansûb da, merfû'da olsa aynıdır.⁴⁹¹ Vasl hemzesi, oniki yerde mutlak tenvinden sonra gelir :

a₁) فَيَلْنُ أَنْظُرُ → فَيَلْنِ أَنْظُرُ = (Nisâ, 4/49-50) فَيَلْنُ أَنْظُرُ .

a₂) بَأْسَ بَعْضِ أَنْظُرُ → بَأْسَ بَعْضِ أَنْظُرُ = (En'âm, 6/65) بَأْسَ بَعْضِ أَنْظُرُ .

a₃) مُتَابِهِينَ أَنْظُرُوا → مُتَابِهِينَ أَنْظُرُوا = (En'âm, 6/99) مُتَابِهِينَ أَنْظُرُوا .

a₄) بِرَحْمَتِنِ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ → بِرَحْمَتِنِ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ = (A'râf, 7/49) بِرَحْمَتِنِ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ .

a₅) مُبِينًا أَقْلُوا → مُبِينًا أَقْلُوا = (Yûsuf, 12/8-8) مُبِينًا أَقْلُوا .

a₆) حَيِّتِينَ اجْتَنَّتْ → حَيِّتِينَ اجْتَنَّتْ = (İbrâhim, 14/26) حَيِّتِينَ اجْتَنَّتْ .

a₇) وَعُيُونُهُمْ ادْخُلُوا → وَعُيُونُهُمْ ادْخُلُوا = (Hicr, 15/45-46) وَعُيُونُهُمْ ادْخُلُوا .

487 Bu bahiste vasl hemzesinden kastımız, fiillerin başındaki hemzedir.

488 Bkz.: İbn Mihrân el-Esbahâni, el-Mebsût, s. 126; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 225; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 32-33.

489 Dâni, Teysîr, s. 78-79; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 90; el-Kâdi, el-Vâfi, 213.

490 Dimyâfi, İthâf, s. 153; Kamhâvi, Talâi'u'l-beşer, s. 39; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 113.

491 İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 113.

a₈) مَخْطُورٌ أَنْظُرُ → مَخْطُورِنِ أَنْظُرُ = (İsrâ, 17/20-21) مَخْطُورًا . أَنْظُرُ

a₉) مَسْخُورٌ أَنْظُرُ → مَسْخُورِنِ أَنْظُرُ = (İsrâ, 17/7-48; Furkân, 25/8-9) مَسْخُورًا . أَنْظُرُ

a₁₀) بَعْدَابِنِ ارْكُضْ → بَعْدَابِنِ ارْكُضْ : (Sâd, 38/41-42) بَعْدَابِ . ارْكُضْ

a₁₁) 492 مُنِيبٌ اذْخُلُوهَا = → مُنِيبِنِ اذْخُلُوهَا : (Kaf, 50/33-34) مُنِيبِ . اذْخُلُوهَا

b) Lâm (ل) : Vasl hemzesi, sâkin lam (ل) 'dan sonra beş yerde geçer :

b₁) قُلْ اذْعُوا → قُلِ اذْعُوا = (A'râf, 7/195; İsrâ, 17/56, 110; Sebe', 34/22) قُلْ اذْعُوا

b₂) 493 قُلْ اَنْظُرُوا → قُلِ اَنْظُرُوا = (Yûnus, 11/101) قُلْ اَنْظُرُوا

c) Tâ (ت) : Vasl hemzesi, sâkin tâ (ت) 'dan sonra sadece bir yerde bulunur: وَقَالَتْ اِخْرُجْ عَلَيْهِمْ → وَقَالَتْ اِخْرُجْ عَلَيْهِمْ (Yûsuf, 12/31) وَقَالَتْ اِخْرُجْ عَلَيْهِمْ

d) Nûn (ن) : Vasl hemzesi, onaltı yerde sâkin nûn (ن) 'dan sonra gelir.

d₁) 494 فَمَنْ اضْطُرَّ → فَمَنْ اضْطُرَّ = (Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115) فَمَنْ اضْطُرَّ

d₂) أَنْ اَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ → أَنْ اَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ = (Nisâ, 4/66) أَنْ اَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ

d₃) وَأَنْ اِحْكَمْ → وَأَنْ اِحْكَمْ = (Mâide, 5/49) وَأَنْ اِحْكَمْ

d₄) أَنْ اَعْبُدُوا اللهَ → أَنْ اَعْبُدُوا اللهَ = (Mâide, 5/118; Nahl, 16/36; Mü'minun, 23/32; Neml, 27/45; Nûh, 3/71) أَنْ اَعْبُدُوا اللهَ

d₅) وَلَكِنْ اَنْظُرْ → وَلَكِنْ اَنْظُرْ = (A'râf, 7/143) وَلَكِنْ اَنْظُرْ

d₆) أَنْ اَشْكُرْ → أَنْ اَشْكُرْ = (Lokmân, 31/12, 14) أَنْ اَشْكُرْ

d₇) وَأَنْ اَعْبُدُونِي → وَأَنْ اَعْبُدُونِي = (Yâsin, 36/61) وَأَنْ اَعْبُدُونِي

d₈) 495 أَنْ اَغْدُوا → أَنْ اَغْدُوا = (Kalem, 68/22) أَنْ اَغْدُوا

492 Görüldüğü gibi, tenvinli kelimeler onbir adet olup bunlardan (مَسْخُورًا) iki kere kullanılmış; vasl hemzeli kelimelerin sayısı ise altı olup bunlardan (أَنْظُرُ) dört, (أَدْخُلُوا) üç defa tekrar edilmiştir.

493 Vasl hemzesinin içinde bulunduğu kelime iki tane olup bunlardan (أَذْعُوا) dört ayrı yerde geçmiştir.

494 Ebû Ca'fer kırâatına göre, 'اضْطُرُّ' deki tâ (ط) esrelidir. Fakat onun esresi arzî olduğundan ona i'tibar edilmez. Bu sebeple, ibtidâ halinde vasl hemzesi (Bkz.: Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 42); vasl halinde ise sâkin nûn (ن) ötreli okunur.

أَنْ مَشُوا (Sâd, 38/6)'daki sâkin nûn (ن), bundan istisnâ edilmiştir. Çünkü şîn (ش), aslen esreli olup ötresi arzıdır. Bundan dolayı, ibtidâ halinde vasl hemzesinin (إِشُوا) şeklinde esreli okunmasında bütün kurrâ ittifak ettikleri gibi;⁴⁹⁶ vasl halinde de sâkin nun (ن)'un esreli olması hususunda aralarında görüş ayrılığı yoktur.⁴⁹⁷

e) Vâv (و) : Vasl hemzesi, üç yerde sakin vâv (و)'dan sonra geçer :

e1) أَوْ اخْرُجُوا → أَوْ اخْرُجُوا (Nisâ, 4/66) = أَوْ اخْرُجُوا

e2) أَوْ اذْعُوا الرَّحْمَنَ → أَوْ اذْعُوا الرَّحْمَنَ (İsrâ, 17/110) = أَوْ اذْعُوا الرَّحْمَنَ

e3) أَوْ انْقُصْ → أَوْ انْقُصْ (Müzzemmil, 73/3) = أَوْ انْقُصْ

f) Dâl (د): Vasl hemzesi üç yerde sâkin dâl (د)'dan sonra gelir⁴⁹⁸: وَلَقَدْ اسْتَهْزَى → وَلَقَدْ اسْتَهْزَى (En'âm, 6/10; Ra'd, 13/32; Enbiyâ, 21/40) = وَلَقَدْ اسْتَهْزَى

Bu tür okuyuş; Nafi', İbn Kesir, İbn Âmir, el-Kisâi ve Halef ile kısmen Ebû Amr ve Ya'kûb kırâatlerinde de mevcuttur.⁴⁹⁹

Sebebi: Vasl hemzesinden önce gelen tenvin ve sâkin "لتسود" harflerinin vasl halinde ötreli okunması hususunda iki sebep ileri sürülmüştür :

1- Tenvin ve sâkin "لتسود" harfleri, kendilerini takip eden kelimelerin üçüncü harfinin zammesine uygun olsun diye ötrelenirler.⁵⁰⁰

2- Onlar, mazmûm olan mahzûf vasl hemzesinin harekesine delâlet etmesi için zammelenirler.⁵⁰¹

495 Burada sonu sakin nûn (ن)lu kelimelerin sayısı üç olup bunlardan (أَنْ) onbir, (فَمَنْ) dört defa tekrar edilmiş; içinde vasl hemzesinin olduğu kelimelerin adedi ise sekiz olup bunlardan (أَضْطَرُّ) dört, (أَعْتَدُوا) beş, (أَشْكُرُ) de iki kere kullanılmıştır.

496 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 271.

497 Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 117.

498 Vasl hemzesi sâkin dâl (د)'dan sonra bir kelime de gelip onunla birlikte üç defa tekrarlanmıştır.

499 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 225 ve Tahbiru't-Teysîr, s. 92; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 32-33.

500 Dimiyâtî, İthâf, s. 153; Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 39; Kâdî, el-Vâfi, s. 213; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 113.

501 Kâdî, el-Vâfi, s. 214; Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 39.

Bunların esreli okunmasının tevcihinde ise, yanyana gelen iki sâkinden kurtarmak hususunda asl olan birinci sâkinin esreyle okunmasıdır, denilmiştir.⁵⁰²

Kısaca, sâkinler iki ayrı kelimedede olduğunda, ilk sâkini esre veya ötrede biriyle harekelemek caizdir.⁵⁰³

2- Harekeli: Ebû Ca'fer, sadece Allâh Teâlâ'nın "لِلْمَلِكَةِ اسْجُدُوا" sözünün geçtiği her yerde⁵⁰⁴ اسْجُدُوا 'den önce gelen لِّلْمَلِكَةِ lafzındaki te'nis tâ (ة)'ını⁵⁰⁵ vasl halinde⁵⁰⁶ ötreli okur. Bu, Kur'ân-ı Kerîm'in Bakara (2/34), A'râf (7/11), İsrâ (17/61), Kehf (18/50) ve Tâhâ (20/116) sûrelerinde olmak üzere beş defa nazil olmuştur.⁵⁰⁷

Bu kırâatin vechi şudur: Vasl halinde لِّلْمَلِكَةِ 'deki tâ (ة)'ın harekesini, اسْجُدُوا 'daki cîm (ج)'in harekesine tabi kılmaktır.⁵⁰⁸ Zirâ, esreden ötreye geçmek zordur.⁵⁰⁹ Bu sebeple; lazîmî kesre (ة), arızî (olan vasl hemzesi) yerinde tatbik edilmiştir.⁵¹⁰ Bu ise, vakf yerinde vasl uygulamaktan ibarettir.⁵¹¹ Bu okuyuş şekli, Ezdşenûe luğatıdır.⁵¹²

502 Kâdî, el-Vâfi, s. 214; Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 39.

503 Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 39.

504 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 86; Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 40; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 21.

505 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 86; Kâdî, el-İdâh, s. 64.

506 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 28; İbn Muhaysin, el-Mûhezzeb, I, 52.

507 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 210; Dimyâfî, İthâf, s. 134; Kâdî, el-İdâh, s. 65.

508 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 210; Kâdî, el-İdâh, s. 65.

509 Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 26.

510 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 210.

511 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 40; Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 26.

512 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 210.

XI- İKİ SÂKİN HARFİN YANYANA BULUNDUĞU KELİMELER

Ebû Ca'fer, altı kelimeyi -Hafs'dan ayrı olarak- iki sâkinli okur. Bunların bir kısmı müfred, bir kısmı da mürekkeptir. Böyle olanlar şunlardır:

A- Ebû Ca'fer, اِنَّا عَشْرًا (Tevbe, 9/36), اِنَّا عَشْرًا شَهْرًا (Yûsuf, 12 / 4) ve عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشْرًا (Müddessir, 74 / 30) âyetlerindeki "عَشْرًا" kelimesinin ayn (ع)'ını اِنَّا عَشْرًا → اِنَّا عَشْرًا gibi sâkin okuduğundan⁵¹³ 'de iki sâkin biraraya gelmiştir.

B- Ebû Ca'fer, لَّا تَنَاصَرُونَ (Sâffât, 37/25) âyetindeki "لَّا تَنَاصَرُونَ" kelimesinin tâ (ت)'ını "لَّا تَنَاصَرُونَ" şeklinde şeddeli okuduğundan⁵¹⁴ iki sâkin biraraya gelmiştir. Çünkü bu kelimenin aslı تَنَاصَرُونَ'dur.⁵¹⁵ Asla ve resme uyarak tahfif için birinci tâ (ت) sâkin kılınıp : لَّا تَنَاصَرُونَ, ikinci tâ (ت)'a idğam edildi⁵¹⁶: لَّا تَنَاصَرُونَ

Bu durumda, "اِنَّا عَشْرًا" de sâkin ayn (ع)'dan ve "لَّا تَنَاصَرُونَ" de de sâkin tâ (ت)'dan önceki sâkin sebab-i medden elif olduğundan medd-i lâzım olur.⁵¹⁷

Böyle "عَشْرًا"nin ayn (ع)'ının sâkin okunması ve medd-i lâzımın ortaya çıkması; اِنَّا, اِحْدًا ve تِسْعَةَ'nin "عَشْرًا" ye ve لَّا'nın da تَنَاصَرُونَ ye vasledilmesi durumundadır. İmtihan vechi üzere "عَشْرًا" ve تَنَاصَرُونَ'den ibtidâ edilmesi (okumaya başlanması) halinde, ayn (ع)'ın ve tâ (ت)'nin fethasıyla ibtidâ edilir. İskân ve feth iki sahih luğattır.⁵¹⁸

C- Ebû Ca'fer, فَبِعَمَّا هِيَ (Bakara, 2/271) ve اِنَّ اِلٰهًا نِعَمًا يُعْطِكُمْ بِهِ (Nisâ, 4/58) âyetlerinde geçen "نِعَمًا" ve "فَبِعَمَّا" kelimelerindeki esreli ayn (ع)'i sâkin okuduğundan⁵¹⁹ iki sâkin biraraya gelmiştir: نِعَمًا → فَبِعَمَّا, نِعَمًا → فَبِعَمَّا gibi.

⁵¹³ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s.117; Semmânûdi, Şerhu's-Semânûdi, s. 72; Kâdi, el-İdâh, s.89-90.

⁵¹⁴ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 94; Semmânûdi, Şerhu's-Semânûdi, s. 117; Kâdi, el-İdâh, s. 111.

⁵¹⁵ Semmânûdi, Şerhu's-Semânûdi, s. 117.

⁵¹⁶ Dimyâfi, İthâf, s. 164; Kamhâvi, Talâi'u'l-beşer, s. 49.

⁵¹⁷ Kâdi, el-İdâh, s. 111-112; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, II, 174.

⁵¹⁸ Kâdi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 133 ve 267; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 167.

⁵¹⁹ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s.94; Semmânûdi, Şerhu's-Semânûdi, s. 50; Kâdi, el-İdâh, s. 75.

نِعْمًا : نِعْمٌ ve مَا 'dan oluşan birleşik bir kelimedir. نِعْمٌ 'nin aslı, medh için kullanılan câmid mâzi bir fiil "نِعِمَّ" olup ona "مَا" katılmıştır.⁵²⁰

Hafs "نِعْمٌ" nin ayn (ع)'ını asl üzere, nûn (ن)'u da ayn (ع)'in esresine uyararak esre yapmak sûretiyle okudu: نِعِمٌّ gibi. Çünkü ayn (ع) boğaz harfi olduğu için harekede makabline tabi kılınması câizdir. Meselâ: لَيْبٌ ve شِهْدٌ nin fâ (ف)'ının شِهْدٌ ve لَيْبٌ şeklinde esreyle de okunması gibi. Bu, Huzeyl luğatıdır.⁵²¹ Ebû Ca'fer de "نِعِمَّ" nûn (ن)'u ayn (ع)'in esresine tabi kılarak esre yaptıktan sonra tahfif için ayn (ع)'in iskânıyla okudu: نِعْمٌ gibi. Bu, sahih bir luğattır.⁵²²

Ona "مَا" katılınca, iki misil biraraya geldiğinden tahfif için⁵²³ نِعْمٌ 'nin mîm (م)'i sâkin kılınıp⁵²⁴ مَا 'ya idğâm edildi.⁵²⁵ Zaten on imâm mîm (م)'in şeddeli (م) okunması üzerine ittifâk etmiştir.⁵²⁶

D- وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ : Ebû Ca'fer, (Nisâ, 4/154) âyetindeki "لَا تَعْدُوا" kelimesinin dâl (د)'ını "لَا تَعْدُوا" şeklinde şeddeli okuduğundan⁵²⁷ iki sâkin biraraya gelmiştir.⁵²⁸

E- لَا يَهْدِي : Ebû Ca'fer, (Yûnus, 10/35) âyetindeki "لَا يَهْدِي" kelimesinin hâ (ه)'ını "لَا يَهْدِي" şeklinde sâkin okuduğundan⁵²⁹ iki sâkin biraraya gelmiştir.

İki kırâatin tevcihi hakkında şunu diyebiliriz: Bu fiilin aslı "لَا يَهْدِي" dir. Tâ (ت) ve dâl (د), dil ucu ile karşısı olan üst seniyye dişlerinin üst yarısından çıktığı⁵³⁰ gibi; her ikisi şiddet, istifâl, infitâh ve ismât⁵³¹ sıfatlarında da ortak-

520 Kambâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 50.

521 Fârisî, el-Hucce, II, 397-398; Kambâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 50; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 130.

522 Kambâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 50; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 131.

523 Kambâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 50.

524 İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 131.

525 Kambâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 50.

526 Kambâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 50; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 106-162.

527 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 104; Semmânûdî, Şerhu's-Semânûdî, s. 59; Kâdî, el-İdâh, s. 81.

528 İdğâm (-ı mütecâniseyn) bahsinde bu kelime ile ilgili daha geniş bilgi verilmiştir. Oraya da bkz.

529 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 120; Semmânûdî, Şerhu's-Semânûdî, s. 75; Kâdî, el-İdâh, s. 91.

530 İbnu'l-Bâziş, el-İknâ', I, 173; İbnu'l-Cezerî, et-Temhîd, s. 114.

tırlar. İşte aralarındaki bu mahrec birliğinden ve bazı sıfatlarda ortak olduklarından dolayı Ebû Ca'fer, tâ (ت)'ı dâl (د)'a çevirip sonrasındaki dâl (د)'a idğam etmiştir. Hafs da aynı işlemi yaptıktan sonra, iki sâkinden kurtarmak için hâ (ه)'i esreyle harekelendirmiştir⁵³² : لَآيَهْدِي → لَآيَهْدِي → لَآيَهْدِي (Ebû Ca'fer :) → لَآيَهْدِي (Hafs :) gibi.

F- يَخْضُمُونَ: Ebû Ca'fer, وَهُمْ يَخْضُمُونَ (Yâsîn, 36/49) âyetindeki "يَخْضُمُونَ" kelimesinin hâ (خ)'ını "يَخْضُمُونَ" şeklinde sâkin okuduğundan⁵³³ iki sâkin biraraya gelmiştir.

İki kırâatin tevcihi hakkında şöyle denilmiştir: Bu fiilin aslı "يَخْضُمُونَ" dir. Mahrec yakınlığından dolayı tâ (ت), sâd (ص)'a çevrilip sonrasındaki sâd (ص)'a idğam edilmiştir. Şöyleki; tâ (ت), dil ucu ile karşısı olan üst seniyye dişlerinin üst yarısından; sâd (ص) ise dil ucu ile karşısı olan üst seniyye dişlerinin alt yarısı veya alt seniyye dişlerinin üst yarısından çıkar.⁵³⁴ Ayrıca tâ (ت), sâd (ص) ile hems ve ismât⁵³⁵ sıfatlarında ortaktırlar. İşte bu mahrec ve sıfat yakınlığından dolayı tâ (ت) sâkin kılındıktan sonra peşindeki sâd (ص) harfine çevrilip onlara idğâm edildi. Hafs da aynı işlemi yaptıktan sonra, iki sâkinden kurtarmak için hâ (خ)'i esreyle harekelendirmiştir⁵³⁶: يَخْضُمُونَ → يَخْضُمُونَ → يَخْضُمُونَ (Ebû Ca'fer :) → يَخْضُمُونَ (Hafs :) gibi.

"أَنَا عَشْرٌ" ve "لَا تَأْصُرُونَ" haricindeki diğer dört kelimedede iki sâkinden ilkinin med ve lîn harfi olmaması sebebiyle iki sâkin arasının birleştirilemeyeceğini⁵³⁷ ileri sürenler olmuşsa da bu doğru değildir. Çünkü ikinci sâkin idğam edildiğinden dolayı iki sâkin arasını birleştirmek câizdir.⁵³⁸ Zira idğam edilen harf, harekeli harf hükmündedir.⁵³⁹

⁵³¹ Kâbil Nasr, Ğâyetu'l-Murîd, s. 148 ve 149'daki tablolara bakınız.

⁵³² Kamhâvi, Talâi'u'l-beşer, s. 117; İbn Muhaysin, el-Muhezzeb, I, 297; el-Kırâat, I, 170-171.

⁵³³ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 164; Semmânüdi, Şerhu's-Semânüdi, s. 116; Kâdi, el-İdâh, s. 110.

⁵³⁴ İbnu'l-Bâziş, el-İknâ', I, 173; İbnu'l-Cezerî, et-Temhîd, s. 114.

⁵³⁵ Kâbil Nasr, Ğâyetu'l-Murîd, s. 148 ve 149'daki tablolara bakınız.

⁵³⁶ Kamhâvi, Talâi'u'l-beşer, s. 226-227.

⁵³⁷ Fârisî, el-Hucce, II, 396-397; Kamhâvi, Talâi'u'l-beşer, s. 73.

⁵³⁸ Fârisî, el-Hucce, II, 397-398; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 131.

⁵³⁹ Kamhâvi, Talâi'u'l-beşer, s. 117.

XII- HÂ-İ KİNÂYE (هَاءُ الْكِنَايَةِ)

Basrilerin zamir adını verdikleri hâ-i kinâye⁵⁴⁰ kırâat ıstılahında, kendisiyle müfred müzekker ğaib kinâye olunan zâid⁵⁴¹ hâ (ه) 'dan ibarettir.⁵⁴²

Ta'rifteki "zâid" kaydıyla, وَمَا نَفَقَهُ ⁵⁴³ ، وَجَهُ أَيُّكُمْ ⁵⁴⁴ ، لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُ ، ⁵⁴⁵ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهُ ⁵⁴⁶ ، فَوَاكِهُ ⁵⁴⁷ kelimelerindeki gibi aslı olan hâ (ه) 'lar bunun dışında bırakıldı.

"Müfred müzekker"e delaletiyle de، عَلَيْهِمَا ، عَلَيْهَا ، عَلَيْهِنَ ، عَلَيْهِمْ misallerindeki (müfred müennes, tesniye, cemi müzekker ve müennes zamirlerindeki) hâ (ه) 'lar bunun haricinde tutuldu.

Hâ-i kinâye; يُرْدُو 'deki gibi fiile أَهْلُهُ 'da olduğu gibi isme ve عَلَيْهِ misalindeki gibi harfe bitişir.⁵⁴⁸

Ebû Ca'fer ile Hafs, hâ-i kinâye denilen müfred müzekker ğaib zamirlerini bazı yerlerde genel kâideye aykırı olarak okumuşlardır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için burada ikisinin kural dışına çıktıkları zamirleri söylemeden, önce ilgili kâideyi kaydedip daha sonra onlara değineceğiz. Ayrıca onlarda birbirlerine uyup uymadıklarına da işaret edeceğiz.

A- Hâ-i Kinâye'nin harekesi :

Hâ-i kinâye'nin harekesi, ya esre veya ötreedir. Fakat hâ-i kinâye'de aslı olan ötreedir. Esreli olması ise, sâkin yâ (ي) veya esreye yakınlığı sebebiyledir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁰ Dimyâtî, İthâf, s. 34.

⁵⁴¹ Kâdî, el-İdâh, 19; Kâbil Nasr, Ğâyetu'l-Murîd, s. 208.

⁵⁴² İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 304 ve Takribu'n-Neşr, s. 15.

⁵⁴³ Hûd, 11/91.

⁵⁴⁴ Yûsuf, 12/9.

⁵⁴⁵ Meryem, 19/46; Şu'arâ, 26/116-167.

⁵⁴⁶ Mû'minûn, 23/19; Sâffât, 37/42.

⁵⁴⁷ Ahzâb, 33/60; Alak, 96/15.

⁵⁴⁸ Kâdî, el-İdâh, s. 19; Kâbil Nasr, Ğâyetu'l-murîd s. 208-209.

⁵⁴⁹ Kamhâvî, Talâî'u'l-beşer, s. 8; Kâbil Nasr, Ğâyetu'l-Murîd, s. 208.

1- Öncesinde üstünlü veya ötreli veyahutta yâ (ى) haricinde sakin bir harf olan hâ-i kinâye'nin harekesi ötre olur : لَه ، مَالُه ، عَنُه gibi.

Hafs'a göre, bu kâidenin müstesnâsı vardır. O da وَيَتَّقُه (Nûr, 24/5)'dir.⁵⁵⁰ Çünkü o, burada sâkin harften sonra gelen hâ-i kinâye'yi ötreli yerine esreli okur. Ebû Ca'fer ise, bu babdaki bütün zamirleri kurala uygun olarak okur.⁵⁵¹

2- Öncesinde sâkin (ى) veya esreli bir harf olan hâ-i kinâyenin harekesi ise, esredir⁵⁵² : فِيه ، عَلَيْهِ ، بِهِ gibi.

Hafs, iki yerde bu durumdaki zamirleri ötreli okuyarak kaide dışına çıkar :

a) وَمَا أَنسَانِيَه (Kehf, 18/63)

b) عَلَيْهِ اللهُ (Feth, 48/10)

Ebû Ca'fer ise, bu kelimelerdeki zamirleri genel kâideye uygun olarak عَلَيْهِ اللهُ ve وَمَا أَنسَانِيَه şeklinde esreli okuyup ondan ayırır.⁵⁵³

B- Hâ-i kinâye'nin med veya kasr ile okunması :

Hâ-i kinâye med veya kasr ile okunur. Hâ-i kinâyenin med ile okunması gerektiğinde vâv (و) veya yâ (ى) ile sila edilir. Harekesi ötre ise vâv (و) ile, harekesi esre ise yâ (ى) ile işba' edilir: لَه → لَهُو ، بِهِ → بِهِي gibi. Yalnız şu var ki, zamirlerdeki bu harf-i medler yazıda yazılmadığından tafuzda takdir edilirler. Öyleyse kendilerinden sonra sebab-i meddin (hemzenin) gelmesiyle medd-i munfasıl olurlar: مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا gibi; gelmemesi durumunda ise medd-i tabii olurlar⁵⁵⁴ : لَه كَفُوهَا gibi.

⁵⁵⁰ Gerçi Ebû Ca'fer'in râvileri de bu kelimedeki hâ-i kinâye'nin okunuşunda ihtilaf etmişler; fakat ondan önceki kaaf (ق)'ı esreli okuduklarından ileride ilgili yerinde onun hakkında açıklamada bulunacağız.

⁵⁵¹ Dâni, Teysîr, s.162-163; İbnu'l-Cezî, Tahbiru't-Teysîr, s. 148-149; Pâlüvî, Zubdetu'l-irfân, s. 100.

⁵⁵² Zihni, el-Kavlî's-Sedîd, s. 44; Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 360.

⁵⁵³ Dâni, Teysîr, s.144; İbnu'l-Cezî, Tahbiru't-Teysîr, s. 136; Pâlüvî, Zubdetu'l-irfân, s. 85 ve 127.

⁵⁵⁴ Zihni, el-Kavlî's-Sedîd, s. 45,50; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 227; Kâbil Nasr, Ğâyetu'l-Murîd, s. 209.

Hâ-i kinâyenin kasr ile okunması gerekli olan yerlerde ise, kendi tabii harekesine ziyâde ve eksiltme yapılmadan tam olarak teleffuz edilir.⁵⁵⁵

Bu konuda tecvid ve kırâat kitaplarında, med terimi yerine, sıla ve işba' ta'birleri; kasr ıstılahı yerine de, adem-i sıla ve ihtilas lafızları kullanılmıştır.⁵⁵⁶

C- Hâ-i kinâyenin med, kasr ve iskân edilmesinin vechi:

Hâ-i kinâye, hafi bir harf olduğundan, harekesi cinsinden bir harf-i med ile sıla yapılmak sûretiyle takviye edilmiştir. Diğer bir görüşe göre o, tek harfli bir isim olması hesabıyla, sıla (med) ile takviyesi uygun görülmüştür.

Tahfif isteğinden dolayı sılasız (medsiz) okunmuştur. Çünkü bu harf-i med yazıda sabit değildir. Öyleyse yazıya ittiba'en lafızdan da hazfedilir.

Bazı kelimelerde iskân ile okunmasının vechi de şudur : O, zamir olan vâv (و), yâ (ي) ve elif (ا)'e benzetildiğinden veya onu sıla ile okumak ağır bulunduğundan -aynen cemi mim (م)'inde yapıldığı gibi- sâkin kılınmıştır.⁵⁵⁷

D- Hâ-i kinâyenin Kur'ân-ı Kerîm'de bulunduğu şekiller:

Hâ-i kinâye, Kur'ân-ı Kerîm'de dört şekilde bulunur. Hafs ile Ebû Ca'fer, üç durumda kasr ile, birinde ise med ile okurlar :

1- Onların hâ-i kinâye'yi kasr ile okudukları haller şunlardır :

a) İki sâkin harf arasında olduğunda: **وَالْيَهُ الْمَصِيرُ ، فِيهِ الْقُرْآنُ ، آتِنَاهُ الْإِنْجِيلَ** gibi.

b) Öncesinde harekeli, sonrasında da sâkin bir harf olduğunda : **عَلَى عِبْدِهِ الْكِبَابُ ، لَهُ الْمُلْكُ** gibi.

İlk iki kısımdaki Hâ-i kinâyelerin, iki sâkinin ictima' edemeyeceği kâidesine göre, kasr ile okunması hususunda kurrâ arasında ihtilaf yoktur.

c) Öncesinde sâkin, sonrasında ise harekeli bir harf geldiğinde⁵⁵⁸ : **فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ، عَقَلُوهُ وَهُمْ ، فِيهِ هُدًى** gibi.

⁵⁵⁵ Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 64.

⁵⁵⁶ İbnu'l-Cezerî, Takrîbu'n-Neşr, s. 15; Kâdî, el-İdâh, s. 20.

⁵⁵⁷ Kamhâvî, Talâî'u'l-beşer, s. 8.

mutabakat eder. Diğerlerini ise kâideye göre yâ (ى) ile sıla ettiğinden⁵⁶² ondan ayrılır.

f) وَيَنْقُهِ فَأَوْلِيكَ (Nûr, 24/52) : Ebû Ca'fer bu kelimedeki kaaf (ق)'ı esreyle; zamiri de İsâ b. Verdân rivayetinden وَيَنْقُهِ وَ şeklinde sükûn ile, Süleyman b. Cemmâz rivâyetinden ise وَيَنْقُهِى وَ şeklinde kâideye uygun olarak yâ (ى) ile işba' (med) eder.⁵⁶³ Böylece o, kaaf (ق)'ın iskânı ve hâ-i kinâyeye'nin kasrı ile وَيَنْقُهِ وَ şeklinde okuyan Hafs'a⁵⁶⁴ iki rivâyetinden de muhalefet eder.

g) يَرْضَهُ لَكُمْ (Zümer, 39/7) : Ebû Ca'fer buradaki zamiri, Süleyman b. Cemmâz rivâyetinden kâide harici olarak يَرْضَهُ şeklinde sükûn ile; İsâ b. Verdân rivâyetinden ise, kaideye uygun olarak يَرْضَهُو şeklinde vâv (و) ile işba' (med) eder. Şu hale göre; o, iki rivâyetiyle de يَرْضَهُ şeklinde kasr ile okuyan Hafs'a⁵⁶⁵ muhalefet eder.

h) تُرْزِقَانِهِ إِلَّا (Yûsuf, 12/37) : Ebû Ca'fer buradaki zamiri İsâ b. Verdân rivâyetiyle ihtilâs (kasr) ile okumasıyla, hem genel kâideye hem de Hafs'a muhalefet etmiştir. Süleyman b. Cemmâz rivâyetiyle تُرْزِقَانِهِى şeklinde yâ (ى) ile işba' (med) etmesiyle⁵⁶⁶ de her ikisine muvafakat etmiştir.

i) أَرْجِهْ وَ (A'raf, 7/111; Şu'arâ, 26/36) : Ebû Ca'fer, buradaki hâ-i kinâyeyi sükûn ile okuyan Hafs'a iki rivâyetiyle de muhalefet eder. Çünkü o, İsâ b. Verdân rivâyetinden kâide harici, أَرْجِهْ şeklinde kasr ile; Süleyman b. Cemmâz rivâyetinden ise kâideye uygun olarak أَرْجِهِي şeklinde yâ (ى) ile med eder.⁵⁶⁷

⁵⁶² Dâni, Teysîr, s.89 ve 168; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 98; Kâdî, el-İdâh, s. 19-20.

⁵⁶³ Bazı "ed-Durre" nüshalarında İbn Cemmâz'ın -Ya'kub gibi- kasr ile okuduğu da kaydedilmektedir. Her ne kadar iki vechin de sahih olduğu (Bkz.: İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 306; el-Vucûhu'l-Musfire, s. 164) söylenmişse de ed-Durre'nin ashı olan "Tahbir"deki ifadeye uygun olan med ile okunmasıdır. Bundan ötürü bununla amel edilip diğeri (kasr) terkedilir (Bkz.: Kâdî, el-İdâh, 20).

⁵⁶⁴ Dâni, Teysîr, s.162-163; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 148-149; Kâdî, el-İdâh, s. 20.

⁵⁶⁵ Dâni, Teysîr, s.189; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 168; Kâdî, el-İdâh, s. 20.

⁵⁶⁶ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 125; Pâlûvî, Zubdetu'l-irfân, s. 75; Kâdî, el-İdâh, s. 22.

⁵⁶⁷ Dâni, Teysîr, s.111; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 112; Kâdî, el-İdâh, s. 21.

Ebû Ca'fer bu dokuz kelimededen beşini iki rivâyet ile, ikisini de iki rivâyetten biri ile sakin; ikisini de İbn Verdân rivâyetinden kasr ile okumak sûretiyle, kâide dışına çıkmıştır. Hafs ise iki kelimedeki hâ-i kinâye'yi sâkin, birini de kasr ile okuyarak üç yerde kural haricine çıkmıştır.

Hafs, فَالْقِيَّة ile (İbn Cemmâz rivâyetinden), تُرْزَقَانِيَّة 'deki hâ-i kinâyelerde Ebu Ca'fer'e uymuş, diğerlerinde ise ondan ayrılmıştır.

Ebû Ca'fer ile Hafs arasındaki ihtilaf vasl halindedir. Vakf halinde ise, hâ-i kinâyeler sâkin okunacağından ihtilaf söz konusu değildir.

İhtilaflı olan hâ-i kinâyelerin med, kasr ve iskân ile okunmasının vechi:

فَالْقِيَّة ve أَرْجِيَّة 'deki hâ (ه)lar'ın sâkin okunmasının vechi şudur: Bu kelimelerin lâm'ı يَرْضِيَّة 'de elif, diğerlerinde yâ (ي) olup, bunlar يَرْضِيَّة 'de cezmi; فَالْقِيَّة ve أَرْجِيَّة 'de ise emr binası sebebiyle hazfedilmiştir. Bu hâ-i kinâyeler, kelimelerin sonunda bulunmasından lâmu'l-fiilin (hazfedilen) yerini almıştır. Lâm yerine geçen bu hâ (ه)lar'a onun hükmü verilmiştir. Böylece normalde lâm'ın sâkin edildiği gibi onlarda sâkin kılındı.

Bu zamirlerin vakf halinde sâkin okunması sebebiyle, bazıları iskân edilmesinin vechi, vakf yerinde vaslı uygulamaktır demiştir.

Arapların bir kısmının luğatı hâ-i kinâye (ه)'nin iskânı üzeredir.

Hâ-i kinâye'nin يَرْضِيَّة gibi kasr ile okunmasının vechi ise, onun mukadder sâkin (yâ ve elif) den sonra gelmesidir. Çünkü mukadder, sabit hükmündedir. Bu sebeple, ona (mukadder sâkinden sonra bulunan hâ'ya), muhakkak (gerçek) sâkinden sonraki hâ (ه)'nin hükmü verilmiştir. O da kasr'dır.

Onun يَرْضِيَّة gibi işba' (med) ile okunmasının vechi de, mukadder sâkin yâ (ي) ve eliften sarf-ı nazar etmekle onun lafzan iki harekeli harf arasında bulunmasıdır.⁵⁶⁸

568 Kâdî, el-İdâh, 23-24.

XIII- MÜFRED MÜTEKELLİM ZÂMİRİ (أَنَا) :

Munfasıl müfred mütekellim zamiri أَنَا 'nin elifinin vasl halinde okunup okunmaması hususu Ebû Ca'fer ile Hafs arasında ihtilafıdır.⁵⁶⁹

Ebû Cafer, ötreli ve üstünlü kat' hemzesinden önce bulunan أَنَا 'nin elifini hem vasl halinde hem vakf halinde ispat eder.⁵⁷⁰

A- Bu kelime Kurân-ı Kerim'de iki yerde ötreli hemzedden önce geçer:

1. أَنَا أَخِي وَ أُمِّيْتُ ... (Bakara, 2/258)
2. أَنَا أَنبُوكُمْ بِمَا وَبِلَهُ فَأَرْسَلُونِ. (Yûsuf, 12/45)

B- On yerde de üstünlü hemzedden önce bulunur:⁵⁷¹

1. وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ. (En'âm, 6/163)
2. وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ. (A'râf, 7/143)
3. قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ ... (Yûsuf, 12/69)
4. أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا ... (Kehf, 18/34)
5. إِنَّ تَرَنِّ أَنَا أَقَلُّ مِنْكَ مَالًا وَ وَكَلْدًا. (Kehf, 18-39)
6. أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ ... (Neml, 27/39)
7. أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ... (Neml, 27/40)
8. وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيمَةِ الْغَفَّارِ. (Mü'min, 40/42)
9. فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ. (Zuhruf, 43/81)
10. وَأَنَا أَخْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَ مَا أَعْلَنْتُمْ ... (Mümtehine, 60/1)

Hafs ise, bunları -Nafi' dışındaki diğer kurrâ gibi- vasl halinde hazfederek Ebû Ca'fer'den ayrılır.⁵⁷²

⁵⁶⁹ Bkz.: İbn Mihrân el-Esbahâni, el-Mebsût, s. 133; İbnu'l-Cezeri, en-Neşr, II, 230-231.

⁵⁷⁰ İbnu'l-Cezeri, Tahbiru't-Teysir, s. 92; Pâlûvi, Zubdetu'l-irfân, s. 36; el-Kâdi, el-Budûru'z-Zâhira, s. 51 ve 112.

⁵⁷¹ Dimyâtî, İthâf, s. 161-162; Kâdi, el-Vâfi, s. 222.

C- Ebû Ca'fer, esreli hemzedden önce gelen **أنا**'nin elifini ise, vasl halinde -Kâlûn rivâyetiyle hülf ile ispat eden Nafi' haricindeki diğer kurrâ gibi⁵⁷³- hafzetmek sûretiyle okur.⁵⁷⁴ **أنا**, Kur'an-ı Mübin'de esreli hemzedden önce üç yerde gelmiştir:

1. ... **إِن أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ** ... (A'râf, 7/188)

2. **إِن أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ**. (Şu'arâ, 26/115)

3. ... **وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ**. (Ahkâf, 46/9)⁵⁷⁵

Ebû Ca'fer, **وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ** (Hicr, 15/89) âyetindeki gibi vasl hemzesi ile **وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ** (eş-Şu'arâ, 26/114) âyetinde olduğu gibi hemze dışındaki her hangi bir harften önce geldiğinde⁵⁷⁶ de yine vasl halinde bütün kurrâ gibi onun elifini haffeder.

Ebû Ca'fer, **أنا**'nin elifini ötreli ve üstünlü kat' hemzesinden önce vasl halinde okuduğuna göre, bu medd-i munfasıl kabilinden olmuş olur.⁵⁷⁷ Zirâ eliften sonra sebab-i medden hemze ayrı kelimedede gelmiştir. Bu durumda Ebû Ca'fer, kasr ehli olduğundan -medd-i tabii gibi- bir elif miktarı uzatır.

Vakf halinde ise, elif icma'en sabittir.⁵⁷⁸ Öyleyse, vakf halinde **أنا**'nin elifini ispat etme hususunda Ebû Ca'fer ile diğer kurrâ arasında ayrılık yoktur,⁵⁷⁹ diyebiliriz. Zaten mushaf-ı Osmaniyye'nin hattına uygun olan⁵⁸⁰ da budur. Çünkü genel olarak vakf yapmada esas olan mushaf-ı Osmaniyye'nin hattıdır. Bu kelime, onda, elif ile yazıldığına göre, vakfın onun üzerine olması gerekir.

572 Bkz: İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 230-231 ve Tahbiru't-Teysîr, s. 92-93.

573 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 192-193; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 36.

574 Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 181; Semmânudî, Şerhu's-Semmânûdi, s. 69.

575 Dimyâtî, İthâf, s. 162; Kâdî, el-İdâh, s. 88.

576 İbn Mihrân el-Esbahâni, el-Mebsût, s. 133.

577 Kâdî, el-Budûru'z-Zâhira, s. 51,112; İbn Muhaysin, el-Mühezzeb, I, 101.

578 Kamhâvi, Talâi'u'l-beşer, s. 47.

579 Bkz.: İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 230-231 ve Tahbiru't-Teysîr, s. 92-93.

580 Dimyâtî, İthâf, s. 162.

Elifin ispat edilmiş sebebi şöyle açıklanmaktadır:

Elif, kat' hemzesini takviye etmek için vasl halinde ispat edilmiştir.⁵⁸¹ Çünkü hemze, mahrecinin uzak olmasından dolayı zor telaffuz edilen bir harftir. Bu sebeple, hemzenin tam anlamıyla ortaya çıkması için⁵⁸² elifin ve meddinin hafzedilmesi hoş görülmemiştir.⁵⁸³

Elifin hafzedilmesinin vechi de böyle izah edilmektedir: Elif, okuyuşu kolaylaştırmak (tahfif) için de vasl halinde hafzedilmiştir.⁵⁸⁴ Zira med harflerinden olan elif, mahrecinin geniş olmasından dolayı kendisinden önceki harfe katıldığında sesi gizlenir. Zaten bu sebeple hafâ sıfatlı harflerden sayılmıştır.⁵⁸⁵ Bu da, - "er-Riâye" de denildiği gibi - harfin zayıflık alametlerindedir. Elifin kaybolmaması ancak sesinin takviye edilmesiyle mümkündür.⁵⁸⁶ Bunda da bir zorluk söz konusudur. İşte bundan dolayı elif, vasl halinde hafzedilmiştir.

Bunlar (hazf ve ispat) iki ayrı luğattır:

1) Elifin hem vasl halinde hem de vakf halinde okunması, Temim luğatıdır. Medinelilerin (Ebû Ca'fer ve Nafi') kırâati buna hamledilir.⁵⁸⁷

2) Elifi, sadece vakf halinde ispat etmektir.⁵⁸⁸ Bu ise, Temim dışındaki Arap kabilelerinin luğatıdır. Ebû Ca'fer ve Nafi'in haricindeki diğer kurrânın kırâati de buna hamledilir.⁵⁸⁹

581 Kamhâvi, Telâi'u'l-Beşer, s. 47.

582 Aliyyu'l-Kâri, el-Minehu'l-Fikriyye, s. 54; Karaçam, K.K.F.ve Okunma Kâideleri,s. 292-293.

583 Kamhâvi, Telâi'u'l-Beşer, s. 47.

584 Kamhâvi, Telâi'u'l-Beşer, s. 47.

585 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 204 ve et-Temhid, s. 103.

586 Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 20.

587 Dimyâti, İthâf, s. 162; Kamhâvi, Telâi'u'l-Beşer, s. 47.

588 Dimyâti, İthâf, s. 162.

589 ũ' nin elifi hakkında da iki farklı görüş vardır :

a) Kûfe ekolüne göre; " ũ " tümüyle isim olduğundan elif (l) kelimenin aslından olmuş olur. Öyleyse, bu zamirde elifin ispat edilmesi, onun ancak ash üzere olmasından dolayıdır. Onu hafzedenden de tahfif için hafzedilmiştir. Çünkü fetha elifin olduğuna delâlet eder (Bkz.: Kamhâvi, Telâi'u'l-Beşer, s. 47; İbn Muhaysin, el-Kırâat, II, 26).

b) Basra ekolüne göre ise; " ũ " den sadece " ũ " isim olduğundan elif (l) zâid olmuş olur. O, vakf halinde harekeyi korumak ve belirtmek için (Bkz.: Fârisî, el-Hucece, II, 359; Dimyâti, İthâf, s. 162; Kamhâvi, Telâi'u'l-Beşer, s. 47; İbn Muhaysin, el-Kırâat, II, 26) yazılmıştır.

Hafs, vakf halinde نأ'nin haricinde altı kelimedede daha elif (ا)'i ispat eder. Ebû Ca'fer ise, bunların sadece dördünde vasl halinde de ispat eder. Bu dört kelime şunlardır:

1- لَكِنَّا (Kehf, 18/38) → 590

لَكِنَّا'nin aslı لَكِنْنَا 'dir. Hemze, çok kullanıldığından dolayı hafzedildi. Nûn (ن) da, tahfif için kendi misline idğâm edildi. لَكِن 'in nâsibe değil de, istidrâk için olduğuna delâlet etmesi için vakf halinde elif (ا) ispat edilmek sûretiyle okundu. Bu elif (ا), asl üzere vasl halinde hafzedilmek edilmek sûretiyle de okundu. Çünkü asl, نَأ'nin elif (ا)'ini tahfif için vasl halinde hafzetmek, vakf halinde ispat etmektir.⁵⁹¹

2- الظُّنُونَا (Ahzâb, 33/10) → الظُّنُونَا

3- الرَّسُولَا (Ahzâb, 33/) → الرَّسُولَا

4- السَّبِيلَا ⁵⁹² → السَّبِيلَا

Allâh Teâlâ'nın الظُّنُونَا ، الرَّسُولَا ، السَّبِيلَا sözlerinin üçünde de resmden dolayı vasl ve vakf halinde nûn (ن) ve lâm (ل)'dan sonra elif (ا) ile okundu. Çünkü bu kelimelerdeki elif (ا) ler mushaf hattında da bu şekilde sabittir. Yine bu elif (ا) ler sekt hâ (ة)'ına da benzer. O, vakf yerinde vaslı icrâ etmek için sabit olmuştur. Bu elif (ا) de aynen öyledir. İtlâk elif (ا)'inin sübûtunda kâfiyelerin yerinde fasılaları icrâ etmek için vasl halinde değil de, vakf halinde ispat edilmek sûretiyle okundu.⁵⁹³

Ebû Ca'fer, Hafs'ın vakf halinde elif(ا)'i ispat ettiği diğer iki kelime سَلَامِيْلَ (İnsân, 76/4) ve قَوَارِيرَ (İnsân, 76/15)'yi, سَلَامِيْلَا ve قَوَارِيرَا şeklinde tenvinli okuduğundan, bunlar sadece vakf halinde elif(ا)'li olur⁵⁹⁴: سَلَامِيْلَا ve قَوَارِيرَا gibi.

⁵⁹⁰ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 135; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 84-85.

⁵⁹¹ Kamhâvî, Telâi'ü'l-Beşer, s. 146; İbn Muhaysin, el-Mûhezzeb, I, 400; el-Kırâat, II, 34-35.

⁵⁹² İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 160; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 111-112.

⁵⁹³ Kamhâvî, Telâi'ü'l-Beşer, s. 216; İbn Muhaysin, el-Mûhezzeb, II, 142; el-Kırâat, II, 20.

⁵⁹⁴ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 191-192; Pâlvî, Zubdetu'l-irfân, s. 139-140.

Elifin ispat edilmiş sebebi şöyle açıklanmaktadır:

Elif, kat' hemzesini takviye etmek için vasl halinde ispat edilmiştir.⁵⁸¹ Çünkü hemze, mahrecinin uzak olmasından dolayı zor telaffuz edilen bir harftir. Bu sebeple, hemzenin tam anlamıyla ortaya çıkması için⁵⁸² elifin ve meddinin hafzedilmesi hoş görülmemiştir.⁵⁸³

Elifin hafzedilmesinin vechi de böyle izah edilmektedir: Elif, okuyuşu kolaylaştırmak (tahfif) için de vasl halinde hafzedilmiştir.⁵⁸⁴ Zira med harflerinden olan elif, mahrecinin geniş olmasından dolayı kendisinden önceki harfe katıldığında sesi gizlenir. Zaten bu sebeple hafâ sıfatlı harflerden sayılmıştır.⁵⁸⁵ Bu da, - "er-Riâye" de denildiği gibi - harfin zayıflık alametlerindedir. Elifin kaybolmaması ancak sesinin takviye edilmesiyle mümkündür.⁵⁸⁶ Bunda da bir zorluk söz konusudur. İşte bundan dolayı elif, vasl halinde hafzedilmiştir.

Bunlar (hazf ve ispat) iki ayrı luğattır:

1) Elifin hem vasl halinde hem de vakf halinde okunması, Temim luğatıdır. Medinelilerin (Ebû Ca'fer ve Nafi') kırâati buna hamledilir.⁵⁸⁷

2) Elifi, sadece vakf halinde ispat etmektir.⁵⁸⁸ Bu ise, Temim dışındaki Arap kabilelerinin luğatıdır. Ebû Ca'fer ve Nafi'in haricindeki diğer kurrânın kırâati de buna hamledilir.⁵⁸⁹

581 Kanhâvî, Telâi'u'l-Beşer, s. 47.

582 Aliyyu'l-Kâri, el-Minehu'l-Fikriyye, s. 54; Karaçam, K.K.F.ve Okunma Kâideleri,s. 292-293.

583 Kanhâvî, Telâi'u'l-Beşer, s. 47.

584 Kanhâvî, Telâi'u'l-Beşer, s. 47.

585 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 204 ve et-Temhid, s. 103.

586 Karaçam, K. K. F. ve Okunma Kâideleri, s. 20.

587 Dimyâtî, İthâf, s. 162; Kanhâvî, Telâi'u'l-Beşer, s. 47.

588 Dimyâtî, İthâf, s. 162.

589 üf 'nin elifi hakkında da iki farklı görüş vardır :

a) Kûfe ekolüne göre; " üf " tümüyle isim olduğundan elif (l) kelimenin aslından olmuş olur. Öyleyse, bu zamirde elifin ispat edilmesi, onun ancak aslı üzere olmasından dolayıdır. Onu hafzedene de tahfif için hafzedilmiştir. Çünkü fetha elifin olduğuna delâlet eder (Bkz.: Kanhâvî, Telâi'u'l-Beşer, s. 47; İbn Muhaysin, el-Kırâat, II, 26).

b) Basra ekolüne göre ise; " üf "den sadece " üf " isim olduğundan elif (l) zâid olmuş olur. O, vakf halinde harekeyi korumak ve belirtmek için (Bkz.: Fârisî, el-Hucce, II, 359; Dimyâtî, İthâf, s. 162; Kanhâvî, Telâi'u'l-Beşer, s. 47; İbn Muhaysin, el-Kırâat, II, 26) yazılmıştır.

XIV- İZÂFE YÂ (ى) 'I (بَاءُ الْإِضَافَةِ)

A- İzâfe Yâ (ى)'ının Tarifi:

İzâfe yâ (ى)'ı kurrâ ıstılahında; mütekellime delâlet eden⁵⁹⁵ kelime sonundaki zâid yâ (ى)'a⁵⁹⁶ denir.

Ta'rifte geçen "zâid" kaydıyla iki çeşit yâ (ى), bunun dışında bırakılmıştır :

1. Vezne giren kelimelerin "lâm"ı yerinde gelen asli yâ (ى): Bu النَّوَاصِي ، الذَّاعِي ، الزَّائِي ، الذَّاعِي ، أَلْقَى إِلَى ، أَوْحَى إِلَى gibi mazi fiilde veyahût da سَأْوَى إِلَى جَبَلٍ ، وَإِنْ أَذْرَى أَقْرَبَ ، أَنْهَتِدَى أَمْ تَكُونُ gibi muzari fiilde olsun aynıdır.

2. Kelimenin aslından olup fakat bir vezne sokulamayan müphem isimlerdeki asli yâ (ى) : أَلَدَى ، أَلْتَى ، أَلَلَى ve 'nin yâ (ى)'ı gibi.⁵⁹⁷

"Mütekellime delâlet eden" tabiriyle de iki nevi yâ (ى), bundan istisnâ edilmiştir:

1. Cemi müzekker salimdeki yâ (ى): حَاضِرَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ، غَابِرَى سَبِيلٍ ، غَابِرَى رِزْقِهِمْ ، وَالْمَقِيمَى الصَّلَاةِ gibi.

2. Müfred müennes muhâtaba'ya delâlet eden yâ (ى) : فَكُلَى وَاشْرَبَى ve يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي gibi.⁵⁹⁸

B- İzâfe Yâ (ى)'ının Konumu:

İzâfe yâ (ى)'ı; isme, fiile ve harfe bitişen bir zamir olup⁵⁹⁹ isimle beraber mahallen mecrûr olur: نَفْسِي ve ذِكْرِي gibi. Fiilden sonra geldiğinde

⁵⁹⁵ Kâdî, el-İdâh, s. 51 ve el-Vâfi, s.183; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 98.

⁵⁹⁶ Dimyâfi, İthâf, s. 108; Kamhâvi, Telâi'ü'l-Beşer, s. 17.

⁵⁹⁷ Kâdî, el-Vâfi, s. 184.

⁵⁹⁸ Kâdî, el-İdâh, s.51 ve el-Vâfi, s.184; İbn Muhaysin, el-Kırâat, I, 98.

⁵⁹⁹ İbnu'l-Cezeri, en-Neşr, II, 161.

mahallen mansûb olur: *أَوْزَغِي* ve *لَيْخَرُنِي* gibi. Harfe bitiştiğinde: *وَلِي* ve *إِنِّي* gibi mahallen mansûb ve mecrûr olur.⁶⁰⁰

C- İzâfe Yâ (ى)'ının Âlameti:

Mütekellim yâ (ى)'ından ibaret olan İzâfe yâ (ى)'ının⁶⁰¹ âlameti; onun yerine, muhâtab kâf (ك)'i ile ğaib hâ (ه)'inin konulması durumunda uygun olmasıdır. Meselâ: *فَطْرَهُ* ve *فَطْرَكَ* 'de *فَطْرَنِي*; *ضَيْفَهُ* ve *ضَيْفَكَ* 'de *ضَيْفَنِي*; *إِنُّهُ* ve *إِنَّكَ* 'de *إِنِّي*; *ضَيْفَهُ* ve *ضَيْفَكَ* 'de *ضَيْفَنِي*; *لِي* 'de *لَكَ* ve *لَهُ* dersin.⁶⁰²

D- İzâfe Yâ (ى)'ı Denilmesinin Sebebi:

Mütekellim yâ (ى)'ına, izâfe yâ (ى)'ı denilmesinin sebebi; onun, çokluk itibariyle isimlere dahil olmasından dolayıdır. Çünkü o, fiil ve harflere izâfe edilemez ki, İzâfe yâ (ى)'ı olsun.⁶⁰³ Öyleyse; mahallen mansûb olarak geldiği yerde, ona, bu ismin verilmesi mecâzîdir: *وَلِي* ve *آتَانِي* gibi.⁶⁰⁴

E- İzâfe Yâ (ى)'ının Kısımları:

Ebû Ca'fer ile Hafs'ın İzâfe yâ (ى)ları'ndaki usûlleri birbirinden farklıdır. Aralarındaki bu ihtilaf, İzâfe yâ (ى)ları'nın üstün veya sâkin okunması arasında cereyan eder. Ebû Ca'fer ile Hafs'ın bu husustaki kâidelerine, izâfe yâ (ى)ları'nın kısımlarında değineceğiz. Hacmi kabartmak için, onların usûllerine uygun olarak okuduklarını tek tek zikretmek yerine; varsa, sadece kural dışı okuduklarını kaydedeceğiz. Bununla, zikredilmeyen kâideye uygun olan diğer İzâfe yâ (ى)lar'ına intikal edilip kolayca kavranması ve hafızada kalması sağlanmış olacaktır. Daha sonra, onların birbirlerine muhâlefet ve mutâbakat ettikleri hususlara temas edeceğiz.

⁶⁰⁰ İbnu'l-Cez'î, en-Neşr, II, 161; Dimyâfi, İthâf, s. 108; Kâdi, el-İdâh, s. 51; İbn Muhaysin, el-Kırâât, I, 98.

⁶⁰¹ İbnu'l-Cez'î, en-Neşr, II, 161.

⁶⁰² Dimyâfi, İthâf, s. 108; el-Kâdi, el-İdâh, s. 51; İbn Muhaysin, el-Kırâât, I, 99.

⁶⁰³ Kâdi, el-İdâh, s. 51 ve el-Vâfi, s. 184.

⁶⁰⁴ Dimyâfi, İthâf, s. 108.

İzâfe yâ (ى) 'ları sonrasındaki harfe göre altı (6) kısma ayrılır:

1. Meftûh kat' hemzesinden önce bulunan izâfe yâ (ى) 'ı: Kendisinden sonra üstünlü kat' hemzesi olan İzâfe yâ (ى) lar'ını, Hafs, sâkin; Ebû Ca'fer ise, üstün okur⁶⁰⁵ : إِبْنِيْ أَعْلَمُ → إِبْنِيْ أَعْلَمُ ، إِبْنِيْ أَعْلَمُ → إِبْنِيْ أَعْلَمُ gibi.

İzâfe yâ (ى) 'ı, Kur'ân-ı Kerîm'de bu şekilde yüzdört (104) yerde gelmiştir.⁶⁰⁶ Ebû Ca'fer, bunlardan dokuzunu (9) -Hafs gibi- sâkin okumuştur⁶⁰⁷:

- a) فَادْكُرُونِيْ أَذْكُرْكُمْ (Bakara, 2/152)
- b) أَرِنِيْ أَنْظُرْ إِلَيْكَ (A'râf, 7/143)*⁶⁰⁸
- c) وَلَا تَفْتِنِيْ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا (Tevbe, 9/49)*
- d) وَتَرَحُّمِنِيْ أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ (Hud, 11/47)*
- e) فَاتَّبِعْنِيْ أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (Meryem, 19/43)*
- f) أَوْزِغْنِيْ أَنْ أَشْكُرَ (Neml, 27/19; Ahkâf, 46/15)
- g) ذَرُونِيْ أَقْتُلْ مُوسَى (Mü'min, 40/26)
- h) أَذْعُونِيْ أَسْتَجِبْ لَكُمْ (Mü'min, 40/60)

Hafs ise, dört yerde izâfe yâ (ى) 'ını -Ebû Ca'fer gibi- üstün okuyarak⁶⁰⁹ kendi kâidesinden ayrılır :

- a) وَيَأْتِيْ أَهْلِكُمْ (A'râf, 7/155)*
- b) مَعِيَ أَبَدًا (Tevbe, 9/83)
- c) عَصَايَ أَتَوَكَّأْ (Tâhâ, 20/18)*
- d) وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمْنَا (Mülk, 67/28)

Burada Hafs ile Ebû Ca'fer, usûllerinde birbirlerinden ayrılırlar. Zira genel kâideleri gereği, izâfe yâ (ى) 'larını meftuh hemzeden önce Hafs, sâkin;

⁶⁰⁵ Dâni, Teysîr, s. 65; İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 79.

⁶⁰⁶ Dimyâfi, İthâf, s. 109.

⁶⁰⁷ Bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 79-80; Dimyâfi, İthâf, s. 109-110.

⁶⁰⁸ “” işareti konulanlar, ‘aşere imamlarının hepsinin aynı şekilde okuduğunu gösterir (Bkz.: İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 166 ve Takribü'n-Neşr, 83 vd.; Dimyâfi, İthâf, 110 vd).

⁶⁰⁹ Bkz.: Dâni, Teysîr, s. 65; İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 80.

Ebû Ca'fer ise, üstün okur. Birbirlerinin kural dışı okuduklarında ise, birleşirler. Çünkü Ebû Ca'fer'in istisnâ olarak sâkin okuduklarını, Hafs usûlü gereği zaten böyle okur. Hafs'ın kâide harici fetha ile okuduklarını da, Ebû Ca'fer usûlü icabı bu şekilde okur.

2- Meksûr kat' hemzesinden önce gelen izâfe yâ (ى)': Kendisinden sonra esreli kat' hemzesi bulunan İzâfe yâ (ى)lar'ını, yine Hafs sâkin; Ebû Ca'fer üstün eder⁶¹⁰ : \rightarrow وَحَزَنِي إِلَى اللَّهِ ، وَمَا تَوَفَّقِي إِلَّا بِاللَّهِ \rightarrow وَمَا تَوَفَّقِي إِلَّا بِاللَّهِ : \rightarrow وَحَزَنِي إِلَى اللَّهِ gibi.

İzâfe yâ (ى)'ı, Kur'an-ı Mübin'de altmışbir (61) yerde⁶¹¹ böyledir. Ancak Ebû Ca'fer, bunlardan dokuz izâfe yâ (ى)'ını -Hafs gibi- sâkin okur⁶¹²:

- a) قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُنْعَمُونَ (A'râf, 7/14)*
- b) مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ (Yûsuf, 12/33)*
- c) فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُنْعَمُونَ (Hicr, 15/36; Sâd, 38/79)*
- d) يُصَدِّقُنِي إِنِّي
- e) وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ (Mü'min, 40/41)*
- f) أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ (Mü'min, 40/43)*
- g) فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ
- h) لَوْ لَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ (Münafikûn, 63/10)*

Hafs da ondört (14) yerde geçen altı (6) kelimedeki izâfe yâ (ى)'nda kendi usûlü dışına çıkararak -Ebû Ca'fer gibi- üstün okur⁶¹³:

- a) يَدِي إِلَيْكَ (Mâide, 5/28)
- b) أُمِّي إِلَهَيْنِ (Mâide, 5/116)

⁶¹⁰ Dâni, Teysîr, s. 66; İbnu'l-Cezerî, Tahbirû't-Teysîr, s. 80.

⁶¹¹ Dimyâfi, İthâf, s. 110.

⁶¹² Bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbirû't-Teysîr, s. 80; Dimyâfi, İthâf, s. 110.

⁶¹³ Bkz.: Dâni, Teysîr, s. 66; İbnu'l-Cezerî, Tahbirû't-Teysîr, s. 80.

c) **إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَىٰ** (Yûnus, 10/72; Hûd, 11/29-51; Şu'arâ, 26/109-127-145-164-180; Sebe', 34/47)

d) **أَحْسَنَ مَثْوَىٰ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ** (Yûsuf, 12/23)*

e) **فِي رُؤْيَايَ إِن كُنتُمْ** (Yûsuf, 12/43)*

f) **فَعَلَىٰ إِجْرَامِي** (Hûd, 11/35)*

Bu kısımda da izâfe yâ (ى) 'ını Hafs sâkin; Ebû Ca'fer üstün okuduğundan usûlde birbirinden ayrılırlar. Buna karşılık her ikisi birbirlerinin istisnâlarında yine birleşirler.

3. Mazmûm kat' hemzesinden önce geçen izâfe yâ (ى) 'ı: Kur'ân-ı Azim'de kendisinden sonra ötreli kat' hemzesi gelen izâfe yâ (ى) 'larının sayısı oniki (12)'dir.⁶¹⁴ Hafs'ın istisnâsız olarak sâkin okuduğu bu durumdaki izâfe yâ (ى) 'larını Ebû Ca'fer, üstün okur⁶¹⁵ : **إِنِّي أَمْرٌ → إِنِّي أَمْرٌ** : **عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ → عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ** ,

Ancak Ebû Ca'fer iki yerde bu kâidenin dışına çıkıp -Hafs gibi- sâkin okur⁶¹⁶ :

a) **وَأَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ** (Bakara, 2/ 40)*

b) **قَالَ أَتُونِي أَفْرَغَ عَلَيْهِ قِطْرًا** (Kehf, 18/96)*

Böylece bu babda, Ebû Ca'fer kural dışı olarak okuduğu iki kelimedede Hafs'a mutabakat; on (10)'unda ise, ona muhalefet etmiş oldu.

4. Elif-lâm takısından önce gelen izâfe yâ (ى) 'ı : Kur'ân-ı Kerim'de kendisinden sonra lâm-ı ta'rif olan otuz iki izâfe yâ (ى) 'ı vardır.⁶¹⁷ Bu şekilde olan izâfe yâ (ى) 'larını hem Hafs hem de Ebû Ca'fer üstün okur : **عِبَادِي** : **الصَّالِحُونَ** , **آتَانِي الْكِتَابَ** , **رَبِّي الَّذِي** gibi.

Hafs, sadece **لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ** (Bakara, 2/124)'deki izâfe yâ (ى) 'ını sâkin olarak⁶¹⁸ rivâyet etmiştir.

⁶¹⁴ Dimyâfi, İthâf, s. 110.

⁶¹⁵ Dâni, Teysîr, s. 66; İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 80.

⁶¹⁶ Bkz.: İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 170 ve Takribü'n-Neşr, s. 84; Dimyâfi, İthâf, s. 111.

⁶¹⁷ Dimyâfi, İthâf, s. 111.

⁶¹⁸ Dâni, Teysîr, s. 66; İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 81.

Bu kısımda -bir istisnâ dışında- Hafs ile Ebû Ca'fer usûlde birbirine uymuşlardır.

5. Vasl hemzesinden önce bulunan izâfe yâ (ى)'ı: Kendisinden sonra vasl hemzesi olan izâfe yâ (ى)lar'ı Kur'ân-ı Mübin'de yedi (7) yerde geçer.⁶¹⁹ Hafs bunların hepsini -istisnâsız olarak- sâkin okur⁶²⁰, Ebû Ca'fer ise, dördünü (4) üstün eder:

- a) مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ (Saff, 61/6) → مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ
- b) إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا (Furkân, 25/30) → إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا
- c) لِنَفْسِي أَذْهَبَ (Tâhâ, 20/41- 42) → لِنَفْسِي أَذْهَبَ
- d) فِي ذِكْرِي أَذْهَبًا (Tâhâ, 20/42- 43) → فِي ذِكْرِي أَذْهَبًا⁶²¹

Ebû Ca'fer diğer üçünü de -Hafs gibi- sâkin okur.

- a) إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَبِكَلامِي (A'râf, 7/144)
- b) أَخِي اسْتَذْهُ بِهٖ أَزْرَى (Tâhâ, 20/30-31)
- c) يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا (Furkân, 25/27)⁶²²

Burada ise, Hafs ve Ebû Ca'fer arasında hem usûlde, hem de furû'da ayrılık vardır. Zira -daha önce geçtiği üzere- izâfe yâ (ى)ları'nı Hafs sâkin; Ebû Ca'fer üstün okur. Görüldüğü gibi, Ebû Ca'fer, kâidesine aykırı olarak okuduğu üç kelime de Hafs'a uymuş; diğer dördünde ise, ondan ayrılmıştır.

6. Mutlak hemze dışındaki bir harften önce geçen izâfe yâ (ى)'ı : Kendisinden sonra hemze haricinde harekeli bir harf gelen İzâfe yâ (ى)'larını Hafs da, Ebû Ca'fer de sâkin okur⁶²³: وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ gibi.

Kur'ân-ı Kerim'de bu halde olan beşyüz doksan altı (596) İzâfe yâ (ى)'ı vardır.⁶²⁴ Ebû Ca'fer bunlardan yalnız altı yerde geçen dört kelimedeki izâfe yâ (ى)'larını üstün eder⁶²⁵ :

619 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 171; Dimyâtî, İthâf, s. 111; Kâdî, el-Vâfi, s. 190.

620 Dâni, Teysîr, s. 68; İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 81; Kâdî, el-Vâfi, s. 191.

621 فِي ذِكْرِي ve لِنَفْسِي kelimeleri âyet sonunda bulduklarından diğer izâfe yâlarında olduğu gibi vakf halinde kurrânın icmaiyle فِي ذِكْرِي ve لِنَفْسِي şeklinde sâkin olarak okunurlar.

622 İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 81; en-Neşr, II, 161 ve Takribü'n-Neşr, s. 84.

623 Dâni, Teysîr, s. 69; İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 81.

- a) بِنْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ (Bakara, 2/ 125)
- b) وَجْهِي لِلَّهِ وَمَنْ أَتَّبَعِنِ (Alu İmrân, 3/20)
- c) وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ (En`âm, 6/79)
- d) وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (En`âm, 6/162)
- e) بِنْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ (Hac, 22/26)
- f) وَمَالِي لَا أَعْبُدُ إِلَّا اللَّهَ (Yasin, 36/22)

Hafs ise, yirmi iki yerdeki beş kelimenin İzâfe yâ (ى)'larını kural dışı olarak üstün okur⁶²⁶ :

a) وَمَحْيَايَ وَ (En`âm, 6/162)

b) وَجْهِي : Kur`ân-ı Kerim`de iki yerde geçen bu kelimenin ikisinde de İzâfe yâ (ى)'ını Hafs, üstün okur :

b₁) وَجْهِي لِلَّهِ وَمَنْ أَتَّبَعِنِ (Alu İmrân, 3/20)

b₂) وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (En`âm, 6/79)

c) بِنْتِي : Hafs, Kur`ân-ı Mübin`de üç yerde geçen bu kelimenin hepsinde de izâfe yâ (ى)'ını üstün okur:

c₁) بِنْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ (Bakara, 2/ 125)

c₂) بِنْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ (Hac, 22/26)

c₃) وَلَمَنْ دَخَلَ بِنْتِي مُؤْمِنًا (Nuh, 71/28)

d) لِي : Hafs, cer harfi olan lâm (ل)'a bitişen izâfe yâ (ى)'ını yedi yerde üstün okur:

d₁) وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ (İbrahim, 14/22)

d₂) وَلِي فِيهَا (Tâhâ, 20/18)

d₃) مَا لِي لَا أَرَى الْهُدَى (Neml, 27/20)

624 Dimyâti, İthâf, s. 111.

625 Bkz. İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 82.

626 Bkz.: Dâni, Teysîr, s. 69; İbnu'l-Cezerî, Tahbirü't-Teysîr, s. 82; Kâdi, el-Vâfi, s. 192.

d₄) وَمَالِي لَا أُعْبِدُ إِلَّا ذِي (Yâsîn, 36/22)

d₅) وَلِي نَجَّةً وَاحِدَةً (Sâd, 38/23)

d₆) مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ

d₇) وَلِي دِينَ (Kâfirîn, 109/6)

e) مَعِيَ : Hafs, Kur'ân-ı Kerim'de dokuz defa tekrar edilen bu kelimedeki izâfe yâ (ي) 'ını her yerde üstün okur:

e₁) فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (A'râf, 7/105)

e₂) وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا (Tevbe, 9/83)

e₃) مَعِيَ صَبْرًا (Kehf, 18/67-72-75)

e₄) مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ (Enbiyâ, 21/24)

e₅) إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ (Şu'arâ, 26/62)

e₆) وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (Şu'arâ, 26/118)

e₇) فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِجْءًا (Kasas, 28/34)

Bu kısımda Ebû Ca'fer, Hafs'a usûl yönünden mutabakat etmesine rağmen, usûl harici okuduklarında ona muhalefet eder. Çünkü Ebû Ca'fer, Hafs'ın yirmiiki (22) yerde kural dışı olarak üstün okuduğu izâfe yâ (ي)lar'ından -iki yerde geçen وَجْهِي, Nûh sûresi haricinde iki yerde bulunan بَنِي ve Yâsîn sûresindeki وَمَالِي gibi- ancak beşine uyar; diğerlerini ise, kendi kâidelerine uygun olarak sâkin okuyup ona muhalefet eder.

Hafs da, Ebû Ca'fer'in kâide haricine çıkarak okuduklarından sadece مَعِيَ'yi usûlüne uygun olarak sâkin okuyup ona mutabakat etmez. Böylece onların usûl harici okuduklarında beş (5) yerde birbirine uyup on sekiz (18) yerde ise birbirinden ayrıldığı tesbit edilmiş oldu.

Ebû Ca'fer ile Hafs'ın izâfe yâ (ي)lar'ındaki usûllerini genel olarak şöyle ifade etmemiz mümkündür :

Ebû Ca'fer, mutlak hemzeden önce gelen izâfe yâ (ي)lar'ını üstün okur. Başka bir deyişle, ister kat' hemzesi -meftuh, meksur ve mazmun- olsun; isterse vasl hemzesi -lam (ل)'a bitişmiş veya ondan tecrid edilmiş-

olsun⁶²⁷ hüküm aynıdır. İzâfe yâ (ی) 'ı hemze dışında her hangi bir harften önce geldiğinde ise sâkin okur. Ebû Ca'fer'in izâfe yâ (ی) lar'ındaki usûlü, üç istisna⁶²⁸ dışında Kâlfûn gibidir.⁶²⁹ Yani onun fetha ile okuduğu yerde fetha; sâkin okuduğu yerde de sâkin eder.⁶³⁰

Hafs ise lâm-ı ta'rif haricinde bütün harflerden önce geçen izâfe yâ (ی) 'larını sâkin; ondan (lâm-ı ta'rif) önce gelenleri ise, üstün okur.

F- İzâfe Yâ (ی) 'ının Üstün ve Sâkin Okunuşunun Tevcihi :

İzâfe yâ (ی) 'ında feth ve iskân Kur'ân-ı Kerim ve Arapların kelâmında yaygın olarak kullanılan iki lugattır.⁶³¹ İzâfe yâ (ی) 'ında ikisinin de asl olduğu söylenmiştir. İzâfe yâ (ی) 'ında iskân'ın asl olduğuna hükmedenler : "O, mebni bir harftir. Zaten binada da asl olan sükûndur." dedikten sonra, onun üstün okunmasını da : "O, tek harfli bir isim olduğundan harekelerin en hafifi olan fethayla kuvvetlendirilmiştir."⁶³² biçiminde açıklarlar.

İzâfe yâ (ی) 'ının aslının harekeli olduğunu benimseyenler ise: O, عَلَيَّ 'deki kâf (ك) ile رَأَيْتَ 'deki tâ (ت) gibidir. Bu zamirler, ancak harekeli olurlar. Öyleyse izâfe yâ (ی) 'ı da onlar gibi harekelidir, derler. Sâkin oluşunu da : Yâ (ی) 'a hareke ağır geldiğinden dolayı, tahfif için sâkin edilmesi uygun görülmüştür. Çünkü yâ (ی), güç okunan bir harftir. O, harekeli olduğunda daha da ağırlaşır. Yâ (ی) harfinin kendisi harekeli, makabli de fetha olduğunda -çok kelâmda- elife çevrilmesi harekenin ona ağır geldiğinin delilidir,⁶³³ şeklinde yorumlarlar.

627 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 34; Kâdî, el-İdâh, s. 54-55.

628 Ebû Ca'fer'in Kâlfûn'dan ayrıldığı üç istisnadan biri, تَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ (Yûsuf, 12/100)'deki yâ (ی) 'dır ki, Kâlfûn onu kendi kaidesine aykırı olarak sâkin; Ebû Ca'fer ise, kuralına uygun olarak üstün okumuştur. Diğeri, وَلِيَّ وَبَيْنَ (el-Kafirûn, 109/6)'daki yâ (ی) 'ıdır : Kâlfûn -Hafs gibi- usûlüne aykırı olarak üstün; Ebû Ca'fer ise, kuralına uygun olarak وَلِيَّ şeklinde sâkin okur. Üçüncüsü ise اِلَى رَبِّي إِنَّ (Fussilet, 41/50)'deki izâfe yâ (ی) 'ıdır : Ebû Ca'fer onu, usulüne uygun olarak üstün okuyarak bir vecihten Kâlfûn'dan ayrılır. Çünkü Kâlfûn, onu hülûf ile yani hem sâkin, hem de üstün okur (Bkz.: Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s.171; Kâdî, el-İdâh, s. 52)

629 İbnu'l-Cezerî, ed-Durretü'l-Mudiyye, s. 9; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s.171.

630 Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 34; Kâdî, el-İdâh, s. 51.

631 Dimyâfî, İthâf, s. 108; Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 17; İbn Muhaysin, el-Kırâât, I, 99.

632 Dimyâfî, İthâf, s. 108; Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 18; İbn Muhaysin, el-Kırâât, I, 99.

633 Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 18.

XV- ZEVÂİD YÂ (ی) LAR (يَاآتُ الزَّوَائِدُ)

A- Zâid Yâ (ی)'nın Tarifi:

Kırâat ıstılahı olarak zevâid yâ (ی)'lar ; Resm-i Mesâhif-i Osmâniye üzerine tilâvette kelime sonuna ilave edilen zâid yâ (ی)'lardır.⁶³⁴

B- Zâid Yâ (ی) Denilmesinin Sebebi:

Ta'riften de anlaşılacağı üzere, onların her biri, kendisini ispat edenlerce, mushaf hattına sonradan telaffuzda eklendiğinden yâ (ی)-ı zâide adını almıştır.⁶³⁵ Çünkü o, Mesâhif-i Osmâniye hattından hazfedilmiş (kaldırılmış) olup sadece okuyuşta ispat edilir. Resm-i Mesâhif-i Osmâniye hattından hazfedilen zevâid yâ (ی)'lar'ın hepsi yüz yirmi bir (121)'dir.⁶³⁶

C- Zâid Yâ (ی)'nın Konusu:

Kurrânın zevâid yâ (ی)'lar'ı okuyuşta hazf veya ispat etme meselesidir. Tabii konumuz gereği burada sadece Hafs ile Ebû Ca'fer'in bu husustaki usûllerini incelemeye çalışacağız. Zira Hafs ile Ebû Ca'fer bunların bazısının hazf ve ispat edilmesi hususunda ihtilaf etmiştir. Bundan ötürü bunları: Ebû Ca'fer ile Hafs'ın hazf üzerine ittifak ettikleri zevâid yâ (ی)'lar ile, onların hazf ve ispat hususunda birbirine muhalefet ettiği zevâid yâ (ی)'lar olmak üzere iki kategoride inceleyeceğiz.

1- Ebû Ca'fer ile Hafs'ın hazfedilmesi hususunda ittifak ettikleri zevâid yâ (ی)'lar :

Kur'ân-ı Kerîm'de hem vakf hem de vasl halinde hazfedilmesi hususunda Hafs ile Ebû Ca'fer'in birbirine muvafakat ettiği yâ (ی)'lar, münâda ismin sonundan hazfedilen zevâid yâ (ی)'lar'dır: رَبُّ (ی) ، يَا عِبَادُ (ی) ، يَا قَوْمِ (ی) gibi.

⁶³⁴ Dimyâfi, İthâf, s. 113; Kâdi, el-İdâh, s. 56.

⁶³⁵ Kâdi, el-Vâfi, s. 193 ve el-İdâh, s. 56.

⁶³⁶ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 182 ve Takribu'n-Neşr, s. 86; Dimyâfi, İthâf, s. 113.

Bu kısımda kelime sonundan hazfedilenler, izâfe yâ (ى) 'dır. Onlar -kendilerine de delâlet eden öncesindeki kesreyle yetinildiğinden- iki yer haricinde mushaflarda ispat edilmemiştir. O iki yerde okunanlar şunlardır :

a) يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا (Ankebut, 29/56)

b) يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا (Zümer, 39/53)⁶³⁷

Hafs ile Ebû Ca'fer, يَا عِبَادِ لَا خَوْفَ عَلَيْكُمْ (Zuhruf, 43/68)'deki yâ (ى)'nın hazf ve ispat edilmesi hususunda ihtilaf etmişlerdir. Fakat bu ihtilaf, kendi usûllerinden değil, mushaflardaki farklılıktan kaynaklanmıştır. Zira bu kelimedeki yâ (ى), Medine ve Şam mushaflarında yazılmış; diğerlerinden ise, hazfedilmiştir. Bu sebeple onu, Ebû Ca'fer, kendi (Medine) mushafına uygun olarak vakf ve vasl halinde sâkin olarak ispat etmiş; Hafs da, yine kendi mushafında olduğu gibi hazfetmiştir.⁶³⁸

2- Ebû Ca'fer'in Hafs'a muhalefet ettiği zevâid yâ (ى)lar :

Ebû Ca'fer ile Hafs arasında ihtilaflı olan zevâid yâ (ى)'lar, fiil ve münâda dışındaki isimlerde gelenlerdir.⁶³⁹ Bu zevâid yâ (ى)lar'ın kendisinden hafzedildiği isim ve fiiller de âyet ortası veya sonunda bulunabilir.

İsim ve fiillerden hazfedilen zevâid yâ (ى)lar'ın bir kısmı, يَسْرِي ، الدَّاعِي gibi kelimenin lâm'ı olarak asliyye olur.

Bazısı da, دُعَايِي gibi cer veya أُخْرَتِي gibi nasb yerinde izâfe (mütekellim) yâ (ى)'i olarak zâide olur.⁶⁴⁰ Zâide yâ (ى)lar -misalde görüldüğü gibi- nûn-ı vikâye ile de beraber gelebilir.⁶⁴¹

Böylece bunların hepsi sekiz kısım olmuş oldu.

Ebû Ca'fer, Resm-i Mesâhif-i Osmâniye hattından hazfedilen yüz yirmi bir (121) zevâid yâ (ى)lar'ın otuzyedisinde Hafs'a muhalefet etmiştir. Çünkü onların bu yâ (ى)lar'daki usulleri birbirinden farklıdır. İhtilaflı olan zevâid yâ (ى)lar'ı, Ebû Ca'fer vasl halinde telaffuzda ispat edip vakf halinde

⁶³⁷ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 179-180.

⁶³⁸ Dimyâfi, İthâf, s. 113.

⁶³⁹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 180.

⁶⁴⁰ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 180; Dimyâfi, İthâf, s. 113.

⁶⁴¹ Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 18.

hazfeder; Hafs ise, onları iki halde de hazfeder.⁶⁴² Genel kâideleri böyle olmakla beraber, her ikisinin de bazı istisnâları vardır. Biz burada Ebû Ca'fer'in Hafs'a muhalefet ettiği zevâid yâ (ى)ları -yukarıda zikrettiğimiz- sekiz kısım içerisinde inceleyeceğiz. Umumi prensiplerinden ayrıldıkları zevâid yâ (ى)lar'a da temas edeceğiz. Bunların hafızada tutulmaları zor olduğundan ayrıca Ferş-i Hurûf bölümündeki ilgili yerlerinde de tek tek vereceğiz. Değınmediğımız diğđer zevâid yâ (ى)ların vakf ve vasl halinde hazfedilmesi hususunda Ebû Ca'fer'in Hafs'a mutabâkat ettiği bilinmelidir.

a) Ebû Ca'fer âyet sonlarında bulunan isimlerden hazfedilen asli olan zevâid yâ (ى)lar'dan ikisini vasl halinde ispat eder.

a₁) (ى) لَيْلِ يَوْمِ التَّلَاقِ (Mü'min, 40/15)

a₂) (ى) أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ (Mü'min, 40/32)

Ancak Ebû Ca'fer, bu ikisini vasl halinde sadece İbn Verdân rivâyetiyle ispat etmiştir. İbn Cemmâz rivâyetinden ise, iki halde de - Hafs gibi - hazfeder.⁶⁴³

b) Ebû Ca'fer âyet sonunda geçen fiillerden hazfedilen asli olan zevâid yâ (ى)lar'dan yalnız birini vasl halinde ispat eder: (ى) وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ (Fecr, 80/3).

c) Ebû Ca'fer âyet ortasındaki isimlerden hazfedilen asli zevâid yâ (ى)lar'ın sekizini vasl halinde ispat eder :

c₁) (ى) أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ (Bakara, 2/186)

c₂) (ى) سِوَاءَ الْعَاكِفِ فِيهِ وَالْبَادِ (Hac, 22/25)

c₃) (ى) فَهُوَ الْمُهْتَدِ (İsra, 17/97; Kehf, 18/17)

c₄) (ى) وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ (Şurâ, 42/33)

c₅) (ى) يَوْمَ يُعَادِ الْمُنَادِ (Kaf, 50/41)

c₆) (ى) يَوْمَ يَذُغُ الدَّاعِ (Kamer, 54/6)

c₇) (ى) مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ (Kamer, 54/8)

⁶⁴² Dâni, Teysîr, s. 70; İbn'u'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 82 vd.; Dimyâti, İthâf, s. 113.

⁶⁴³ Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 172; Kâdî, el-İdâh, s. 61.

d) Ebû Ca'fer âyet ortasında bulunan fiillerden hazfedilen asli yâ (ى)lar'dan ikisini vasl halinde ispat etti :

d₁) (ى) يَوْمَ يَأْتِ (Hûd, 11/105)

d₂) (ى) مَا كُنَّا نَبِغُ (Kehf, 18/64)

e) Ebû Cafer âyet sonunda gelen isimlerden hazfedilen zevâid yâ (ى)lar'dan sadece birini vasl halinde ispat eder :

(ى) رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (İbrahim, 14/40)

f) Ebû Ca'fer âyet sonunda geçen fiillerden hazfedilen zevâid yâ (ى)lar'dan birini iki halde, ikisini de yalnız vasl halinde olmak üzere üç yerde ispat eder :

f₁) (ى) إِنِ (Tâhâ, 20/93)'deki yâ (ى)'ı iki halde de ispat eder. Fakat o, izâfe yâ (ى)'ındaki usulü gereği onu, vasl halinde üstün; vakf halinde ise sâkin okur.⁶⁴⁴

f₂) (ى) فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ (Fecr, 89/15)

f₃) (ى) فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ (Fecr, 89/16)

g) Ebû Ca'fer âyet ortasında gelen fiillerden hazfedilen zevâid yâ (ى)lar'dan birini iki halde, on dokuzunu da sadece vasl halinde olmak üzere yirmi yerde ispat eder:

g₁) (ى) إِذَا دُعَانِ (Bakara, 2/186)

g₂) (ى) وَالْقَوْنِ (Bakara, 2/197)

g₃) (ى) وَمَنْ أَتْبَعَنِ (Alu İmrân, 3/20)

g₄) (ى) إِنِ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (Alu İmrân, 3/175)

g₅) (ى) وَلَا تَشْتَرُوا (Mâide, 5/44)⁶⁴⁵

g₆) (ى) وَقَدْ هَدَانِ (En'âm, 6/80)⁶⁴⁶

⁶⁴⁴ Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 37; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfir, s. 172; Kâdî, el-İdâh, s. 60.

⁶⁴⁵ (ى) el-Bakara, 2/150'deki yâ (ى) bütûn kurrâ tarafından iki halde de ispat edilmiştir. (ى) el-Mâide, 5/3'deki yâ (ى) ise - Ya'kub'un vakf halinde ispat etmesi dışında- bütûn kurrâca iki halde hazfedilmiştir (Semmânûdî, Şerhu's-Semmânûdî, s. 37; Kâdî, el-İdâh, s. 59).

g₇) (A'râf, 7/195) ثُمَّ كِيدُونَ (ى)

g₈) (Hûd, 11/46) فَلَا تَسْأَلَنَّ (ى) مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ

g₉) (Hûd, 11/78) وَلَا تُخْزُونَ (ى) فِي ضَيْفِي

g₁₀) (Yûsuf, 12/66) حَتَّى تُؤْتُونَ (ى) مَوْتَقًا مِنَ اللَّهِ

g₁₁) (İbrahim, 14/22) بِمَا أَشْرَكْتُمُونَ (ى) مِنْ قَبْلُ

g₁₂) (İsrâ, 17/62) لَيْتِنِ أَخْرَجْتَنِي (ى)

g₁₃) (el-Kehf, 18/24) أَنْ يَهْلِكُنِي (ى)

g₁₄) (Kehf, 18/39) إِنْ تَرَانِي (ى)

g₁₅) (Kehf, 18/40) أَنْ يُؤْتِينِي (ى)

g₁₆) (Kehf, 18/66) عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِي (ى)

g₁₇) (Neml, 27/36) فَمَا آتَانِي (ى) اللَّهُ : Hafs buradaki yâ (ى)-ı zâide'yi vasl halinde üstün olarak ispat etmek suretiyle kendi kâidesinden çıkıp Ebû Ca'fer'e mutabakat etmiş olur. Vakf halinde ise, hem (آتَانِي) şeklinde hazf ile, hem de (آتَانِي) şeklinde sâkin olarak ispat eder.⁶⁴⁷ Hazf vechi, usûlüne de, Ebû Ca'fer'e de uygundur. Sâkin olarak ispat vechi ise, hem kâidesine, hem de Ebû Ca'fer'e muhaliftir.

g₁₈) (Yâsin, 36/23) إِنْ يُرِذْنِي (ى) الرَّحْمَنُ : Ebû Ca'fer, iki halde de ispat eder. Ancak o, izâfe yâ (ى)'indeki usûlü gereği onu vasl halinde üstün; vakf halinde ise sâkin okur.⁶⁴⁸

g₁₉) (Mü'min, 40/38) أَهْلِكُكُمْ (ى) إِبْرَاهِيمَ

g₂₀) (Zuhruf, 43/61) وَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِي (ى)

h) Âyet ortasındaki isimlerden hazfedilen zevâid yâ (ى)lar'dan hiç birini Ebû Ca'fer ispat etmemiştir.

⁶⁴⁶ (Zümer, 39/57) لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي (ى) ile (En'am, 6/161) قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي ederek okur (Semmanûdî, Şerhu's-Semânûdî, s. 37; Kâdî, el-İdâh, s. 59).

⁶⁴⁷ Dâni, Teysîr, s. 70; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 84.

⁶⁴⁸ Semmanûdî, Şerhu's-Semânûdî, s. 37; Mutevellî, el-Vucûhu'l-Musfire, s. 172; Kâdî, el-İdâh, s. 60.

Ebû Ca'fer, Resm-i Mesâhif-i Osmâniye hattından hazfedilen yâ (ى)lar'ın ikisini hem vasl, hem de vakf halinde; ikisi bir rivâyetten olmak üzere otuzbeş'ini de sadece vasl halinde ispat etmiştir. Bu otuzyediyâ (ى)'ın birinde bir vecihle vakf halinde, ikisinde vakf ve vasl halinde ikisi tek rivâyetten olmak üzere otuzdördünde de yalnız vasl halinde Hafs'a muhalefet etmiştir.

D- Zevâid Yâ (ى)lar'ın Kur'an'dan Hazfinin Sebebi :

Bütün zevâid yâ (ى)'lar, öncesindeki kesrenin kendilerine delâlet etmesi sebebiyle,⁶⁴⁹ tahfif için mushaf hattından hazfedilmiştir. Bu Arapların meşhur luğatıdır. Çünkü onlar -Kisâf'nin dediği gibi- kesrenin kendisine delâlet etmesi ve sonda olması hesabıyla yâ (ى)'nın hazfiyle : جَاءَنِي الْقَاضِ : هَذَا نَعِيرٌ ، هَذَا نَعِيرٌ ، هَذَا نَعِيرٌ denir. مَرَزَتْ بِالْوَالِ (الْوَالِي) ، (الْقَاضِي) 'de böyledir.⁶⁵⁰

E- Zevâid Yâ (ى)lar'ın Hazf ve İspat ile Okunmalarının Vechi:

Yâ (ى)-ı zâide asla ve resme (Kur'an-ı Kerim'in yazı şekline) uymak için vakfen değil de, vaslen ispat edilmiştir.⁶⁵¹ Çünkü onun aslında yâ (ى) olduğu halde mushafı yazılmamıştır. Onu vakf halinde hazfedip vasl halinde ispat eden asl ve resmi birleştirmiş olmaktadır.

O, resme uymak için hem vasl, hem de vakf halinde hazfedilmek sûretiyle okunmuştur. Bu, Hüzeyl luğatıdır.⁶⁵²

Onu hazfeden -hususen vakf halinde- mushaf hattına uymuştur. Öyleyse hazifle, vakfetmek daha iyidir. Zira Kur'an hattının ekserisi vakf ve ibtidâya elverişli gelecek şekilde yazılmıştır.⁶⁵³

Zevâid yâ (ى)lar, asla uymak için iki halde de ispat edilmek suretiyle okunmuştur. Hicâzilerin luğatı böyledir. Bu şekilde okumak takdiren resme

649 İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 179-180; Kamhâvî, Talâi'ü'l-beşer, s. 18.

650 Dimyâtî, İthâf, s. 113; Kamhâvî, Talâi'ü'l-beşer, s. 18.

651 Dimyâtî, İthâf, s. 113; Kamhâvî, Talâi'ü'l-beşer, s. 18.

652 Dimyâtî, İthâf, s. 113; Kamhâvî, Talâi'ü'l-beşer, s. 18.

653 Kamhâvî, Talâi'ü'l-beşer, s. 19.

de muvafık olur. Çünkü arizî bir sebeple hazfedilen mevcut gibidir.⁶⁵⁴ إِسْحَقُ ، الرَّحْمَنُ ، إِسْمَاعِيلُ ve benzerlerindeki elif gibi. Çünkü med harfleri, mushafların çoğunda hattan (yazı) hazfedilmesine rağmen, lafız ve okuyuşta icma' ile ispat edilir. İşte yâ (ی), elif yerine konulup - her ne kadar yazıdan kaldırılmışsa da lafızda ispat edilmiştir. Ayrıca onu, aslı üzere iki halde de ispat ederek okuyan, vasl ve vakfî birleştirmiş ve ikisi arasında uygunluk sağlamış⁶⁵⁵ olmaktadır.

İZÂFE YÂ(ی)'İ İLE ZÂİD YÂ(ی) ARASINDAKİ FARKLAR:

Yâ (ی)-ı zâide ile yâ (ی)-ı izâfe arasında dört yönden fark vardır :

Birincisi : Yâ (ی)-ı zâide, أَلْدَّاعِ ، أَلْحَوَارِ ، أَلْيَوْمِ يَأْتِ gibi isimlerde ve إِذَا يَسْرٍ ، يَوْمَ يَأْتِ gibi fiillerde olup izâfe yâ (ی)'nın aksine harflerde olmaz. Çünkü izâfe yâ (ی)'ı isim, fiil ve harflerde olur.⁶⁵⁶

İkincisi : Yâ (ی)-ı zâide mushaflardan hazfedildiği halde izâfe yâ (ی)'ı sabittir.

Üçüncüsü : Kurrânın ihtilafı, yâ (ی)-ı zâide'de hazf ve ispat arasında; izâfe yâ (ی)'nda ise, feth ve iskân arasında cereyan eder.

Dördüncüsü : Yâ (ی)-ı zâide, أَلْمُنَادِ ، أَلْدَّاعِ ، يَوْمَ يَأْتِ gibi asliyye ve نُذِرٍ ، وَعِيدٍ gibi zâide olur. İzâfe yâ (ی)'ı ise sadece zâide olur.⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ Dimyâfî, İthâf, s. 113; Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 18.

⁶⁵⁵ Kamhâvî, Talâi'u'l-beşer, s. 19.

⁶⁵⁶ Kâdî, el-İdâh, s. 56.

⁶⁵⁷ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 161-162; Kâdî, el-İdâh, s. 56-57.

XVI- RESM-İ HAT ÜZERİNE VAKF

Ebû Ca'fer, vakfda genel olarak mushafın resm-i hattını (Kur'ân-ı Kerim'in yazı şeklini) esas alır. Ebû Ca'fer'in bu konuda uyduğu hususlar anahatlarıyla şunlardır:

A- Ebû Ca'fer, *جَنَّة* ، *رَحْمَةً* ، *نِعْمَةً* ، *ذَاة* ، *اللَّاء* ، *مَرْضَاة* ، *هَيْهَاتَ* ، *إِبْنَةَ* ، *إِمْرَأَةَ* ، *شَجْرَةَ* ، *نِعْمَت* ، *رَحْمَت* ، *جَنَّت* gibi sonu aslen te'nis hâ'i olup, fakat mushaflarda *جَنَّت* ، *رَحْمَت* ، *شَجْرَت* ، *إِمْرَأَت* ، *إِبْنَت* ، *هَيْهَات* ، *مَرْضَات* ، *اللَّات* ، *ذَات* ، *ذَات* şeklinde açık tâ ile yazılmış kelimeler üzerinde hâ (ه) ile değil de, tâ (ت) ile vakfeder: *جَنَّت* → *جَنَّت* → *رَحْمَت* → *رَحْمَت* ، *نِعْمَت* → *نِعْمَت* ، *ذَات* → *ذَات* ، *اللَّات* → *اللَّات* ، *مَرْضَات* → *مَرْضَات* gibi.

Ebû Ca'fer, bunlardan sadece sekiz yerde geçen *يَا أَبَت* (Yûsuf, 12/4-100; Meryem, 19/42-43-44-45; Kasas, 28/26; Sâffât, 37/102) kelimesinde asla uyarak hâ (ه) üzerine vakfeder: *يَا أَبَت* → *يَا أَبَت* gibi.

B- Ebû Ca'fer, *كَأَيُّ* gibi sonu aslen tenvinli olup, fakat mushaflarda *كَأَيُّن* şeklinde sâkin nûn (ن) ile veya *لَنَسْفَعْنَ* gibi sonu aslen sâkin nûn (ن) olup, fakat mushaflarda *لَنَسْفَعَا* şeklinde tenvinli yazılmış kelimelerde de asla değil de, resme tabidir. Yani *كَأَيُّن* kelimesinde sâkin nûn (ن); *لَنَسْفَعَا* kelimesinde ise *لَنَسْفَعَا* şeklinde elif (ا) üzerine vakfeder.

C- Ebû Ca'fer için imtihan ve zaruret durumunda maktû' (mushafda aynı yazılmış) ve mevsûl (mushafda birleşik yazılmış) kelimelerde vakfedilebilir. Meselâ: *أَلَا تَعْبُدُونَا* (Hûd, 11/2) âyetinde "أُن" ile "أ", "أ" şeklinde bitişik yazılmış olduğundan deneme ve zaruret halinde sadece "أ" da durulabilir. Fakat bu, aynı sûrenin 26. âyetinde "أُنْ أُنْ" şeklinde ayrı ayrı yazıldığından "أُنْ" de de, "أ" da da durulabilir.⁶⁵⁸

⁶⁵⁸ Bkz.: İbnu'l-Cezerî, *Tahbiru't-Teysîr*, s. 76-77; en-Neşr, II, 128-161; Kâdî, *el-İdâh*, s. 46-51.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBÛ CA'FER KİRÂATİNİN HAFS RİVÂYETİ İLE FERŞU'L-HURÛF (فَرَشُ الْحُرُوفِ) YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

Ferşu'l-Hurûf Terkibinin Luğat ve İstilah Anlamları:

Hurûf (الْحُرُوفِ), "her nesnenin ucu, tarafı, kenarı, sivri ve keskin kıyısı, hece harflerinden her biri, arık dişi deve, su yolu, alâmet"⁶⁵⁹ anlamlarına gelen harf (الْحَرْفِ) kelimesinin çoğuludur. Kırâat istilâhında ise "kırâat" manasında kullanılır. Meselâ: Ebû Ca'fer'in "harfi" dendiğinde, bundan kastedilen onun "kırâati"dir.⁶⁶⁰

Ferş (الْفَرَشِ) de luğatta; "neşr (النَّشْرُ) ve best (الْبَسْطُ)"⁶⁶¹ = açma, serme, yayma"⁶⁶² manalarına gelir. Kırâat istilâhı olarak: "Okunuşunda ihtilaf vaki' olup üzerine kıyas yapılamayan cüz'iyata (kelimelere) denir." Meselâ: Kurrâ arasında okunuşunda ihtilaf olan Bakara sûresindeki [وَمَا] يَخْدَعُونَ (2/9) kelimesinin kırâati gibi. Zirâ aynı sûre ve âyet ile Nisâ sûresinde geçen [الْأَلَّة] يُخَادِعُونَ (2/9; 4/142) kelimesi, bunun üzerine kıyas yapılarak okunamaz.⁶⁶³ Ferş'in konusu, -ta'riften de anlaşılacağı üzere- kurrânın hakkında ihtilaf ettiği, fakat genel bir kâide altında toplanamayan Kur'ân

659 Asım efendi, Kâmi's Tercemesi, HRF mad.

660 Kâdi, el-Vâfi, s. 199 ve el-İdâh, s. 62.

661 Kâdi, el-İdâh, s. 62.

662 Mutçalı, el-Mu'cemu'l-Arabîyyu'l-Hadis: Arapça-Türkçe Sözlük, s. 54-55, 884-885.

663 Zerkânî, Menâhîlu'l-irfân, I, 441 (1. dipnot).

kelimelerdir.⁶⁶⁴ Kurrâ arasında okunuşunda ittifak olan kelimeler ferş-i hurûf 'un konusu dışında kalır. Bunlara ferş denmesinin sebebi, onlardan birinin hükmünün, hepsine uygulanamadığından belli bir kâide altında değil de, geçtiği sûrenin ilgili yerinde zikredilmesinden / sergilenmesinden dolaydır.⁶⁶⁵ Bu ad verme işi de, çoğunluk itibariyle böyledir. Çünkü bazen ferş-i hurûf içersinde, değişken olmayan umumî kâideler ve genel hükümler bulunabilir.⁶⁶⁶ Meselâ: "Ebû Ca'fer, Ebû Âmr, Kisâî ve Kâlûn هِىَ ve هُوَ zamirlerindeki "hâ" (هـ)'yı, kendinden önce üstünlü "vâv" (و), "fâ" (ف) ve "lâm" (ل) zâid olarak bulunduğu وَهُوَ ، وَهِيَ ، فَهُوَ ، فَهِيَ ، نَهْوٌ ، نَهْيٌ gibi sâkin okurlar."⁶⁶⁷ şeklindeki "usûl" kâidesine, usûl ile ferş-i hurûf 'u ayrı ayrı ele alan kırâat kitaplarının "ferş-i hurûf" kısmında yer verilmiştir.⁶⁶⁸

Bazı kırâat âlimleri, "ferş"e, usûlün karşıtı olarak "fürû" adını verirler.⁶⁶⁹

Ferş ile hurûfu ayrı ayrı inceledikten sonra, ferş-i hurûf terkibi hakkında şunu söylememiz mümkündür: Ferş-i hurûf, genel olmayan ve küllî kâide altına girmeyen kurrâ arasında ihtilâflı olan kelimât-ı Kur' âniyye'nin kırâatidir. Bu da kısaca; kelimedede meydana gelen harf fazlalığı-noksanlığı⁶⁷⁰ ve hareke değişikliği gibi hususlardır.

Ferş-i hurûf hakkında yaptığımız bu açıklamalardan sonra, mushaflarda yazılmış olan Âsım kırâati'nin Hafs rivâyeti ile çalışma konumuz olan Ebû Ca'fer kırâati'ni ferş-i hurûf yönünden sûre sûre karşılaştırmaya geçebiliriz.

664 Kâdî, el-Vâfi, s. 198.

665 İbnu'l-Kâsîh, Sirâcu'l-kâri, s. 166; Kâdî, el-Vâfi, s. 199.

666 Kâdî, el-Vâfi, s. 199.

667 Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 20; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 25.

668 Bkz.: İbn Mihrân Esbehânî, el-Mebsût, s. 116; İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 85-86 ve en-Neşr, II, 209; Dimyâfî, İthâf, s.132.

669 İbnu'l-Kâsîh, Sirâcu'l-kâri, s. 166.

670 Tetik, Kırâat İlminin Talimi, s. 106.

1. Fatiha Sûresi (سُورَةُ الْفَاتِحَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	مَالِكٍ	671مَلِكٍ

2. Bakara Sûresi (سُورَةُ الْبَقَرَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
10	يَكْذِبُونَ	يُكْذِبُونَ
34	لِلْمَلَائِكَةِ	لِلْمَلَائِكَةِ
51	وَأَعَدْنَا	وَأَعَدْنَا
58	نَغْفِرْ لَكُمْ	يُغْفِرْ لَكُمْ
78	إِلَّا أَمَانِيَّ	إِلَّا أَمَانِيَّ
82	خَطِيئَتَهُ	خَطِيئَتَهُ
85	تَظَاهَرُونَ	تَظَاهَرُونَ
98	وَمِيكَالَ	وَمِيكَالَ
111	أَمَانِيَّهُمْ	أَمَانِيَّهُمْ
124	عَهْدِي	عَهْدِي
132	وَوَصِيَّ	وَأَوْصِيَّ
140	أَمْ يَقُولُونَ	672أَمْ يَقُولُونَ

671 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 41; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 7; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 13.

672 İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 85 - 89 ; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 17 - 30 ; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 19-38.

144	عَمَّا يَعْمَلُونَ	عَمَّا تَعْمَلُونَ
165	أَنْ ... وَأَنْ	إِنْ ... وَإِنْ
173	الْمَيْتَةَ... فَمَنْ اضْطُرَّ	الْمَيْتَةَ... فَمَنْ اضْطُرَّ
177	لَيْسَ الْبِرُّ	لَيْسَ الْبِرُّ
184	فِدْيَةٌ طَعَامِ مَسْكِينٍ	فِدْيَةٌ طَعَامِ مَسَاكِينٍ
185	الْيُسْرَ ... الْعُسْرَ	الْيُسْرَ ... الْعُسْرَ
186	vasl halinde: الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ	vaslen: الدَّاعِي إِذَا دَعَانِي
197	فَلَارَفَتْ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ	فَلَارَفَتْ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ
197	vasl halinde: وَاتَّقُونِ	vasl halinde: وَاتَّقُونِي
208	فِي السَّلَامِ	فِي السَّلَامِ
210	وَالْمَلَائِكَةَ	وَالْمَلَائِكَةَ
213	لِيُحْكَمَ	لِيُحْكَمَ
229	أَنْ يَخَافَا	أَنْ يَخَافَا
233	لَا تُضَارَّ	لَا تُضَارَّ
240	وَصِيَّةٌ	وَصِيَّةٌ
245	فَيُضَاعِفُهُ ... وَيَسْطُ	فَيُضَاعِفُهُ ... وَيَسْطُ
249	عُرْفَةً	عُرْفَةً
251	وَلَوْ لَا دَفْعُ	673 وَلَوْ لَا دِفَاعُ
259	نُنَشِرُهَا	نُنَشِرُهَا
260	فَصُرْهُنَّ	فَصُرْهُنَّ
261	يُضَاعِفُ	يُضَاعِفُ

673 İbnü'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 85-92 ; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 30-36; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 40-50.

265	بِرَبْوَةٍ	بِرَبْوَةٍ
271	فَبِعَمَّا ... وَيُكْفَرُ	فَبِعَمَّا ... وَنُكْفَرُ
280	ذُو عُسْرَةٍ ... وَأَنْ تَصَدَّقُوا	ذُو عُسْرَةٍ ... وَأَنْ تَصَدَّقُوا
282	تِجَارَةٌ حَاضِرَةٌ ... وَلَا يُضَارُّ	تِجَارَةٌ حَاضِرَةٌ ... وَلَا يُضَارُّ ⁶⁷⁴

3. Alu İmrân Sûresi (سُورَةُ آلِ عِمْرَانَ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
13	يُرَوِّئُهُمْ	تُرَوِّئُهُمْ
20	وَمَنْ اتَّبَعِنِ	وَمَنْ اتَّبَعَنِي
23	لِيُحْكَمَ	لِيُحْكَمَ
37	وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ... زَكَرِيَّا	وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ... زَكَرِيَّا
38	زَكَرِيَّا	زَكَرِيَّا
49	أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ ... كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ ... طَيْرًا	إِنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ ... كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ ... طَيْرًا
57	فَيُوقِفُهُمْ	فَيُوقِفُهُمْ
75	يُودِّهِ ... لَا يُودِّهِ	يُودِّهِ ... لَا يُودِّهِ
79	تُعَلِّمُونَ	تُعَلِّمُونَ
80	وَلَا يَأْمُرُكُمْ	وَلَا يَأْمُرُكُمْ
81	لَمَّا آتَيْنَاكُمْ	لَمَّا آتَيْنَاكُمْ

⁶⁷⁴ Ebû Ca'fer kırâatinin Bakara sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnü'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 85-95; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 17-39; el-Kâdî, el-Budûru'z-Zâhirc, s. 19-55.

83	يَبْغُونَ ... تُرْجَعُونَ	675	يَبْغُونَ ... تُرْجَعُونَ
115	وَمَا تَفْعَلُوا ... فَلَنْ يُكْفَرُوا	115	وَمَا تَفْعَلُوا ... فَلَنْ تُكْفَرُوا
125	مُسَوِّمِينَ	125	مُسَوِّمِينَ
130	مُضَاعَفَةً	130	مُضَاعَفَةً
133	وَسَارِعُوا	vâvsız olarak:	وَسَارِعُوا
145	نُؤْتِيهِ	iki defa geçer:	نُؤْتِيهِ
146	وَكَايْنٍ	146	وَكَايْنٍ
151	الرُّعْبَ	151	الرُّعْبَ
157	مِمَّا يَجْمَعُونَ	157	مِمَّا تَجْمَعُونَ
161	أَنْ يُغَلَّ	161	أَنْ يُغَلَّ
175	وَخَافُونَ	vasl halinde:	وَخَافُونِي
188	لَا تَحْسَبَنَّ	188	لَا يَحْسَبَنَّ
198	لَكِنَّ الَّذِينَ	676	لَكِنَّ الَّذِينَ

4. Nisâ Sûresi (سُورَةُ النِّسَاءِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
1	تَسَاءَلُونَكَ	تَسَاءَلُونَ
3	فَوَاحِشَةً	فَوَاحِشَةً

⁶⁷⁵ İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 96-98; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 39-42; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 57-65.

⁶⁷⁶ Ebû Ca'fer kırâatinin Alu İmrân sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 96-101; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 39-45; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 57-73.

	وَاحِدَةً	وَاحِدَةً
11		
	يُوصَى	يُوصَى
12		
	يُدْخِلُهُ	يُدْخِلُهُ
13-14		
	تِجَارَةً	تِجَارَةً
29		
	مُدْخِلًا	مُدْخِلًا
31		
	عَقَدَتْ	عَاقَدَتْ
33		
	بِمَا حَفِظَ اللَّهُ	بِمَا حَفِظَ اللَّهُ
34		
	وَأَنَّ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعَفُهَا	وَأَنَّ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعَفُهَا
40		
	لَوْ تَسَوَّى	لَوْ تَسَوَّى
42		
	نِعْمًا	نِعْمًا
58		
	كَأَنَّ لَمْ يَكُنْ	كَأَنَّ لَمْ يَكُنْ
73		
	وَلَا تُظَلِّمُونَ	وَلَا يُظَلِّمُونَ
77		
	السَّلَامِ	السَّلَامِ
94		
	مُؤْمِنًا	مُؤْمِنًا : عَى
94		
	غَيْرُ	غَيْرُ
95		
	نُؤَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصَلِّهِ	نُؤَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصَلِّهِ
115		
	بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي	بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي
123		
	يَدْخُلُونَ	يَدْخُلُونَ
124		
	أَنْ يُصَلِّحَا	أَنْ يُصَلِّحَا
128		
	وَقَدْ نَزَّلَ	وَقَدْ نَزَّلَ
140		
	فِي الدَّرَكِ	فِي الدَّرَكِ
145		
	يُؤْتِيهِمْ	يُؤْتِيهِمْ
152		

5. Mâide Sûresi (سُورَةُ الْمَائِدَةِ)

Âyet No		Hafs	Ebû Ca'fer
2-8		شَنَانٌ	شَنَانٌ
3		الْمَيْتَةَ... فَمَنْ اضْطَرَّ	الْمَيْتَةَ... فَمَنْ اضْطَرَّ
6		وَأَرْجُلِكُمْ	وَأَرْجُلِكُمْ
32		مِنْ أَجْلِ	مِنْ أَجْلِ
42		لِلسُّحْتِ	لِلسُّحْتِ
44	vasl halinde:	وَإِخْشَوْنَ	وَإِخْشَوْنَ
45		وَالْجُرُوحِ	وَالْجُرُوحِ
53		وَيَقُولُ	vâvsız olarak: يَقُولُ
54		مَنْ يَرْتَدِدْ	مَنْ يَرْتَدِدْ
62-63		السُّحْتِ	السُّحْتِ
67		رِسَالَاتِهِ	رِسَالَاتِهِ
95		فَجَزَاءٌ مِثْلُ... أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامٌ	فَجَزَاءٌ مِثْلُ... أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامٌ
107		اسْتَحَقَّ	اسْتَحَقَّ
110		طَائِرًا مِنْ الطَّيْرِ كَهَيْئَةِ الطَّائِرِ ⁶⁷⁸	طَائِرًا مِنْ الطَّيْرِ كَهَيْئَةِ الطَّائِرِ

⁶⁷⁷ Ebû Ca'fer kırâatinin Nisâ sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 101-104; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 45-50; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 73-85.

⁶⁷⁸ Ebû Ca'fer kırâatinin Mâide sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 104-105; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 50-52; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 87-96.

6. En'âm Sûresi (سُورَةُ الْأَنْعَامِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
23	فِئْتَهُمْ	فِئْتَهُمْ
27	وَلَا نُكْذِبُ ... وَنَكُونُ	وَلَا نُكْذِبُ ... وَنَكُونُ
44	فَتَحْنَا	فَتَحْنَا
54	فَأَنَّهُ	فَأَنَّهُ
55	سَبِيلَ	سَبِيلَ
63	لَعِنَ أَنْجَانَا	لَعِنَ أَنْجِينَا
80	أَتَحَاجُّونِي	أَتَحَاجُّونِي
80	vasl halinde: وَقَدْ هَدَانِ	vasl halinde: وَقَدْ هَدَانِي
83	دَرَجَاتٍ	دَرَجَاتٍ
85	وَزَكْرِيَاءَ	وَزَكْرِيَاءَ
96	وَجَعَلَ اللَّيْلَ	وَجَاعِلُ اللَّيْلِ
100	وَحَرَقُوا	وَحَرَقُوا
111	قَبْلًا	قَبْلًا
114	مُنزَّلَ	مُنزَّلَ
115	كَلِمَةً	كَلِمَاتٍ
119	لِيَضِلُّونَ	لِيَضِلُّونَ
122	مِنَّا	مِنَّا
124	رِسَالَتَهُ	رِسَالَتِهِ
125	خَرَجًا	خَرَجًا
127	وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ	وَيَوْمَ نَحْشَرُهُمْ

139	وَإِنْ يَكُنْ مِثَّةً	وَإِنْ تَكُنْ مِثَّةً
141	حَصَادِهِ	حَصَادِهِ
145	إِلَّا أَنْ يَكُونَ مِثَّةً	إِلَّا أَنْ تَكُونَ مِثَّةً
145	فَمَنْ اضْطُرَّ	فَمَنْ اضْطُرَّ
152	تَذَكَّرُونَ	تَذَكَّرُونَ
161	قِيَامًا	قِيَامًا
162	وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي	وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي ⁶⁷⁹

7. A'râf Sûresi (سُورَةُ الْأَعْرَافِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
3	مَا تَذَكَّرُونَ	مَا تَذَكَّرُونَ
11	لِلْمَلَائِكَةِ	لِلْمَلَائِكَةِ
26	وَلِبَاسُ	وَلِبَاسُ
57	بَشَرًا... تَذَكَّرُونَ	نَشْرًا... تَذَكَّرُونَ
58	لَا يَخْرُجُ	لَا يَخْرُجُ: hulf ile okur:
59-65-73-85	غَيْرُهُ	غَيْرُهُ
69	بَسْطَةً	بَسْطَةً
96	لَفَتَّحْنَا	لَفَتَّحْنَا
98	أَوْ آمِينَ	أَوْ آمِينَ

⁶⁷⁹ Ebû Ca'fer krâatinin En'âm sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 106-111; Pâhuvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 53-58; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 99-111.

111	أَرْجِهَ : عى : أَرْجِيهِ : جم	أَرْجِهَ
117	تَلَقَّفُ	تَلَقَّفُ
124	istifhâmsız olarak: آمَنْتُمْ	istifhâm hemzeli: آمَنْتُمْ
127	سُنُقِلُّ	سُنُقِلُّ
142	وَوَاعَدْنَا	وَوَاعَدْنَا
144	بِرِسَالَتِي	بِرِسَالَتِي
161	نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ	نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ
164	مَغْفِرَةً	مَغْفِرَةً
165	يَيْسِ	يَيْسِ
172	ذُرِّيَّتَهُمْ	ذُرِّيَّتَهُمْ
186	وَيَنْذِرُهُمْ	وَيَنْذِرُهُمْ
190	شُرَكَاءَ	شُرَكَاءَ
195	يَنْطِشُونَ	يَنْطِشُونَ
195	vasl halinde: كِيدُونِ	vasl halinde: كِيدُونِ
202	يَمُدُّونَهُمْ	يَمُدُّونَهُمْ ⁶⁸⁰

8. Enfâl Sûresi (سُورَةُ الْأَنْفَالِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
9	مُرْدِفِينَ	مُرْدِفِينَ

⁶⁸⁰ Ebû Ca'fer krâatinin A'râf sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 111-115 ; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 58-63; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 112-126.

11	إِذْ يُغَشِّيكُمْ	إِذْ يُغَشِّيكُمْ
12	الرُّعْبَ	الرُّعْبَ
18	مُوهِنٌ كَيْدٍ	مُوهِنٌ كَيْدٍ
42	مَنْ حَيٍّ	مَنْ حَيٍّ
65	وَإِنْ يَكُنْ	وَإِنْ تَكُنْ
66	ضَعْفَاءَ فَإِنْ يَكُنْ	ضَعْفَاءَ فَإِنْ تَكُنْ
67	أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى	أَنْ تَكُونَ لَهُ أُسْرَى
70	مِنَ الْأُسْرَى	681مِنَ الْأُسْرَى

9. Tevbe Sûresi (سُورَةُ التَّوْبَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
19	سِقَايَةَ ... وَعِمَارَةَ	سُقَاةً..وَعَمْرَةَ: hulf ile: (عى)
30	عَزِيزٍ ابْنِ اللَّهِ ... يُضَاهُونَ	عَزِيزٍ ابْنِ اللَّهِ ... يُضَاهُونَ
36	إِنَّا عَشَرَ	إِنَّا عَشَرَ
37	يُضِلُّ	يُضِلُّ
66	إِنْ نَعَفْ ... نَعَذَّبْ طَائِفَةً	إِنْ يُعَفِّ ... تُعَذَّبْ طَائِفَةً
103	إِنْ صَلَاتِكَ	إِنْ صَلَوَاتِكَ
107	وَالَّذِينَ	vâvsız olarak: الَّذِينَ
114	الْعُسْرَةَ... يَزِيغُ	682الْعُسْرَةَ... تَزِيغُ

681 Ebû Ca'fer krâatinin Enfâl sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 115-116; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 63-64; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 126-131.

10. Yûnus (A.S.) Sûresi (سُورَةُ يُونُسَ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
2	لَسَاحِرٍ	لَسِخْرٍ
3	أَفَلَا تَذَكَّرُونَ	أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
4	إِنَّهُ	أَنَّه
5	يُفَصِّلُ	نُفَصِّلُ
22	يُسِرُّكُمْ	يَنْشُرُكُمْ
23	مَتَاعٍ	مَتَاعٍ
33-96	كَلِمَةً	كَلِمَاتٍ
35	أَمَّنْ لَا يَهْدَى	أَمَّنْ لَا يَهْدَى
45	وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ	وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
58	مِمَّا يَجْمَعُونَ	مِمَّا تَجْمَعُونَ
81	بِهِ السَّخَرُ	بِهِ السَّخَرُ
88	لِيُضِلُّوا	لِيُضِلُّوا
103	نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ	نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ ⁶⁸³

⁶⁸² Ebû Ca'fer kıraatının Tevbe sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 117-119; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 65-67; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 132-139.

⁶⁸³ Ebû Ca'fer kıraatının Yûnus sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 119-121; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 67-69; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 140-149.

11. Hûd Sûresi (سُورَةُ هُودَ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
20	يُضَاعَفُ	يُضَعَّفُ
24-30	أَفَلَا تَذَكَّرُونَ	أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
28	فَعَمِيَتْ	فَعَمِيَتْ
40	مِنْ كُلِّ	مِنْ كُلِّ
41	مَجْرَاهَا	مُجْرَاهَا
42	يَا بَنِيَّ	يَا بَنِيَّ
46	فَلَا تَسْأَلْنِي	فَلَا تَسْأَلْنِي ⁶⁸⁴
50-61-84	غَيْرُهُ	غَيْرِهِ
68	إِنَّ نَمُودَ	إِنَّ نَمُودَ
71	يَعْقُوبَ	يَعْقُوبَ
79	وَلَا تُخْزُونِ	وَلَا تُخْزُونِي
81	فَأَسْرٍ	فَأَسْرٍ
87	أَصْلَاتُكَ	أَصْلَوَاتُكَ
105	يَوْمَ يَأْتِ	يَوْمَ يَأْتِي
108	سُهِدُوا	سُهِدُوا
114	وَزُلْفَا	وَزُلْفَا
116	بَقِيَّةٍ	بَقِيَّةٍ
123	يُرْجَعُ	يُرْجَعُ ⁶⁸⁵

⁶⁸⁴ Ebû Ca'fer, bu kelimedeki "ى" vakf halinde hazfeder. Usûl kısmındaki "zâid yâlar" bahsine bkz.

12. Yûsuf (A.S.) Sûresi (سُورَةُ يُوسُفَ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4-100	يَا أَبَتِ	يَا أَبَتَ
4	أَحَدَ عَشَرَ	أَحَدَ عَشَرَ
5	يَا بُنَيَّ	يَا بُنَيَّ
10-15	فِي غِيَابَتِ	فِي غِيَابَاتِ
12	يَرْتَعِ	يَرْتَعِ
19	يَا بُشْرَى	يَا بُشْرَايَ
23	هَيْتَ	هَيْتَ
37	تُرْزَقَانِيهِ	تُرْزَقَانِيهِ : جم
47	وَأَبَا	وَأَبَا
62	لِفِتْيَانِهِ	لِفِتْيَانِهِ
64	حَافِظًا	حَافِظًا
66	vasl halinde: حَتَّى تُؤْتُونَ	vasl halinde: حَتَّى تُؤْتُونِي
76	دَرَجَاتِ	دَرَجَاتِ
90	إِنَّكَ	إِنَّكَ
105	وَكَايِنَ	وَكَايِنَ
109	نُوحِي	يُوحِي

⁶⁸⁵ Ebû Ca'fer kıraatının Hûd sûresindeki fers-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 122-124; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 69-72; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 151-157.

13. Ra'd Sûresi (سُورَةُ الرَّعْدِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	وَزَّرَعَ وَنَخِيلٍ صِنَوَانٍ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَى	وَزَّرَعَ وَنَخِيلٍ صِنَوَانٍ وَغَيْرِ صِنَوَانٍ تُسْقَى
5	istifhâm hemzeli: إِذَا	istifhâmsız olarak: إِذَا
17	وَمِمَّا يُوقِدُونَ	وَمِمَّا تُوقِدُونَ
33	وَصُدُّوا	وَصُدُّوا
39	وُثِّبَتْ	وُثِّبَتْ
42	الْكَافِرُ	الْكَافِرُ ⁶⁸⁷

14. İbrâhîm (A.S.) Sûresi (سُورَةُ إِبْرَاهِيمَ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
2	اللَّهُ	اللَّهُ
18	الرَّيْحُ	الرَّيْحُ
22	vasl halinde: بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ	vasl halinde: بِمَا أَشْرَكْتُمُونِي

⁶⁸⁶ Ebû Ca'fer kırâatinin Yûsuf sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 124-127; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 72-75; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 158-166.

⁶⁸⁷ Ebû Ca'fer kırâatinin Ra'd sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 127-129; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 76-77; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 166-169.

40 vasl halinde: دُعَاءِ vasl halinde: 688 دُعَائِي

15. Hicr Sûresi (سُورَةُ الْحَجَرِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
8	مَا نَزَّلُ الْمَلَائِكَةَ	مَا نَزَّلُ الْمَلَائِكَةَ
65	فَأَسْرِ	689 فَأَسْرِ

16. Nahl Sûresi (سُورَةُ النَّحْلِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
7	بِشَقِّ	بِشَقِّ
12	وَالنُّجُومِ مُسَخَّرَاتٍ	وَالنُّجُومِ مُسَخَّرَاتٍ
17-90	تَذَكَّرُونَ	تَذَكَّرُونَ
20	وَالَّذِينَ يَدْعُونَ	وَالَّذِينَ يَدْعُونَ
37	لَا يَهْدِي	لَا يَهْدِي
43	نُوحِي	يُوحِي
62	مُفَرِّطُونَ	مُفَرِّطُونَ
65	نُسْقِيكُمْ	تَسْقِيكُمْ

688 Ebû Ca'fer kırâatinin İbrâhîm sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 129; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 77-78; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 169-172.

689 Ebû Ca'fer kırâatinin Hicr sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 130; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 78-79; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 173-175.

80	ظَعْنِكُمْ	690ظَعْنِكُمْ
115	الْمَيْتَةَ	الْمَيْتَةَ
115	فَمَنْ اضْطُرَّ	فَمَنْ اضْطُرَّ

17. İsrâ Sûresi (سُورَةُ الْإِسْرَاءِ)

Âyet No.	Hafs	Ebû Ca'fer
13	وَنُخْرِجُ... يَلْقِيهِ	وَيُخْرِجُ ... يُلْقِيهِ
31	خَطَأً	خَطَأً
35	بِالْقِسْطِ	بِالْقِسْطِ
38	سَيِّئَةً	سَيِّئَةً
42	كَمَا يَقُولُونَ	كَمَا تَقُولُونَ
44	تُسَبِّحُ لَهُ	يُسَبِّحُ لَهُ
49-98	istifhâm hemzeli: إِذَا	istifhâmsız olarak: إِذَا
61	لِلْمَلَائِكَةِ	لِلْمَلَائِكَةِ
62	vasl halinde: لَمَّا أَخْرَجْنَا	vasl halinde: لَمَّا أَخْرَجْنَا
64	وَرَجَلِكَ	وَرَجَلِكَ
69	فَيُفَرِّقُكُمْ	فَيُفَرِّقُكُمْ: جمع ؛ فَيُفَرِّقُكُمْ: عَمِي
69	مِنَ الرِّيحِ	مِنَ الرِّيحِ
76	خِلافِكَ	خِلافِكَ

⁶⁹⁰ Ebû Ca'fer krâatinin Nahl sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnü'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 131; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 79-80; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 176-181.

83	وَنَاءٍ	وَنَائِي
90	حَتَّى تَفْجُرْنَا	حَتَّى تَفْجُرْنَا
97	فَهُوَ الْمُهْتَدِي	فَهُوَ الْمُهْتَدِي ⁶⁹¹

18. Kehf Sûresi (سُورَةُ الْكَهْفِ)

Âyet No.	Hafs	Ebû Ca'fer
16	مِرْفَقًا	مِرْفَقًا
17	تَزَاوَرُ	تَزَاوَرُ
17	vasl halinde: فَهُوَ الْمُهْتَدِي	vasl halinde: فَهُوَ الْمُهْتَدِي
18	وَلَمَلَيْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا	وَلَمَلَيْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا
24	vasl halinde: أَنْ يَهْدِيَنِي	vasl halinde: أَنْ يَهْدِيَنِي
36	مِنْهَا	مِنْهُمَا
38	vasl halinde: لَكِنَّ	iki halde de: لَكِنَّا
39	vasl halinde: إِنْ تَرَنِ	vasl halinde: إِنْ تَرَنِ
40	vasl halinde: أَنْ يُؤْتِيَنِي	vasl halinde: أَنْ يُؤْتِيَنِي
44	عُقْبًا	عُقْبًا
50	لِلْمَلَائِكَةِ	لِلْمَلَائِكَةِ
51	مَا أَشْهَدْتُهُمْ وَمَا كُنْتُ	مَا أَشْهَدْنَاَهُمْ وَمَا كُنْتُ
59	لِمُهْلِكِهِمْ	لِمُهْلِكِهِمْ

⁶⁹¹ Ebû Ca'fer kıraatının İsrâ sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 132-134; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 81-83; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 182-186.

63	وَمَا أَنْسَانِيهِ	وَمَا أَنْسَانِيهِ
64	vasl halinde: نَبِيٌّ	vasl halinde: نَبِيٌّ
66	vasl halinde: أَنْ تَعْلَمَنِ	vasl halinde: أَنْ تَعْلَمَنِ
70	فَلَا تَسْأَلْنِي	فَلَا تَسْأَلْنِي
73	عُسْرًا	عُسْرًا
74	زَكَاةً	زَكَاةً
74-87	نُكْرًا	نُكْرًا
76	لَدُنِّي	لَدُنِّي
81	أَنْ يُدِلَّهُمَا ... رُحْمًا	أَنْ يُدِلَّهُمَا ... رُحْمًا
85	فَاتَّبِعْ	فَاتَّبِعْ
86	حَمِيَّةٍ	حَامِيَّةٍ
88	جَزَاءً ... يُسْرًا	جَزَاءً ... يُسْرًا
89-92	ثُمَّ اتَّبِعْ	ثُمَّ اتَّبِعْ
93	بَيْنَ السُّدَّيْنِ	بَيْنَ السُّدَّيْنِ
94	سُدًّا	سُدًّا
97	دَكَّاءَ	دَكَّاءَ ⁶⁹²

⁶⁹² Ebû Ca'fer krâatinin Kehf sûresindeki fers-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 134-137; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 84-87; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 188-195.

19. Meryem Sûresi (سُورَةُ مَرْيَمَ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
2	زَكْرِيَّا	زَكْرِيَّا
7	يَا زَكْرِيَّا	يَا زَكْرِيَّا
8-69	عِيًّا	عِيًّا
23-66	مَتْ	مَتْ
23	نَيَّا	نَيَّا
25	تُسَاقِطُ	تَسَاقِطُ
34	قَوْلُ الْحَقِّ	قَوْلُ الْحَقِّ
36	وَإِنَّ اللَّهَ	وَإِنَّ اللَّهَ
42-43-44-45	يَا أَبْتَ	يَا أَبْتَ
51	مُخْلِصًا	مُخْلِصًا
60	يَدْخُلُونَ	يَدْخُلُونَ
67	أَوْلَادٌ كُرُّ	أَوْلَادٌ كُرُّ
68-72	جِيًّا	جِيًّا
70	صِيًّا	صِيًّا ⁶⁹³

⁶⁹³ Ebû Ca'fer kıraatının Meryem sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile kırs. için bkz.: İbnü'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 138-139; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 87-89; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 195-198.

20. Tâhâ Sûresi (سُورَةُ طه)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
12	إِنِّي أَنَا... طُوَى	أَنِّي أَنَا... طُوَى
39	وَلْتَصْنَعْ	وَلْتَصْنَعْ
53	مَهْدًا	مِهَادًا
57	لَا نَخْلُقُهُ... سُوَى	لَا نَخْلُقُهُ... سُوَى
61	فَيَسْجِتْكُمْ	فَيَسْجِتْكُمْ
63	إِنْ هَازَانِ	إِنْ هَازَانِ
69	تَلْقَفْ	تَلْقَفْ
71	istifhâm hemzesiz: آمَتُمْ	istifhâm hemzeli: آمَتُمْ
77	أَنْ أَسْرِ	أَنْ أَسْرِ
80	وَوَاعَدْنَاكُمْ	وَوَاعَدْنَاكُمْ
93	أَلَا تَتَّبِعُنِي	أَلَا تَتَّبِعُنِي
97	لَنُحَرِّقَنَّهُ	لَنُحَرِّقَنَّهُ : عى ؛ لَنُحَرِّقَنَّهُ : جم
116	لِلْمَلَائِكَةِ	لِلْمَلَائِكَةِ
133	أَوْلَمْ تَأْتِيهِمْ	694أَوْلَمْ يَأْتِيهِمْ : عى

694 Ebû Ca'fer krâatinin Tâhâ sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 140-142; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 90-93; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 200-207.

21. Enbiyâ Sûresi (سُورَةُ الْأَنْبِيَاءِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	قَالَ	قُلْ
7-25	نُوحِي	يُوحِي
34	مِتْ	مُتْ
47	مِثْقَالَ	مِثْقَالٌ
81	الرَّيْحِ	الرِّيَّاحِ
89	وَزَكَرِيَّا	وَزَكَرِيَّاءَ
96	فُصِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ	فُصِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ
103	لَا يَخْزُنُهُمُ	لَا يَخْزِنُهُمُ
104	يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ ... لِلْكِتَابِ	يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ ... لِلْكِتَابِ
112	قَالَ رَبُّ	قَالَ رَبُّ ⁶⁹⁵

22. Hac Sûresi (سُورَةُ الْحَجِّ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
5	وَرَبَّتْ	وَرَبَّاتٌ
25	سَوَاءً	سَوَاءً
25 vasi halinde:	وَالْبَادِ	وَالْبَادِي
31	فَتَخَطَّفَهُ	فَتَخَطَّفُهُ

⁶⁹⁵ Ebû Ca'fer kırâatinin Enbiyâ sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 143-144; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 93-95; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 208-211.

40	وَلَوْلَا دَفَاعٌ ... لَهْدِمَتْ	وَلَوْلَا دِفَاعٌ ... لَهْدِمَتْ
45	فَكَأَيِّنْ	فَكَأَيِّنْ
48	وَكَأَيِّنْ	وَكَأَيِّنْ
52	أَمْنِيَّتِهِ	أَمْنِيَّتِهِ
59	مُدْخَلًا	مُدْخَلًا
62	وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ	وَأَنَّ مَا تَدْعُونَ ⁶⁹⁶

23. Mü'minûn Süresi (سُورَةُ الْمُؤْمِنِينَ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
20	سَيِّئَاءَ	سَيِّئَاءَ
21	نُسْقِيكُمْ	نَسْقِيكُمْ
22-32	غَيْرِهِ	غَيْرِهِ
27	مِنْ كُلِّ	مِنْ كُلِّ
35	مُتَّمِّمٌ	مُتَّمِّمٌ
36	هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ	هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ
44	تَتَرَى	تَتَرَى
50	إِلَى رَبْوَةٍ	إِلَى رَبْوَةٍ
52	وَإِنَّ هَذِهِ	وَأَنَّ هَذِهِ
82	إِذَا مِتْنَا	إِذَا مِتْنَا

⁶⁹⁶ Ebû Ca'fer kıraatının Hac sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 144-145; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 95-96; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 211-214.

85	أَفَلَا تَذَكَّرُونَ	أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
92	عَالِمٍ	عَالِمٍ
110	سِخْرِيًّا	سِخْرِيًّا ⁶⁹⁷

24. Nûr Sûresi (سُورَةُ النُّورِ)

Âyet No	Hafs	Ebu Ca'fer
1-27	تَذَكَّرُونَ	تَذَكَّرُونَ
6	أَرْبَعُ	أَرْبَعُ
9	وَالْخَامِسَةَ	وَالْخَامِسَةَ
22	وَلَا يَأْتَلِ	وَلَا يَأْتَلِ
31	غَيْرِ	غَيْرِ
34-46	مُيِّنَاتٍ	مُيِّنَاتٍ
35	يُوقَدُ	تَوْقَدُ
43	يُنْهَبُ	يُنْهَبُ
48-51	لِيُحْكَمَ	لِيُحْكَمَ
52	وَيَنْقَهَ	⁶⁹⁸ وَيَنْقَهَ : عِي ؛ وَيَنْقَهِي : جَم

⁶⁹⁷ Ebû Ca'fer kıraatının Mü'minûn sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 146-147; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 96-98; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 216-216.

⁶⁹⁸ Ebû Ca'fer kıraatının Nûr sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 147-149; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 98-100; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 219-222.

25. Furkân Sûresi (سُورَةُ الْفُرْقَانِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
18	أَنْ نَتَّخِذَ	أَنْ نَتَّخِذَ
19	فَمَا تَسْتَطِيعُونَ	فَمَا يَسْتَطِيعُونَ
25	وَيَوْمَ تَشْتَقُّ	وَيَوْمَ تَشْتَقُّ
38	وَتَمُودًا	وَتَمُودًا
48	بُشْرًا	نُشْرًا
49	مَيْتًا	مَيْتًا
67	وَلَمْ يَقْتَرُوا	وَلَمْ يَقْتَرُوا
69	يُضَاعَفُ... فِيهِ مُهَانًا	699 يُضَاعَفُ... فِيهِ مُهَانًا

26. Şu'arâ Sûresi (سُورَةُ الشُّعَرَاءِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
36	أَرْجِهْ	أَرْجِهْ : عى ؛ أَرْجِهِي : جم
45	تَلَقَّفْ	تَلَقَّفْ
49	istifhâm hemzesiz: آمَنْتُمْ	istifhâm hemzeli: أَامَنْتُمْ
52	أَنْ أُسْرَ	أَنْ أُسْرَ

⁶⁹⁹ Ebû Ca'fer kıraatının Furkân sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 149-150; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 100-101; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 224-227.

56	حَاذِرُونَ	حَاذِرُونَ
137	خُلُقُ	خُلُقُ
149	فَارِهِينَ	فَارِهِينَ
176	أَصْحَابُ لَيْكَةِ	أَصْحَابُ لَيْكَةِ
182	بِالْقِسْطِ	بِالْقِسْطِ
187	كَيْفًا	كَيْفًا
217	وَتَوَكَّلْ	700 فَتَوَكَّلْ

27. Neml Süresi (سُورَةُ النَّملِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
7	بِشِهَابٍ	بِشِهَابٍ
22	فَمَكَتْ	فَمَكَتْ
25	أَلَّا يَسْجُدُوا ... مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ	أَلَّا يَاسْجُدُوا ... مَا يُخْفُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ
36	vasl halinde: أَتَمِدُونِي	vasl halinde: أَتَمِدُونِي
49	مُهْلِكَ	مُهْلِكَ
51	أَنَا دَمَرْنَا هُمْ	إِنَّا دَمَرْنَا هُمْ
59	أَمَّا يُشْرِكُونَ	أَمَّا تُشْرِكُونَ
62	تَذَكَّرُونَ	تَذَكَّرُونَ
63	بُشْرًا	نُشْرًا

⁷⁰⁰ Ebû Ca'fer kırâatinin Şu'arâ sûresindeki fers-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile kırs. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 151; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 102-103; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 228-231.

66		بَلِ ادَّارَكَ	بَلِ ادَّارَكَ
67	istifhâm hemzeli:	أِذَا	istifhâm hemzesiz: إِذَا
82		أَنَّ النَّاسَ	إِنَّ النَّاسَ
87		آتَوْهُ	آتَوْهُ
89		مِنْ فَرْعٍ	701 مِنْ فَرْعٍ

28. Kasas Sûresi (سُورَةُ الْقَصَصِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
19	أَنْ يَنْطِشَ	أَنْ يَنْطِشَ
23	حَتَّى يُصَلِّرَ	حَتَّى يُصَلِّرَ
26	يَا أَبَتِ	يَا أَبَتِ
29	أَوْ جَذْوَةٍ	أَوْ جَذْوَةٍ
32	مِنَ الرَّهْبِ	مِنَ الرَّهْبِ
34	رِدَاءَ يُصَدِّقُنِي	رِدَاءَ يُصَدِّقُنِي
48	قَالُوا سِحْرَانِ	قَالُوا سَاحِرَانِ
57	يُجْتَبَى	فُجْتَبَى
82	لَخَسَفَ	702 لَخُسِفَ

⁷⁰¹ Ebû Ca'fer krâatinin Neml sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnü'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 152-154; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 103-105; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 232-236.

⁷⁰² Ebû Ca'fer krâatinin Kasas sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnü'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 154-155; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 106-107; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 238-241.

29. Ankebût Sûresi (سُورَةُ الْاَنْكَبُوتِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
25	مَوَدَّةٌ بَيْنَكُمْ	مَوَدَّةٌ بَيْنَكُمْ
38	وَتَمُودًا	وَتَمُودًا
42	مَا يَدْعُونَ	مَا تَدْعُونَ
55	وَيَقُولُ	وَنَقُولُ
60	وَكَآئِنٌ	وَكَآئِنٌ ⁷⁰³

30. Rûm Sûresi (سُورَةُ الرَّؤْمِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
10	عَاقِبَةٌ	عَاقِبَةٌ
22	لِلْعَالَمِينَ	لِلْعَالَمِينَ
39	يَتْرَبُوا	يُتْرَبُوا
48	كَيْفًا	كَيْفًا
50	آثَارٍ	آثِرٍ
54	704 مِنْ ضَعْفٍ ... مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ ... ضَعْفًا ...	مِنْ ضَعْفٍ ... مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ ... ضَعْفًا ...

⁷⁰³ Ebû Ca'fer kırâatının 'Ankebût sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teyisir, s. 156; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 107-108; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 242-244.

⁷⁰⁴ Hafs, Asım 'dan iki vecih rivâyet etmiştir. Bunlardan biri, -yukarıda kaydettiğimiz gibi- " ض " m üstünüyle; diğeri ise, -Ebû Ca'fer gibi- " ضر " m ötresiyledir. Mushafta sadece üstünlü vechi yazıldığından biz de öyle yapıp burada ötreyle de okunacağını belirtmeyi uygun gördük.

31. Lokmân Sûresi (سُورَةُ لُقْمَانَ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
6	وَيَتَّخِذُهَا	وَيَتَّخِذُهَا
13-16-17	يَا بُنَيَّ	يَا بُنَيَّ
15	مِثْقَالَ	مِثْقَالَ
30	وَأَنْ مَا يَدْعُونَ	706 وَأَنْ مَا تَدْعُونَ

32. Secde Sûresi (سُورَةُ السَّجْدَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
7	خَلَقَهُ	خَلَقَهُ
10	istifhâm hemzeli: إِذَا	707 إِذَا istifhâmsız olarak:

705 Ebû Ca'fer kırâatinin Rûm sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 157-158; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 108-109; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 245-248.

706 Ebû Ca'fer kırâatinin Lokmân sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 158; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 109-110; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 248-249.

707 Ebû Ca'fer kırâatinin Secde sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 158; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 110; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 250.

33. Ahzâb Sûresi (سُورَةُ الْأَحْزَابِ)

Âyet No		Hafs	Ebû Ca'fer
4		الَّذِينَ تَظَاهَرُونَ	الَّذِينَ تَظَاهَرُونَ
10	vasl halinde:	الظُّنُونِ	الظُّنُونَا
13		لَا مَقَامَ	لَا مَقَامَ
14		لَا تَوَّهَا	لَا تَوَّهَا
21		أَسْوَةَ	إِسْوَةَ
26		الرُّعْبِ	الرُّعْبِ
30		يُضَاعَفُ	يُضَاعَفُ
36		أَنْ يَكُونَ	أَنْ تَكُونَ
40		وَحَاتِمَ	وَحَاتِمَ
66	vasl halinde:	الرُّسُولِ	الرُّسُولَا
67	vasl halinde:	السَّبِيلِ	السَّبِيلَا
68		كَبِيرًا	كَبِيرًا ⁷⁰⁸

34. Sebe' Sûresi (سُورَةُ سَبَأٍ)

Âyet No		Hafs	Ebû Ca'fer
3		عَالِمٍ	عَالِمٍ
5		أَلِيمٍ	أَلِيمٍ

⁷⁰⁸ Ebû Ca'fer kırâatinin Ahzâb sûresindeki ferş-i hurûfîmu, Hafs rivâyeti ile krş. için bk: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 159-160; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 110-112; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 251-256.

9	كَيْفًا	كَيْفًا
12	الرِّيحِ	الرِّيحِ
15	فِي مَسَاكِينِهِمْ	فِي مَسَاكِينِهِمْ
17	وَهَلْ يُجَازَى إِلَّا الْكُفُورَ	وَهَلْ يُجَازَى إِلَّا الْكُفُورَ
20	وَلَقَدْ صَدَقَ	وَلَقَدْ صَدَقَ
40	وَيَوْمَ نَخْشِرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ ⁷⁰⁹	وَيَوْمَ نَخْشِرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ

35. Fâtır Sûresi (سُورَةُ فَاطِمِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
3	غَيْرِ اللَّهِ	غَيْرِ اللَّهِ
8	فَلَا تَذْهَبُ نَفْسُكَ	فَلَا تَذْهَبُ نَفْسُكَ
40	عَلَى يَتِّبِ	عَلَى يَتِّبِ ⁷¹⁰

36. Yâsîn Sûresi (سُورَةُ يَسِّ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
5	تَنْزِيلِ	تَنْزِيلِ
9	سَدًّا	سَدًّا
	iki defa geçer:	iki defa geçer:

⁷⁰⁹ Ebû Ca'fer kırâatinin Sebe' sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 161-162; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 112-113; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 256-259.

⁷¹⁰ Ebû Ca'fer kırâatinin Fâtır sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 163; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 113-114; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 260-262.

19	عَبَّانٌ ذُكِّرْتُم	عَبَّانٌ ذُكِّرْتُم
23	إِن يُرِدْنِي	إِن يُرِدْنِي
29-53	إِن كَانَتْ إِلَّا صَيِّحَةً وَاحِدَةً	إِن كَانَتْ إِلَّا صَيِّحَةً وَاحِدَةً
32	لَمَّا	لَمَّا : عى
33	الْمَيِّتَةَ	الْمَيِّتَةَ
41	ذُرِّيَّتِهِمْ	ذُرِّيَّاتِهِمْ
49	وَهُمْ يَخِصِّمُونَ	وَهُمْ يَخِصِّمُونَ
55	فَاكِهِونَ	فَاكِهِونَ
68	نُنَكِّسُهُ... أَفَلَا يَعْقِلُونَ	نُنَكِّسُهُ... أَفَلَا يَعْقِلُونَ
70	لِيُنذِرَ	لِيُنذِرَ ⁷¹¹

37. Sâffât Süresi (سُورَةُ الصَّافَّاتِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
6	بِرِيْنَةٍ	بِرِيْنَةٍ
8	لَا يَسْمَعُونَ	لَا يَسْمَعُونَ
16	أِذَا مِتْنَا ... أِنَّا	أِذَا مِتْنَا ... إِنَّا
17	أَوْ آبَاؤُنَا	أَوْ آبَاؤُنَا
25	لَا تَنَاصَرُونَ	لَا تَنَاصَرُونَ
53	أِذَا مِتْنَا	إِذَا مِتْنَا

⁷¹¹ Ebû Ca'fer kırâatinin Yâsin sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: Ibnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 164-166; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 114-115; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 263-265.

102	يَا بُنَيَّ ... يَا أَبْتَ	يَا بُنَيَّ ... يَا أَبْتَ
126	اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ	اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ
153	أَصْطَفَى	إِصْطَفَى
155	أَفَلَا تَذَكَّرُونَ	712 أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

38. Sâd Sûresi (سُورَةُ ص)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
13	وَ أَصْحَابُ لَيْكَةِ	وَ أَصْحَابُ لَيْكَةِ
29	لِيَدَّبَّرُوا	لِيَدَّبَّرُوا
36	الرِّيحِ	الرِّيحِ
41	بِنُصْبٍ	بِنُصْبٍ
46	بِخَالِصَةٍ	بِخَالِصَةٍ
57	وَعَسَاقٍ	وَعَسَاقٍ
63	سُخْرِيًّا	سُخْرِيًّا
70	أَنَّمَا	إِنَّمَا
84	فَالْحَقُّ	713 فَالْحَقُّ

712 Ebû Ca'fer kırâatinin Sâffât sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 166-167; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 116-117; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 266-269.

713 Ebû Ca'fer kırâatinin Sâd sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 167-168; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 117-118; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 269-272.

39. Zümer Sûresi (سُورَةُ الزُّمَرِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
7	يَرْضَهُ	يَرْضَهُو : عى ؛ يَرْضُهُ : جم
20	لَكِنَّ الَّذِينَ	لَكِنَّ الَّذِينَ
36	عِبَادُهُ	عِبَادُهُ
56	يَا حَسْرَتَاىَ	يَا حَسْرَتَاىَ : جم ؛ يَا حَسْرَتَاىَ : عى
64	تَأْمُرُونِى	تَأْمُرُونِى
71	فُتِّحَتْ	فُتِّحَتْ
73	وَفُتِّحَتْ	714 وُفِّحَتْ

40. Mü'min Sûresi (سُورَةُ الْمُؤْمِنِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
6	كَلِمَاتٍ	كَلِمَاتٍ
15	vasl halinde: يَوْمَ التَّلَاقِ	vaslen (عى): يَوْمَ التَّلَاقِ
26	أَوْ أَنْ	وَ أَنْ
32	vasl halinde: يَوْمَ التَّادِ	vaslen (عى): يَوْمَ التَّادِ
37	فَأَطَّلِعَ	فَأَطَّلِعَ
37	وَصَدَّ	وَصَدَّ
38	vasl halinde: يَا قَوْمِ أَتَّبِعُونَ	vasl halinde: يَا قَوْمِ أَتَّبِعُونِى

⁷¹⁴ Ebû Ca'fer kırâatinin Zümer sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnü'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 168-170; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 118-119; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 272-275.

40	يَدْخُلُونَ	يُدْخَلُونَ
52	يَوْمَ لَا يَنْفَعُ	يَوْمَ لَا تَنْفَعُ
57	مَا تَتَذَكَّرُونَ	مَا يَتَذَكَّرُونَ
60	سَيَدْخُلُونَ	سَيُدْخَلُونَ ⁷¹⁵

41. Fussilet Sûresi (سُورَةُ فَصَّلَتْ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
10	سَوَاءٌ	سَوَاءٌ
39	وَرَبَّتْ	وَرَبَّاتٌ
51	وَنَأَى	وَنَاءٌ ⁷¹⁶

42. Şûrâ Sûresi (سُورَةُ الشُّورَى)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
20	نُورِهِ	نُورَةٌ
25	مَاتَفَعَلُونَ	مَاتَفَعَلُونَ
30	فِيمَا كَسَبَتْ	بِمَا كَسَبَتْ
32	الْجَوَارِ	الْجَوَارِي

⁷¹⁵ Ebû Ca'fer kırâatinin Mü'min sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 170-171; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 119-121; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 276-279.

⁷¹⁶ Ebû Ca'fer kırâatinin Fussilet sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 171-172; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 121-122; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 280-283.

33	الرِّيحَ	الرِّيحَ
35	وَيَعْلَمَ	717 وَيَعْلَمَ

43. Zuhruf Sûresi (سُورَةُ
الزُّخْرُفِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
5	أَنْ كُنتُمْ	إِنْ كُنتُمْ
10	مَهْدًا	مِهَادًا
11	مِيثًا	مِيثًا
18	أَوْ مَنْ يَنْشَأُ	أَوْ مَنْ يَنْشَأُ
19	عِبَادُ الرَّحْمَانِ إِنَّا أَشْهَدُوا	عِنْدَ الرَّحْمَانِ إِنَّا أَشْهَدُوا
24	قَالَ أَوْ لَوْ جِئْتَكُمْ	قُلْ أَوْ لَوْ جِئْتَكُمْ
33	سُقْفًا	سُقْفًا
35	لَمَّا عَمِيَ	لَمَّا
38	جَاءَنَا	جَاءَنَا
53	أَسْوَرَةً	أَسَاوِرَةً
57	يَصِدُّونَ	يَصِدُّونَ
61	وَاتَّبِعُونِ	وَاتَّبِعُونِي
68	يَا عِبَادِ	يَا عِبَادِي
83	حَتَّى يُلَاقُوا	حَتَّى يَلْقُوا

⁷¹⁷ Ebû Ca'fer kırâatinin Şûrâ sûresindeki fers-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 173; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 122; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 284-285.

88	وَقِيلَهُ	وَقِيلَهُ
89	فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ	718 فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

44. Duhân Sûresi (سُورَةُ الدُّخَانِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
7	رَبِّ السَّمَاوَاتِ	رَبِّ السَّمَاوَاتِ
16	يَوْمَ نَبْطِشُ	يَوْمَ نَبْطِشُ
23	فَأَسْرِ	فَأَسْرِ
27	فَأَكْهَبِينَ	فَأَكْهَبِينَ
45	يَغْلَى	تَغْلَى
51	فِي مَقَامٍ	719 فِي مَقَامٍ

45. Câsiye Sûresi (سُورَةُ الْجَاسِيَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
11	مِنْ رِجْزِ أَلِيمٍ	مِنْ رِجْزِ أَلِيمٍ
14	لِيَجْزَى	لِيَجْزَى
21	سَوَاءٌ	سَوَاءٌ

718 Ebû Ca'fer kırâatinin Zuhruf sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, *Tahbiru't-Teysir*, s. 173-175; Pâluvi, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 123-124; Kâdi, *el-Budûru'z-Zâhire*, s. 286-289.

719 Ebû Ca'fer kırâatinin Duhân sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, *Tahbiru't-Teysir*, s. 175; Pâluvi, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 124; Kâdi, *el-Budûru'z-Zâhire*, s. 289-290.

46. Ahkâf Sûresi (سُورَةُ الْأَحْقَافِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
12	لِيُنذِرَ	لِيُنذِرَ
15	إِحْسَانًا... كُرْهًا... كُرْهًا	حُسْنًا... كُرْهًا... كُرْهًا
16	نَتَقَبَّلُ... أَحْسَنُ... وَنَتَجَاوَزُ	يُتَقَبَّلُ... أَحْسَنُ... وَيَتَجَاوَزُ
19	وَلِيُوقِيَهُمْ	وَلِنُوقِيَهُمْ
20	istifhâm hemzesiz: أَذْهَبْتُمْ	istifhâmlı: أَذْهَبْتُمْ
25	لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِينُهُمْ	721 لَا تَرَى إِلَّا مَسَاكِينَهُمْ

47. Muhammed (S.A. V.) Sûresi
(سُورَةُ مُحَمَّدٍ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	وَالَّذِينَ قُتِلُوا	وَالَّذِينَ قَاتَلُوا
13	وَكَأَيِّن	وَكَأَيِّن
26	إِسْرَارَهُمْ	722 إِسْرَارَهُمْ

720 Ebû Ca'fer kırâatinin Câsiye sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 176; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 125; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 291-292.

721 Ebû Ca'fer kırâatinin Ahkâf sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 176-178; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 125-126; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 292-294.

48. Feth Sûresi (سُورَةُ الْفَتْحِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
10	عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُوتِيهِ	عَلَيْهِ اللَّهُ فَسُنُوتِيهِ
17	يُدْخِلُهُ... يُعَذِّبُهُ	723 يُدْخِلُهُ... نُعَذِّبُهُ

49. Hucurât Sûresi (سُورَةُ الْحُجُرَاتِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	الْحُجُرَاتِ	الْحُجُرَاتِ
12	مَيِّتًا	724 مَيِّتًا

50. Kaf Sûresi (سُورَةُ ق)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
3	أِذَا مَيِّتًا	أِذَا مَيِّتًا
11	مَيِّتًا	مَيِّتًا
40	وَأَذْبَارَ	وَأَذْبَارَ

722 Ebû Ca'fer kırâatinin Muhammed (s.a.v.) sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 177-178; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 126-127; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 294-296.

723 Ebû Ca'fer kırâatinin Feth sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 178; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 127; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 297.

724 Ebû Ca'fer kırâatinin Hucurât sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 179; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 127-128; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 299.

41	vasl halinde: الْمُنَادِ	vasl halinde:	الْمُنَادِ
44	يَوْمَ تَشَقُّقُ		يَوْمَ تَشَقُّقُ ⁷²⁵

51. Zâriyât Sûresi (سُورَةُ الذَّارِيَّاتِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
3	يُسْرًا	يُسْرًا
49	تَذَكَّرُونَ	تَذَكَّرُونَ ⁷²⁶

52. Tûr Sûresi (سُورَةُ الطُّورِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
18	فَأَكْبَهِينَ	فَأَكْبَهِينَ
21	الْحَقْنَابِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ	الْحَقْنَابِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
28	إِنَّهُ	إِنَّهُ
37	الْمُصِطْرُونَ + الْمُصِطْرُونَ	الْمُصِطْرُونَ
45	حَتَّىٰ يُلَاقُوا... يُصْعَقُونَ	حَتَّىٰ يُلَاقُوا... يُصْعَقُونَ ⁷²⁷

⁷²⁵ Ebû Ca'fer kırâatinin Kâf sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 179; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 128; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 300-301.

⁷²⁶ Ebû Ca'fer kırâatinin Zâriyât sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 179-180; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 301-302.

⁷²⁷ Ebû Ca'fer kırâatinin Tûr sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 180; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 129; Kâdi, el-Budûru'z-Zâhire, s. 303-304.

53. Necm Sûresi (سُورَةُ النَّجْمِ)

Âyet No	Hafs	Ebu Ca'fer
11	مَا كَذَبَ	مَا كَذَبَ
51	وَتَمُودَ	وَتَمُودًا ⁷²⁸

54. Kamer Sûresi (سُورَةُ الْقَمَرِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
3	مُسْتَقَرًّا	مُسْتَقَرًّا
6-8 vasl halinde:	الدَّاعِ	الدَّاعِي
11	فَفَتَحْنَا	فَفَتَحْنَا ⁷²⁹

55. Rahmân Sûresi (سُورَةُ الرَّحْمَانِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
22	يَخْرُجُ	يُخْرِجُ ⁷³⁰

⁷²⁸ Ebû Ca'fer kırâatinin Necm sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 181; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 129-130; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 304-306.

⁷²⁹ Ebû Ca'fer kırâatinin Kamer sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 182; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 131; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 306-307.

⁷³⁰ Ebû Ca'fer kırâatinin Rahmân sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 182; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 131; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 308.

56. Vakı'a Sûresi (سُورَةُ الْوَاقِعَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
19	وَلَا يُنْزِفُونَ	وَلَا يُنْزِفُونَ
22	وَحُورٍ عِينٍ	وَحُورٍ عِينٍ
47	أِذَا مِتْنَا ... أَنَا	أِذَا مِتْنَا ... إِنَّا
48	أَوْ آبَاؤُنَا	أَوْ آبَاؤُنَا
62	فَلَوْ لَا تَذَكَّرُونَ	731 فَلَوْ لَا تَذَكَّرُونَ

57. Hadid Sûresi (سُورَةُ الْحَدِيدِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
11	فِيضَاعِفُهُ	فِيضَعْفُهُ
14	الْأَمَانِيِّ	الْأَمَانِيِّ
16	وَمَا نَزَلَ	وَمَا نَزَلَ
18	يُضَاعَفُ	يُضَعَّفُ
24	732 فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ	732 فَإِنَّ اللَّهَ الْغَنِيُّ

731 Ebû Ca'fer kıraatının Vakı'a sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile kış. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 183; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 132; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 310.

732 Ebû Ca'fer kıraatının Hadid sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile kış. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 183-184; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 132-133; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 312-313.

58. Mücâdele Sûresi (سُورَةُ الْمُجَادَلَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
2-3	يُظَاهِرُونَ	يُظَاهِرُونَ
2	اللَّائِي	اللَّاءِ
7	مَا يَكُونُ	مَا تَكُونُ
11	فِي الْمَجَالِسِ	فِي الْمَجْلِسِ ⁷³³

59. Haşr Sûresi (سُورَةُ الْحَشْرِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
2	الرُّغْبِ	الرُّغْبِ
7	كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً	كَيْ لَا تَكُونَ دُولَةً ⁷³⁴

60. Mümtehine Sûresi (سُورَةُ الْمُتَحِنَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
3	يُفْصِلُ	يُفْصِلُ
4-6	أَسْوَةَ	أَسْوَةَ ⁷³⁵

⁷³³ Ebû Ca'fer kırâatinin Mücâdele sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 184; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 133; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 313-314.

⁷³⁴ Ebû Ca'fer kırâatinin Haşr sûresindeki ferş-i hurûfumu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 185; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 134; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 315.

61. Saff Sûresi (سُورَةُ الصَّفِّ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
8	مُتِمُّ نُورِهِ	مُتِمُّ نُورَهُ
14	أَنْصَارَ اللَّهِ	736 أَنْصَارًا لِلَّهِ

64. Teğâbun Sûresi (سُورَةُ التَّغَابُنِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
9	يُكْفَرُ ... وَيُدْخِلُهُ	نُكْفَرُ ... وَنُدْخِلُهُ
17	يُضَاعِفُهُ	737 يُضَاعَفُهُ

65. Talâk Sûresi (سُورَةُ الطَّلَاقِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
3	بَالِغُ أَمْرِهِ	بَالِغُ أَمْرَهُ
4	iki defa geçer: اللَّائِي	اللَّاءِ

⁷³⁵ Ebû Ca'fer kırâatinin Mümteherine sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 185; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 134; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 316.

⁷³⁶ Ebû Ca'fer kırâatinin Saff sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 185-186; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 135; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 317.

⁷³⁷ Ebû Ca'fer kırâatinin Teğâbun sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 186; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 135; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 319.

4	يُسْرًا	يُسْرًا
7	عُسْرٍ يُسْرًا	عُسْرٍ يُسْرًا
8	وَكَأَيِّنْ ... نُكْرًا	وَكَأَيِّنْ ... نُكْرًا
11	مِيْنَاتٍ ... يُدْخِلُهُ	738 مِيْنَاتٍ ... نُدْخِلُهُ

66. Tahrîm Sûresi (سُورَةُ التَّحْرِيمِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	وَإِنْ تَظَاهَرَا	وَإِنْ تَظَاهَرَا
5	أَنْ يُبَدِّلَهُ	أَنْ يُبَدِّلَهُ
12	وَكُتِبَهِ	739 وَكُتِبَهِ

67. Mülk Sûresi (سُورَةُ الْمُلْكِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
11	فَسُحَّتَا	740 فَسُحَّتَا

⁷³⁸ Ebû Ca'fer kırâatinin Talâk sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 186; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 135-136; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 320.

⁷³⁹ Ebû Ca'fer kırâatinin Tahrîm sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 187; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 136; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 321.

⁷⁴⁰ Ebû Ca'fer kırâatinin Mülk sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 187; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 136; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 322.

68. Kalem Sûresi (سُورَةُ الْقَلَمِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
14	istifhâmsız olarak: أَنْ	istifhâm hemzeli: أَنَّ
32	أَنْ يُدِينَنَا	أَنْ يُدِينَنَا
51	لَنُرَاقُوكَ	لَنُرَاقُوكَ ⁷⁴¹

69. Hâkka Sûresi (سُورَةُ الْحَاقَّةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
42	مَاتَذَكُرُونَ	مَاتَذَكُرُونَ ⁷⁴²

70. Me'âric Sûresi (سُورَةُ الْمَعَارِجِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
10	وَلَا يَسْتَلُّ	وَلَا يَسْتَلُّ
11	يَوْمَئِذٍ	يَوْمَئِذٍ
16	نَزَّاعَةً	نَزَّاعَةً
33	بِشَهَادَاتِهِمْ	بِشَهَادَاتِهِمْ

⁷⁴¹ Ebû Ca'fer krâatinin Kalem sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 188; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 136-137; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 323.

⁷⁴² Ebû Ca'fer krâatinin Hâkka sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 188; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 137; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 325.

42	حَتَّى يَلْقَوْا	حَتَّى يَلْقَوْا
43	إِلَى نَصْبٍ	إِلَى نَصْبٍ ⁷⁴³

71. Nûh (A.S.) Sûresi (سُورَةُ نُوحٍ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
23	وَدًّا	وَدًّا ⁷⁴⁴

72. Cin Sûresi (سُورَةُ الْجِنِّ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
5-8-9-10-11-12-13-14	وَأَنَا	وَأَنَا
7	وَأَنَّهُمْ	وَأَنَّهُمْ
17	يَسْأَلُكَ	يَسْأَلُكَ ⁷⁴⁵

⁷⁴³ Ebû Ca'fer kırâatinin Me'âric sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 189; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 137-138; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s.325-326.

⁷⁴⁴ Ebû Ca'fer kırâatinin Nûh (s.a.v.) sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 189; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 138; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 327.

⁷⁴⁵ Ebû Ca'fer kırâatinin Cin sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 190; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 138; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 327-328.

73. Müzzemmil Sûresi (سُورَةُ الْمُزَّمِّلِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
20	وَنَصْفَهُ وَثُلَّةُ	⁷⁴⁶ وَنَصْفِهِ وَثُلَّةِ

74. Müddessir Sûresi (سُورَةُ الْمُدَّثِّرِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
30	تِسْعَةَ عَشَرَ	تِسْعَةَ عَشَرَ
33	إِذَا دَبَّرَ	إِذَا دَبَّرَ
50	مُسْتَفْرَقَةً	⁷⁴⁷ مُسْتَفْرَقَةً

75. Kıyâme Sûresi (سُورَةُ الْقِيَامَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
7	فَإِذَا بَرِقَ	فَإِذَا بَرِقَ
37	يُمْنَى	⁷⁴⁸ يُمْنَى

⁷⁴⁶ Ebû Ca'fer kıraatinin Müzzemmil sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 190; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 139; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 328.

⁷⁴⁷ Ebû Ca'fer kıraatinin Müddessir sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 190-191; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. ; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 329.

⁷⁴⁸ Ebû Ca'fer kıraatinin Kıyâme sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 191; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 139; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 330.

76. İnsân Sûresi (سُورَةُ الْإِنْسَانِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	vasl halinde: سَلَّاسِلْ vakf halinde: سَلَّاسِلًا- سَلَّاسِلِ	vasl halinde: سَلَّاسِلًا vakf halinde: سَلَّاسِلًا
15	vasl halinde: قَوَّارِيرَ vakf halinde: قَوَّارِيرًا	vasl halinde: قَوَّارِيرًا vakf halinde: قَوَّارِيرًا
16	vasl halinde: قَوَّارِيرَ vakf halinde: قَوَّارِيرَ	vasl halinde: قَوَّارِيرًا vakf halinde: قَوَّارِيرًا
21	عَالِيهِمْ...وَاسْتَبْرَقَ	749عَالِيهِمْ...وَاسْتَبْرَقَ

77. Mürselât Sûresi (سُورَةُ الْمُرْسَلَاتِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
6	أَوْ نُذِرًا	أَوْ نُذِرًا
11	أَقْتَتَ	وَقَتَّتَ
23	فَقَدَرْنَا	فَقَدَرْنَا
33	جِمَالَتَ	750جِمَالَاتَ

749 Ebû Ca'fer kırâatinin İnsân sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teyisir, s. 191-192; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 139-140; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 330-331.

750 Ebû Ca'fer kırâatinin Mürselât sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teyisir, s. 192; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 140-141; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 332.

78. Nebe' Sûresi (سُورَةُ النَّبِیِّ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
19	وَفُتِحَتْ	وَفُتِّحَتْ
25	وَعَسَاقَا	وَعَسَاقَا
37	رَبِّ...الرَّحْمَانِ	رَبِّ...الرَّحْمَانِ ⁷⁵¹

79. Nâzi'ât Sûresi (سُورَةُ النَّازِعَاتِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
10	أَنَا	إِنَّا
	istifhâm hemzeli:	istifhâmsız olarak:
16	طَوَى	طَوَى
18	إِلَى أَنْ تَرَكَى	إِلَى أَنْ تَرَكَى
45	مُنْدِرُ	مُنْدِرُ ⁷⁵²

80. 'Abese Sûresi (سُورَةُ عَبَسَ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	فَتَفَعَّهُ	فَتَفَعَّهُ

⁷⁵¹ Ebû Ca'fer kırâatinin Nebe' sûresindeki fers-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 193; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 141; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 333.

⁷⁵² Ebû Ca'fer kırâatinin Nâzi'ât sûresindeki fers-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 194; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 141-142; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 334.

6	تَصَدَّى	تَصَدَّى
25	أَنَا صَبِينَا	753 إَنَا صَبِينَا

81. Tekvîr Sûresi (سُورَةُ التَّكْوِيْرِ)

Âyet No	Hafs	Ebu Ca'fer
9	قُلْتُ	754 قُلْتُ

82. İnfitâr Sûresi (سُورَةُ الْإِنْفِطَارِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
7	فَعَدَّلَكَ	فَعَدَّلَكَ
9	بَلْ تُكْذِبُونَ	755 بَلْ يُكْذِبُونَ

753 Ebû Ca'fer krâatinin 'Abese sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 194; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 142; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 335.

754 Ebû Ca'fer krâatinin Tekvîr sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 194; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 142; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 336.

755 Ebû Ca'fer krâatinin İnfitâr sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 194; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 143; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 337.

83. Tatfif Sûresi (سُورَةُ التَّطْفِيفِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
24	تَعْرِفُ... نَضْرَةَ	756 تُعْرِفُ... نَضْرَةَ

87. A'lâ Sûresi (سُورَةُ الْأَعْلَى)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
8	لِئْسَرَى	757 لِئِيسْرَى

88. Gaşiye Sûresi (سُورَةُ الْغَاشِيَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
25	إِيَابَهُمْ	758 إِيَابَهُمْ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

-
- ⁷⁵⁶ Ebû Ca'fer krâatinin Tatfif sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 195; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 143; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 337.
- ⁷⁵⁷ Ebû Ca'fer krâatinin A'lâ sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 91; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 33; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 339.
- ⁷⁵⁸ Ebû Ca'fer krâatinin Gaşiye sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 196; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 144; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 339.

89. Fecr sûresi (سُورَةُ الْفَجْرِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	vasl halinde: إِذَا يَسْرِي	vasl halinde: إِذَا يَسْرِي
15	vasl halinde: أَكْرَمَنِي	vasl halinde: أَكْرَمَنِي
16	فَقَدَّرَ	فَقَدَّرَ
16	vasl halinde: أَهَانَنِي	vasl halinde: أَهَانَنِي ⁷⁵⁹

90. Beled Sûresi (سُورَةُ الْبَلَدِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
6	لُبْدًا	لُبْدًا ⁷⁶⁰

91. Şems Sûresi (سُورَةُ الشَّمْسِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
15	وَلَا يَخَافُ	وَلَا يَخَافُ ⁷⁶¹

⁷⁵⁹ Ebû Ca'fer kırâatinin Fecr sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 196-197; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 144; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 340.

⁷⁶⁰ Ebû Ca'fer kırâatinin Beled sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 197; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 144; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 341.

⁷⁶¹ Ebû Ca'fer kırâatinin Şems sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 197; Pâluvi, Zübdetü'l-İrfân, s. 145; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 342.

92. Leyl Sûresi (سُورَةُ اللَّيْلِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
7	لِّلَّيْسُرَى	لِّلَّيْسُرَى
10	لِّلْعُسْرَى	لِّلْعُسْرَى ⁷⁶²

94. İnşirâh Sûresi (سُورَةُ الْإِنْشِرَاحِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
5-6	مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا	مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ⁷⁶³

104. Hümeze Sûresi (سُورَةُ الْهُمَزَةِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
2	جَمَعَ	جَمَعَ ⁷⁶⁴

⁷⁶² Ebû Ca'fer kırâatinin Leyl sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 91; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 33; el-Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 342.

⁷⁶³ Ebû Ca'fer kırâatinin İnşirâh sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 91; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 33; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 343.

⁷⁶⁴ Ebû Ca'fer kırâatinin Hümeze sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysir, s. 199; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 148; Kâdî, el-Budûru'z-Zâhire, s. 345.

106. Kureyş (سُورَةُ قُرَيْشٍ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
1	لِإِيلَافٍ	لِإِيلَافٍ
2	إِيْلَافِهِمْ	إِيْلَافِهِمْ ⁷⁶⁵

111. Mesed Sûresi (سُورَةُ الْمَسَدِ)

Âyet No	Hafs	Ebû Ca'fer
4	حَمَّالَةَ	حَمَّالَةَ ⁷⁶⁶

⁷⁶⁵ Ebû Ca'fer kırâatinin Kureyş sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, *Tahbiru't-Teysir*, s. 199; Pâluvi, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 148; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhire*, s. 346.

⁷⁶⁶ Ebû Ca'fer kırâatinin Mesed sûresindeki ferş-i hurûfunu, Hafs rivâyeti ile krş. için bkz.: İbnu'l-Cezerî, *Tahbiru't-Teysir*, s. 199; Pâluvi, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 149; el-Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhire*, s. 346.

SON SÖZ

Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabi'a (ö. 64/683-84)'nın âzatlısı olan Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48), tabii ve on kırâat imamından biridir. Kırâat öğrenimini Abdullah b. Ayyâş, Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88) ve Ebû Hüreyre (ö. 69/679)'den yapmıştır. Kendisinden ise kırâatinin meşhur iki râvisi İsa b. Verdân (ö. 160/776-77) ve Süleyman b. Müslim b. Cemmâz (ö. 170/786-87) ile yedi kırâat imamından Nâfi' (ö. 169/785) ve Ebû Amr (ö. 154/770) gibi şahsiyetler kırâat öğrenmiştir. Ebû Ca'fer'in kırâatine eserinde ilk yer veren, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer ed-Dâcûnî (ö. 324/936)'dir. Bu kırâat, sahih ve mütevâtir kırâatler için öngörülen ve meşhur yedi imamın kırâatinde mevcut olduğu kabul edilen şartları taşıdığı görüşünden hareketle, ilim çevrelerinde günümüze kadar da okunmaya devam edilmiştir.

Ebû Ca'fer'in kırâatinin Hafs rivâyeti'nden farklı özellikleri şunlardır:

1. Hurûf-ı mukatta'a'yı hafif sekte ile okur.

2. Harekeli bir harften önce bulduklarında cemi zamirlerindeki "mim"leri sıla ile (vasl halinde kendilerinden sonra vav takdir ederek) okur: لَعَلَّهُمْوَا → لَعَلَّهُمْ ، جَاءَكُمْوَا → جَاءَكُمْ ، أَتَمُّوَا → أَتَمُّ ، عَلَيَّهُمْوَا → عَلَيَّهُمْ gibi.

3. هُوَ ve هِيَ zamirlerini, kendilerinden önce üstünlü "vav" (و), "fâ" (ف) ve "lâm" (ل) bulunduğu "hâ" (هـ)'nin iskânıyla okur: وَهُوَ → وَهُوَ ، فَهُوَ → فَهُوَ ، لَهِيَ → لَهِيَ ، لَهْوُ → لَهْوُ ، فَهِيَ → فَهِيَ ، وَهِيَ → وَهِيَ ، gibi.

4- Ebû Ca'fer, sadece "سَيِّئٌ" (Hûd, 11/77; Ankebut, 29/33) ve "سَيِّئَةٌ" (Mülk, 67/27) fiillerinin başlarındaki esre harekeye ötre harekeyi işmâm etmek (karıştırmak) sûretiyle okur. Ebû Ca'fer, لَا تَأْمَنَّا (Yûsuf, 12/11)'yı ise diğer kurrânın aksine işmâmsız ve ihtilâssız sade idğam ile okumuştur.

5- Ebû Ca'fer diğer kurrânın aksine, tenvin ve sâkin nûn'u iki boğaz harfi ğayn (غ) ve hâ (خ)'dan önce de, ihfâ ile okur: هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ: هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ gibi.

6- Ebû Ca'fer, yine diğer kurrânın aksine, أَحَدٌ عَشَرَ (Tevbe, 9/36), اِنَّا عَشَرَ (Yûsuf, 12/4) ve عَلَيَّهَا تِسْعَةٌ عَشَرَ (Müddessir, 74 / 30) âyetlerindeki "عَشَرَ" kelimesinin ayn (ع)'ini sâkin okur: اِنَّا عَشَرَ → اِنَّا عَشَرَ ، أَحَدٌ عَشَرَ → أَحَدٌ عَشَرَ ، تِسْعَةٌ أَحَدٌ عَشَرَ → تِسْعَةٌ أَحَدٌ عَشَرَ ، اِنَّا عَشَرَ → اِنَّا عَشَرَ ، عَلَيَّهَا تِسْعَةٌ عَشَرَ → عَلَيَّهَا تِسْعَةٌ عَشَرَ gibi.

Böylece اِنَّا عَشَرَ'de iki sâkin biraraya gelmiştir. İki sâkinin ictima' ettiği diğer kelimeler şunlardır: نَبِيًّا → نَبِيًّا ، نَبِيًّا (Nisâ, 4/58) ، نَبِيًّا → نَبِيًّا (Bakara, 2/271) ، نَبِيًّا → نَبِيًّا

يَخْصَمُونَ ، لَا يَهْدَى (Yûnus, 10/35) → لَا تَفْتَدُوا ، لَا تَفْتَدُوا (Nisâ, 4/154) → لَا تَتَّصِرُونَ ، لَا تَتَّصِرُونَ (Saffât, 37/) → لَا تَتَّصِرُونَ ، يَخْصَمُونَ (Yâsin, 36/49)

Bu durumda, "أَنَا عَشْرًا" ve "لَا تَتَّصِرُونَ" de medd-i lâzım meydana gelir.

7- Ebû Ca'fer aynı kelimedeki iki hemze yanyana geldiğinde, bunların arasına bir elif idhâl edip birinci hemzeye med ile okur: إِذَا → إِذَا ، أَنْزَلَ → أَنْزَلَ ، أَنْزَلْتَهُمْ → أَنْزَلْتَهُمْ ، أَنْزَلَ → أَنْزَلَ gibi. Bu şekildeki okuyuşa medd-i hacz denir.

وَنَأَى (İsrâ, 17/83; Enfâl, 8/66) ضَعْفًا ، كَأَيْنُ ، زَكْرِيَّا ، (Bakara, 2/98) مِيكَال (Bakara, 2/98) Fussilet, 41/51) kelimeleri " وَنَأَى " ، " ضَعْفًا " ، " كَأَيْنُ " ، " زَكْرِيَّا " ، " مِيكَال " şeklinde olduklarından medd-i muttasıldır. Buna karşılık; Hafs rivâyetinde medd-i muttasıl olan " شُرَكَاءَ " (A'râf, 7/190) ve " ذُكَّاءَ " (Kehf, 18/97) kelimeleri, Ebû Ca'fer kırâatinde " شِرْكًا " ve " ذُكَّا " şeklinde hemzesiz tenvînlî olduğundan sadece vakf halinde medd-i tabîî olurlar.

وَمَحْيَايَ (En'âm, 6/162) وَمَحْيَايَ (Bakara, 2/282) وَلَا يُضَارُّ (Bakara, 2/233) لَا تُضَارُّ (Tevbe, 9/36) İْنَا عَشْرًا (Saffât, 37/25) لَا تَتَّصِرُونَ (Saffât, 37/25) lafzı medd-i lâzım kelime-i musakkaledir. Buna karşılık Hafs rivâyetinde medd-i lâzım kelime-i musakkale olan أَنَحَّاجُونِي (En'âm, 6/80) ve تَأْمُرُونِي (Zümer, 39/64) kelimelerindeki şeddeli nûn (ن) lar, Ebû Ca'fer kırâatinde تَأْمُرُونِي ve أَنَحَّاجُونِي şeklinde tahfifle (şeddesiz) okunduğundan medd-i tabîî olur. Ebû Ca'fer mukatta'a harflerini sekte ile okuduğundan medd-i lâzım harf-i musakkalde idğâm, medd-i lâzım harf-i muhaffef de ihfâ edilenler izhâr ile okunmuş olurlar.

8- Ebû Ca'fer "يَلْهَثُ ذَالِكَ" (A'raf, 7/176) âyetinde sâ (ث) harfini, zâl (ذ) harfine; يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا (Hüd, 11/42) âyetinde de bâ (ب) harfini mim (م) harfine idğâm etmeyip izhâr ile okur.

Ebû Cafer sâ (ث) ile zâl (ذ) harflerini tâ (ت) harfine idğâm ederek okur⁷⁶⁷: فَآخَذْتَهُمْ ، لَا تَخْتُ → لَا تُخَذْتُ ، عَتُّ → عَذْتُ ، لَيْسُمْ → لَيْسِمُ ، لَيْتُ → لَيْتُ : فَآخَذْتَهُمْ → فَآخَذْتَهُمْ gibi. Ancak Ebû Ca'fer, فَبَيَّنَّهَا (Tâhâ, 20/96) ve "إِذْ" kelimelerindeki zâl (ذ) harfini; أَوْرَثْتُمُوهَا (A'raf, 7/43; Zuhruf, 43/82)'deki sâ (ث) harfini tâ (ت) harfine idğâm etmeyip izhâr eder.

⁷⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, Tahbiru't-Teysîr, s. 65; Kâdî, el-İdâh, s. 42.

9- Ebû Cafer, ötreli ve üstünlü kat' hemzesinden önce bulunan mufasal müfred mütekellim zamiri "أنا" ile, (Kehf, 18/38), الظنونا (Ahzâb, 33/10) الرسولأ (Ahzâb, 33/66) ve السبيلأ (Ahzâb, 33/67)'nin elifini hem vasl halinde hem vakf halinde ispat eder.

10- Ebû Ca'fer, يُؤدّه (Alu İmrân, 3/75), لَا يُؤدّه (Alu İmrân, 3/75), نُؤدّه (Alu İmrân, 3/145=iki kere; Şu'arâ, 26/20), نُؤلّه (Nisâ, 4/115), وَنُصَلّه (Nisâ, 4/115) ve فَأَلَقّه (Neml, 27/28)'deki zamirleri iki rivâyetinden de يُؤدّه ، نُؤدّه ، لَا يُؤدّه ، فَأَلَقّه ، وَنُصَلّه şeklinde sükûn ile okur. Hafs sadece sonuncusu فَأَلَقّه 'de ona mutabakat eder. وَيَقّه (Nûr, 24/52)'yi İsâ b. Verdân rivayetinden وَيَقّه وَ وَيَقّه şeklinde sükûn ile, يِرَضّه (Zümer, 39/7)'daki zamiri de, Süleyman b. Cemmaz rivâyetinden kâide harici olarak يِرَضّه şeklinde sükûn ile okur.

11- Ebû Ca'fer, vasl hemzesinin ötre ile ibtidâ edilebilmesi ve sonrasındaki ikinci harfin harekesinin lâzımî ötre olması durumunda, önce-sinde tenvin ile "السود" harflerinden biri sâkin olarak geldiğinde, bunları vasl halinde ötreli okur: خَبِيئِينَ اجْتَنَّتْ → خَبِيئِينَ اجْتَنَّتْ = (İbrâhim, 14/26) خَبِيئَةَ اجْتَنَّتْ : خَبِيئِينَ اجْتَنَّتْ ، وَقَالَتْ اُخْرُجْ عَلَيْنَّ : قُلْ اَنْظُرُوا → قُلْ اَنْظُرُوا = (Yûnus, 11/101) قُلْ اَنْظُرُوا وَأَنْ اِحْكَمْ = (Mâide, 5/49) وَأَنْ اِحْكَمْ ، وَقَالَتْ اُخْرُجْ عَلَيْنَّ → وَقَالَتْ اُخْرُجْ عَلَيْنَّ = (12/31) وَقَالَتْ اُخْرُجْ عَلَيْنَّ ، أَوْ اُخْرُجُوا → أَوْ اُخْرُجُوا = (Nisâ, 4/66) أَوْ اُخْرُجُوا ، وَأَنْ اِحْكَمْ → (En'âm, 6/10; Ra'd, 13/32; Enbiyâ, 21/40) وَقَالَتْ اُخْرُجُوا → وَقَالَتْ اُخْرُجُوا gibi.

Ebû Ca'fer, "لِلْمَلِكَةِ اسْجُدُوا" (Bakara, 2/34; A'râf, 7/11; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116) âyetinde اسْجُدُوا 'den önce gelen لِلْمَلِكَةِ lafzındaki esreli te'nis tâ (ة)'ını da aynı şekilde vasl halinde ötreli okur: لِلْمَلِكَةِ اسْجُدُوا gibi.

12- Ebû Ca'fer, her çeşit hemzeden önce gelen izâfe yâ (ى)lar'ını üstün okur: اِنِّى اَمْرْتُ → اِنِّى اَمْرْتُ ، وَمَا تَوْفِيقِى اِلَّا بِاللهِ → وَمَا تَوْفِيقِى اِلَّا بِاللهِ ، اِنِّى اَعْلَمُ → اِنِّى اَعْلَمُ : اِنِّى اَعْلَمُ . اِنِّى اَعْلَمُ ، وَمَا تَوْفِيقِى اِلَّا بِاللهِ → وَمَا تَوْفِيقِى اِلَّا بِاللهِ ، اِنِّى اَعْلَمُ → اِنِّى اَعْلَمُ ، وَمَا تَوْفِيقِى اِلَّا بِاللهِ .

13- Ebû Ca'fer'in hemze hakkındaki usûlü şöyledir: Hemze, müfred ve çift olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Müfred hemze de sâkin ve harekeli olmak üzere iki kısımdır:

a.) Ebû Ca'fer, اَنْبَهُمْ (Bakara, 2/33) ve وَنَبَهُمْ (Hicr, 15/51; Kâmer, 54/28) kelimelerindeki hariç. sâkin müfred hemzeyi kendisinden önceki harfin hare-

BİBLİYOGRAFYA

Aliyyu'l-Kârî,

1- el-Minehu'l-Fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye, Mısır, 1306.

Altıkulaç, Tayyar,

2- "Ebû Ca'fer el-Kârî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, X, 116, İstanbul, 1994.

Asım Efendi,

3- (el-)Kâmûs(u'l-Muhit) Tercemesi, İstanbul, 1304-1305.

Atiyye Kâbil Nasr,

4- Ğâyetü'l-mürîd fi ilmi't-tecvîd, 1. baskı, Kahire, 1409.

Aydınlı, Abdullah,

5- Hadîs İstilahları Sözlüğü, İstanbul, 1987.

Birgivi, Takiyyuddîn Muhammed b. Pîr Ali,

6- ed-Durru'l-Yefîm, Thz ve Yrz.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim b. el-Muğira,

7- el-Câmi'u's-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

Bûtî, Saîd Ramazan,

8- Kırâatler ve Kırâat İmamları, Trc.: Mehmet Ali Sarı, Diyanet Dergisi, c. XVI, sayı: 1, s. 32 vd, 1977.

Cerrahoğlu, İsmail,

9- Tefsir Usûlü, 5. baskı, Ankara, 1985.

Çanga, Mahmut,

10- Kur'ân-ı Kerîm Lugatı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1989.

Çetin, Abdurrahman,

11- Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi, Dergâh Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1982.

- Dâni, Ebû Amr Osmân b. Saïd,
12- et-Teysîr fi'l-kırââti's-seb', Tsh.: Otto Pretzl, 2. baskı, Beyrût-Lübân, 1404/1984.
- Dimyâti, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdulğani,
13- İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l-kırââti'l-erbe'i aşer, Tsh.: Ali Muhammed ed-Dabbâ', Mısır, 1359.
- Ebû Rime, Muhammed Mahmud,
14- Hidâyetu'l-mustefid fi ahkâmi't-tecvîd, Müessesetu'l-kütübü's-sekâfiyye, I. baskı. Beyrût-Lübân, 1406/1986.
- Ebû Şâme, Abdurrahmân b. İsmâil el-Makdisî,
15 -el-Murşidu'l-vecîz ilâ tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'azîz, Thk.: Tayyar Altıkulaç, TDV Yayınları / 31, 2. baskı, Ankara, 1406 h. /1986 m.
- Enderâbî, Ahmed b. Ebî Ömer,
16- Kırââtu'l-kurrâi'l-ma'rûfin birivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrin, Thk.: Ahmed Nuseyf el-Cenâbî, Beyrût, 2. baskı, 1405/1985.
- Eskicizâde, Seyyid Ali b. Huseyn,
17- Tercüme-i Durr-i Yetim, Yrız ve Thz.
- Fârisî, Ebû Ali el-Hasan Abdulğaffâr,
18- el-Hucetü li'l-kurrâi's-seb'a, Thk.: Bedreddin Kahveci-Beşîr Cuveycâtî, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâsi, 1. baskı, Beyrût, 1404/1984.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yâkûb,
19- el-Kâmûsu'l-Muhît, Dâru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, Thz.
- Hanbelî, Ebu'l-Felâh 'Abdulhayy b. el-'Îmâd,
20- Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb, Yrız., 1399/1979.
- Hudâî, Hamza,
21- Tecvid-i Edâiyye, İzmir, 1301.
- Hüseynî, Muhammed Esad (Seyyid Hüseyn Hamdi),
22- Virdü'l-müfid fi şerhi't-tecvîd, Sadeleştiren: Abdülkadir Dedeoğlu, Osmanlı Yayınevi, Yrız., 1991.

- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed,
23- el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb, Thk.: Ali Muhammed el-Buhârî,
Nehdatu Mısır, Kâhire, Thz.
- İbn Hacer, el-'Askalânî,
24- Tezîbu't-Tehzib, Dâru Sadr, Beyrût, tarihsiz.
- İbn Hallikân, Ebû Abbâs el-Kâdî,
25- Vefayâtu'l-'ayân ve enbâu ebnâi ehli'z-zamân, Thk.: İhsân
Abbâs, Dâru Sadr, Beyrût, 1972.
- İbn Mâce, el-Hâfiz Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni,
26- Sunenu İbn-i Mâce, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.
- İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Esbahânî,
27- el-Mebsût fi'l-kırââti'l-aşr, Thk.: Subey' Hamza Hâkimî, 2.
baskı, Beyrût, 1408/1988.
- İbn Mucâhid,
28- Kitâbu's-Seb'a fi'l-kırâât, Thk. Şevki Dif, Kahire, 2. baskı, 1400.
- İbn Muhaysin, Muhammed b. Sâlim,
29-el-Mühezzeb fi'l-kırââti'l-aşr ve tevcîhihâ, 2. baskı, Kahire,
1978.
- 30- el-İrşâdâtu'l-Celiyye fi'l-kırââti's-seb', Kahire, 1391/1971.
- 31- el-Kırâât ve Eseruhâ fi ulûmî'l-ârabîyye, Kahire, 1404/1984.
- İbnu'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî,
32- Kitâbu'l-İknâ' fi'l-kırââti's-seb', Thk.: Abdülmecîd Katâmiş,
Daru'l-Fikr, 1. baskı, Şam, 1403.
- İbn Sa'd,
33- et-Tabakât: el-mütemmîm, Thk.: Ziyâd Muhammed Mansûr,
Beyrût, 1403/1983.
- İbnu'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed,
34- en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr, Thk.: Ali Muhammed ed-Dabbâ',
Beyrût-Lübnân, tarihsiz.

36-Takribu'n-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr, Thk.: İbrâhîm Atve Avd, 1. baskı, Kahire, 1381/1961.

37- Tahbiru't-Teysîr fi kırââti eimmeti'l-aşara, Thk.: Abdulfettâh el-Kâdi-Muhammed Sâdık Kamhâvî, 1. baskı, Kahire, 1392/1972.

38- ed-Durratu'l-Mudiyye fi kırââti's-selâsi'l-mütemmimeti li'l-aşera, Mısır, Thz.

39- et-Temhid fi ilmi't-tecvid, Thk.: Ğânim Kaddûrî Hamed, 1. baskı, Beyrût, 1407/1986.

40- Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ, Nşr. G. Bergstraesser, 3. baskı, Beyrût-Lübân, 1402/1982.

41- el-Mukaddime, Thz. ve Yrz.

İbnu'l-Esir, İzzuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed,

42- el-Kâmil fi't-Târîh, Dâru Sâdır, Beyrût, 1399/1979.

İbnu'l-Fehhâm, es-Sıkillî,

43- Mufradetu Ya'kûb, Thk.: Mesût Erdâl (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993.

İbnu'l-Kâsîh, Ali b. Osman b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hasen el-Kâsîh el-Azerî,

44- Sirâcu'l-kârii'l-mubtedî ve tezkâru'l-mukrii'l-muntehî, (kenarında Ğaysu'n-Nef ile birlikte), 1. baskı, el-Matbaatu'l-Âmira, İstanbul, 1304.

İzmirli, İsmail Hakkı,

45- Tarih-i Kur'ân, Gönül Matbaası, 3. baskı, İstanbul, 1956.

el-Kâdi, Abdulfettâh b. Abdulġanı,

46- el-Budûru'z-Zâhire fi'l-kırââti'l-aşri'l-mutevâtira, 1. baskı, İstanbul, 1404.

47- el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyyeti fi'l-kırââti's-seb', el-Medinetü'l-Munevvera, 2. baskı, 1410/1989.

48- el-İdâh li metni'd-Durratu'l-Mudiyyeti fi'l-kırââti's-selâsi'l-mütemmimeti li'l-kırââti'l-aşara li'l-imâmi İbni'l-Cezerî, Kahire, 1389/1969.

- Karaçam, İsmail,
49- Kur'ân-ı Kerîm 'in Nüzûlü ve Kırâati, 2. baskı, İstanbul, 1981.
50- Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri, İstanbul, 1984.
- Kamhâvi, Muhammed Sâdık,
51-Talâi'u'l-beşer fi tevcîhi'l-kırâati'l-aşr, 1. baskı, Thz. ve Yrz.
Karabaşı, Şeyh Abdurrahman,
52- Karabaş Tecvidi, Thz. ve Yrz.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Ebî Bekr b. Farh el-Ensârî,
53- el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'âni ve'l-Mubeyyinü li mâ tedammenehû mine's-Sünneti ve âyi'l-Furkân, Tsh.: Ahmed Abdul'alîm, (Dâru'l-Kütüb'l-Misriyye 2. baskı, 1372/1952'den ofs.), Tahrân, tarihsiz.
- Madazlı, Ahmet,
54- Tecvid İlmi ve Kur'ân Kırâatı ile İlgili Meseleler, 1. baskı, Ankara, 1985.
- Mağnisi, Ahmet b. Muhammed,
55- Terceme-i Cezerî, İstanbul, 1280.
- Mutçalı, Serdar,
56- el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs : Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.
- Mutevellî, Muhammed,
57- el-Vucûhu'l-Musfire fi itmâmi'l-kırâati'l-aşera, Thz ve Yrz.
Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc,
58- Sahih-i Müslim, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.
- Nursî, Bediüzzaman Saîd,
59-Sözler, Sinan Matbaası, İstanbul, 1960.
- 60- İşârâtü'l-i'câz fi mizâni'l-îcâz, Trc.: Abdülmecid Nursî, Nşr.: M. Saîd Özdemir, İstanbul, 1978.

- Pâlûvî, Hâmid b. el-Hâc Abdulfettâh,
61- Zubdetu'l-İrfân fi vucûhi'l-Kur'ân, Hilâl Yayınları, no. 71, İstanbul, tarihsiz (1312/1894' den ofs.).
- Rûmî, Molla Muhammed Emin Efendi,
62- 'Umdetu'l-hallân fi idâhi Zubdetu'l-irfân, Karahisârizâde Sahhâf Es'ad Matbaası, İstanbul, 1287.
- Rûstûfedûnî, Mûsâ b. Cârullâh,
63- Tayyibetu'n-neşr fi'l-aşr şerhi, KA3Ab, 1912.
- Sâbûnî, Muhammed Ali,
64- et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân, 2. baskı, Beyrût, 1401/1981.
- Safâkusî, Ali Nuri,
65- Ğaysu'n-nef ' fi'l-kırâati's-seb', Mısır, 1304.
- Semmânûdî, Muhammed b. Hasan,
66- Şerhu's-Semmânûdî alâ metni'd-Durrati'l-mütemmimeti li'l-kırâati'l-aşar, Tsh.: Ali Muhammed ed-Dabbâ', Mısır, Thz.
- Subhî es-Sâlih,
67- Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları, Trc. M. Yaşar Kandemir, Ankara, 1981.
- 68- Mebâhis fi ulûmî'l-Kur'ân, 7. baskı, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrût, 1972.
- Suyûtî, Celâluddîn,
69- el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân, Tkd. ve Tlk.: Muhammed Şerif Sukkâr, mrct.: Mustafa el-Kassâs, 2. baskı, Beyrût-Lübnân, 1412/1992.
- Şâtibi, Kâsım Muhammed b. Firru,
70- Hirzû'l Emânî ve Vechu't-tehânî (eş-Şâtibiyye), Mrct. ve Tsh.: Ali Muhammed ed-Dabbâ', Mısır, 1355/1937.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr,
71- Târîhu't-Taberî (Târîhu'l-umem ve'l-mulûk), Matbaatu'l-İstikâmet, Kâhire, 1357/1939 (Bril Matbaası, Leiden 1879 baskısından ofs.).

Taberî, Ebû Ma'ser Abdulkerîm b. Abdussamed,

72- et-Telhîs fi'l-Kırâati's-Semân, thk.: Muhammed Hasan 'Akîl Mûsâ, Cidde, 1. baskı, 1412/1992.

Tetik, Necati,

73- Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'limi, İşaret Yayınları, İstanbul, 1. baskı, 1990.

Yıldırım, Suat,

74- Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş, Ensar Neşriyat : 6, İstanbul, 1983.

Yüksel, Ali Osman,

75- İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr, İFAV Yayınları, İstanbul, 1996.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân,

76- Ma'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-e'sâr, Thk.: Tayyar Altıkulaç, İstanbul, 1416/1995.

Zerkâni, Muhammed Abdulazim,

77- Menâhîlu'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân, Daru'l-Fikr, Beyrût-Lübnân, 1408/1988.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed Abdillah,

78- el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân, Thk.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Mısır, 1972.

Zihni, Mehmed,

79- el-Kavlu's-Sedîd fi ilmi't-tecvîd, İstanbul, 1328.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİZYON MERKEZİ